Conversații despre credință și Biserică

ANTHONY DE SOUROJ

CONVERSAȚII DESPRE CREDINȚĂ ȘI BISERICĂ

- Dialogul dintre un credincios și un necredincios [1]
- Despre Bunavestire din Evanghelie [4]
- Despre credință [12]
- Despre Dumnezeu [21]
- Despre Biserică [28]
- Despre Sacramente [29]
- Despre sărbătorile bisericești [32]
- Despre crearea și mântuirea lumii [34]
- Despre Întruparea lui Hristos [37]
- Despre isprava iubirii [40]
- Despre Liturgia Divină. [42]
- Despre Biserică (predicare catehetică). [43]
- În ceea ce privește expresia „biserică nedivizată”
- Ortodoxia și lumea occidentală: (note) [57]
- Despre Învierea lui Hristos [58]
- În loc de o prefață [60]

Publicație pe internet Biblioteca electronică „Mitropolitul Antonie de Sourozh” (mitras.ru/).

Dialogul dintre un credincios și un necredincios [1]

Eu

Anatoli Maksimovich Goldberg: Mitropolit Anthony, te-am auzit recent la televizor; vorbeai cu ascultători englezi despre Învierea lui Hristos. Și acest lucru m-a interesat; pentru că în modul în care toate Bisericile creștine tratează această problemă, există, așa cum mi s-a părut întotdeauna, ceva paradoxal. La urma urmei, conform învățăturii creștine, principalul lucru nu este materia, ci spiritul; iar una dintre dogmele fundamentale ale creștinismului este nemurirea sufletului. De ce creștinismul pune atât de mult accent pe Învierea *fizică* a lui Hristos și pe înălțarea fizică care a urmat? S-ar părea că, din punct de vedere creștin, acest lucru este complet lipsit de importanță. Mai mult, acest lucru este prezentat ca o

încercare de a da creștinismului o bază materialistă - în ciuda faptului că materialismul ar trebui să fie complet străin de creștinism.

Mitropolitul Antonie de Suroj: Aici nu sunt de acord cu dumneavoastră. Cred că atât întreaga tradiție biblică, cât și tradiția creștină, care a pornit din ea și este, în opinia mea, completarea ei, cred că atât materia, cât și spiritul există în om pe picior de egalitate. Aș spune așa: dintre toate concepțiile despre lume pe care le cunosc, creștinismul este singura concepție cu adevărat materialistă în sensul (desigur, mă joc puțin cu cuvintele) că creștinismul ia materia în serios; ne învață că materia nu este un cadru temporar sau accidental pentru viața omului, că omul nu este un spirit „întrupat" pentru o vreme, că materia care ne înconjoară nu este doar materie primă pentru viața noastră, pentru construcția lumii materiale, ci are o semnificație supremă și că omul nu este privit ca un spirit blocat în materie, ci ca o combinație de materie și spirit care constituie un singur întreg.

Și ceea ce spui mai departe: că creștinismul crede în nemurirea sufletului - da, acest lucru este adevărat, dar într-un sens mai fundamental, mai profund. Creștinismul afirmă (veți găsi acest lucru atât în Crez, cât și în conștiința Bisericii Creștine) învierea morților: ni se pare că plenitudinea existenței umane este tocmai întruparea, și nu dezcorporarea spiritelor plutitoare.

Anatoli Maksimovici: Spuneți-mi, aceasta a fost întotdeauna atitudinea creștină? Pentru că, din câte îmi amintesc, obișnuiau să spună cu totul altceva. De exemplu, am fost învățat că în Evul Mediu Biserica Creștină credea că viața pe pământ este o stare trecătoare; desigur, este trecătoare acum, dar, în orice caz, era considerată o stare mai puțin „importantă" decât ceea ce avea să vină după.

Mitropolitul Antonie: Mi se pare că există două aspecte aici. În primul rând, timp de multe secole a existat printre creștini o atitudine oarecum, să zicem, expectativă, chiar suspicioasă față de trup, pentru că se părea că trupul, corporalitatea omului, îl lega de lumea animală, îl făcea ceva inferior ființei spirituale care ar trebui să fie omul. Aceasta este o atitudine ulterioară, aceasta este atitudinea lumii creștine, care își pierduse deja cumva impulsul primordial, bucuros, atotcuprinzător. De exemplu, în secolul al V-lea, unul dintre Părinții Bisericii scria că nu trebuie niciodată să se reproșeze sau să se denunțe trupul pentru că este „vinovat" de păcatul uman, că păcatele trupului sunt păcate pe care duhul le săvârșește împotriva trupului. Așadar, suspiciunea care s-a dezvoltat treptat în legătură cu atitudinea ascetică, cu lupta pentru integritatea omului, conștientizarea faptului că omul uneori se îngreunează sub jugul trupului său, nu este o atitudine teologică, ci doar practică.

Pe de altă parte, în creștinism a existat întotdeauna o credință vie că, este adevărat, omul trăiește temporar pe pământ; este adevărat, va exista o separare a sufletului și trupului; este adevărat, va exista o perioadă în care sufletul va fi viu, în timp ce trupul va zăcea în oase, în pământ; dar că, în cele din urmă, va exista o înviere a cărnii și că plenitudinea fericirii umane nu este spiritul fără trup, ci omul întrupat, după acea catastrofă, acel eveniment pe care îl numim Judecata de Apoi, sfârșitul lumii - numiți-l cum vreți, după momentul în care totul se va desăvârși și omul va deveni din nou un om deplin, și nu doar un om pe jumătate.

Anatoli Maksimovici: Deci, atitudinea creștinismului față de această întrebare, dacă vă înțeleg bine, s-a schimbat într-adevăr de-a lungul secolelor; poate nu fundamental, dar în sensul că uneori accentul era pus pe un lucru, alteori pe altul? Ați spus că atitudinea suspicioasă față de carne este caracteristică perioadei ulterioare a creștinismului, adică Evului Mediu; acum această atitudine a fost abandonată, iar carnea și spiritul sunt din nou considerate egale?

Mitropolitul Antonie: Vedeți, a spune că o astfel de atitudine a fost abandonată ar fi, desigur, puțin optimist; dar credința fundamentală, primară a Bisericii creștine, tradiția biblică, este acum experimentată și înțeleasă cu o nouă profunzime și forță.

Anatoli Maksimovici: Am remarcat cuvântul dumneavoastră „optimist”. Dar, în legătură cu Învierea lui Hristos, trebuie totuși să vă spun, foarte sincer, că din punctul de vedere al unui necredincios care nu este deloc ostil religiei, se trage următoarea concluzie: că această dogmă a fost formulată pentru a-l distinge pe Hristos de oamenii obișnuiți și pentru a-i determina pe oamenii obișnuiți să creadă în natura Sa divină; cu alte cuvinte, folosind un termen modern, această dogmă a fost formulată în scopuri propagandistice. Vă pot explica. Dacă s-ar fi spus pur și simplu că Hristos ar trebui considerat Dumnezeu în virtutea învățăturii Sale etice, în virtutea jertfei pe care a făcut-o, atunci unii ar fi crezut, iar alții nu. Și astfel, pentru a convinge un număr mai mare de oameni de acest lucru, era nevoie de o referire la un eveniment supranatural - căci mulți așteaptă o minune de la Dumnezeu.

Mitropolitul Antonie: Cred că acest lucru este incorect din punct de vedere istoric; cred că credința creștină a început din momentul în care unii oameni – apostolii, câteva femei care au venit la mormântul Mântuitorului după răstignirea și moartea Sa, un număr tot mai mare de oameni – au avut o experiență directă, adică o experiență reală, că Cel pe care L-au văzut în mâinile dușmanilor Săi, Cel pe care L-au văzut murind pe cruce și zăcând în mormânt – era VIU, printre ei. Aceasta nu este o dogmă târzie, este unul dintre primele lucruri despre care vorbește Evanghelia; este motivul fundamental, tema fundamentală a mesajului

Evangheliei: că Hristos este viu și, *pentru că este viu* , orice altceva devine credibil, de crezut; El este, prin urmare, cu adevărat ceea ce a spus despre Sine și ceea ce au crezut ei despre El. Cred că este exact opusul: acesta nu este un argument inventat ulterior sau adus în conștiința oamenilor pentru a atinge scopuri propagandistice, aceasta este credința primară, fără de care ucenicii s-ar fi împrăștiat pur și simplu ca o armată învinsă, ca o turmă dispersată și ar fi fost în cele din urmă distruși.

Anatoli Maksimovich: Cu alte cuvinte, o reacție naturală?

Mitropolitul Anthony: Ce vreți să spuneți prin „reacție naturală”? Nu v-am înțeles.

Anatoli Maksimovici: Cu alte cuvinte, faptul că, după moartea lui Hristos, ucenicii Săi au simțit că El este viu a fost o reacție naturală la moartea Sa?

Mitropolitul Antonie: Aceasta nu este o „reacție naturală”; o reacție ar fi o experiență interioară. Vorbim aici despre o serie întreagă de fenomene fizice: de exemplu, femeile mironosițe au văzut și au atins fizic cu mâinile lor trupul viu al lui Hristos cel înviat; apostolii, când Hristos a apărut printre ei, au fost la fel de uimiți și neîncrezători ca și voi acum; dar Hristos le-a zis: nu vă temeți, nu sunt duh, nu sunt fantomă, fantoma n-are carne și oase ca Mine; dați-mi să mănânc... Și a mâncat înaintea lor (Luca 24:36-43). Apostolul Toma a fost invitat să se atingă de El (Ioan 20:27). La sfârșitul relatării Evangheliei, evangheliștii spun insistent că de nenumărate ori au trebuit să descopere faptul că Hristos, care murise cu câteva zile înainte, era viu în trup, fizic printre ei. Și acest lucru i-a surprins nu mai puțin decât l-a surprins pe omul modern.

Anatoli Maksimovici: Dar de ce spui că fără aceasta ucenicii s-ar fi împrăștiat, ar fi fost dispersați? Nu a fost suficientă învățătura etică a lui Hristos pentru a-i uni?

Mitropolitul Antonie: Mi se pare că centrul întregii Evanghelii nu se află în învățătura etică.

Anatoli Maksimovici: Nu se poate!

Mitropolitul Antonie: Învățătura etică este derivată și aproape secundară pentru mine. Mi se pare că pentru un creștin centrul absolut al Evangheliei este figura istorică a lui Hristos, care a fost atât Dumnezeu, cât și om, iar dacă aceasta este înlăturată, atunci învățătura lui Hristos este una dintre învățăturile care pot fi percepute într-o măsură mai mare sau mai mică. Ucenicii ar fi putut rămâne împreună ca un grup etic, dar nu ar fi ieșit niciodată să predice despre Hristos. Apostolul Pavel spune că întreaga sa predică constă în predicarea despre Hristos răstignit și înviat, că dacă Hristos nu a înviat, atunci ucenicii Săi sunt cei

mai nefericiți dintre oameni, pentru că își construiesc viziunea asupra lumii și viața pe fantezie, pe halucinații, pe minciuni (1 Corinteni, cap. 15 *).*

Anatoli Maksimovich: De ce se bazează pe halucinații și minciuni? - ele se bazează pe anumite principii etice. La urma urmei, acestea sunt principii care meritau cu siguranță să fie predicate. Vă puteți imagina cu adevărat că, dacă nu ar exista astfel de principii etice, creștinismul ar fi devenit atât de răspândit pe cât a devenit de fapt?

Mitropolitul Antonie: Nu cred. Cred că creștinismul ar fi primit, poate, o răspândire chiar mai mare, dar de un alt fel, pe principii etice, că centrul creștinismului nu se află doar și nu atât în aceste principii etice, cât într-un eveniment istoric care plasează lumea într-o relație complet nouă cu Dumnezeu, ne obligă să reconsiderăm complet atât natura și amploarea omului, cât și natura și Personalitatea lui Dumnezeu Însuși, și chiar lumea noastră materială. Pentru că, dacă această lume materială s-a dovedit a fi capabilă să-L conțină pe Dumnezeu Însuși, dacă o particulă, o particulă fizică a acestei lumi s-ar putea uni cu Dumnezeu Însuși și să nu se ardă, să nu fie distrusă, ci să rămână intactă, atunci, într-adevăr, materia se deschide în fața ochilor noștri la proporții complet fără precedent. De aceea spun că creștinismul este singurul materialism care dă o semnificație supremă materiei, precum și istoriei omului, prin Întruparea lui Dumnezeu, care primește brusc o dimensiune eternă, o dimensiune divină, o dimensiune transcendentală: nu în viitor, ci chiar acum, pentru că Dumnezeu se află în mijlocul acestei istorii – și omul devine cumva uimitor de măreț.

Anatoli Maksimovich: Da, aceasta din urmă este o observație realistă, pentru că altfel argumentele dumneavoastră mi se par transcendentale. Dar pentru dumneavoastră ele au evident sens – sens real și viu. Vă mulțumesc foarte mult, Mitropolit Anthony.

Anatoli Maksimovici: Mitropolit Antony, am ascultat multe dintre discursurile dumneavoastră la radio și la televiziune și vorbiți adesea despre comunicarea cu Dumnezeu. Din punctul meu de vedere, *comunicarea cu Dumnezeu* are, în esență, doar un sens simbolic și înseamnă respectarea normelor etice stabilite de creștinism și de alte învățături religioase; cu alte cuvinte, *comunicarea cu Dumnezeu* înseamnă: a face ceea ce trebuie făcut și a nu face ceea ce nu trebuie făcut. Dar cred că pentru dumneavoastră acest termen are un sens mai profund. Ce înseamnă acest lucru pentru dumneavoastră în mod specific? Este vorba doar despre rugăciune sau despre altceva?

Mitropolitul Antonie: Întrebarea dumneavoastră este foarte complexă și, recunosc sincer, foarte dificilă, în sensul că este posibil să vorbim despre o experiență care vi se pare de încredere, dar să o facem convingătoare sau ușor de înțeles sau să ajutăm o altă persoană să o înțeleagă este foarte dificil... Ca răspuns la întrebarea dumneavoastră, aș spune următoarele. În primul rând, în comunicarea noastră cu Dumnezeu există, desigur, un moment etic: respectarea poruncilor divine, urmarea unei căi pe care Dumnezeu ne-a indicat-o; dar, pe de altă parte, această comunicare presupune și că, dacă nu în experiența mea personală, atunci în experiența altcuiva, a existat o poruncă de la Dumnezeu, a existat o indicație dată de El că aceste porunci sunt legea vieții, că această cale duce la viață; și astfel, dincolo de momentul etic, care este prezent și care este necesar, fără de care pur și simplu nu are rost comunicarea, trebuie să existe undeva un moment de întâlnire - fie al meu personal, fie al altcuiva. Să presupunem că, în tradiția creștină, biblică, vom vorbi despre comunicarea pe care sfinții, profeții și legiuitorii au avut-o cu Dumnezeu; și dacă sunt considerați vestitori ai legii lui Dumnezeu, aceasta presupune o întâlnire personală cu Dumnezeu undeva.

Anatoli Maksimovici: Deci, totul se reduce la faptul că conceptele de bine și rău vin de la Dumnezeu, nu-i așa? Că altfel aceste concepte nu ar exista deloc? Înțeleg foarte bine acest lucru și am considerat întotdeauna acesta cel mai convingător argument în favoarea religiei, în favoarea existenței lui Dumnezeu; așa este. Dar momentul întâlnirii - și, cred, putem lăsa deoparte profeții și sfinții: la urma urmei, nu doar profeții și sfinții cred, cred oamenii obișnuiți - ce înseamnă o întâlnire cu Dumnezeu pentru un om obișnuit?

Mitropolitul Antonie: Ați menționat rugăciunea. Aș adăuga la aceasta experiența pe care în Biserica creștină o numim sacramente. În rugăciune, unii oameni (nu atât de rari) și în anumite momente (nu oricând, nu prin propria lor alegere instantanee) experimentează uneori conștiința că o realitate s-a apropiat de ei, că s-au găsit față în față cu o *prezență,* că *cineva* a stat în fața lor, s-a revelat; devin brusc conștienți că în această lume invizibilă din jurul lor, cineva este prezent. Aceasta este aceeași senzație clară, aceeași senzație distinctă care se întâmplă uneori, de exemplu, când ești cu o persoană și dintr-o dată te apropii de ea...

Anatoli Maksimovich: Se stabilește contactul?

Mitropolitul Antonie: Se stabilește un contact viu, autentic, care te face să recunoști că există cineva acolo; așa cum se întâmplă uneori: stai cu o persoană, iar pentru tine ea este pur și simplu un obiect, nu poți striga către ea, nu poți ajunge la ea; și dintr-o dată ți se deschide în forma sa umană: vie, profundă, receptivă. Acesta este unul dintre momentele care o face pe o persoană să

vorbească despre *comunicare* . Acum al doilea lucru: am menționat sacramentele. Sacramentele, din punctul de vedere al unui creștin, sunt acțiuni directe ale lui Dumnezeu, care prin materia acestei lumi ne transmit cumva, aduc o scânteie de viață a lui Dumnezeu Însuși. Acest lucru, desigur, nu poate fi explicat sau transmis. Unii oameni au experimentat acest lucru cu mare forță și vor spune: da, când m-am împărtășit cu această Pâine și Vin, am descoperit brusc că nu *numai* pâine, *doar* vin mi-au transmis un fel de experiență supranaturală.

Anatoli Maksimovich: Vreți să spuneți Împărtășanie?

Mitropolitul Antonie: Mă refer la Împărtășanie, dar am putea vorbi și despre Botez dacă am vorbi despre botezul unui adult; ar putea fi ungerea cu untdelemn, cu untdelemn sfințit în caz de boală. O conștiință luminoasă, clară apare că prin această substanță realitatea divină ne-a atins brusc, care ne-a introdus într-o viață nouă, ne-a restaurat într-o nouă imagine.

Anatoli Maksimovici: V-a introdus într-o viață nouă - ce înseamnă asta? Într-o viață mai bună, în care regulile etice vor fi respectate mai strict, în întregime?

Mitropolitul Antonie: Cred că există două aspecte aici: pe de o parte, apare un sentiment și o conștientizare că o sursă s-a deschis în mine, că dintr-o dată am prins viață, că viața țâșnește în mine; și, pe de altă parte, că această viață nu este pur și simplu viața mea, care a „prins viață” și care va continua să curgă ca înainte, ci că aceasta este o viață de o natură diferită, care cere inexorabil, triumfător de la mine o nouă calitate – etică, internă și externă.

Anatoli Maksimovici: Pentru o persoană ca mine, acest lucru este, desigur, foarte greu de înțeles. Înțeleg că există factori care necesită o viață nouă, o viață mai bună și o respectare mai strictă a regulilor etice. Dar spuneți-mi: comunicarea cu Dumnezeu - nu înseamnă aceasta, într-un moment dificil, pur și simplu un dialog cu sine însuși sau, mai exact, un dialog cu propria conștiință?

Mitropolitul Antonie: Cred că acest lucru începe adesea cu un dialog cu sine însuși în căutarea unui adevăr mai mare decât adevărul cu care suntem obișnuiți; dacă ne vorbim cu noi înșine cu atenție, strict, sincer și ascultăm ce spune interiorul nostru, ce adevăr sună în noi, atunci, probabil, vom auzi ceea ce numiți vocea conștiinței. A vorbi despre conștiință, în cele din urmă, este la fel de abstract ca și cum ai vorbi despre Dumnezeu (*A.M.:* Absolut corect), pentru că este la fel de evaziv din punct de vedere fizic; este un fel de adevăr interior, adevărul vieții, adevărul relațiilor interpersonale, adevărul demnității umane sau ceva de genul acesta; dar undeva dincolo de conștiință (care este și ea condiționată, pentru că conștiința, înțelegerea noastră asupra relațiilor umane, a

propriei noastre demnități, depinde în mare măsură de cum am fost crescuți, în ce mediu, pe ce principii), străpungând conștiința, descoperim brusc că există ceva mai profund și mai decisiv decât conștiința mea, o voce care spune: conștiința ta spune asta, dar este limitată; există un adevăr mai mare... În raport, de exemplu, cu rugăciunea, când ne întoarcem în noi înșine, trecem - da, prin noi înșine; Nu poate exista o rugăciune profundă, o rugăciune în care să simțim prezența lui Dumnezeu, care să nu ne atingă și să ne îmbrățișeze mai întâi pe noi înșine; dacă noi înșine suntem neatenți, dacă inima noastră nu participă, dacă nu vrem să găsim adevărul vieții, adevărul și pur și simplu viața, atunci nu vom ajunge la acea profunzime unde poate avea loc acea întâlnire despre care am vorbit. Același lucru se întâmplă și în relațiile cu oamenii .

Anatoli *Maksimovici:* Toate acestea sunt adevărate, dar să luăm acest exemplu: ce faci când trebuie să iei o decizie dificilă, când nu știi ce să faci corect? Astfel de momente, desigur, se întâmplă foarte des și, să zicem, când vine vorba de ceva foarte important, ce faci: doar gândești sau te îndrepți către Dumnezeu cu rugăciune?

Mitropolitul Anthony: Ambele; încerc mai întâi, în modul cel mai sincer, pe cât am onestitate, inteligență și o conștiință curată, să analizez problema care îmi stă în față.

Anatoli Maksimovich: Din ce punct de vedere să ne gândim la asta - dintr-un punct de vedere etic?

Mitropolitul Antonie: Din punct de vedere etic, din punct de vedere uman. Se reduce la același lucru, dar abordarea este uneori oarecum diferită; nu în ordinea regulilor, a aplicării „normelor”, ci în ordinea unui fel de simț al adevărului. Și apoi - personal nu știu cum să-I cer lui Dumnezeu să fie așa sau așa; acest lucru îmi este străin; încerc să stau înaintea Lui și pur și simplu să stau înaintea Lui în rugăciune, adică să mă deschid, să mă predau și să spun că vreau adevărul, vreau binele, vreau să fie voia lui Dumnezeu, care poate merge împotriva a tot ceea ce visez, dar să fie, pentru că cred că această voință a lui Dumnezeu este mai înțeleaptă decât a mea și conține mult mai multă iubire și adevăr uman decât a mea.

Anatoli Maksimovich: Deci, totul se reduce la faptul că apelezi la Dumnezeu pentru sfaturi?

Mitropolitul Anthony: Da.

Anatoli Maksimovich: Și aștepți ceva de la El - perspicacitate?

Mitropolitul Antonie: Aștept de la El - da, perspicacitate, o înțelegere mai profundă; și, din experiența mea, uneori această perspicacitate, această înțelegere merge atât de puternic împotriva a tot ceea ce mi-aș dori, încât nu o pot percepe pur și simplu ca un nou punct de vedere care s-a deschis în mine. Uneori există o conștientizare clară că, într-adevăr, am atins un tărâm supranatural, un tărâm care depășește toată experiența mea de relații umane, psihologice, sociale.

Anatoli Maksimovici: Personal, acest proces mi se pare a fi pur și simplu o continuare a primului. Însăși ați spus că atunci când trebuie să luați o decizie importantă, o decizie dificilă, începeți prin a încerca să o gândiți cât mai temeinic sau cât mai sincer posibil, apoi vă adresați lui Dumnezeu cu rugăciune. Aceasta mi se pare a fi pur și simplu o continuare a primului proces, cu alte cuvinte, continuați să gândiți, dar, se pare. Începeți să gândiți într-o altă stare.

Mitropolitul Anthony: Aș spune că nu mă mai gândesc și încep *să ascult* și să ascult cât mai atent posibil...

Anatoli Maksimovici: Pentru ce?

Mitropolitul Anthony: *La ce va suna în mine...*

Anatoli *Maksimovich:* Exact asta e ideea!

Mitropolitul Antonie: Da, desigur, nu aștept o voce din exterior. Vedeți, există un moment aici pe care nu-l pot transmite, care se referă la conștiința interioară: uneori străpungi o oarecare adâncime și realizezi că ai atins o nouă adâncime în tine însuți; și uneori există un sentiment atât de clar, puternic, viu că *altcineva* ți-a vorbit , că ești ghidat de cineva diferit de tine; și acest lucru nu-l pot transmite, în același sens în care este imposibil să transmiți o experiență subiectivă altfel decât ca fiind subiectivă. Nu o pot „obiectiva”, nu-i pot dovedi obiectivitatea – și totuși această obiectivitate este uneori foarte vie și clară pentru mine. Se întâmplă să mă aflu în fața unei probleme și să-mi pun o întrebare; dar există momente când o persoană nu caută nimic – și intră brusc în această conștiință a prezenței bruște a lui Dumnezeu, simte brusc că este în fața lui Dumnezeu, că Dumnezeu este aici. Aceasta este propria mea experiență principală, motivul pentru care am devenit credincios: în momentul în care am vrut să-mi dovedesc mie însumi că nu există Dumnezeu, că Evanghelia este o prostie completă, că nu există nimic în care să crezi, că nu există sens în viață - dintr-o dată mi-a devenit absolut clar că mă aflam în prezența lui Hristos cel viu. Desigur, poți spune că a fost o halucinație, a fost delir, a fost o iluzie și...

Anatoli Maksimovich: În opinia mea, tocmai v-a venit o idee – iartă-mă pentru o definiție atât de prozaică.

Mitropolitul Anthony: Nu, acesta este ideea, nu a fost un gând. Citeam și a trebuit să ridic ochii, pentru că îmi era absolut, izbitor de clar că era cineva de cealaltă parte a mesei în fața căreia stăteam; a trebuit să mă uit – așa cum se întâmplă uneori să mergi pe stradă și să te întorci pentru că cineva se uită în spatele tău. Și de aceea vorbesc despre o halucinație, despre o astfel de iluzie externă: nu am văzut nimic; dar certitudinea acestei *prezențe* obiective din afara mea era atât de vie încât a rămas cu mine până în ziua de azi; desigur, nu cu aceeași intensitate, dar cu aceeași convingere și concretețe.

Anatoli Maksimovich: Ei bine, ca întotdeauna, văd (acesta este, desigur, un adevăr foarte vechi) că o linie desparte credința de rațiune; credința se află de cealaltă parte a acestei linii. Vă mulțumesc foarte mult, Mitropolit Antony.

al III-lea

Mitropolitul Antonie: Anatoli Maksimovici, spui că ești necredincios; asta înseamnă că ai o idee despre Dumnezeu și că respingi această idee, că nu se potrivește cu ideea ta despre lume, despre viață. Îmi permiți să te întreb: în care Dumnezeu nu crezi?

Anatoli Maksimovich: Să începem cu cel mai elementar. Nu cred într-un Dumnezeu rău, meschin, prost și narcisist, care pedepsește oamenii pentru că nu respectă regulile formale, încălcând astfel normele elementare stabilite de El sau stabilite prin învățături religioase, care se presupune că obține satisfacție din faptul că oamenii fac răul spre slava lui Dumnezeu, indiferent dacă vorbim despre crime în masă, războaie religioase sau pogromuri evreiești sau pur și simplu despre atitudinea pe care credincioșii o arată uneori unii față de alții și față de necredincioși din motive pur formale. Nu cred într-un Dumnezeu care permite și se presupune că chiar obține satisfacție din faptul că este mințit constant. În opinia mea, un astfel de Dumnezeu nu există și nu poate exista. Cu toate acestea, menționez acest lucru pentru că, din câte se poate judeca atât prin observații personale din viața de zi cu zi, cât și de-a lungul istoriei, au existat și există credincioși care și-L imaginează pe Dumnezeu exact așa. Acest lucru nu se potrivește deloc cu ideea mea despre cum ar trebui să fie Dumnezeu.

Mitropolitul Antonie: Cred că nu pot spune nimic împotriva negării unui astfel de Dumnezeu. Îmi amintesc de mica carte a lui Berdiaev „Despre demnitatea creștinismului și nedemnitatea creștinilor”, unde scoate la iveală tocmai acest gând... Ce ați vrut să spuneți când ați spus: „Un Dumnezeu care vrea să fie mințit sau care permite să fie mințit la nesfârșit și se mulțumește cu asta”?

Anatoli Maksimovici: Auzim adesea de la credincioși că se justifică înaintea lui Dumnezeu într-un mod pur formal, iar asta înseamnă că se mint pe ei înșiși și pe ceilalți și, bineînțeles, pe Dumnezeu, pentru că a te minți pe tine însuți este același lucru cu a-L minți pe Dumnezeu; iar a crede că Dumnezeu va fi mulțumit cu o astfel de minciună, în opinia mea, este lipsit de Dumnezeu și chiar blasfemiu.

Mitropolitul Anthony: Da, sunt de acord cu asta.

Anatoli Maksimovich: Aș dori să adaug că eu, de exemplu, nu-mi pot imagina că Dumnezeu preferă o religie alteia, că îi consideră pe credincioși oameni mai buni decât pe necredincioși. Nu se poate ca Dumnezeu să nu fie atât de deștept încât să nu înțeleagă că acest lucru este greșit; și totuși, auzim adesea de la credincioși că se consideră mai buni decât necredincioșii.

Mitropolitul Antonie: Da. În general, lucrurile stau așa: ideea pe care o primești despre Dumnezeu prin intermediul credincioșilor este pur și simplu blasfemie și te indignează.

Anatoli Maksimovich: Ei bine, nu aș spune - pentru toți credincioșii, fiecare credincios este diferit. L-ați menționat pe Berdiaev; ideea pe care mi-o formez despre Dumnezeu citindu-l pe Berdiaev cu siguranță nu este blasfemică. Dar am fost întotdeauna surprins că Biserica și clerul nu depun eforturi suficiente pentru a insufla ideea corectă despre Dumnezeu în rândul credincioșilor.

Mitropolitul Antonie: Pot să vă întreb: cum ar trebui să fie Dumnezeu și cum ar trebui să-L prezentăm credincioșilor?

Anatoli Maksimovici [foarte repede, categoric]: Inteligent. În primul rând, inteligent. În plus, Dumnezeu este considerat personificarea eticii, personificarea binelui; de ce permite El răul este o altă întrebare; dar cu siguranță războaiele religioase nu pot fi considerate bune? - și totuși astfel de războaie au avut loc; cu siguranță bârfele meschine despre necredincioși printre credincioși nu pot fi considerate bune? Acesta este evident un rău! Nu la aceeași scară ca războaiele religioase, dar cu toate acestea este rău. Deci, în opinia mea, Dumnezeu trebuie să fie călăuzit de rațiune - pentru că pentru mine rațiunea și binele sunt unul și același lucru. Puteți, desigur, să-mi spuneți că căile Domnului sunt de nepătruns, că nu putem înțelege mintea lui Dumnezeu, nu putem înțelege motivele lui Dumnezeu. Din punctul de vedere al unui credincios, acest lucru este poate de înțeles; dar din moment ce nu avem nicio idee despre mintea lui Dumnezeu și, aparent, nu putem avea una, trebuie să ne călăuzim după acele standarde etice pe care Dumnezeu, în opinia credincioșilor, le-a stabilit și să așteptăm de la Dumnezeu ca El să fie, de asemenea, călăuzit de ele și să nu pedepsească

oamenii pentru că nu respectă anumite reguli formale, ignorând în același timp standardele etice.

Mitropolitul Antonie: Da. Acest lucru, în general, mă bucură foarte mult, pe de o parte, pentru că înseamnă că până și ideile dumneavoastră admit existența lui Dumnezeu, cu condiția ca El să se dovedească a fi diferit de ceea ce apare în mod clar în viețile și cuvintele credincioșilor nevrednici. Dar ați menționat etica, iar într-una dintre conversațiile noastre anterioare am spus că etica creștină a adus ceva valoros în viața cel puțin a societății noastre europene. Ce părere aveți: ce valoare a adus etica creștină în viețile noastre?

Anatoli Maksimovich: Fiecare religie a adus o mare valoare în viețile noastre; acord o mare importanță religiei, deoarece religia a fost unul dintre mijloacele de a înfrâna pasiunile umane, de a combate răul și de a regla viața. A nega acest lucru, în opinia mea, este complet greșit. Desigur, există și alte mijloace. În China, de exemplu, s-a încercat crearea unei structuri raționale a vieții exclusiv pe principii raționaliste-etice, fără a recurge la religie. Religia din vremea lui Confucius nu a jucat de fapt un rol major. Etica chineză se baza pe ideea că, dacă oamenii se comportă rațional, tuturor le-ar fi mai bine. Nu aș spune că au obținut un mare succes, dar, în orice caz, nu mai puțin succes decât în alte țări ale lumii. În China, poate, exista avantajul că, din moment ce filosofii nu au introdus un element religios în procesul de stabilire a normelor etice, au păstrat toleranța. Au tratat orice altă învățătură filosofică cu mare toleranță, cu condiția ca o astfel de învățătură filosofică să servească luptei împotriva răului și introducerii binelui. Dar, desigur, așa cum am spus, răul a continuat să existe și acolo.

În alte părți ale lumii, în special în Europa, răul a continuat să existe, dar este destul de clar că fără învățături religioase ar fi existat un haos complet, iar iudaismul - din moment ce vorbim despre lumea occidentală - și apoi creștinismul au adus o contribuție enormă la lupta împotriva haosului și împotriva răului.

Mitropolitul Antonie: Și ce trăsături creștine vi se par interesante, ce trăsături găsiți în creștinism pe care nu le-ați găsit în alte credințe și care au jucat un rol, să zicem, în morala socială și personală a Occidentului?

Anatoli Maksimovich: Creștinismul este o continuare a iudaismului. Iudaismul a apărut atunci când oamenii se aflau într-o stare complet primitivă, sălbatică, aveau nevoie să fie organizați cumva, aveau nevoie să li se explice cumva de ce ar trebui să trăiască așa și nu altul; și acest lucru s-a făcut - cu ajutorul Celor Zece Porunci. Creștinismul a fost o continuare a acestui proces; a introdus și alte elemente în procesul de introducere a normelor etice: un element de milă, un element de regret, un element de bunătate. Formulele lui Hristos erau exagerate,

pedagogice; ne putem imagina că atunci când a spus că trebuie să întoarcem și celălalt obraz, nu credea că oamenii vor întoarce și celălalt obraz, ci această formulare avea ca scop asigurarea că oamenii, cel puțin, nu-l vor sfâșia imediat pe cel care i-a jignit.

Mitropolitul Antonie: Dar în domeniul, de exemplu, al relațiilor umane - ce credeți: a adus creștinismul ceva complet nou în evaluarea personalității umane, în modul în care o persoană ar trebui să se raporteze la alta - nu doar în comportament, ci cumva mai profund decât în comportament sau în modul în care societatea umană ar trebui să-și privească membrii individuali: ca parte a societății, ca parte a unui mecanism sau ca ceva mult mai valoros care ar trebui luat în considerare?

Anatoli Maksimovich: Poate că, într-o oarecare măsură, creștinismul a introdus conceptul de demnitate umană în învățătura filosofică. Iudaismul considera omul exclusiv ca un pion în mâinile lui Dumnezeu; poate că așa este. Este de înțeles: pentru a educa un popor primitiv, era necesar să i se insufle ideea că este doar un pion. Un pion nu în sens fatalist: în cele din urmă, totul depinde de om, de ceea ce face omul, ci în sensul că el nu înseamnă atât de mult. Creștinismul, poate, a subliniat că omul înseamnă mai mult. Pe de altă parte, practica creștinismului a fost în principal teribilă; iar conceptul de demnitate umană, conceptul că omul este om, că este ceva valoros, a fost dezvoltat în principal de umaniști și raționaliști. Aceasta este părerea mea.

Mitropolitul Antonie: Anatoli Maksimovici, găsesc formularea ta teribil de interesantă și importantă pentru noi, pentru că pur și simplu ne lovește pe noi, credincioșii; ne interoghează în sensul cel mai radical al cuvântului. Apostolul Pavel a spus deja că din cauza noastră, a creștinilor, *numele lui Dumnezeu este necinstit printre neamuri* (Romani 2:24); și acum ne pui această întrebare direct, pentru că dacă am fi diferiți - *noi* în prezent și *noi* în trecut - atunci puterea de convingere a existenței lui Dumnezeu și revelația proprietăților Sale - cele despre care vorbești: mintea Lui, bunătatea Lui, înțelepciunea Lui, creativitatea Lui - ar fi accesibile, orice necredincios ar putea crede în ea; în timp ce *noi* aruncăm un fel de întuneric asupra a ceea ce ni se pare a fi fața cu adevărat strălucitoare a lui Dumnezeu. Și mi se pare că tocmai în această privință ne pui în față o întrebare radicală, de la care nu putem, nu avem dreptul să ne îndepărtăm. Viața creștină - acesta ar trebui să fie răspunsul credincioșilor către necredincioși, mai mult decât convingerile pe care ni le putem imagina de obicei. Ce crezi: am dreptate - sau în acest caz, întrebarea despre Dumnezeu va rămâne foarte îndoielnică pentru tine?

Anatoli Maksimovich: Nu trebuie să mă convingi, nu neg existența lui Dumnezeu, pur și simplu nu cred în El – nu cred în El, apropo, din alte motive, dar aceasta

este o întrebare mult mai complicată. Îmi este foarte greu să-mi imaginez un Dumnezeu care influențează soarta umanității și soarta indivizilor: El permite atât de mult rău încât pare paradoxal. Mai degrabă, mi se pare mai probabil că, dacă Dumnezeu există, atunci El a creat lumea, a creat un mecanism și le-a spus oamenilor: gestionați-o singuri... Dar aceasta este, desigur, o întrebare foarte complicată. Dar ai perfectă dreptate și nu înțeleg cum poate Biserica să se îndepărteze de această întrebare, nu înțeleg de ce Biserica uneori – și atât de des – se îndepărtează de ea. În opinia mea, aceasta este o întrebare de care Biserica ar trebui să se ocupe de dragul credincioșilor, pentru ea însăși și, bineînțeles, de dragul lui Dumnezeu.

IV.

Anatoli Maksimovici: Mitropolite Antony, am cunoscut oameni care au devenit religioși pentru că erau chinuiți de întrebarea originii răului; am cunoscut și oameni care au devenit dezamăgiți de religie din acest motiv. Primii simțeau sau ajungeau la convingerea că conceptele de bine și rău nu puteau apărea de la sine, că trebuiau să fie create de o putere superioară; de ce există binele le era, desigur, clar, iar la întrebarea de ce și în ce scop există răul, sperau să primească un răspuns de la religie. Cei din urmă, cei care au devenit dezamăgiți de religie, au ajuns la convingerea că aceasta nu oferă un răspuns la întrebarea: cum să împacăm existența unui Dumnezeu atotputernic, personificând bunătatea și dreptatea, cu ceea ce se întâmplă pe pământ; nu numai în domeniul relațiilor umane, ci și în natură, unde domnesc haosul, lupta și cruzimea. Ce răspuns dați la această întrebare?

Mitropolitul Antonie: Aceasta este o întrebare foarte dificilă, întrucât, într-adevăr, se poate ajunge fie la credință, fie la îndoială pornind de la premise identice. Mi se pare că un creștin va da aproximativ următorul răspuns: Da, Dumnezeu este omnipotent; dar El a creat omul liber, iar această libertate, desigur, aduce cu sine posibilitatea atât a binelui, cât și a răului; posibilitatea abaterii de la legea vieții sau, dimpotrivă, a participării la această lege a vieții. Și această chestiune a libertății este centrală, mi se pare, în problema binelui și răului. Dacă Dumnezeu l-ar fi creat pe om incapabil de abatere, omul ar fi, de asemenea, incapabil de nimic pozitiv. Să spunem că iubirea este de neconceput decât în categoriile libertății; nu te poți dărui pe tine însuți atunci când nu poți refuza dăruirea de sine; nu poți iubi o persoană dacă aceasta este o relație pur mecanică; dacă nu ar exista libertatea refuzului, a renunțării, dacă nu ar exista, în cele din urmă, nicio posibilitate a răului, atunci iubirea ar fi pur și simplu o forță de atracție, o forță care leagă toate unitățile, dar în niciun fel creând o relație morală între ele.

Anatoli Maksimovich: De ce? Înseamnă asta că răul există pentru a evidenția binele, ca un contrast?

Mitropolitul Antonie: Nu, nu cred că există în acest scop; dar acolo unde există posibilitatea uneia, apare inevitabil posibilitatea celeilalte. Desigur, dacă am fi pur și simplu astfel de ființe perfecte, incapabile să facă o alegere greșită, răul ar fi epuizat; dar ca posibilitate ar exista totuși.

Anatoli Maksimovich: Admiți că Dumnezeu, Dumnezeul Atotputernic, are grijă de oameni, veghează asupra soartei umanității, îi ajută pe oameni, veghează asupra faptului că răul nu triumfă pe pământ?

Mitropolitul Antonie: Da; sunt profund convins de acest lucru; și, din nou, din punctul meu de vedere creștin, Dumnezeu nu mi se pare un Dumnezeu iresponsabil, Care l-a creat pe om, l-a înzestrat cu această libertate teribilă ce poate ruina și distruge totul, și apoi - folosind imaginile lui Ivan Karamazov - „așteaptă” undeva la sfârșitul timpurilor momentul în care îl va judeca și îl va condamna pentru faptul că omul *nu* a folosit libertatea care i-a fost dată în mod corect. Nu așa mi se pare Dumnezeu. Mi se pare un Dumnezeu responsabil, un Dumnezeu Care a creat omul și viața, dar Care nu așteaptă doar momentul rezultatelor de la sfârșit. Și chiar limita acestei responsabilități pe care Dumnezeu și-o asumă pentru viață și pentru acțiunile Sale, pentru actul Său creator, este Întruparea, aceea că Dumnezeu devine om, intră în istorie și se cufundă complet în tragedia ei și undeva rezolvă această tragedie.

Anatoli Maksimovich: Cum, unde rezolvă El această tragedie?

Mitropolitul Antonie: El nu rezolvă problema în mod exterior, în sensul că pe pământ moartea, boala și suferința continuă să-i doboare pe oameni. Dar atitudinea omului față de om poate deveni profund diferită; atitudinea față de propria suferință poate fi complet diferită; atitudinea față de suferința altuia se schimbă din nou profund din această cauză.

Anatoli Maksimovich: Deci, dumneavoastră, ca și creștin, negați categoric teza lui Voltaire, care pornea, în linii mari, de la faptul că Dumnezeu a creat omul, i-a oferit tot ce i-a fost necesar, în primul rând rațiunea, și apoi a considerat că sarcina Sa a fost îndeplinită: dacă oamenii sunt călăuziți de rațiune, atunci totul va fi bine, dacă nu, atunci este treaba lor. Pentru că aceasta este, în esență, o explicație destul de logică; dar dumneavoastră, judecând după ceea ce tocmai ați spus, o negați categoric.

Mitropolitul Antonie: Da, pur și simplu nu-mi pot imagina un astfel de Dumnezeu, pentru că ar fi un act atât de iresponsabil din punct de vedere moral, pur și simplu un act *imoral* , care ar fi în cele din urmă baza și cauza tuturor relelor; și un act iresponsabil, rău, pentru că – cu ce drept ne creează un astfel de

Dumnezeu, spre durerea noastră, când nimic nu va ieși din asta pentru El și, în plus, undeva, El ne va judeca? Ce fel de Dumnezeu este acesta?

Anatoli Maksimovich: Voltaire nu a spus că Dumnezeu va judeca; el a spus pur și simplu că Dumnezeu l-a înzestrat pe om cu tot ce este necesar, că Dumnezeu a creat un mecanism uimitor, structura omului și, cel mai important, rațiunea; de ce este acest lucru iresponsabil, de ce ar fi o infracțiune?

Mitropolitul Antonie: Anatoli Maksimovici, dacă acest Dumnezeu ar fi creat un mecanism atât de minunat, atunci acest mecanism nu s-ar fi deteriorat atât de iremediabil; atunci, înseamnă că Dumnezeul care construiește acest mecanism este pur și simplu un mecanic teribil de prost, inutil. Dacă avem un astfel de Dumnezeu, care nici măcar nu poate crea un mecanism decent, atunci, într-adevăr, nu există nimic de spus.

Anatoli Maksimovici: Dar cum vă explicați faptul că Dumnezeu, pe de o parte, are grijă de oameni, iar pe de altă parte, de-a lungul existenței întregii omeniri, *nedreptatea* a triumfat, în general, asupra dreptății? La început, acest lucru s-a explicat prin faptul că atunci când o persoană trece printr-o perioadă proastă, el însuși este de vină pentru asta, ceea ce înseamnă că aceasta este o pedeapsă pentru unele dintre păcatele sale. Apoi, se pare că acest lucru nu i-a mai mulțumit pe oameni și apoi au început să vorbească despre Dumnezeu *care testează* omul, că El testează credința omului - acesta este, desigur, Iov; și când acest lucru nu i-a mai mulțumit, a venit creștinismul, care a început să convingă oamenii că suferința este ceva sublim. Sunteți de acord cu o caracterizare atât de simplificată a dezvoltării gândirii umane în această direcție?

Mitropolitul Antonie: Sunt de acord; doar acele explicații pe care le amânați ca fiind învechite, nu le văd ca fiind complet învechite. O mare parte din rău, suferință, chin uman vine din păcat, pur și simplu din păcat, în sensul că, dacă o persoană este rea, provoacă rău și suferință și, în plus, se desfigurează, devine ea însăși teribilă și încetează să mai fie om.

Anatoli Maksimovici: Dar acest lucru este absolut clar; vorbim despre faptul că nedreptatea triumfă asupra dreptății, cu alte cuvinte, că lucrurile stau rău pentru cei care nu sunt atât de păcătoși îngrozitori, ba poate chiar drepți.

Mitropolitul Antonie: Cred că dreptatea în acest sens ar fi foarte neatractivă; dacă fericirea, bunăstarea ar fi o recompensă imediată pentru bine, atunci binele ca categorie morală ar fi devalorizat; ar fi un calcul pur. Cred că binele devine *bine* tocmai atunci când o persoană poate suporta nedreptatea, neadevărul, suferința și totuși să nu renunțe la binele său, ceea ce i se pare - sau obiectiv este - bun. Dacă, să zicem, o persoană este generoasă și este înșelată

și, după ce a încercat să fie generoasă o dată sau de două ori, ajunge la concluzia că *nu merită* să facă acest lucru, atunci generozitatea sa este destul de slabă. Întrebarea este care este receptivitatea sa. Și, în toate privințele, mi se pare că binele este testat, este încercat prin faptul că întâlnește răul. Nu spun că acesta este bine în esență; dar, fără îndoială, o persoană crește într-o dimensiune complet nouă, o măreție complet nouă, atunci când este capabilă să se confrunte cu suferința, cu ura, cu durerea, cu ororile războiului și să rămână umană până la sfârșit, și, de asemenea, să crească într-o măsură mai mare de, să zicem, compasiune, înțelegere, curaj, capacitatea de a se dărui și de a se sacrifica.

Anatoli Maksimovici: Acesta este totuși un proces oarecum complex. Sunt întru totul de acord că rezultatul final este de dorit, dar procesul de atingere a acestuia este foarte complex, este o cale foarte dificilă; și este cumva greu de imaginat că acest lucru nu ar putea fi realizat mai simplu. Dar spuneți-mi: Îi pasă lui Dumnezeu de soarta umanității? Dacă da, cum vă explicați un fenomen atât de monstruos precum, de exemplu, Hitler, pe care personal îl consider un fenomen complet excepțional, pentru că în acest caz nici măcar nu s-a încercat justificarea atrocităților cu niște considerații etice superioare, imaginare, ci s-a spus simplu și clar: *vrem să facem răul.* Cum explicați apariția unui astfel de fenomen, dacă porniți de la faptul că Dumnezeu Îi pasă de soarta umanității?

Mitropolitul Antonie: În primul rând, da, sunt convins că lui Dumnezeu îi pasă de soarta umanității. În al doilea rând, cred că dacă există libertate într-o persoană, care îi este dată de Dumnezeu, Dumnezeu nu mai are dreptul să stea în cale și să distrugă această libertate. În cele din urmă, s-ar întâmpla așa: Dumnezeu te face liber; în momentul în care folosești această libertate nu așa cum Îi place Lui, El te-ar aplatiza - și ai dispărea. Și s-ar dovedi că, poate, ar fi mai puțin rău pe pământ, adică ar fi mai puțini ticăloși, nu ar mai exista Hitler, acesta nu ar exista, acela nu ar exista - și, în cele din urmă, cel mai ticălos dintre ticăloși s-ar dovedi a fi acest Dumnezeu, Care îmi dă libertate, iar în momentul în care greșesc pe calea mea sau mă abat de la ea printr-o nebunie, El mă ucide pentru asta, mă distruge. Problema morală s-ar dovedi, aș spune, chiar mai rea decât prima... Și vă puteți imagina viața unei persoane atunci? Ar trăi știind că, dacă ar face ceva rău, Dumnezeu l-ar distruge. Următoarea etapă: din moment ce Dumnezeu știe și poate prevedea lucrurile, atunci imediat ce ai un gând rău, Dumnezeu te poate distruge. Asta e mai rău decât un lagăr de concentrare! Am trăi pur și simplu sub sabia lui Damocle tot timpul: gen, va ucide sau nu, va ucide sau nu... Slavă Domnului pentru un astfel de Dumnezeu!

Anatoly Maksimovici: Repet...

Mitropolitul Antonie: Dacă Dumnezeu l-ar fi făcut cu adevărat pe om liber, adică capabil să ia decizii responsabile care au un efect asupra vieții prin acțiuni, atunci Dumnezeu *nu mai are dreptul* să invadeze această libertate prin forță. El poate intra în viață, dar în condiții de egalitate; așa a devenit Hristos om și a murit pe cruce din cauza asta: da, înțeleg asta. Dacă ar invada viața ca Dumnezeu, adică cu toată omnipotența, omniscienta Sa etc., s-ar dovedi că ticălosul pământesc, care este înzestrat cu libertate de către Dumnezeu, în momentul în care greșește, folosind *incorect* această libertate , ar deveni victimă a mâniei divine, adică ar fi pur și simplu distrus, ucis. Și chiar mai rău: o persoană ar avea timp doar să se gândească la o acțiune greșită – Dumnezeu l-ar distruge imediat, pentru că Dumnezeu știe ce se va întâmpla în viitor. Și întreaga omenire ar trăi, înzestrată cu această libertate blestemată, sub o frică veșnică: oh, un gând rău mi-a fulgerat prin minte - acum pedeapsa va veni asupra mea... O, am vrut ceva greșit - ce se va întâmpla acum?... Ar fi un monstru, nu Dumnezeu, El ar fi ticălosul ticăloșilor.

Anatoli Maksimovich: La ce se reduce atunci intervenția divină în destinele oamenilor?

Mitropolitul Antonie: În primul rând, la faptul că Dumnezeu a pus legea vieții în om, adică aspirația către tot ceea ce este plenitudinea vieții triumfătoare, plenitudinea iubirii triumfătoare. În al doilea rând, la faptul că El i-a dat omului conștiința binelui și a răului - nu am inventat-o noi, acesta nu este un fenomen pur sociologic, deoarece formele sociologice se schimbă la nesfârșit, iar conceptul de bine și rău străbate totul ca un fir roșu.

Anatoli Maksimovich: Sunt întru totul de acord cu asta.

Mitropolitul Antonie: Mai departe: Dumnezeu, prin oameni credincioși Lui, care Îl *cunosc* experiențial, cu rugăciune și vitalitate, a rostit cuvântul Său, a indicat standarde morale, a indicat căi morale. Deoarece conștiința umană este un lucru relativ, mai mult sau mai puțin clar, șovăielnic, El i-a dat omului legea; I-a dat omului regulile vieții. Și cel mai important, Dumnezeu Însuși a intrat în istorie ca întrupare a lui Iisus Hristos, a devenit om și ne-a arătat în practică că este posibil să treci prin toată oroarea vieții, suferința și să nu șovăi niciodată în dragoste, adevăr sau puritate; și că o astfel de persoană - chiar dacă este distrusă istoric, învinsă - nu este învinsă. El a atins măsura deplină a umanității sale - și aceasta este, într-adevăr, o victorie asupra răului mult mai mare decât dacă pur și simplu nu ar exista rău.

Anatoli Maksimovich: Acest lucru ridică o serie întreagă de întrebări pe care sper să le discut data viitoare.

V.

Anatoli Maksimovici: Mitropolit Antonie, în ultima noastră conversație v-am adresat o întrebare despre intervenția divină în viața oamenilor și, ca răspuns la aceasta, ați vorbit despre intervenția etică, despre Dumnezeu care le dă oamenilor puterea de a lupta împotriva răului, despre Dumnezeu care le dă oamenilor o lege după care trebuie să trăiască - înțeleg acest lucru, desigur. Dar aceasta, în opinia mea, nu epuizează esența întrebării; vorbim și despre altceva: despre intervenția în viața de zi cu zi a oamenilor. Așa înțeleg, în opinia mea, mulți credincioși intervenția divină; și aici se pune problema rugăciunii. Cuvântul *rugăciune* provine din cuvântul *„molit'",* care înseamnă a cere; același lucru este valabil și în alte limbi. Rugăciunea este o cerere: ce cer oamenii? Uneori cer lucruri care, în opinia mea, îi pun într-o poziție destul de umilitoare. În Catedrala Notre Dame am văzut, de exemplu, o placă cu inscripția „Recunoștință față de Maicile Domnului pentru faptul că fiul meu a promovat examenul pentru certificatul de bacalaureat". Îmi pot imagina ce se întâmpla în această familie înainte de examen: un fiu nu prea reușit și o mamă foarte îngrijorată... Acesta este, desigur, un caz extrem; majoritatea tabletelor sunt cu recunoștință pentru însănătoșirea unui membru al familiei; acesta, desigur, este un sentiment mult mai nobil. Dar, în esență, există puțină logică în asta: de ce ar trebui să i se ceară lui Dumnezeu acest lucru? De ce Dumnezeu Însuși nu crede că o persoană sau alta ar trebui să se însănătoșească? De ce mor unii oameni prematur, în floarea vârstei? Vedeți înțelepciune divină în asta?

Mitropolitul Antonie: În primul rând, despre rugăciune. Este adevărat că cuvântul *rugăciune* provine din *„molit"* și pentru noi este legat de conceptul de *a implora,* de a realiza ceva, de a convinge etc. Dar dacă vorbim despre rugăciune nu din punctul de vedere al, ca să spunem așa, omului obișnuit, ci din punctul de vedere al acelor oameni care în istoria omenirii pot fi numiți războinici ai rugăciunii, oameni ai unei rugăciuni mari, puternice, profunde (așa cum, să zicem, dacă vrem să definim literatura, nu vorbim despre scriitori de mâna a treia, ci despre cei mari, la fel și în muzică, artă sau știință), atunci am putea spune că primul, cel mai semnificativ lucru în rugăciune pentru o persoană care se roagă nu este deloc să obțină ceva de la Dumnezeu. Primul și cel mai important lucru este acea relație de iubire reciprocă, de respect reciproc pe care o persoană o găsește în rugăciune sau prin rugăciune. Aceasta mi se pare a fi chiar baza...

Anatoli Maksimovici: Respect reciproc - iartă-mă că te întrerup: ce vrei să spui prin asta?

Mitropolitul Antonie: Ceea ce vreau să spun este aceasta: să nu ceri nimic de la un Dumnezeu pe care Îl disprețuiești, așa cum nu vei cere nimic de la o

persoană pe care nu o respecți. Prin urmare, din partea unei persoane, atitudinea nu ar trebui să fie servilă sau calculată, ci demnă de statutul său uman. Iar din partea lui Dumnezeu, atitudinea se încadrează din nou în categoriile a ceea ce am spus data trecută: Dumnezeu Care ne-a creat liberi, Care ne cere să fim *oameni* adevărați și nu un fel de sclavi umili sau mercenari care trăiesc din pomană. Dumnezeu ne tratează și pe noi cu respect, ținând cont de demnitatea umană. Și astfel, între Dumnezeul pe care o persoană Îl respectă și o persoană pe care Dumnezeu o tratează ca pe o valoare, s-ar putea spune, ca pe un egal, se poate stabili o relație care nu este de cerșetorie, nu de servilism, ci bazată pe un fel de comunicare, pe care o numim rugăciune. Există un pasaj foarte remarcabil la Sfântul Augustin [2] unde spune: atâta timp cât te îndrepți către Dumnezeu pentru că ai nevoie de El, să nu-ți imaginezi că Îl iubești; Poți spune despre Dumnezeu că Îl iubești în momentul în care nu ai nevoie de El ca o pomană, o cerere etc., ci există pur și simplu ca valoare, ca bucurie, ca frumusețe; și iată adevărata rugăciune.

Anatoli Maksimovici: Adică comunicarea cu Dumnezeu, o conversație deschisă cu Dumnezeu sau, dacă vreți, cu voi înșivă, cu conștiința voastră...

Mitropolitul Anthony: Nu, nu vreau!

Anatoli Maksimovici: Nu vrei?

Mitropolitul Antonie: Nu! O conversație sinceră cu Dumnezeu – da, care trece prin mine, desigur, prin conștiința mea, prin sentimentele mele, prin conștiința mea, dar care este adresată lui Dumnezeu și nu doar un monolog cu mine însumi, când presupun că Dumnezeu este undeva așa, ci voi vorbi cu mine însumi, iar El va asculta cu urechea.

Anatoli Maksimovich: Nu, nu, nu mă refer la un monolog, ci la un dialog cu sine însuși în sens etic, la un dialog cu propria conștiință.

Mitropolitul Antonie: Deci, pentru dumneavoastră, în acest sens, conștiința este, cum ar spune, echivalentă cu Dumnezeu?

Anatoli Maksimovich: Absolut corect; apropo, așa îl înțeleg pe Dumnezeu majoritatea necredincioșilor, care nu sunt atei militanți, ci încearcă să înțeleagă de ce există religia, de ce oamenii cred în Dumnezeu, de ce este necesară, de ce religia joacă un rol imens ca factor moral și etic. Dar ați citit vreodată cartea unui scriitor italian despre preotul italian Don Camillo [3] (*M.A.:* Am citit-o), care vorbește cu Hristos din când în când - vorbește cu sine însuși, dar vorbește deschis, vorbește cu conștiința sa, iar acest lucru, în opinia mea, ar trebui să

corespundă conceptelor dumneavoastră? Asta nu înseamnă deloc că omul vorbește cu sine însuși, iar Dumnezeu ascultă undeva!

Mitropolitul Antonie: Da; dacă o înțelegi așa, da; într-o oarecare măsură sunt de acord cu tine că acesta este un dialog cu conștiința ta; cu alte cuvinte, a sta în fața adevărului suprem de care ești capabil și a te compara cu acest adevăr, a asculta adevărul care răsună în tine, este într-o oarecare măsură un ecou al vocii lui Dumnezeu; în acest adevăr, înrădăcinat în noi, răsună adevărul lui Dumnezeu. Dar cred că atunci când o persoană se roagă (să zicem, sfinții sau chiar cei mai obișnuiți oameni în anumite momente ale vieții), ea merge undeva mai adânc decât conștiința sa, pentru că nu este întotdeauna vorba de un fel de judecată morală, nu întotdeauna despre a acționa așa sau așa, nu în planul acțiunii, ci în planul ființei în sine. Și undeva are loc o întâlnire; și în acest proces, rugăciunea nu este întotdeauna întâlnirea în sine, ci căutarea acestei întâlniri.

Anatoli Maksimovici: Ca cleric, credeți că credincioșii au dreptul să-L roage pe Dumnezeu să-l ajute în treburile cotidiene? Să lăsăm deoparte examenul de bacalaureat; dar credeți că credincioșii au dreptul să-L roage pe Dumnezeu pentru însănătoșirea uneia dintre persoanele dragi lor?

Mitropolitul Antonie: Cred că da; și cred că da din două motive. În primul rând, pentru că, dacă Dumnezeul nostru nu este un Dumnezeu „din altă lume”, un Dumnezeu de dincolo de nori, un Dumnezeu pe care nu-L poți atinge strigând, ci un Dumnezeu Viu, apropiat, de ce să nu-I vorbești cu aceeași simplitate și directitate cu care ai vorbi unei persoane apropiate, cea mai apropiată, cea mai înțelegătoare, cea mai sensibilă? Și, pe de altă parte, mi se pare că, înainte de a ajunge la momentul în care nu-I poți cere nimic lui Dumnezeu, ci pur și simplu să te bucuri de Dumnezeu, trebuie să treci printr-o anumită perioadă în care ai suficientă credință în El pentru a spune: „Tu poți ajuta - ajută, pentru că ceea ce caut este adevărul Tău; ceea ce tind, ceea ce îmi doresc, se încadrează în limitele căilor Tale și ale legii Tale.”

Anatoli Maksimovich: Adică, recuperarea uneia dintre rude se încadrează în cadrul acestei legi?

Mitropolitul Anthony: Nu văd de ce nu s-ar potrivi...

Anatoli Maksimovich: Înțeleg, înțeleg; vreau doar să clarific dacă asta vreți să spuneți.

Mitropolitul Antonie: Vreau să spun asta; desigur, cu condiția ca - și acest lucru mi se pare foarte important - o persoană să înțeleagă că, dacă primește din nou viață sau sănătate de la Dumnezeu, atunci trebuie să le folosească într-un mod

nou, nu așa cum le-a folosit poate înainte, parțial egoist, egoist, parțial neglijent, ci că, dacă le primește acum ca un dar, atunci trebuie să le trateze așa cum o persoană tratează un tezaur prețios pentru care este responsabilă.

Anatoli Maksimovici: În opinia mea, nu sunteți întru totul consecvent, domnule Mitropolit Antonie. Tocmai ați spus că această perioadă de rugăciune, când oamenii Îl cer lui Dumnezeu, este o perioadă de tranziție. Cu alte cuvinte, că trebuie să treci prin această perioadă înainte ca o persoană să se poată bucura de Dumnezeu – așa v-am înțeles eu?

Mitropolitul Anthony: Da.

Anatoli Maksimovici: Dacă aceasta este doar o perioadă de tranziție, atunci probabil ar fi mai bine dacă nu ar exista deloc? Este aceasta un fel de necesitate tristă - oare așa?

Mitropolitul Antonie: Nu, nu chiar așa; de exemplu, a fi un om matur este mai bine decât a fi un băiat. Dar a spune din aceasta că tinerețea este o nenorocire a vieții și că ar fi mai bine să te naști un bărbat de patruzeci de ani este aproape imposibil.

Anatoli Maksimovici: Să te naști la patruzeci de ani ar fi, desigur, foarte trist, sunt de acord cu asta; trebuie să faci o serie întreagă de lucruri stupide. Dar vreau să te întreb: vorbim despre prostie?

Mitropolitul Antonie: Nu, nu este vorba despre prostie, ci despre maturitate. Este vorba despre faptul că vine un moment în care Îl cunoști atât de bine pe Dumnezeu, ești atât de încrezător în El, încât poți spune: Nu voi cere nimic, pentru că sunt pur și simplu gata să mă dau cu încredere în mâinile Lui și să fac lucrarea Lui - și El Însuși se poate ocupa de restul; restul este neimportant. Voi cere putere, voi cere curaj, voi cere rațiune, voi cere tot ce este necesar pentru a fi o persoană în această viață în care trăiesc în sensul cel mai deplin, profund al cuvântului. Și poate nici măcar să nu cer asta, ci pur și simplu să trăiesc în încrederea pe care Dumnezeu o va da și să comunic cu El doar la acea profunzime care se numește cu adevărat comunicare.

Anatoli Maksimovici: Bine; și apoi chiar ați spus că, dacă Dumnezeu are milă și îi dă unei persoane ceea ce cere, atunci aceasta este deja cu condiția ca persoana respectivă să o folosească diferit, să o folosească mai bine. Aici se pune din nou problema recompensei și a testării, despre tot ceea ce oamenii au încercat să explice haosul care se întâmplă pe pământ; se dovedește că poți întreba, trebuie să întrebi, pentru că în anumite condiții Dumnezeu poate da. Acest lucru, în opinia mea, nu se potrivește chiar cu atitudinea matură despre care tocmai ați

vorbit. Dar, în concluzie, vreau să vă pun o întrebare foarte simplă: intervine Dumnezeu în viața oamenilor când vine vorba de treburile cotidiene? Ia El anumite decizii ca urmare a unei sau alte rugăciuni?

Mitropolitul Anthony: Îmi permiteți mai întâi să găsesc o greșeală într-una dintre expresiile dumneavoastră: ați spus „cu condiția”...

Anatoli Maksimovici: Ai spus-o!

Mitropolitul Antonie: Am spus? Iertați-mă! Nu am vrut să spun că Dumnezeu va da sau nu va da cu o anumită condiție, nu m-am exprimat așa; am vrut să spun că, dacă o persoană cere și primește, este obligată să trateze diferit ceea ce a primit. Dumnezeu poate da – din generozitate; dar o persoană nu are dreptul să ia pur și simplu și să ducă în pădure. Acum, cât privește amestecul în viața de zi cu zi; da, sunt sigur că Dumnezeu se amestecă! – deși nu-mi place această expresie, pentru că cuvântul *amestec* conține întotdeauna o nuanță de violență sau ceva neinvitat. Dumnezeu participă, trăiește cu noi. El este forța vitală a vieții noastre.

Anatoli Maksimovici: Înțeleg că El este o forță vitală; dar ia El anumite decizii în cazuri specifice ca urmare a unei sau altei rugăciuni?

Mitropolitul Antonie: Cred că da! Nu neapărat; dar cred că am văzut cazuri în care a existat un răspuns atât de frapant, uluitor la rugăciune, încât nu-mi vine să cred că ceea ce s-a întâmplat nu a avut nicio legătură cu rugăciunea.

Anatoli Maksimovich: De ce atunci ia Dumnezeu astfel de decizii doar în cazuri individuale?

Mitropolitul Antonie: Nu pot răspunde la asta pentru tine - pur și simplu nu știu; iar aici, pentru un credincios, întrebarea este de fapt despre încrederea sa în Dumnezeu - nu în principiu, ci în persoană. O persoană se poate încrede în Dumnezeu fie în general, spunând pur și simplu că Dumnezeu va avea în continuare dreptate și are întotdeauna dreptate și, prin urmare, nu este nevoie să se contrazică acest lucru. Dar poate exista și un alt tip de încredere: cunoscându-L pe Dumnezeu într-o oarecare măsură în cadrul experienței noastre, noi, chiar și atunci când se întâmplă ceva de neînțeles, putem spune: Îl cunosc, pot avea încredere în El pe deplin, chiar dacă nu înțeleg.

Anatoli Maksimovich: Vă mulțumesc foarte mult, Mitropolit Anthony.

VI-lea

Anatoli Maksimovici: Mitropolit Antonie, în ultima noastră conversație de astăzi aș dori să vă pun o întrebare: ce așteptați de la credincioși?

Mitropolitul Antonie: De la credincioși? Cred că primul lucru la care mă aștept este credința. Sună absurd, desigur. Dar...

Anatoli Maksimovici: De ce? Sunteți mitropolit; este absolut clar că așteptați credință de la credincioși.

Mitropolitul Antonie: Da, dar sună prea evident. Ceea ce vreau să spun este că aștept de la un credincios, pe de o parte, încredere în Dumnezeu, în viață; nu o încredere prostească, dar nu o atitudine înfricoșată, ci atitudinea unei persoane care intră în viață cu o încredere curajoasă, inteligentă, experimentată; și, pe de altă parte, aștept încredere în conținutul credinței sale. Și din aceasta rezultă – și acest lucru nu este mai puțin important – că trebuie să trăiască în așa fel încât să fie clar ce *crede* și *în ce* crede; corespondența vieții cu credința este absolut necesară, altfel sunt vorbe goale.

Anatoli Maksimovich: Cu alte cuvinte, el trebuie să se ghideze după principiile etice ale creștinismului sau ale unei alte credințe.

Mitropolitul Anthony: Trebuie, da.

Anatoli Maksimovich: Da, înțeleg asta.

Mitropolitul Antonie: Altfel, ceea ce spune despre credință devine lipsit de sens.

Anatoli Maksimovici: Și *toleranța* față de dizidenți, față de oamenii de alte credințe, față de necredincioși face parte din principiile etice după care ar trebui să se ghideze?

Mitropolitul Antonie: Sunt profund convins că toleranța este una dintre calitățile care ar trebui să distingă credincioșii. Îmi veți spune că acest lucru este rar (așa cum este rar un scriitor bun sau o persoană bună); dar, în esență, toleranța este o calitate absolut necesară a unui credincios. Intoleranța provine din faptul că o persoană nu are încredere în sine.

Anatoli Maksimovici: Dar dacă te uiți la istoria Bisericii, ai impresia foarte clară că acest principiu, ca să spunem așa, nu a fost implementat sistematic de către Biserică; ai impresia și mai nefavorabilă că Biserica s-a opus toleranței, că Biserica a insuflat intoleranță.

Mitropolitul Antonie: Mi se pare că există două puncte aici. Dacă o persoană este profund, cu tot sufletul său, cu toată puterea vieții sale, convinsă de adevăr, de un concept sau o idee sau o idee despre viață, este firesc să vorbească despre asta, să o predice, să dorească să o împărtășească. Acest lucru se aplică nu numai religiei, ci tuturor domeniilor vieții; când am citit o carte care ne captivează sau am auzit muzică care este foarte semnificativă pentru noi, încercăm să-i implicăm pe toți în experiența noastră; și în acest sens, toleranța poate continua să existe, dar nu trebuie confundată cu căldicelia sau indiferența. Și există o altă toleranță – sau intoleranță – care vine, așa cum am spus acum un moment, din faptul că o persoană *nu este încrezătoare* în puterea, în puterea de convingere a ceea ce crede și vrea să o introducă artificial. Și aceasta este o crimă; O persoană care vrea să insufle cu forța altuia orice ideologie, orice convingeri, orice credință - aceasta este o persoană care *nu crede* , în cele din urmă, în puterea de convingere a adevărului despre care vorbește. Orice violență vorbește despre slăbiciunea convingerii umane sau despre faptul că o persoană nu crede în o altă persoană, crezând că nu te poți aștepta ca aceasta să răspundă la adevăr sau la adevăr, ci că trebuie forțată să facă acest lucru; aceasta este o crimă religioasă.

Anatoli Maksimovici: Sunt întru totul de acord cu dumneavoastră că cele mai intolerante figuri din Biserică erau oameni care aveau îndoieli și care voiau să-i convingă nu doar pe ceilalți, ci și pe ei înșiși. Dar să privim lucrurile altfel. Există o Biserică. Biserica este responsabilă să-i ajute pe oameni să creadă, să-i ajute pe oameni să trăiască așa cum le dictează credința; iar Biserica nu a dat dovadă de toleranța necesară. De ce?

Mitropolitul Antonie: Cred că din două motive. Pe de o parte, din motivul pe care l-am indicat deja: lipsa calmului și a încrederii victorioase că adevărul se va apăra singur; că nu este treaba noastră să-L apărăm pe Dumnezeu; că nu este treaba noastră să apărăm adevărul; că omul are capacitatea de a răspunde la adevăr fără a fi forțat să o facă. Și, pe de altă parte, pentru că societatea credincioșilor – și acest lucru se aplică nu numai ortodocșilor, ci tuturor creștinilor credincioși și necreștinilor...

Anatoli Maksimovich: Absolut corect; nu știu ce veți spune, dar aveți perfectă dreptate: toate bisericile, toate religiile au ceva în comun în această privință, există acest moment...

Mitropolitul Antonie: Mi se pare că acest lucru se întâmplă deoarece între fiecare comunitate și societatea în care se află, în special statul în care trăiește și acționează, se formează o legătură care este întotdeauna dăunătoare societății credincioase, care o limitează întotdeauna, care o duce mereu pe căi greșite și care înlocuiește întotdeauna principiile înalte ale credinței, iubirii, speranței,

devotamentului, sacrificiului etc. cu altceva, să zicem, rusificarea (dacă vorbim despre Biserica Rusă de dinainte de revoluție în zone precum regiunea baltică, Polonia), sau utilizarea momentului religios în scopuri seculare și, aș spune, adesea antireligioase.

Anatoli Maksimovici: În orice caz, din motive politice, înțeleg asta. Dar asta tot nu epuizează întrebarea; și dumneavoastră, în opinia mea, ați menționat principalul motiv al intoleranței, fără să vă dați seama. Ați menționat adevărul; ați spus că omul va ajunge singur la adevăr; cu alte cuvinte, fiecare biserică, fiecare religie este sigură că deține tot adevărul, tot adevărul absolut, iar acesta este motivul intoleranței. Statele totalitare sunt intolerante prin natura lor - de ce? Pentru că sunt convinse că dețin tot adevărul, absolut tot, că cei care nu sunt de acord cu ele se înșală. Și Biserica crede același lucru. Ce se întâmplă în practică? Biserica îi convinge pe credincioși că dețin tot adevărul, iar rezultatul inevitabil al acestui fapt este că credinciosul - din moment ce deține tot adevărul, din moment ce a devenit părtaș la adevăr - începe să se considere o persoană mai bună decât un necredincios sau decât unul care mărturisește o altă credință.

Mitropolitul Antonie: Cred că aveți dreptate în această privință și aș putea spune mai multe lucruri la acest subiect – nu în apărarea credincioșilor, ci în apărarea principiului toleranței față de adevăr. În primul rând, una dintre cele mai, poate, uimitoare trăsături ale credinței creștine este aceea că Evanghelia definește adevărul nu în ordinea a ceva, ci a Cuiva; Hristos spune: *Eu sunt Adevărul* (Ioan 14:6). Și prin aceasta El distruge complet pentru noi posibilitatea de a considera că *orice* poate fi exprimat în cuvinte sau imagini poate fi numit adevărul final sau complet, căci adevărul complet este personal, niciodată material. Și în această privință, atunci când noi, ortodocșii, spunem că avem tot adevărul, spunem în cele din urmă un fel de neadevăr. *Hristos* este Adevărul; *Dumnezeu* este adevărul; ceea ce se poate spune despre El este o aproximare la Adevăr: poate bun, poate relativ. Acum, al doilea lucru: ar trebui să ne învățăm pe noi înșine, în primul rând, dar și pe ceilalți, că dacă ești atât de fericit încât ai mai multă înțelegere decât altul, dacă ai mai mult adevăr decât altul, atunci ești pur și simplu un om bogat care trebuie să-și împartă averea și nu un om care are dreptul să-i bată pe alții cu acest adevăr - acesta este din nou un act lipsit de evlavie, un act imoral.

Anatoli Maksimovici: Desigur, acesta este un act imoral și nu mă așteptam să spui altceva. Dar ideea este următoarea: Hristos spune: *Eu sunt Adevărul.* Ce concluzie trage un creștin din asta? El spune: Sunt creștin, deci sunt adevărul, deci cunosc adevărul; din moment ce îl cunosc, înseamnă că sunt mai bun decât alții... Desigur, dacă este o persoană bună, dacă este o persoană morală, nu-i va bate pe alții cu acest adevăr; dar Biserica știe că există un număr imens de oameni pentru care moralitatea nu este ușoară și care îi vor bate cu acest

adevăr. În plus, nu înțeleg un lucru: ce drept ai tu să te consideri mai bogat decât alții? Ce drept ai să-i compătimești pe alții? Nu vreau deloc să mă compătimești!!! Tu ești duhovnic, iar eu sunt necredincios; eu nu mă consider deloc „mai sărac” - de ce mă compătimești?? Acest lucru este oarecum jignitor!

Mitropolitul Antonie: Sunt absolut de acord cu tine, dar să spunem așa: Anatoli Maksimovici, nu te compătimesc deloc, aș spune chiar că te invidiez în anumite privințe: ești mult mai deștept decât mine, ești mai educat decât mine și, într-un sens bun, te pot invidia în acest sens; dar eu, iartă-mă, te iubesc foarte mult; și dacă am ceva în sufletul meu care mă face fericit, mă inspiră, aș fi foarte fericit să împărtășesc cu tine - nu pentru că este al meu, sau nu pentru că sunt mai bun, ci pentru că tu împărtășești cu mine experiența, cunoștințele, inteligența ta - aș dori să împărtășesc această scânteie, care pentru mine este bucurie și viață. În acest sens, atât tu, cât și eu avem o dorință naturală pentru această comunicare.

Anatoli Maksimovici: Desigur! Dar acesta este un dialog, este o cu totul altă chestiune, asta, în opinia mea, este ceea ce trebuie să realizăm!

Mitropolitul Antonie: Și trebuie să tindem pentru asta, iar acest lucru crește treptat. Îmi amintesc acum: când Biserica Rusă a fost acceptată în Consiliul Mondial al Bisericilor, ni s-a cerut să spunem un cuvânt cu această ocazie. Și unul dintre episcopii Bisericii Ruse s-a ridicat și a rostit un cuvânt foarte scurt, viu, în care, printre altele, a exprimat următorul gând: Biserica Ortodoxă a păstrat, după cum ni se pare, intactă angajamentul de credință al Bisericii Antice. Poate că nu l-am dezvoltat, poate că a rămas în mâinile noastre ca o comoară care nu a fost folosită; dar, a spus el, această comoară *nu* ne aparține nouă, ci tuturor celor care sunt adunați aici. Din partea noastră, vă aducem ceea ce avem; luați-l, este al vostru și aduceți acele roade pe care noi, din cauza inerției noastre, nu am putut să le producem... Și mi se pare că fiecare persoană poate face același lucru în raport cu alta. Tu ai un lucru, eu am altul, altcineva are un al treilea; Dacă noi, cu credință unii în alții, cu credința că fiecare dintre noi este capabil să crească într-o măsură și mai mare prin comunicare, prin împărtășire, ne apropiem unul de celălalt, atunci, într-adevăr, ne vom îmbogăți reciproc, atunci problema toleranței nu se pune. Nu este vorba să mă convingi tu pe mine sau eu pe tine, ci întrebarea este că atât tu, cât și eu avem ceva care ne este foarte drag - și suntem bucuroși să-l împărtășim unii cu alții. Dacă oamenii ar putea gândi așa, atât credincioșii, cât și necredincioșii! - pentru că, în cele din urmă, așa cum ai spus, statul totalitar și Biserica totalitară sunt la fel de imorale în atitudinea lor față de acest subiect al adevărului, care nu aparține nimănui în mod special, ci aparține *tuturor* .

Anatoli Maksimovich: Deci, în calitate de cleric, veți face tot posibilul să promovați toleranța până când această problemă va dispărea complet – v-am înțeles bine?

Mitropolitul Antonie: Atât cât pot, da, și atât cât am eu însumi răbdare, pentru că și eu, desigur, sunt molipsit, ei bine, cel puțin *de pasiune:* trăiesc cu pasiune convingerile mele și, prin urmare, trebuie să fiu foarte atent să nu mă năpustesc, ca un animal sălbatic, asupra altor oameni!

Anatoli Maksimovich: Vă mulțumesc foarte mult, Mitropolit Anthony!

Despre Bunavestire din Evanghelie [4]

Suntem obișnuiți să spunem că Evanghelia este *o veste bună,* că Hristos a adus o astfel de veste în viață, în lume, care întrece orice alta în frumusețea, sensul, „presiunea” sa creativă. Dar când îi întrebi pe oameni: care este vestea bună în experiența voastră? Cum o definiți? Cum o vedeți, de exemplu, în istoria sfinților apostoli? - atunci cel mai adesea nu primiți un răspuns clar. Am pus adesea această întrebare; și am primit răspunsuri cu un conținut „teologic” - între ghilimele: împăcarea cu Dumnezeu, iertarea păcatelor și multe altele; și toate acestea sunt adevărate; și de atâtea ori simți că acesta este adevărul *obiectiv* , dar nu pentru vorbitor. Nu în sensul că nu este adevărat, ci în sensul că, dacă aceasta ar fi tot ce exista, pentru vorbitor nu ar fi o veste bună care să-i dea viața peste cap, care este atât de plină de noutate încât totul prin ea devenea nou.

În ultimii ani mi-am pus această întrebare; și mult timp am căutat un răspuns, tocmai cuvântul care să cuprindă *totul* , și nu l-am găsit. Și de aceea vreau să încerc acum să exprim cu voce tare ceea ce am gândit și am trăit și să vă ofer diferite elemente, diferite momente ale acestei vești bune, ale acestei bucurii evanghelice, așa cum mi s-a părut.

Aici aș dori să fac o rezervare că pentru oamenii născuți într-o familie credincioasă, crescuți în credință, oameni care au fost dintotdeauna credincioși și au trăit după aceasta, uneori este mai dificil să găsească ce este această veste bună, pentru că această veste bună a trăit dintotdeauna în ei, a fost dintotdeauna în jurul lor, a fost dintotdeauna cu ei. Nu există nimic cu care să se compare; nu a existat niciun moment în care să se întâmple ceva, după care totul să

devină *nou* , totul să strălucească cu o frumusețe nouă, totul să capete sens. Cei, dimpotrivă, care erau necredincioși (fie că au fost botezați înainte sau nu, nu contează), pot adesea surprinde un moment și un eveniment care le-a adus cu adevărat această veste bună, care a adus ceva atât de nou în viața lor încât a devenit posibil *să trăiască* , și nu doar să prelungească un fel de existență, nu doar să existe din necesitate.

Și astfel îmi amintesc de prima mea întâlnire cu Evanghelia. Nu întâlnisem Evanghelia până la vârsta de cincisprezece ani: nu o ținusem în mâini, nu o citisem și nu știam nimic despre ea, în afară de ceea ce a trebuit să accept din auzite și fără niciun interes. Și când a trebuit să citesc Evanghelia pentru prima dată, am fost frapat de unele caracteristici ale acestei vești bune, iar apoi li s-au adăugat altele, despre care vreau să vorbesc, deși nu au legătură cu acest prim punct de cotitură din viață.

Despre viață, pe la vârsta de cincisprezece ani, știam că este crudă; știam că nu trebuie să aștepți milă de la om sau de la viață; știam că dușmanul natural al omului este aproapele său, știam că singura modalitate de a trăi este să devii atât de insensibil, atât de fier, încât nimic nu ar putea pătrunde în suflet. Și știam, de asemenea, că, percepând viața în acest fel, poți purta în tine nu numai conștiința, ci și sentimentul fizic al morții, că poți umbla ca un cadavru printre alți oameni și că totul se reduce la asta. Despre împrejurările în care am citit Evanghelia, nu voi vorbi acum; dar unul dintre primele lucruri care m-au frapat când am dat peste cuvântul Evangheliei, cuvântul pe care Dumnezeu îl adresează omului, este cuvântul că Dumnezeu își luminează soarele peste cei buni și peste cei răi, peste cei recunoscători și cei nerecunoscători, peste cei care iubesc și peste cei care urăsc, că pentru El toți oamenii sunt ai Lui (Matei 5:44-46). Putem fi străini Lui, dar El este al nostru; Ne putem îndepărta de El și ne putem dovedi trădători în cel mai ultim sens al cuvântului, dar El va rămâne credincios *până la sfârșit* (până la ce sfârșit nu-mi era încă clar atunci, pentru că acesta era doar începutul poveștii Evangheliei; am descoperit mai târziu care era sfârșitul). Și îmi amintesc ce revelație a fost. Revelația a fost aceasta: sunt înconjurat de oameni pe care i-am considerat întotdeauna dușmani naturali, un pericol pentru viață, un pericol pentru integritatea sufletului; și dintr-o dată se dovedește că Dumnezeu îi iubește pe acești oameni așa cum un tată își iubește copiii - și pe mine la fel! Îmi amintesc că în prima dimineață după ce am citit am ieșit, m-am uitat în jurul meu cu uimire la toți oamenii care mergeau pe stradă, grăbindu-se spre tren, la serviciu, și m-am gândit: Ce minune! Poate că ei nu știu că sunt iubiți de Dumnezeu fără discriminare, dar eu știu asta și nu mai pot fi dușmanii mei... Orice mi-ar face mie sau oricui altcuiva - niciunul dintre acești oameni nu va fi vreodată dușmanul meu; Poate fi o fiară de pradă, poate acționa cu cruzime, poate acționa cu nebunie, dar știu că avem același Tată, că fiecare dintre ei – dintre noi – este la fel de iubit și că nu există dușmani... Ți s-ar putea

părea că o astfel de reacție, un astfel de răspuns al sufletului la acest pasaj scurt și simplu din Evanghelie este copilărie, imaturitate – așa să fie; dar eu încă mai gândesc același lucru, după ce au trecut patruzeci și cinci de ani sau mai mult. Și aceasta este una dintre cele mai fundamentale descoperiri care se pot face în Evanghelie: să descoperim că *toți* suntem copii ai lui Dumnezeu, ai noștri; nu există străini.

Pe măsură ce am citit mai departe, am descoperit o a doua trăsătură. Din nou, experiența de viață, deși nu lungă și nu foarte complexă, a arătat clar că puțini oameni se preocupă de demnitatea umană. Și dintr-o dată am descoperit că Dumnezeu tratează omul cu cel mai profund *respect* , nu îl tratează așa cum un stăpân tratează un sclav, nu așa cum un zeu păgân îi tratează pe oamenii care îi sunt supuși, ci într-un mod complet diferit - și acest lucru m-a frapat în parabola fiului risipitor (Luca 15:11-32). Am fost frapat de o frază și o imagine: imaginea tatălui. Tatăl vede de departe cum umblă fiul risipitor, care s-a lepădat de el; și s-a lepădat de el cu cruzime, fără milă, așa cum ne lepădăm uneori și noi în tinerețe, pentru că nu simțim profunzimea rănii pe care o provocăm. Căci gândiți-vă la cuvintele fiului risipitor de la începutul acestei povești: Tată, dă-mi acum ce va fi al meu când vei muri... O frază atât de blândă, simplă, dar dacă o traduceți într-un limbaj mai aspru, înseamnă pur și simplu: Bătrâne, ai trăit prea mult; Nu am timp să aștept să mori și să moștenești roadele muncii tale; îmi stai în cale; vreau să fiu liber și bogat. Să ne înțelegem că ești mort pentru mine și să-mi dai ce mi se cuvine și să uităm unii de alții... Și acest fiu, care a comis un fel de crimă metafizică asupra tatălui său, care pur și simplu l-a exclus pe tatăl său din viață, acest fiu este așteptat de tată. Când îl vede, se grăbește să-l întâmpine; îi cade în brațe; îl sărută; și conversația continuă. În timpul întregii sale călătorii, fiul risipitor și-a repetat mărturisirea: *Tată, am păcătuit împotriva cerului și înaintea ta, nu mai sunt vrednic să fiu numit fiul tău, primește-mă ca mercenar în casa ta...* Nu știu dacă ai observat că tatăl îi permite să spună tot începutul acestei mărturisiri pregătite; îi permite, lui, celui care l-a exclus din viață, care l-a distrus, îi permite să-l numească *tată;* îi permite să spună că a păcătuit atât împotriva cerului, cât și înaintea lui; îi permite să spună că nu este vrednic să fie numit fiul său; și aici îl oprește: pentru că acest tânăr poate fi un fiu nedemn, risipitor; dar să reconstruiești relația astfel încât să devină un sclav vrednic - niciodată. Dragostea nu va permite niciodată acest lucru, este un lucru imposibil. Lasă-l să fie un fiu nedemn, dar rămâne un fiu - acest lucru nu poate fi înlăturat, nu poate fi netezit.

Și apoi am fost frapat de modul în care Dumnezeu tratează demnitatea noastră; am fost frapat de faptul că, într-adevăr, El se comportă la fel față de fiecare dintre noi: indiferent ce se întâmplă în viață, indiferent cum acționăm, când ne apropiem de El și spunem: hai să ne schimbăm; nu mai pot fi fiu, ci hai să intrăm

într-un fel de înțelegere; voi fi slujitorul Tău, voi fi sclavul Tău, voi fi mercenarul Tău, Dumnezeu spune: Nu, nu poți: tu ești fiul Meu.

Și acest lucru este teribil de important, pentru că uneori pare: ar fi mult mai simplu să ne schimbăm, să intrăm în relații noi care nu necesită nimic special. Citiți ce spune Avva Dorotei [5] despre relația dintre un rob, un mercenar și un fiu: un rob lucrează de frică, un mercenar – pentru plată; totul este un contract. Un fiu – pe principii diferite; nu poți plăti pentru iubire, nu poți cumpăra relațiile dintre oameni cu nimic, nu doar cu bani. Ceea ce ar trebui să vină din inimă nu poate fi înlocuit cu ceea ce vine din munca mâinilor tale; nu poți spune unei persoane: Îți voi oferi totul, dar inima mea nu-ți aparține... Și aici Dumnezeu ne *cere* , ne cere fără milă, cu nemiloasa iubirii, care știe că există lucruri care nu pot fi cumpărate sau vândute, ne cere demnitate, demnitate umană deplină; și pare să sublinieze că păcatul, renunțarea săvârșită, nu l-a separat pe tată de fiu; fiul a plecat, tatăl a rămas; a rămas credincios până la sfârșit.

Și găsim același fel de gând când Hristos îl întâlnește pe Apostolul Petru la Marea Tiberiadei (Ioan 21:15-17). Petru L-a lepădat de trei ori, de trei ori Hristos nu îl întreabă dacă îi este rușine, dacă regretă, dacă se pocăiește... El întreabă un singur lucru: *Mă iubești?..* Și când, pentru a treia oară, Apostolul înțelege în sfârșit care este scopul întrebării - la urma urmei, această întrebare este pusă în fața triplă lepădare , *Nu cunosc pe Omul acesta* (Marcu 14:71), - îi spune cu tristețe: *Tu știi toate, Doamne, Tu știi că Te iubesc.* Tu știi toate, Tu știi că m-am lepădat, căci Te-ai uitat la mine înainte să ies și am plâns amar afară în curtea episcopului, dar Tu cunoști și dragostea mea... Și aici Hristos se întoarce ca prin păcat, prin păcat, către acel *om ascuns al inimii* (1 Petru 3:4), în care este viață și în care este demnitatea filială a iubirii.

Și același lucru se întâmplă cu femeia prinsă în adulter (Ioan 8:3-11), când Hristos îi întreabă pe acuzatorii care au venit: *Cine va arunca primul cu piatra asupra ei, știind că El este fără de păcat?* Și când toți au plecat, El le spune: *Nici Eu nu te condamn; du-te și nu mai păcătui...* Nu trimite păcătoasa înapoi în lume pentru ca ea să se poată întoarce la păcatul ei de odinioară; trimite înapoi la viață o femeie care a descoperit brusc că păcatul și moartea sunt unul și același lucru; și nu se adresează păcătoasei care a stat îngrozită în fața oamenilor care voiau să o ucidă cu pietre, ci acelei persoane vii care, *mai profund decât* păcatul ei, era încă vie și capabilă de puritate și viață.

Și iată ce m-a frapat atunci: oamenii se pot umili unii pe alții, oamenii nu pot recunoaște demnitatea altei persoane - Dumnezeu o recunoaște întotdeauna; și o cere, și ca și cum printr-o minune o cheamă din acele adâncuri unde este îngropată, unde a dispărut, precum orașul scufundat Kitej.

Și, de asemenea, dacă ne gândim la Hristos: în acei ani de înfrângere, de umilință [6] - o descoperire uimitoare că noi, oamenii care am pierdut războiul, ne-am pierdut patria, cei dragi, poate *onoarea* într-un fel, dreptul la admirație sau respect uman - ne-am trezit brusc în fața lui Hristos, așa cum nu mai fusese experimentat până atunci: Hristos, Dumnezeul nostru Viu, Care, din dragoste pentru om, din propria Sa voință liberă, liber, fără constrângere, S-a coborât în adâncurile acelei prăpastii în care noi, împotriva voinței noastre, în disperare, am fost aruncați... Se pare că Dumnezeu, din dragoste pentru noi, a vrut să devină neajutorat, vulnerabil, disprețuit, învins; slava Lui s-a epuizat, S-a arătat *în chip de rob* (Filipeni 2:7), a trăit printre oameni în cea mai rușinoasă formă, a murit ca un criminal de rând - și nicio persoană care intră în adâncurile acestui iad uman de înfrângere, răni, umilință, dispreț nu este mai prejos decât Dumnezeul său: chiar mai adânc decât el, Mântuitorul Hristos S-a coborât în acest iad înaintea lui. Se dovedește că Dumnezeul nostru este așa încât nu ne putem rușina înaintea Lui nici de neputință, nici de răni, nici de umilință - nimic; El a luat toate acestea asupra Sa, S-a făcut părtaș la toate acestea, pentru a avea ocazia și dreptul să fie cu noi, oriunde ne-am afla: nu în păcat, ci în toate consecințele păcatului.

Și dacă Dumnezeu poate coborî în aceste adâncuri, se dovedește că demnitatea umană nu constă în glorie, nu în măreție, nu în victorie, nu în succes, nu în niciunul dintre aceste criterii care servesc la evaluarea unei persoane în viața obișnuită; cineva poate fi un ticălos - și poate poseda toată demnitatea umană. (Când spun „ticălos” , mă refer la: în ochii oamenilor). Hristos s-a născut într-o țară învinsă, ocupată, disprețuit, călcat în picioare, într-un popor înrobit, într-o clasă care nu era glorioasă în niciun fel - și a păstrat toată măreția lui Dumnezeu. Aceasta înseamnă că este posibil să păstrezi demnitatea umană, oriunde te-ai afla, la orice adâncime a acestei înfrângeri și zdrobiri te-ai afla. Acesta a fost un alt lucru care m-a frapat atunci, pentru că avea legătură directă cu viața, cu ceea ce reprezentam, cu modul în care oamenii ne priveau: superflui, disprețuiți, învinși...

Și aici am început să descopăr ceva ce abia mulți, mulți ani mai târziu am putut să formulez pentru mine însumi mai clar; îl formulez acum într-un limbaj care nu este același cu cel pe care l-aș fi exprimat când aveam cincisprezece sau șaisprezece ani. Am fost frapat atunci de această *solidaritate* uimitoare a lui Dumnezeu cu omul; folosesc cuvântul „solidaritate” pentru că nu este un cuvânt ecleziastic, nu un cuvânt teologic care să vorbească exact despre lucrul pe care vreau să-l exprim. Solidaritatea înseamnă că El nu S-a distanțat de noi atunci când am fi putut să ne rușinăm de noi, nu S-a îndepărtat de noi când am fi putut să ne uităm în altă parte cu dezgust - El a rămas cu noi. Și El a rămas cu noi într-o măsură și într-un mod la care nu ne gândim suficient.

Aș vrea să încerc să explic acest lucru cu două sau trei exemple scurte din evenimentele vieții lui Hristos, din sărbători. Acum ne apropiem de Nașterea lui Hristos, întruparea Fiului lui Dumnezeu *pentru mântuirea noastră.* Aici vedem acțiunea lui Dumnezeu ca și cum ar fi unilaterală: Pruncul fiind născut ca om, în umanitatea Sa este ca și cum ar fi pasiv; Dumnezeu acționează: El devine om, El este îmbrăcat în trup, El intră în lumea morții și a mortalității, a suferinței, care se va sfârși în Ghetsimani și pe cruce. El, numai El acționează... Și înaintea noastră se află Pruncul Uman, Care este cu adevărat, asemenea mielului din Vechiul Testament, doar o jertfă, Care nu a ales calea crucii, Care a fost așezat pe această cale a crucii prin voia lui Dumnezeu. Un Miel curat, imaculat, neimplicat în păcat și Care este condamnat la oroarea a ceea ce numim: Zilele Patimilor, noaptea Ghetsimani, Golgota și coborârea în iad.

Ioan Gură de Aur [7] într-una din predicile sale spune că marile sărbători vin ca și cum ar fi în perechi, în perechi: Nașterea lui Hristos și Botezul Domnului; Paștele și Treimea, - că una este completarea celeilalte. S-ar putea numi și alte perechi și combinații de sărbători; dar să ne gândim câteva clipe la ce se întâmplă în Botezul Domnului. Hristos iese la Iordan pentru a fi botezat de Ioan în momentul în care El ca om s-a maturizat și a ajuns la măsura Sa umană deplină. Aici El va începe lucrarea Sa divino-umană de predicare și de urcare la Ierusalim pentru a muri. Toți cei care vin la Ioan sunt botezați în apele Iordanului, își spală păcatele în el și ies curățiți. Cel care S-a născut în Betleem, curat și fără păcat, vine la Ioan, care este nedumerit: Cum poate fi botezat? De ce? Nu este El deja curat? Ce va însemna această spălare săvârșită asupra Lui?.. (Matei 3:13-15). Nu-mi amintesc dacă Părintele Serghie Bulgakov [8] a scris despre asta într-una din cărțile sale sau dacă îmi amintesc de o conversație cu el, dar i se părea - și mie mi se pare că și-a imaginat corect - așa: Hristos vine la Iordan pentru a se cufunda în aceste ape, care au spălat tot păcatul omenesc, care erau grele de tot păcatul omenesc; se cufundă în ceea ce în basmele rusești se numește „ape moarte”, se cufundă cu puritatea Sa în mortalitate, mortalitatea păcătoasă, ucigașă a acelor oameni care s-au spălat în aceste ape; și iese din ele gata să moară nu de moartea Lui, *nu* de o posibilă moarte, ci de moartea *noastră* , pe care a acceptat-o prin cufundarea în moartea acestor ape ucigașe. În acest moment, nu mai este doar Dumnezeu persoana activă, decisivă în taina mântuirii noastre: *Omul Iisus Hristos* (aceasta este formularea Apostolului Pavel; Romani 5:15) în deplină ascultare și unitate cu voința lui Dumnezeu intră acum pe calea pe care a fost așezat Pruncul din Betleem; El, prin voința Sa liberă, Își însușește chemarea Mielului junghiat înainte de întemeierea lumii, care I-a fost impusă prin întruparea Cuvântului lui Dumnezeu.

Aici vedem deja cum Hristos, în conformitate cu întregul sens al dogmei calcedoniene, își asumă lucrarea mântuirii noastre într-un mod dumnezeiesc-uman. Ca Dumnezeu, El este întrupat, dar ca om, „noul Adam”, *ascultător de*

Tatăl până la moarte, și încă moartea crucii (Filipeni 2, 8), El primește această chemare a crucii și o împlinește liber. *Nimeni nu-Mi ia viața, ci Eu o dau,* spune Domnul în Evanghelia după Ioan (10, 18).

Acum: în timpul vieții Sale, Mântuitorul a devenit ca noi în toate: a însetat, a fost flămând, a obosit, a tânjit, a fost înconjurat de ostilitate, a experimentat toate sentimentele omenești vii și, în cele din urmă, a murit din cauza urii omenești. Și ni se pare atât de simplu, pentru că suntem obișnuiți cu faptul că fiecare om moare: unii din cauza bolii, alții din cauza bătrâneții, alții din cauza violenței, dar nu este deloc simplu. Nu este deloc simplu în aceasta și aici repet gândurile Sfântului Maxim Mărturisitorul [9] , și nu invențiile mele. Maxim Mărturisitorul ridică problema morții lui Hristos și spune că, dacă este cu adevărat adevărat ceea ce se spune în Sfânta Scriptură, că moartea este rodul păcatului (Romani 5:12), adică despărțirea de Dumnezeu, despărțirea de El, atunci în momentul zămislirii Sale Hristos era nemuritor în umanitatea Sa, ca om, dincolo de moarte, pentru că nu era păcat în El, pentru că nu era despărțire de Dumnezeu în El, pentru că *Dumnezeul-omul* nu poate muri; pentru că, așa cum se spune într-una din cântările bisericești ale Sâmbetei Mari: O, *viață*

Veșnice, cum mori? O, Lumină neofilită, cum te pierzi? Cum poate muri viața? Cum poate lumina să se stingă?! Și aceasta nu este poezie bisericească; aceasta nu este o exagerare; aceasta este teologie clară: Cel care S-a întrupat, Cel care a fost Cuvântul, Care s-a făcut trup - și în *trupul* Său este nemuritor. Noi mărturisim indirect acest lucru prin credința noastră că în mormânt trupul lui Hristos a rămas nestricăcios nu printr-o minune de neînțeles, ci pentru că trupul lui Hristos a fost la fel de complet pătruns de Dumnezeire ca și sufletul omenesc al lui Hristos. Dumnezeu S-a arătat lumii în trup; nu numai că a intrat în istorie, dar și-a îndumnezeit trupul omenesc. Atunci apare întrebarea, pe care Maxim Mărturisitorul o pune încordat: cum a putut El să moară? Și răspunsul pe care îl dă Maxim este foarte teribil. Hristos, de-a lungul vieții Sale, al predicii Sale, al mărturiei Sale în fața oamenilor, a stat inseparabil cu Dumnezeu și pentru Dumnezeu. Și de aceea a fost respins de oameni: Mă respingeți, pentru că înaintea Mea L-ați respins pe Tatăl Meu... Nu era loc pentru El în societatea umană, în cetatea oamenilor, unde nu era loc pentru Dumnezeu - nu ca un conducător, ci ca Domn Viu al acestor oameni. Dar, pe de altă parte, întregul sens al venirii, întrupării, predicării, vieții și, la vremea potrivită, al morții lui Hristos, era să stea înaintea feței lui Dumnezeu pentru întreaga omenire, fără a lepăda pe nimeni - nici pe păcătos, nici pe criminal: *pe nimeni* . A fost respins de oameni, a trebuit să moară în afara taberei, nu era loc în cetate unde să aibă dreptul să moară, pentru că cetatea era un simbol al societății umane, care Îl respinsese și Îl alungase. Și pe cruce, pentru că a vrut să fie cu noi până la sfârșit - *în solidaritate,* ca să folosesc cuvântul pe care l-am folosit la început, a devenit participant, participant la singura tragedie ontologică, fundamentală a

omului - L-a pierdut pe Dumnezeu: *Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, pentru ce M-ai părăsit?* (Matei 27:46)...

Și mai departe: există două expresii referitoare la Învierea lui Hristos. Spunem că El a înviat; spunem, de asemenea, împreună cu Apostolul Pavel, că *Dumnezeu L-a înviat din morți* (Coloseni 2:12). Și acum, dacă ne gândim la ceea ce tocmai am spus: da, Hristos, cu solidaritatea Sa infinită cu noi, a intrat în moartea Vechiului Testament, a plecat, renunțând la puterea Sa de a trăi și, prin dragostea Tatălui, este chemat să se întoarcă la această viață deja ca biruitor în Înviere și Înălțare.

Și astfel, din nou, dacă vorbim despre *bucuria* pe care o reprezintă mesajul Evangheliei, putem vorbi despre întregul lucru pe care tocmai l-am menționat. A avea un *astfel* de Dumnezeu este o bucurie; o bucurie care nu poate fi comparată cu nimic. El nu este doar Creatorul, nu doar Furnizorul, nu doar Eroul-Mântuitor: dragostea Lui este atât de mare încât a devenit una cu noi până la ultima, suprema tragedie a existenței umane și ne-a redat viața. Și nu este o coincidență că cântăm de Paște, *călcând în picioare moartea prin moarte;* și chiar și atunci când în acest moment sicriul stă în biserică, încă cântăm asta, iar acest lucru nu contrazice adevărul. Da, oamenii continuă să moară fizic; dar acea moarte care este descrisă, să zicem, în psalmul al șaselea [10] ca o coborâre într-un loc de unde nu există întoarcere și unde nu va exista niciodată o întâlnire cu Dumnezeu, unde nu există întâlnire între om și om în cea mai mare dezbinare - *această* moarte nu mai există. *O, iadul, unde este victoria ta?... Hristos a înviat - și niciun mort nu este în mormânt* [11] . Nu în sensul că trupurile omenești nu mai mor, ci în sensul că moartea, care este singura cumplită, nu mai există. Adormirea rămâne pentru noi ca soartă; *după ce am adormit în trup* , îl cântăm pe Hristos; și în trup suntem îngropați pentru pământ; dar nu există moarte ca înstrăinare finală.

Aș dori să mai spun două lucruri care, pentru mine, constituie acest mesaj evanghelic. Primul poate fi exprimat în aceste cuvinte: *Fiul lui Dumnezeu a devenit Fiul Omului...* Dumnezeu a intrat în istoria umană și a intrat în ea o dată pentru totdeauna. Nu a trecut prin ea pentru a ne mântui și apoi să o părăsească din nou; S-a făcut om și nu va înceta niciodată să fie om în Hristos. Și când ne gândim la istoria umană, ea ni se pare acum ca ceva cu totul diferit de istoria așa cum ar putea fi concepută fie în categoriile lumii păgâne, fie în categoriile lumii evreiești.

Înainte de Întrupare, istoria omului se desfășura în fața lui Dumnezeu. Dumnezeu era, ca să spunem așa, un spectator al acestei istorii; El a observat-o; El a participat la ea, ca să spunem așa, din afară, poruncind, indicând, dând legea, judecând. Odată cu Întruparea Fiului lui Dumnezeu, istoria umană și Dumnezeu

se împletesc, au devenit una într-un fel sau altul. Dumnezeul cel de neînțeles este acum, de la Întrupare, imanent istoriei, El este înăuntrul ei, El este în ea; și când ne gândim la rasa umană în orice fel, fie la Judecata de Apoi, fie la progresul istoriei, unul dintre numele oamenilor care alcătuiesc această istorie a lumii este Isus. El este fiul pământului, El este Fiul Fecioarei, El este fiul rasei umane. Dumnezeu și omul nu mai stau față în față; Dumnezeu stă în centrul procesului istoric. Într-un anumit sens (deoarece astfel de formulări sunt întotdeauna relative, nu suficient de clare, nu suficient de subtile sau poate prea clare pentru a fi adevărate), prin Întrupare Dumnezeu a primit destinul, devenirea sau, mai degrabă, a intrat în devenirea lumii pe care a creat-o.

Și în Înălțarea Domnului, când Fiul Omului a șezut la dreapta lui Dumnezeu și Tatăl, îl vedem *pe Om* care a intrat în trup în adâncimile și profunzimile misterului trinitar. Totul, toată istoria, într-un fel, a *fost deja desăvârșită* prin Întruparea și Înălțarea lui Hristos. Este desăvârșită prin faptul că Dumnezeu în istorie este motorul și forța istorică *dinlăuntrul nostru* , iar Omul Iisus Hristos stă pe tronul slavei. Și în această privință, poziția noastră, înțelegerea noastră asupra istoriei este foarte particulară: așteptăm sfârșitul timpurilor, așteptăm a doua venire a lui Hristos; așteptăm momentul în care totul se va desăvârși; Duhul și Biserica spun: *Vino, Doamne, și vino curând* (Apocalipsa 22:17, 20)... Dar, în același timp, știm - și nu din auzite: știm prin ceea ce se numește experiența credinței, că totul a fost deja desăvârșit. Într-un anumit sens fundamental, de bază, totul s-a întâmplat deja.

Cei dintre voi care știți greaca ați observat probabil că în Apocalipsa, care este scrisă în greaca bună a timpului său, există o greșeală pe care autorul, Ioan Evanghelistul, o face de la început până la sfârșit. Cuvântul *sfârșit,* care în greacă este neutru, îl folosește întotdeauna la masculin. Și nu pana scribului este de vină, pentru că orice scrib care știe greaca ar fi corectat acest tip de greșeală. Este constantă, pentru că pentru Ioan sfârșitul nu este un moment în timp spre care tindem, la care ajungem și care este, cum ar fi, limita istoriei; sfârșitul este Cineva, sfârșitul este Cel care va veni. Dar, pe de altă parte, este scopul, este desăvârșirea, este Cel care este *Omega* în toate privințele, adică sfârșitul timpului, desăvârșirea creației, manifestarea victoriei lui Dumnezeu. Și știm ceea ce nimeni nu știe: că sfârșitul nu este doar înainte, ci că sfârșitul a venit deja prin Întruparea lui Hristos, victoria câștigată de El. Sfârșitul, adică desăvârșirea întregii istorii, se împlinește în persoana Omului Iisus Hristos și în persoana Născătoarei de Dumnezeu cea decedată și înviată; sfârșitul îl cunoaștem deja din experiență.

Acesta ar putea fi unul dintre motivele pentru care moartea nu este teribilă pentru un creștin; pentru că prin botez, dragoste, comuniunea cu Hristos, cunoașterea – nu rațională, ci experiențială – că sfârșitul a venit deja, suntem dincolo nu doar

de moartea despre care am vorbit, menționând coborârea lui Hristos în iad, ci suntem dincolo de un alt fel de moarte, de incompletitudine. Sfârșitul nu este teribil pentru noi, pentru că este în urma noastră.

Și în al doilea rând, când vorbim despre judecată, există și un anumit paradox aici, pentru că citim în aceeași Evanghelie, în cadrul aceleiași vești bune - *vestea bună* despre Judecată; aceasta nu este ceva în afara veștii bune; ceea ce numim *Judecata de Apoi* este, de asemenea, un moment al veștii bune. Și nu putem spune că unul dintre motivele pentru care judecata lui Dumnezeu este vestea bună poate fi văzut în ceea ce am spus despre fiul risipitor? Nu vom fi judecați după categoriile moralității umane sau ale virtuții; vom fi judecați după standardul lui Dumnezeu. Judecata va fi despre iubire, nu despre virtute (Matei 25:31-46). Judecata va fi despre dacă aparții Împărăției iubirii sau dacă ești străin de această Împărăție. Aceasta este aceeași întrebare cu cea pe care am pus-o despre fiul risipitor: ești un fiu și numai după acest standard poți fi judecat. Un rob, un mercenar poate fi judecat după meritele sale, un fiu - numai după iubire. Și în acest sens, Judecata de Apoi face parte și ea din această veste bună.

Și, în final, aș dori să vă atrag atenția asupra unui ultim lucru. Există două sintagme care se referă la Întrupare. O expresie: *Fiul lui Dumnezeu s-a făcut Fiul Omului.* Tocmai am vorbit despre asta. Dar există o altă expresie: *Cuvântul s-a făcut trup* (Ioan 1:14). Și aici accentul este pus pe cuvântul *trup:* plinătatea Dumnezeirii a locuit printre noi.

trupește (Coloseni 2:9). Când vorbim despre Întrupare, vorbim despre faptul că omul este atât de profund, atât de încăpător, atât de „conform” cu Dumnezeu, încât Dumnezeu se poate întrupa fără ca omul să fie distrus. Acesta este, în parte, sensul dogmei calcedoniene: două naturi în Hristos; natura umană nu este înghițită, nu este arsă, nu este schimbată din fire umană în alta – este în deplină armonie și unitate cu natura divină.

Într-un anumit sens, s-ar putea vorbi în aceleași categorii despre sacramentul Euharistiei. Sub forma pâinii și a vinului, ne împărtășim din Trupul și Sângele; dar tocmai unul dintre elementele gloriei lui Dumnezeu și ale gloriei creației este faptul că această pâine poate deveni Trupul lui Hristos și acest vin Sângele Său fără a fi *distrus* precum pâinea și vinul. Creația nu este distrusă prin comuniunea cu Divinitatea; Divinitatea nu se hrănește, cum s-ar spune, cu creatura pentru existența Sa atunci când Dumnezeu intră în lume. Amintiți-vă de imaginea rugului aprins: arde și nu se consumă. Fiecare foc material, pământesc, este hrănit de propria sa substanță; arde și incinerează ceea ce arde. Dumnezeu dă

ardere, dar nu este hrănit de substanță; El comunică cu ardoarea Sa - și păstrează integritatea a ceea ce arde în această flacără.

Trupul lui Hristos ne spune altceva: sensul cosmic, universal al Întrupării – pentru că în trupul lui Hristos este reprezentată toată substanța lumii. Dacă într-o singură instanță Divinitatea s-a putut uni cu o ființă umană, materială, transformând-o, dar nu distrugând-o, aceasta înseamnă că lumea noastră materială este atât de asemănătoare cu Dumnezeu, încât ar putea veni într-adevăr ziua în care, după cuvântul Apostolului Pavel, *Dumnezeu va fi totul în toți* (1 Corinteni 15:28), când totul va fi pătruns, iluminat, sfințit, transformat de Divinitate.

Și aceasta pune în fața creștinului nu o întrebare, ci o sarcină. Pentru creștin, lumea materială nu este un accident; pentru creștin, și materia este chemată să intre într-un mister de comuniune; și s-ar putea spune că creștinul este singurul materialist consecvent și serios, o persoană care crede în materie, în posibilitățile ei infinite și fără fund, în chemarea ei eternă de a intra în misterul lui Dumnezeu. Aceasta ne-ar putea face să ne gândim foarte profund la locul creștinului în știință, în tehnologie, în tot ceea ce înseamnă că omul intră în contact cu lumea materială, începând cu propriul său trup. Slăviți *-L pe Dumnezeu în trupurile voastre, precum și în sufletele voastre,* spune Pavel (1 Corinteni 6:20), dar și în orice altceva, pentru că totul este chemat să devină subiectul unei taine, al unei taine euharistice. Și în aceasta, mi se pare, este și Evanghelia. Pentru că ne este dat să vedem lumea *în acest fel* și *în acest fel* , dar nu în mulți.

Vestea Bună a Evangheliei ne-a adus o astfel de viziune asupra întregii istorii și a întregului spațiu cosmic, astfel de vești despre fiecare dintre noi, despre noi toți, despre procesul istoric, despre întreaga lume creată, de care inima se poate bucura cu adevărat.

Despre credință [12]

Am spus aici de multe ori că nu sunt teolog prin educație și, prin urmare, nu așteptați din partea mea un raport teologic bun, riguros și academic. Dar vreau să reflectez cu voce tare împreună cu voi asupra unui subiect care, mi se pare, se reînnoiește de la an la an și rămâne modern și actual de la o generație la alta:

întrebarea ce este credința, cum se ajunge la această credință și cum se confruntă credința cu tema îndoielii.

Treptat, de-a lungul secolelor de creștinism liniștit, am dezvoltat o idee despre credință care nu corespunde esenței sale. Credința nu este o viziune asupra lumii; există o viziune asupra lumii care corespunde credinței, dar însăși esența credinței nu este un sistem de concepte. Cuvântul *credință* înseamnă lucruri diferite; sensul principal al cuvântului *credință este* încrederea; al doilea este fidelitatea; apoi există acel conținut al credinței pe care îl numim de obicei credință și care este rezultatul faptului că prin încrederea în Dumnezeu și fidelitatea față de El ajungem să-L cunoaștem și devenim capabili să spunem ceva despre El; dar aceasta nu începe cu concepte, ci cu o persoană.

Avraam este numit părintele credincioșilor (Galateni 3:7); și când îi citești viața, ești frapat de faptul că credința lui a fost în primul rând - s-ar putea spune chiar exclusiv - o încredere perfectă, nelimitată în Dumnezeu, iar din această încredere în Dumnezeu s-a născut părtășia cu El, și din această părtășie a crescut cunoașterea lui Dumnezeu așa cum este El. Credința lui Avraam nu a constat în primirea mai întâi a unor informații despre Dumnezeu și în credința în ele, ci în faptul că, de la bun început, vag, dar în același timp cu o putere enormă, s-a întâlnit față în față cu Dumnezeul Cel Viu. El nu a crezut în ceva, ci în Cineva, și aceasta, poate, este însăși esența credinței.

Dacă credința noastră este credință în Cineva, în Dumnezeul cel Viu, atunci conjecturile îndreptate împotriva ei nu o pot zdruncina; dar dacă întreaga noastră credință constă doar în faptul că credem în anumite premise teologice, semi-teologice sau pur și simplu superstițioase, acestea pot fi zdruncinate, iar superstiția se menține mai ferm decât calculele teologice.

Și acum amintiți-vă de Avraam, prima sa întâlnire cu Dumnezeu, cum Domnul l-a chemat pe nume: *Avram!* Vocea era atât de ciudată; nu era doar una dintre vocile omenești, nu suna doar în urechea lui; acest nume *Avram* l-a lovit în inimă și a știut prin instinct direct că Dumnezeu îi vorbea.

Și primul lucru pe care i l-a spus Dumnezeu: Părăsește-ți rudenia, părăsește țara în care te-ai născut și locuiești și du-te unde te voi duce Eu... (Gen. 12:1). Tema încrederii: pentru că Dumnezeu, în esență, nu-i promite nimic. Îi spune: Lasă ce ai și du-te unde nu știi, unde te voi duce Eu și unde - nu-ți explic... Singurul lucru pe care Avraam îl știe este că Dumnezeu îi vorbește; știe că i se cere să plece; știe că va fi condus undeva; dar numai negativul îi este cunoscut din experiență: să-și abandoneze pământul natal; să-și abandoneze cenușa natală; să se îndepărteze de cei dragi, de întreaga sa familie, de întregul său popor. Și ceea ce se va întâmpla este cunoscut doar în niște trăsături generale, adică tocmai în

ordinea a ceea ce numim credință, încredere: *unde te voi duce Eu...* Și această cerință poate fi crezută numai dacă vine de la vorbitor; în această măsură se poate avea încredere în cel care vorbește, și nu într-un principiu călăuzitor.

Și astfel Avraam merge, găsește pământul făgăduit; și aici Domnul îi promite un fiu, care va fi începutul unui neam mare, fără număr. Și se naște un fiu, Isaac. Trece puțin timp, vreo zece sau doisprezece ani, și același Dumnezeu, care i-a promis o moștenire veșnică în persoana acestui fiu, îi poruncește: ia fiul și adu-l ca jertfă sângeroasă (Geneza, capitolele 21-22). Și din nou se dezvăluie această calitate, această proprietate a credinței autentice, fundamentale în Dumnezeu, și nu în ceea ce El a exprimat într-un fel sau altul. Un necredincios, sau mai degrabă fiecare dintre noi, probabil s-ar întoarce către Dumnezeu și i-ar spune: Doamne, Te contrazici, care este promisiunea Ta, cum poate Isaac să-mi nască urmași dacă acum îl aduc ca jertfă sângeroasă?.. Acest lucru ar fi rezonabil, dar ar fi un act de *neîncredere* în Dumnezeu. Și Avraam nu pune această întrebare, pentru că credința lui nu este îndreptată către ceea ce spune Dumnezeu, ci către Cel care vorbește. El nu pune întrebarea că Dumnezeu se contrazice pe Sine Însuși, el Îl anunță pe Dumnezeu dacă Se contrazice sau nu și ce vrea să spună. El face asta: Am avut încredere în acest Dumnezeu, am încredere și acum... Își ia băiatul și îl duce la tăiere, și știm cum se termină: Domnul l-a înlocuit pe Isaac cu un animal; aceasta este lucrarea lui Dumnezeu; dar lucrarea lui Avraam a fost credința perfectă, înțeleasă tocmai ca încredere: încredere nemărginită, completă, calmă. Și „calmă”: nu fără durere, nu fără groază, nu fără fior. Dar numai o astfel de încredere a făcut posibilă nu biruința, ci lăsarea sufletului complet deschis atât durerii, cât și unei minuni.

Și în Evanghelie, întrebarea pe care Hristos o pune în domeniul credinței este tocmai întrebarea cum te raportezi la Mine; nu la promisiunile Mele, ci la Mine personal. Probabil vă amintiți povestea despre cum Hristos, în drum spre Ierusalim, le-a spus ucenicilor Săi că trebuie să meargă în Cetatea Sfântă, să fie vândut în mâinile păcătoșilor, să fie ucis și să învie. Și în acel moment, doi dintre ucenicii Săi au ieșit la El: „ *Fă-ne să ședem la dreapta Ta și la stânga Ta!”* (Marcu 10:37). În tot ceea ce a spus Hristos despre urcușul Său la Ierusalim, despre patimile viitoare, despre învierea după moartea cumplită de pe Golgota, au auzit doar ceea ce li se aplica: El va învia. El va birui; și apoi va fi împărat, și atunci va fi rândul nostru să triumfăm... Au ratat complet vestea bună teribilă despre patimi și moarte. Au experimentat doar ceea ce îi privea pe ei și au trecut pe lângă Hristos și soarta Lui. Și astfel cer ca atunci când va veni victoria - uitând cu ce preț va fi obținută - să poată sta la dreapta și la stânga lui Hristos în slava Lui... Hristos nu-i refuză, îi aduce chiar în miezul conversației și întreabă: Sunteți voi capabili, sunteți voi gata să vă cufundați în această oroare în care voi fi cufundat, să fiți botezați cu botezul cu care voi fi botezat (în greacă cuvântul pe care îl traducem „botez” înseamnă pur și simplu „a te arunca cu

capul înainte")? Cu alte cuvinte: Sunteți voi gata să rămâneți cu Mine când se lasă noaptea și oroarea Mă învăluie? Veți rămâne cu Mine în abandonarea Mea, când voi fi învins, insultat, ucis? Veți trece prin tot ce este destinul Meu până când voi deveni cuceritorul? Și ucenicii răspund cu consimțământul lor. Prin afirmația lor, ei mărturisesc că sunt gata să fie prietenii Lui, orice s-ar întâmpla; căci asta îl face pe om *prieten:* disponibilitatea de a nu pleca, orice s-ar întâmpla... Și astfel Hristos în acest moment le spune: Cu botezul cu care sunt botezat Eu, veți fi botezați și voi, paharul pe care-l beau Eu, îl veți bea, dar cât despre a sta de-a dreapta Mea și de-a stânga Mea - nu depinde de Mine să dau... Cu alte cuvinte: Hristos le promite calea crucii, tocmai calea, dar nimic mai departe; doar că dacă Dumnezeu vorbește, atunci, desigur, va fi bine: de ce vă îngrijorați de ziua biruinței? Voi uita pe cei care au rămas prietenul Meu credincios în zilele încercării?.. - dar nicio promisiune pământească, nicio „momeală".

Mi se pare că acesta este primul și cel mai esențial lucru care se poate spune despre credință: că nu există o credință bazată pe o viziune asupra lumii, care să se adreseze conceptelor. Faptul că milioane de oameni consideră viziunea creștină asupra lumii ca fiind cea mai convingătoare sau cea mai consistentă (sau nu) cu datele științei nu reprezintă credința până când nu există o întâlnire cu Dumnezeu sau până când nu există o astfel de relație personală cu El. Viziunea asupra lumii, în ordinea doctrinei, în ordinea dogmei, s-a dezvoltat și a înflorit de-a lungul a douăzeci de secole. De exemplu, acum îi primim pe heterodocși în Ortodoxie după o lungă pregătire doctrinară; în Faptele Apostolilor (8:26-39) citim povestea despre cum Filip a întâlnit un famen care citea Isaia și i-a explicat că Cel despre care se vorbește în cartea lui Isaia este Hristos. Acest om, printr-o minune, prin perspicacitate, a crezut acest lucru, a prins o oarecare putere de convingere incontestabilă în ceea ce spunea Filip și a zis: *Iată apă, ce mă împiedică să fiu botezat?* Tot ce știa despre Evanghelie era că Iisus Hristos este același Om al Durerilor, care este descris la sfârșitul lui Isaia 52 și în capitolul 53. Întreaga sa credință era doar în persoana lui Hristos, despre Care, în esență, știa atât de puțin în comparație cu ceea ce poate ști europeanul cultivat mediu. Dar aceasta era personală: îl găsise pe Hristos și pe aceasta putea fi botezat.

Și în această privință, de exemplu, în Epistola Apostolului Pavel către Romani, în capitolul al șaselea, care se referă în mod specific la botez, se spune același lucru: este posibil să botezi o persoană care moare cu Hristos și învie cu El, o persoană care poartă în sine moartea lui Isus Hristos și viața veșnică a lui Isus Hristos; și este imposibil să botezi o persoană care a dobândit un punct de vedere asupra vieții unde există loc pentru Dumnezeu, pentru Hristos, pentru Biserică, pentru sacramente și pentru alte obiecte. De aceea a fost posibil, în diferite secole, să botezi oameni cu o bogăție de cunoștințe foarte diferită, o

credință concretă, dezvoltată intelectual: nu despre asta este vorba. Cel care a murit cu Hristos, care a înviat cu El, aparține unei alte lumi; cel care are doar o idee despre aceasta și o consideră suficient de sigură și convingătoare, sau care este pur și simplu prea leneș pentru a pune întrebări și, trăind într-o societate care nu pune aceste întrebări, se mulțumește cu această moștenire, nu este încă creștin.

Și dacă pornim de la aceasta, atunci putem aborda chestiunea credinței și atunci va fi mai ușor să distingem credința de credulitate și superstiție. Nu voi distinge acum superstiția de credință; aceasta este o chestiune simplă. Dar credulitatea este o chestiune mult mai periculoasă și mai complexă, pentru că este mai ascunsă. Generații întregi, creștinii trăiesc într-o măsură semnificativă prin credulitate; credulitate în sensul că primesc o credință gata făcută prin moștenire, unii de la alții, de la generațiile anterioare sau din adâncul secolelor; dar credință nu în sensul încrederii, despre care tocmai am vorbit, ci credință în sensul propozițiilor referitoare la Dumnezeu, referitoare la om, la lume, la relația dintre Dumnezeu și creație.

Și adesea o astfel de credință, atunci când nu există probleme, când nimic nu o zguduie, când nimic nu o pune sub semnul întrebării, este complet stabilă; dar în momentul în care o lovește o furtună, o astfel de credință nu mai poate dăinui. Credința care constă doar în acceptarea, fără discriminare, fără critică, cu calm - pentru că nu există contradicții sau alte cerințe - a ceea ce a fost transmis de generațiile anterioare, se poate risipi ușor, pentru că nu se bazează pe experiență personală, vie. Și aceasta, repet, a fost adesea credința a mii și milioane de creștini - și chiar a necreștinilor, timp de secole. O astfel de credință este ca o moștenire pe care o persoană o primește: alții au muncit; au venit din nimic; au câștigat-o cu mare efort, bănuț cu bănuț; în cele din urmă au transmis o anumită bogăție urmașilor lor. Și urmașii trăiesc din această bogăție; o acceptă cu ușurință; dar dacă se ivește o furtună, sunt incapabili să recreeze o astfel de bogăție. Și acest lucru este extrem de important în timpul nostru, pentru că credința bazată pe experiență poate dăinui; dar credința care constă doar în faptul că primim prin moștenire niște concepte despre Dumnezeu, sau despre noi înșine, sau despre lume, nu poate dăinui.

Și aici vreau să fac o dublă digresiune. Adesea, mai ales în Occident, în lumea protestantă, se vorbește despre creștini ca fiind *poporul lui Dumnezeu.* Poporul lui Dumnezeu este cel care are în mâini Sfintele Scripturi ale Vechiului și Noului Testament, care cunoaște această Sfântă Scriptură, care încearcă să trăiască după ea. Este așa? Putem spune că aceasta epuizează definiția poporului lui Dumnezeu? Cred că nu; nu este suficient să ai în mâini Sfintele Scripturi; nu este suficient să le studiezi, să le cunoști; nici măcar nu este suficient să trăiești după ele, dacă comunitatea care trăiește în acest fel nu este înrădăcinată în

Dumnezeu, nu este pătrunsă de prezența Duhului Sfânt în același mod ca și comunitatea Vechiului și Noului Testament în care s-au născut Sfintele Scripturi. Poporul lui Dumnezeu nu este cel care are Sfintele Scripturi prin moștenire. Poporul lui Dumnezeu, în sensul deplin al cuvântului, este acei oameni care pot proclama și scrie această Sfântă Scriptură.

Și astfel, întrebarea se pune în fața noastră: suntem noi poporul lui Dumnezeu cu o asemenea profunzime, cu o asemenea putere? Suntem noi doar moștenitorii enormelor bogății ale Vechiului și Noului Testament sau – dacă s-ar întâmpla o nenorocire – este comunitatea ortodoxă actuală capabilă să proclame adevărul despre Dumnezeu prin Duhul Sfânt, așa cum a fost proclamat de apostoli sau de profeții Vechiului Testament și de scriitorii Genezei?

Acest lucru este foarte important. Bătrânul athonit Siluan [13] a scris despre asta la vremea sa , în caietul său a scris odată că Duhul Sfânt trăiește atât de mult în noi, este atât de prezent în Biserică, încât dacă Biserica ar fi lipsită de Sfânta Scriptură, El poate proclama, poate rosti aceleași cuvinte în inimile oamenilor. Nu vreau să spun că prin Duhul Sfânt putem reproduce ad litteram ceea ce este scris în cele patru Evanghelii și în epistolele apostolice, în special în Vechiul Testament; dar trebuie să fim capabili să aducem aceeași veste bună despre același Dumnezeu, cunoscut nouă personal, apropiat, drag, care ne-a făcut mădulare ale Trupului Său, temple ale Duhului Său, copii ai Tatălui veșnic, trebuie să fim capabili să spunem un cuvânt viu despre aceasta, din adâncul conștiinței bisericești și al experienței bisericești personale.

Și, pe de altă parte, când, într-o etapă oarecum mai îndepărtată de această credință fundamentală, de bază, se ajunge la proclamarea anumitor adevăruri despre Dumnezeu, trebuie din nou să ne gândim: ce este fundamental în evanghelizarea noastră, în credința noastră, și ce nu este secundar, ci secundar; nu secundar în sensul că îl putem respinge ca fiind neimportant, ci secundar pentru că este un derivat al altor adevăruri mai fundamentale. Răspunsul, cred eu, care s-a născut de-a lungul a mii de ani, în toate perioadele de persecuție, opresiune a Bisericii lui Hristos, este acesta: există adevăruri pentru care trebuie să trăiești și să mori; există adevăruri secundare sau adevăruri minore pentru care *nu poți* , pentru care *nu avem dreptul* să trăim și să murim. Există tradiția umană, care poate fi foarte valoroasă în locul ei, dar de dragul căreia nu poți distruge unitatea Bisericii sau să mori. Amintiți-vă de schisma Vechilor Credincioși sau de atâtea diviziuni occidentale: acum lumea occidentală s-a divizat, s-a dezintegrat în peste două mii de confesiuni creștine, pe baza unui detaliu de care oamenii s-au agățat și l-au făcut centrul Evangheliei, în timp ce centrul Evangheliei este Hristos, El este Adevărul, Dumnezeu, Viața. Criteriul care mi-a fost dat odată de un om care avea dreptul să vorbească așa este acesta: tot ceea ce în credința noastră, în practica noastră bisericească, în

gândirea noastră bisericească nu poate fi comparat cu Cina cea de Taină, cu groaza nopții Ghetsimani, cu slava Învierii, cu Înălțarea Mântuitorului, tot ceea ce nu poate fi pus alături de aceste evenimente pentru că este prea banal, trebuie considerat cu prudență. Adevărurile credinței, conținutul credinței prin care se poate trăi și muri, coincid exact, sunt incluse în Cina cea de Taină, în noaptea Ghetsimani, în jertfa de pe Golgota, în victoria Învierii, în slava Înălțării, în noua viață dăruită de Duhul Sfânt.

Fac aceste două observații — despre poporul lui Dumnezeu și despre criteriul adevărului de nezdruncinat — în treacăt, dar nu le consider secundare.

Acum, dacă ne gândim puțin mai mult la credință. Pe de o parte, credința, așa cum am spus, este încrederea într-un Dumnezeu personal, Viu. Dar atunci credința trebuie neapărat, inevitabil, să se bazeze pe o anumită experiență. Unde se termină experiența, unde începe credința? Cum sunt acestea împletite, care este relația dintre ele? Vreau să vă trimit la unul dintre cuvintele ascetice ale Sfântului Macarie cel Mare*. Îl voi dezvolta puțin în prezentarea mea pentru comoditate, dar dacă verificați, veți vedea că nu îi distorsionez gândurile.

Macarie cel Mare [14] , vorbind despre experiența religioasă, despre experiența contemplativă, spune că atunci când apropierea de Dumnezeu, conștiința lui Dumnezeu devine atotcuprinzătoare, când ne îmbrățișează până în adâncuri, nu mai putem gândi, simți sau determina destinul nostru sau mișcările noastre, voința noastră - coincidem complet cu această experiență, suntem complet transformați în contemplare, nu putem nici analiza, nici înțelege în ce constă această experiență și nu ne putem privi pe noi înșine și fi conștienți de ceea ce ni se întâmplă. Aceasta este ceea ce Teofan Pușcatul [15] numea „binecuvântata captivitate a sufletului”, atunci când o persoană devine complet amorțită, coincide complet cu această experiență și trăiește doar în Dumnezeu și prin Dumnezeu. Și astfel Macarie spune că dacă Dumnezeu ar fi preocupat doar de o persoană care a fost onorată cu o astfel de stare contemplativă, aceasta nu ar înceta niciodată; Dar, spune Macarie cel Mare, Dumnezeu are grijă și de cei care nu au atins această adâncime spirituală sau înălțime spirituală; și de aceea Se retrage cu un pas de alesul Său, astfel încât această experiență slăbește, iar omul își revine. Dacă luăm o imagine (această imagine nu îi aparține lui Macarie Egiptul), ne-o putem imagina astfel: uneori marea se ridică la țărm și ridică o corabie pe valurile sale; și în timp ce marea este înaltă, corabia este aruncată pe ape; și apoi marea începe să se retragă, iar corabia se așează din nou pe nisip - asta se întâmplă. Dar există un anumit moment când această experiență a Dumnezeului experimentat a devenit deja atât de transparentă încât omul devine din nou conștient de sine, și în acest moment trece de la experiență în domeniul credinței, așa cum o definește Apostolul în capitolul 11 al Epistolei către Evrei: *dovada lucrurilor invizibile...* Experiența a încetat deja să mai fie relevantă,

nu mai este o viziune, nu mai este contemplare, nu mai este o stare; dar conștiința că această stare tocmai a fost, că această contemplare încă tremură în sufletul omului, este de așa natură încât certitudinea sa este perfectă, deși contemplarea însăși sau obiectul acestei contemplații a devenit acum invizibil. Acesta este domeniul credinței: momentul în care omul descoperă că viziunea a dispărut, dar certitudinea este încă acolo.

Găsim experiențe de acest fel în Vechiul Testament, în Noul Testament, de exemplu, în viața Apostolului Pavel - viziunea sa cu Hristos pe drumul spre Damasc (Faptele Apostolilor 9:3) și în nenumărate cazuri din viața creștină. Uneori, această stare contemplativă este atât de izbitoare, atât de profundă, încât omul pare smuls de pe pământ și nu mai este conștient de sine sau de nimic din jurul său; alteori, această stare contemplativă nu atinge o asemenea intensitate, iar omul continuă să fie cumva conștient de sine și de ceea ce este în jurul său; și totuși, atât de puternică, atât de atotcuprinzătoare este conștiința sa despre Dumnezeu, încât are o convingere de nezdruncinat că L-a întâlnit pe Dumnezeul Viu; și nicio sofisticare, nicio argumentație a minții nu-l va convinge că ceea ce a experimentat de fapt nu s-a întâmplat niciodată.

Însă acest lucru nu se întâmplă tuturor; o astfel de experiență a unei întâlniri directe cu Dumnezeul Cel Viu nu este dată tuturor. Există o altă modalitate care ne dezvăluie ceva, atunci când un văl este ridicat, ca să spunem așa. Există o vorbă monahală care spune că nimeni nu poate renunța la lume dacă nu vede pe fața a cel puțin unei persoane strălucirea vieții veșnice. Probabil vă amintiți povestea din Vechiul Testament despre cum Moise a coborât de pe Muntele Sinai, iar fața lui era atât de strălucitoare de reflexia slavei lui Dumnezeu, în care era cufundat pe munte în contemplarea lui Dumnezeu, încât fiii lui Israel nu au putut suporta această lumină sfâșietoare și a trebuit să-și acopere fața cu un cearșaf (Exod 34:29-35). Într-o măsură mai mică, acest lucru se întâmplă în viața noastră; se întâmplă să întâlnim o persoană în care această strălucire se revarsă, ca să spunem așa, și o putem prinde cumva. Acest lucru se întâmplă uneori când o persoană se roagă și, întâmplător, o altă persoană o vede în rugăciune. Aceasta se întâmplă atunci când o persoană a primit Sfintele Taine și se întoarce la locul său profund concentrată și, în același timp, strălucind de bucurie și locuind în Dumnezeu.

Probabil cunoașteți pasajul din scrierile Sfântului Simeon Noul Teolog [16] în care povestește despre experiența sa de împărtășire a Sfintele Taine. S-a întors în chilia sa, chilia sa nenorocită, s-a așezat pe patul său de lemn, s-a uitat la mâinile sale, s-a uitat în jur și a spus: „Sunt acum în chilia mea nenorocită, stând pe patul meu nenorocit și privesc *cu groază* la trupul meu, pentru că prin împărtășirea Sfintele Taine însăși Dumnezeirea lui Hristos pătrunde substanța

trupului meu, aceste mâini, mâini slabe, îmbătrânite – acestea sunt mâinile lui Dumnezeu, iar acest trup este Trupul lui Hristos...”

Aceasta este starea pe care o putem cuprinde atunci când vedem o persoană care a primit profund, cu puritate a inimii, cu o deschidere desăvârșită darurile Duhului Sfânt. Din nou, într-o măsură mai mică, acest lucru ni se întâmplă și nouă, dacă nu chiar într-o asemenea strălucire de glorie care face ochii să doară - amintiți-vă de viziunea lui Motovilov [17] , de alte cazuri din jurul nostru.

Există o altă modalitate prin care realitatea din jurul nostru – materială, aparent grea, impenetrabilă – intră brusc în sfera credinței. Unul dintre teologii anglicani o numește transparență cosmică și iată ce vrea să spună: există momente când, pe neașteptate pentru noi și pentru că am fost atinși de harul lui Dumnezeu, vedem brusc ceea ce ne înconjoară în lumina lui Dumnezeu, cu o profunzime pe care lucrurile altfel nu o au pentru noi.

Vă voi da acum unul sau două exemple. Aceasta, în primul rând, mai ales, desigur, se referă la iubirea în relațiile umane. Oamenii trăiesc unul lângă altul - fete, tineri. Printre ei se află o fată și un tânăr care nu s-au observat niciodată unul pe celălalt; au trăit unul lângă altul, s-au întâlnit, au lucrat, au vorbit și nu au observat existența unul celuilalt. Și dintr-o dată, într-o zi, unul dintre ei sau amândoi se vor privi și se *vor vedea* într-un mod nou. Aceasta se numește simplu - a te iubi, sau a te îndrăgosti, sau cum vrei, dar acest eveniment este foarte semnificativ. O persoană care nu a existat, care era doar una în mulțime, iese brusc în evidență ca singura sau ca cineva care are o semnificație enormă în viața ta.

Vă pot da o analogie. Probabil ați auzit de vitraliile bisericilor occidentale - vitralii din sticlă multicoloră care înfățișează fie o anumită temă, fie pur și simplu o armonie de culori. Uneori vii la biserică, seara sau când soarele este de cealaltă parte, și pe peretele gri este doar o pată gri - nu poți vedea nimic. Vii într-o altă zi - soarele a atins acest geam sau strălucește direct în această fereastră, iar fereastra strălucește brusc cu o frumusețe fără precedent. Pentru că lumina din lumea cealaltă a atins-o, dintr-o dată se dezvăluie tema acestei vitralii: fie Botezul Domnului, Învierea, Înălțarea sau o altă temă; toată culoarea acestei vitralii se dezvăluie, toată frumusețea radiantă a acestei vitralii. Dar, în același timp, această vitraliu, revelată nouă de lumina de dincolo de lume (care este pur și simplu „de cealaltă parte”, dacă vorbim despre viața materială, sau de dincolo de lume în alt sens, dacă vorbim despre sufletul uman și despre Dumnezeu, Care este lumină), fereastra revelată nouă de această lumină, ne dezvăluie în același timp această lumină. Repet: același lucru se întâmplă și în relațiile umane: dintr-o dată o lumină străfulgeră din interiorul unei persoane, iar pentru noi persoana este deja de neuitat, unică și unică în felul ei. Sfântul Metodie de

Patara [18] spune într-una din scrierile sale: până când un tânăr se îndrăgostește de o fată, este înconjurat de bărbați și femei; când se îndrăgostește de cineva, își vede iubita și - în jurul său - oameni: nu mai bărbați și femei, ci pur și simplu oameni, pentru că aceasta este singura persoană, iar restul au intrat cu toții „în rând”, ca și cum ar fi fost netezite, sunt pur și simplu un mediu înconjurător.

Dar se întâmplă, se întâmplă constant între noi - nu doar în dragostea unei persoane pentru alta, ci și, de exemplu, când se întâlnesc prieteni: într-o zi, dintr-o dată, dintr-un anumit motiv, puteți vorbi unul cu celălalt așa cum nu ați mai spus niciodată - cu o asemenea profunzime, cu o asemenea sensibilitate, cu o asemenea înțelegere reciprocă; și fața persoanei se transformă, iar vocea lui este diferită și este complet așa cum nu l-ați mai văzut niciodată. Și a doua zi îl întâlnești - ca și cum ar fi obișnuit, ca și cum această lumină s-ar fi stins, ca și cum soarele s-ar fi îndepărtat puțin, iar vitraliul, fereastra colorată, strălucitoare, a devenit din nou gri, insesizabilă.

Și aici putem aborda întrebarea în două moduri - o putem aborda cu credință sau fără credință. Cu credință - asta înseamnă că, văzând această fereastră întunecată, văzând chipul șterse, văzând persoana care a devenit din nou „ca toți ceilalți”, putem zâmbi în sufletul nostru și spune: aceasta este o înșelăciune, *știu* ce este cu adevărat, mi-a fost revelat, cel puțin pentru o clipă, într-o profunzime și o frumusețe unică... Sau, dimpotrivă, putem privi, ridica din umeri și spune: ce păcat, am fost înșelat, am crezut că această persoană este ceva special, de fapt - nu, a fost doar starea mea de spirit... Și aici depinde de noi să ne menținem încrederea în lucrurile invizibile sau, de dragul vizibilului, să respingem invizibilul, care este atât de semnificativ. Dumnezeu nu acționează așa față de noi. Luați două exemple.

Întâlnirea lui Hristos Mântuitorul cu Apostolul Petru după Învierea lui Hristos (Ioan 21:15-19). Petru s-a lepădat de El de trei ori; la prima lor întâlnire te puteai aștepta — omenește vorbind — ca Hristos să-l întrebe: Nu ți-e rușine? Te pocăiești? Ceri iertare? Vrei să devii din nou ucenicul Meu?... Hristos nu spune aceasta; El îi spune: *Mă iubești tu mai mult decât ceilalți, mai mult decât Mă iubesc ceilalți?...* Dacă ne amintim de un alt loc din Evanghelie, unde Hristos spune: *Cui i se iartă mai mult, iubește mai mult* (Luca 7:47), atunci aceasta este o întrebare foarte puternică: Îți dai seama, Petre, că ție trebuie iertat mai mult decât oricăruia dintre ceilalți ucenici? Ești capabil să răspunzi cu mai mare dragoste la o mai mare dragoste, la o mai mare iertare, la o mai mare milostivire plină de compasiune a lui Dumnezeu?... Și Petru spune: *Da! Te iubesc!* — pentru că în acest moment al întâlnirii nu-și poate aminti ce s-a întâmplat atât de recent, în noaptea în care Hristos a fost luat; tot ce trăiește acum este o întâlnire cu Hristos, o întâlnire vie; despre ce este de vorbit? Orice altceva, ca un coșmar, un vis, o ceață, a trecut... Și Hristos îl întreabă din nou despre același lucru: Mă

iubești așa cum un prieten își iubește prietenul, și nu în general, cu o iubire generală, universală? (În textul grecesc, aici se folosește un verb diferit.) Petru spune: *Da! Îl iubesc* /.. Și pentru a treia oară Hristos îl întreabă... Atunci îi devine clar lui Petru că toate dovezile sunt împotriva lui; că este posibil să dovedească pur și simplu din fapte că este un trădător, un trădător: cum poate vorbi despre iubire? Și atunci Petru, în mod strălucit, cu geniul spiritului, cu geniul inimii, răspunde: *Doamne* , *Tu știi totul. Tu știi că Te iubesc.,.*

Aici îl vedem pe Hristos refuzând să accepte dovezile, ci privind în adâncul inimii omenești și spunând: Da! a greșit; a fost slab - dar Mă iubește...

A doua poveste de același fel, din capitolul opt al Evangheliei după Ioan, este povestea femeii prinse în adulter. Totul este împotriva ei; este prinsă în fapt; este adusă la Hristos; legea Vechiului Testament este împotriva ei; vor să-L prindă pe Hristos spunând: „Neglijați legea, aveți milă de ea...” Și Hristos nu face asta; El nu spune că adultera poate fi eliberată în pace; El nu spune că legea poate fi ocolită; El pune întrebarea oamenilor: voi vreți să aplicați legea - aplicați-o; dar fiți voi înșivă vrednici de lege; *oricine dintre voi este fără păcat - să-l pedepsească pe acest păcătos prin lapidare...* Și unul după altul ies afară, pentru că niciunul dintre ei nu poate spune despre sine că nu cade sub o astfel de condamnare legală. Hristos se adresează acestei femei și este clar că El nu-i spune: „Dumnezeu este iubire - El va ierta totul”, El îi spune: *Unde sunt cei care te-au condamnat?* - Toți au plecat. - *Și Eu nu te condamn, du-te și nu mai păcătui...*

Hristos nu se adresează adulterei prinse în păcat, ci femeii care, pentru că a fost prinsă, pentru că a stat în fața condamnării la moarte prin lege, a descoperit că păcatul este moarte; femeia care a stat în fața Lui în groaza morții inevitabile care urma să vină și care, cu siguranță, s-a gândit: dacă mi s-ar da viața, ar fi o viață nouă... Și Se adresează acestei femei, în inima căreia, în adâncul inimii căreia, în ciuda păcătoșeniei ei, fie a existat întotdeauna, fie s-a născut posibilitatea unei vieți noi, și spune: *Du-te, dar să nu mai păcătuiești...*

Și aici, Hristos, dincolo de tot ce pare, de tot ce este evident și demonstrabil, se întoarce către omul ascuns, pe care Dumnezeu îl vede, dar pe care oamenii nu l-au văzut, pentru că judecăm după fapte, după cuvinte, dar nu după adâncul inimii... Și acesta este și domeniul credinței: certitudinea că ceea ce este invizibil este mai real decât ceea ce este vizibil...

Să revenim la exemplul pe care vi l-am dat mai devreme: vitraliul care s-a stins pentru că ziua se transformă în noapte, iar lumina nu mai strălucește prin el și nu mai există culori, linii, ci doar o pată gri pe perete. Dacă ne întoarcem la aceste imagini, ne confruntăm cu întrebarea îndoielii: este ceea ce am văzut real? Sau a

fost un vis? Un vis? Dorința mea proiectată asupra realității? Este acolo sau nu a fost niciodată acolo?...

Cuvântul *îndoială* este alcătuit din două părți: *a gândi* și a gândi două lucruri diferite în același timp. Percepem întotdeauna îndoiala - cel puțin credincioșii - tragic: dintr-o dată totul se clatină; ceea ce părea absolut, indubitabil, începe să se dubleze - și facem o greșeală uriașă, o greșeală dublă.

În primul rând, îndoiala nu-L privește pe Dumnezeul Viu Însuși, ci ceea ce am gândit despre El, cum ni L-am imaginat; Dumnezeul Viu nu se schimbă din cauza îndoielii noastre. Și în al doilea rând, în zadar ne temem, pentru că îndoiala nu ne spune: „Ce-ar fi dacă Dumnezeu nu există, ce-ar fi dacă tot ceea ce am crezut eu nu există", ci spune doar: „Ai gândit ca un copil, e timpul să începi să gândești ca un adult; ai avut idei copilărești, e timpul să-ți formezi idei de adult; te-ai gândit la Dumnezeu primitiv, gândește-te la El mai profund, mai adevărat."

Îndoiala este instrumentul muncii unui om de știință. Când a adunat toate faptele disparate existente, încearcă să le conecteze într-un fel de teorie, o idee generală. Dacă este un om de știință bun, imediat ce a făcut acest lucru, începe să-și pună la îndoială propria idee, începe să se întrebe: există o eroare logică în construcția mea, există o distorsiune, există ceva prost gândit și subconsiderat, există o fisură undeva? Și, de asemenea: dacă nu găsește toate acestea, începe să caute date noi, din care ideea sa se va prăbuși, pentru că nu ideea sa îi este dragă, ci realitatea pe care o investighează. Și își poate pune la îndoială ideea pentru că nu ezită niciun minut în realitatea care îl înconjoară.

Același lucru l-ar putea face și un credincios și un teolog; când începe să constate că una sau alta dintre ideile sale despre Dumnezeu, despre om, despre lume nu-l satisface, atunci, în loc să se înspăimânte, ar putea spune: „Ce minunat, ce minunat! Aceasta înseamnă că eu, ca particulă, particulă conciliară a Bisericii, am crescut într-o nouă măsură, încep să apară îndoieli în mine - aceasta înseamnă că există noi răspunsuri, noi date, o nouă profunzime a cunoașterii, care, chiar acum, se poate deschide în fața mea." Și acest lucru este foarte important; aceasta nu înseamnă că ar trebui să distrugem și să zdruncinăm în mod frivol temeliile credinței noastre, ci aceasta înseamnă că tot ceea ce se spune este nesatisfăcător. După cum spunea unul dintre Părinții Bisericii, tot ceea ce spunem despre Dumnezeu în conformitate cu propria Sa revelație și cu experiența Bisericii se poate dovedi a fi adevărul suprem pentru pământ, dar nu este întregul adevăr pentru Dumnezeu; Dumnezeu este întotdeauna mai mare decât tot ceea ce putem spune despre El. Adevărul este *o expresie* a ceea ce este, dar nu realitatea însăși. Realitatea este atât complet de neînțeles, cât și complet inexprimabilă. Deși realitatea și adevărul nu ar fi în acord, ar putea fi exprimat în mod adecvat printr-un simbol pur. În secolul al XII-

lea, un scriitor evreu din Spania, Maimonide [19] , spunea că, dacă dorim să găsim o modalitate de a-L exprima pe Dumnezeu direct, fără a invoca reprezentări mentale și, prin urmare, fără a stârni prejudecăți sau reacții negative, trebuie să selectăm o notă muzicală pe care nu am avea dreptul să o folosim pentru nimic altceva. Și această notă ar trebui să fie sunată de fiecare dată când am dori să rostim cuvântul *Dumnezeu* sau să exprimăm conceptul de Dumnezeu; căci ar fi un simbol pur, care nu conținea nimic în sine în afară de ceea ce semnifica. Dar chiar și așa, era o semnificație, nu Dumnezeu Însuși.

Și aici, în gândirea noastră, mi se pare, este foarte important să ne amintim că, indiferent de modul în care ne exprimăm cunoștințele, cunoștințele noastre experiențiale despre Dumnezeu, despre om, despre univers, despre lumea spirituală, aceasta este *doar* o expresie; și că, chiar și atunci când luăm Sfânta Scriptură ca o revelație, este o revelație în măsura omului, și nu în măsura lui Dumnezeu; este o revelație în sensul că spune tot ce omul ar putea înțelege despre Dumnezeu, dar nu tot ce este Dumnezeu. Este o expresie a ceea ce ar trebui transmis prin cuvinte omenești despre Dumnezeu - și asta este tot.

Și de aceea, oricât de sacru, oricât de drag ne-ar fi acest adevăr sau altul, trebuie să ne amintim că este o denumire, și nu lucrul în sine. Doar o dată s-au unit perfect Adevărul și realitatea: în Hristos, Care spune: *Eu sunt adevărul* (Ioan 14:6). El este Dumnezeu și El este revelația lui Dumnezeu. Dar aici întâlnim altceva: că Hristos ca adevăr nu este un concept, ci o ființă vie; adevărul în Hristos nu este ceva, ci Cineva. Adevărul-Hristos poate coincide cu realitatea lui *Dumnezeu,* pentru că este un fenomen personal. Dar dacă încercăm să-L exprimăm verbal pe Hristos, coborâm din nou la nivelul *denumirilor* .

Dumnezeu, însă, depășește orice percepție a noastră, Se revelează în adevăr exprimabil și experiență inexprimabilă, în tăcerea contemplativă și în afirmarea teologică și Se revelează dincolo de orice exprimare în tăcere și în sacramente, care, conform învățăturii Bisericii Antice, sunt ușa către cunoașterea lui Dumnezeu, pentru că sunt calea comuniunii noastre cu El, a comuniunii cu El - și comuniunea este întotdeauna mai profundă, întotdeauna mai largă și mai semnificativă decât orice se poate spune despre ea. Acesta este domeniul credinței, iar domeniul credinței, în termeni teologici, nu este doar domeniul formulărilor, ci domeniul a ceea ce Părinții greci numeau *teologie apofatică* [20] : o teologie care acceptă toate afirmațiile, dar spune: când toate acestea au fost spuse, întreaga taină a lui Dumnezeu rămâne înaintea noastră și intrăm în această taină prin sacramente, rugăciune și tăcere contemplativă.

Despre Dumnezeu [21]

A vorbi despre Dumnezeu este îndrăzneț, poate chiar mai mult decât îndrăzneț, mai ales în limitele Lavrei Sfântului Serghie și ale Academiei Trinității, pentru o persoană care nu a studiat teologia. Am decis să vă spun ceva despre Dumnezeu, deoarece a trebuit să vorbesc despre El în Occident, în circumstanțe foarte diferite.

Vin la mine credincioși care nu mai pot conține conceptul copilăresc despre Dumnezeu pe care l-au primit fie într-un liceu din Anglia, unde se predă Legea lui Dumnezeu, fie în familie, și care pune la îndoială chiar adevărurile despre Dumnezeu, pentru că conceptul care le-a fost dat în copilărie este spulberat de o gândire mai matură, mai serioasă și adesea de experiența de viață, rugăciunea, pe care au acumulat-o de-a lungul anilor. Vin și oameni care pur și simplu își pun întrebarea despre Dumnezeu, fiind ei înșiși necredincioși și întrebându-se ce înseamnă acest cuvânt, ce se ascunde în spatele acestui cuvânt pentru un credincios. Și astfel voi începe această conversație nu din punctul de vedere al unui teolog, ceea ce nu sunt, ci din punctul de vedere al unui credincios care a încercat în ultimele decenii să înțeleagă singur acele cuvinte, acele concepte și acea experiență care constituie viața Bisericii.

Voi începe cu faptul că putem învăța multe din reflecția asupra cuvintelor pe care le folosim zilnic, dar la care nu ne gândim. Vorbim despre Dumnezeu, iar într-un mediu religios toată lumea înțelege despre ce vorbim; și nu ne întrebăm ce ne spune acest cuvânt sau ce ar putea spune unui necredincios sau unui căutător. Folosim multe cuvinte preluate din experiența bisericească-religioasă și care și-au pierdut sensul original și, în același timp, aceste cuvinte nu s-au născut dintr-un dicționar, ci s-au născut *din experiență* . Când oamenii au început să caute o modalitate de a exprima inexprimabilul, au căutat întotdeauna cuvinte, expresii care să aibă sens în limba lor. Îmi amintesc că odată am citit o carte despre istoria religiilor și vorbea despre anumite triburi care, dorind să exprime ideea de Dumnezeu, sau mai degrabă, dorind să vorbească despre El, simțeau că nu exista niciun cuvânt uman care să poată fi folosit cu demnitate; și de aceea, de fiecare dată, când în conversația lor, în vorbirea lor, în anumite circumstanțe, voiau să spună ceea ce am spune noi cu cuvântul *Dumnezeu,* tăceau pentru o clipă și arătau cu mâna spre cer.

Pe baza Sfintelor Scripturi, pe experiența Bisericii, folosim foarte multe cuvinte pentru a exprima experiența noastră cu Dumnezeu; dar trebuie să ne amintim că, în cele din urmă, experiența noastră cu Dumnezeu este dincolo de orice exprimare. Scriitorul evreu Maimonide dă exemplul unui tânăr care s-a ridicat să se roage și a strigat: Doamne, Tu ești mare, Tu ești glorios, Tu ești omniprezent, Tu ești atotputernic... - iar învățătorul său l-a oprit și i-a spus: nu blasfemia; de fiecare dată când adaugi un nou adjectiv cuvântului *Dumnezeu,* Îl faci din ce în ce mai mic, trasezi o linie în jurul Lui și Îl faci prizonier al limbajului nostru.

Toate acestea se reduc la faptul că vreau să reflectez asupra mai multor concepte despre Dumnezeu și să subliniez pe parcursul întregii conversații că acele concepte despre Dumnezeu, acele cuvinte pe care le folosim, trebuie să ne conducă la momentul în care ne închinăm în tăcere, în groază contemplativă, în fața Lui și trecem în acea adâncime de tăcere misterioasă unde sufletul viu Îl întâlnește pe Dumnezeul Viu.

Cuvântul rusesc *Dumnezeu,* din câte știm, provine din sanscrita bha ga, care înseamnă *bogat.* Aceasta este ceea ce se exprimă în slavona bisericească prin cuvântul *vsedavlenny,* care, desigur, nu înseamnă că El este „mulțumit” de toate, ci că El are totul, că nu există nimic ce-I lipsește, nici în ființa Sa, nici în esența Sa, nici în manifestările Sale. Aceasta înseamnă că El Însuși este plenitudine, o plenitudine atât de profundă, atât de misterioasă, încât o putem atinge doar atunci când harul coboară asupra noastră, când ne ajunge cu energiile și misterele Sale. El este bogat, El este atotsatisfăcut, El este totul, El este, în acest sens, lumina în care nu există întuneric. El este lumină în sensul că nu numai că luminează fiecare om care vine pe lume, ci El este în esență lumină și nu există nimic în El care ar necesita sau care ar permite o nouă revelație - totul în El este revelat până la sfârșit: în El nu există devenire, în El există originalul, regalul, minunatul...

plenitudine. Și când sfinții, de exemplu Grigore de Nyssa [22] , ne vorbesc despre „întunericul” Divinului, ei nu spun că există un fel de întuneric în El, ci că, dacă privim cu ochi omenești nu numai la El, ci în direcția lui Dumnezeu, devenim orbi din cauza excesului acestei lumini, intrăm în întuneric, pentru că lumina este prea mare pentru noi.

Acesta este un lucru, și deja ne spune că Dumnezeu este de neînțeles de mare, că în El există o plenitudine care întrece orice înțelegere a noastră și însăși capacitatea noastră de a ne împărtăși pe deplin din această taină divină esențială.

În limbile occidentale de origine germanică, cuvântul *Dumnezeu* , fie în engleză God, fie în germană Gott *,* provine dintr-un vechi cuvânt gotic care nu-L descrie,

ci care înseamnă: *Cel în fața căruia cineva se prosternează în adorare, plin de teroare sfântă.* Și aici, mi se pare, este foarte important să înțelegem ideea fundamentală a acestei abordări a lui Dumnezeu. Oamenii care în timpurile străvechi căutau să spună ceva despre Dumnezeu nu încercau să-L descrie, să-L schițeze, să spună ce este El în Sine Însuși, ci doar să indice ce se întâmplă cu un om atunci când se găsește brusc față în față cu Dumnezeu, când brusc este iluminat de harul divin, de lumina divină. Tot ce poate face un om atunci este să se prosterneze în teroare sfântă, adorându-L pe Cel care este de neînțeles și, în același timp, i se revelează într-o asemenea apropiere și o asemenea strălucire minunată.

Și acest lucru, cred, trebuie să-l ținem minte, pentru că prea des, atunci când ni se pune o întrebare despre Dumnezeu, încercăm imediat să oferim cumva, în limbaj omenesc și în limbajul umanității decăzute, schițe și descrieri ale Lui, iar în loc de Dumnezeu obținem o caricatură. Sfântul Grigorie Teologul [23], într-una din lucrările sale, spune că, dacă am aduna toate mărturiile Sfintei Scripturi și toată experiența Bisericii, a sfinților și a păcătoșilor, și din toate acestea am crea o imagine completă a ceea ce este Dumnezeu și cum este El, am crea un idol, dar nu L-am crea pe Dumnezeu, pentru că tot ceea ce știm și tot ceea ce putem înțelege este infinit de mic în comparație cu Cine este El și cum este El. Toate descrierile noastre teologice, tot ceea ce spun sfinții și teologii despre Dumnezeu, poate fi comparat cu cerul înstelat. Stelele ne permit să discernem niște contururi în întunericul adânc al spațiului, dar aceste stele, aceste constelații, aceste combinații de lumină au sens doar pentru că sunt separate de un spațiu vast unde nu există nimic. Și când vorbim despre Dumnezeu, trebuie să ne amintim că fiecare dintre cuvintele noastre, cel mai semnificativ, chiar dacă este rostit de cei mai mari teologi sau sfinți, nu este decât o lumânare aprinsă, o stea, care ne permite să cunoaștem mai profund adâncimile cerești și să venerăm misterul.

Însă Dumnezeu nu este doar un mister și o asemenea adâncime, o astfel de incomprehensibilitate fără fund; El este în același timp de neînțeles și, în același timp, experimentabil pentru noi. Cei dintre voi care cunoașteți rugăciunile secrete [24] ale Divinei Liturghii vă amintiți că după exclamația *Cântând, strigând, chemând și vorbind,* preotul spune: ... *Sfânt ești Tu și Preasfânt, Tu și Unul-Născut Fiul Tău și Sfântul Tău Duh* ... Nu știu dacă ați acordat atenție - chiar și cei care slujesc, chiar și cei care celebrează Liturghia (m-a mișcat după mulți ani de slujire) - acestui cuvânt mic, scurt „Tu” . *Tu* fără adjectiv, *Tu* fără cuvinte descriptive, ca *Atotputernic, Atotînțelept* - doar acest cuvânt *Tu* . Și dacă ne gândim la acest cuvânt în contextul tuturor acelor limbi în care facem o distincție între cuvântul **ty** , pe care îl adresăm celor dragi, rudelor, prietenilor noștri, și **vy*,* pe care îl adresăm oamenilor care stau puțin departe de noi, nu putem să nu observăm două lucruri. **Ty* este* a doua persoană. A

spune *„mulțumesc”* unei persoane înseamnă a-i recunoaște existența personală, în afara propriei persoane. A spune „ *mulțumesc* ” unei persoane înseamnă a recunoaște (și în raport cu Dumnezeu și cu omul, această recunoaștere ar trebui să fie extrem de profundă și respectuoasă) că această persoană există separat de mine, în afara mea, a recunoaște că ea există nu pentru că eu exist, nu pentru că o percep, ci că ea este în sine. Rareori ne tratăm unii pe alții așa, este adevărat; foarte des ne tratăm unii pe alții, fie ca indivizi, fie ca grupuri, ca și cum oamenii din jurul nostru ar exista doar în măsura în care au o oarecare relație cu mine; iar abordarea pastorală a unei persoane constă tocmai în a o vedea ca individ, ca o persoană care există, care este și care nu depinde de faptul că eu exist sau de modul în care mă raportez la ea.

Și aceasta, desigur, se aplică lui Dumnezeu mai mult decât oricui altcuiva. Dumnezeu există în Sine Însuși, El a existat când lumea nu exista, El există separat de relația Sa cu noi; și, prin urmare, a-I spune lui Dumnezeu *Tu* înseamnă a spune: Tu EȘTI, Tu ești Cel Existent, Tu nu depinzi de credința mea, nu de mine, nu de noi, Tu exiști în mod regal în Tine Însuși.

Dar, în același timp, a spune *Tue* unei persoane sau lui Dumnezeu înseamnă a recunoaște o apropiere minunată. Spunem *Tue* mamei noastre, tatălui nostru, fratelui, surorii, logodnicei, logodnicului, prietenului apropiat, unei persoane pe care vrem să o mângâiem, să o acceptăm, căreia vrem să-i arătăm clar că este al nostru, nu un fel de străin, ci o rudă. Și iată ce spune apostolul despre noi în raport cu Dumnezeu: suntem ai lui Dumnezeu, rudele noastre (Efeseni 2:19). Și de aceea, a spune *Tue* lui Dumnezeu sau a înțelege cu uimire că El ni se adresează cu acest cuvânt înseamnă a înțelege că El recunoaște în noi unicitatea noastră, că noi, fiecare dintre noi, suntem unici și infinit de aproape de El. Aceasta înseamnă că Dumnezeu, înaintea căruia ne prosternăm în închinare, în dragoste, în uimire, în sfântă venerație, este în același timp (acestea sunt cuvintele lui Nicolae Cabasilas [25]) mai aproape de mine decât însăși viața mea; acel șuvoi de viață, acel curent de viață, acea forță de viață care trăiește în mine, este mai puțin aproape de mine, mă pătrunde mai puțin decât harul și prezența lui Dumnezeu, comuniunea cu El.

Și asta mă aduce la următorul concept. Vorbim despre Dumnezeu ca fiind Creatorul nostru; și adesea, fără să ne gândim la ce înseamnă asta, ne imaginăm că la un moment dat Domnul ne-a poruncit să fim, să numim tot ceea ce este din neant. Și, de fapt, așa este. Dar este acest act creator un act de putere sau un act de iubire? Aceasta este întreaga diferență... Dumnezeu ne cheamă la viață; El a creat întreaga lume doar pentru a ni se dărui, pentru ca noi să ne putem împărtăși din El, pentru ca noi să devenim una cu El, pentru ca noi să devenim zei prin participare, după chipul lui Hristos, care, fiind Dumnezeu, a luat parte la natura noastră. Și la baza actului creator al lui Dumnezeu nu se află

un conducător, ci Cel care ne-a iubit până la sfârșit, chiar înainte de a ne chema la ființă. În germană sau în engleză, se poate spune că El *ne-a iubit la viață:* El ne-a iubit la viață; Er hat uns ins Leben geliebt . Și aceasta este o conștiință minunată - că am fost atrași la viață, la existență, de iubirea lui Dumnezeu și nu numai de puterea divină creatoare. Ce relație profundă creează aceasta între El și noi; cât de minunat este că, atunci când eu încă nu existam, Domnul a spus: Vino, fără tine universul Meu este incomplet! Vino la viață, intră în destinele pământului și ale cerului, pentru că tu faci parte din această icoană minunată, care apare în istorie ca formațiune a Bisericii și în veșnicie – cetatea lui Dumnezeu, din care suntem cu toții pietre constitutive.

Putem surprinde multe din acestea în Evanghelie și în Epistolele Apostolilor, dar aș vrea să vă ofer o altă imagine. La începutul „Vieții" sale, scrisă de el însuși, Protopopul Avvakum oferă o scurtă descriere a Sinodului Veșnic care a precedat crearea lumii. Nu-mi amintesc cuvintele exacte, dar șirul gândurilor este acesta: Și Tatăl i-a zis Fiului: Fiule, să facem lumea și omul. - Și Fiul a răspuns: Da, Tată. - Și Tatăl a zis: Fiule, dar omul se va depărta de Noi și, ca să-l mântuiești, va trebui să devii om și să gusti moartea și moartea pe cruce. - Și Fiul a răspuns: Așa să fie, Tată. - Și lumea a fost creată... La rădăcină, în miezul existenței noastre - a ta, a mea, a noastră, a tuturor - se află acest act divin de iubire auto-răstignitoare, crucea în miezul misterului divin. Și poate că acest lucru este exprimat deosebit de viu atât la începutul Sfintei Liturghii, cât și la începutul privegherii de toată noaptea, când preotul, proclamând *„Binecuvântată este Împărăția...",* face semnul crucii cu Sfânta Evanghelie, sau când, proclamând *Slavă Sfintei, Consubstanțialei, Dătătoarei de viață și Nedespărțitei Treimi,* preotul face semnul crucii cu cădelnița, ca și cum ar înscrie această cruce în însăși taina mărturisirii noastre de Dumnezeu. Suntem iubiți de Dumnezeu chiar înainte de facerea lumii prin iubirea divină a crucii.

Și apostolul vorbește despre același lucru când vorbește despre Mielul lui Dumnezeu, junghiat înainte de întemeierea lumii. De aceea relația noastră cu Dumnezeu și relația noastră este atât de bogată (nu vreau să spun: complexă; nu există nimic complex, complexul constă din părți separate care nu se leagă bine între ele), într-o simplitate și o integritate atât de incomprehensibil de minunate, dar într-o bogăție atât de nemărginită de relații, sentimente și poziții reciproce.

Și aceasta, mi se pare, explică ceea ce proclamăm ca prima poruncă pe munte, adică ca prima fericire: *Fericiți cei săraci în duh, căci a lor este Împărăția cerurilor* (Matei 5, 3). Dacă rostim mai întâi aceste cuvinte fără să ne gândim: cum este posibil, în experiența noastră umană, din interiorul acelei suferințe, acelei orori pe care o reprezintă istoria lumii și, adesea, viața unui individ, cum este posibil să combinăm *fericirea* și sărăcia? Mi se pare - așa: pentru a găsi

bucuria acestei fericiri, trebuie să înțelegem că nimic din mine nu este al meu. Am fost creat fără consimțământul meu. Dumnezeu mi-a poruncit *să Vino!* sau, mai degrabă, Domnul m-a chemat și mi-a spus: *Vino la Mine* -cu brațele deschise. Trupul meu, sufletul meu, tot ce este în mine, este un dar de la Dumnezeu, nu este al meu, nu-mi aparține. Știm din experiență, din viața de zi cu zi, că este suficient ca un mic vas să se spargă în creierul celui mai mare om, și acesta devine ca regele Nebucadnețar, ca o fiară, fără minte, își pierde forma umană și demnitatea umană (Daniel 4:30). Știm cu toții din experiență că în fața durerii, chiar și cea mai apropiată, cea mai dragă, cea mai iubită persoană, uneori inima noastră rămâne de piatră, nu o putem mișca la compasiune, la afecțiune, la iubire; știm toate acestea și știm, de asemenea, că nu există circumstanțe în viață asupra cărora să avem putere. Așadar, de fapt, suntem niște cerșetori. Depindem - de ce? Putem spune: fie de o pomană, fie de iubire, în funcție de cum privim lucrurile. Putem spune că depindem de circumstanțe aleatorii, care sunt fie fericite, fie triste, dar putem spune și că totul este în mâna lui Dumnezeu și că tot ce este în mine: eu însumi, conținutul sufletului meu, starea trupului meu, totul, totul fără urmă, este darul lui Dumnezeu. Și dacă aș putea smulge ceva din acest context, atunci ceea ce am smuls, adică ceea ce ar fi al meu și nu al lui Dumnezeu, ceea ce ar fi al meu și nu un dar al iubirii, grijii și afecțiunii umane, aș scoate din tărâmul misterului iubirii divine și umane. Ar deveni al meu, aș deveni independent într-o oarecare măsură - și aș pierde întregul tărâm al iubirii. Prin urmare, a realiza cu adevărat că nu sunt nimic, că nu am nimic al meu, că totul, totul fără urmă, este un dar al iubirii lui Dumnezeu și al iubirii umane, este tocmai recunoașterea, descoperirea Împărăției lui Dumnezeu, pentru că Împărăția lui Dumnezeu este Împărăția unde, mai presus de toate, este iubirea divină, fie revărsată direct asupra noastră, fie adusă la noi prin intermediul oamenilor. Și, astfel, conceptul nostru că Dumnezeu este Creatorul nu este pur și simplu un fapt simplu care se opune uneia sau alteia dintre teorii despre originea existenței noastre, ci vorbește despre o relație de iubire atât de profundă între El și noi, încât, din nou, nu putem decât să privim cu reverență și tremur și să ne minunăm; pentru că această chemare principală a noastră este, în același timp, chemarea noastră finală: suntem chemați să devenim copii ai lui Dumnezeu, suntem chemați să devenim trupul lui Hristos, locașul, templul Duhului Sfânt, în Hristos și în Duh, după cuvântul lui Irineu din Lyon [26] , să devenim *singurul fiu al lui Dumnezeu,* să ne împărtășim firii divine (2 Petru 1:4). Toate acestea sunt de neînțeles, de neatins, nicio putere omenească nu poate face acest lucru, ci ne sunt date prin harul lui Dumnezeu prin credință, prin sacramente, prin influența directă a lui Dumnezeu asupra sufletelor și vieților noastre. Și acest lucru ni se revelează cu o putere nouă, uimitoare în Hristos.

Aparțin, conform anilor vieții mele, emigrației. M-am născut înainte de Primul Război Mondial, dar până în 1920 am fost copil și nu am perceput multe lucruri – ei bine, le-am perceput ca un copil. Prin urmare, am descoperit unele lucruri abia

mai târziu, pe care poate le-ați recunoscut mai repede decât mine dacă v-ați fi născut într-o familie în care ați primit o educație religioasă, pe care eu nu am primit-o. Prima dată când L-am întâlnit pe Hristos în viață, am fost frapat de revelația lui Dumnezeu care avea să ne fie dată în Hristos. Dacă vă gândiți la Dumnezeu în contextul catedralelor, bisericilor, măreției, Dumnezeu devine mare și într-o oarecare măsură distant; *Sfântul lui Israel* [27] era de neînțeles. Câți sfinți ai Vechiului Testament au spus: *Vai de mine* , L-am văzut pe Dumnezeu, tot ce-mi mai rămâne este să mor!..

În emigrare am întâlnit ceva diferit. Nu aveam biserici; aveam garaje, aveam camere, aveam subsoluri, aveam iconostase din placaj, aveam icoane din hârtie, totul era foarte sărac. Și în această sărăcie trăia Dumnezeul Cel Viu. Și acesta a fost primul lucru care m-a frapat. Și apoi, gândindu-mă la asta și îngrijorându-mă, am descoperit că în Hristos ni s-a dat o revelație despre Dumnezeu așa cum nici omul Vechiului Testament, nici filosoful lumii păgâne nu și-ar fi putut imagina. Filosoful lumii antice nu s-ar fi putut umili atât de mult încât Dumnezeul său să fie un om, un criminal recunoscut, condamnat la moarte; iar omul Vechiului Testament percepea un astfel de concept ca blasfemie. În Hristos îl vedem pe Dumnezeu, dându-Se nouă fără apărare; nu un Dumnezeu mare, puternic, ci un Dumnezeu fără apărare; Dumnezeu, Care Se dăruiește milei omului; Dumnezeu, Care Se smerește nu numai până la punctul de a se împărtăși de natura noastră umană, ci de toate condițiile, poate cele mai teribile condiții ale lumii decăzute; Dumnezeu, Care Ia parte nu numai la viața omului, ci și la moartea omului; Dumnezeu, pe care oricine crede doar în putere, putere și tărie, îl va disprețui, desigur; Dumnezeu, pe care părea posibil, așa cum li se părea celor care Îl răstigniseră, să-L șterge din relatările istoriei.

Această idee despre Dumnezeu vine tocmai din ceea ce am spus mai devreme despre crearea omului prin iubire divină și, mai mult, prin iubirea *crucii* : Mielul lui Dumnezeu, junghiat înainte de crearea lumii, este, de fapt, junghiat trupește în inima istoriei universale.

Și prin aceasta El ne descoperă ceva ce am subliniat deja când am vorbit despre apropierea lui Dumnezeu: El ne spune cât de potențial măreț este omul. Dacă Dumnezeu a putut deveni om, aceasta înseamnă că omul este atât de măreț, capacitatea sa metafizică este de așa natură încât poate conține comuniunea esențială cu Dumnezeul cel Viu, poate deveni părtaș la natura divină (2 Petru 1:4), poate deveni asemănător cu El în sensul cel mai puternic al cuvântului. Omul nu este doar o ființă care poate conține taine spirituale, ci este o ființă care poate deveni una cu Creatorul său.

Despre Biserică [28]

După cum veți observa foarte curând, nu sunt un teolog învățat; sunt doctor prin formare; dar de-a lungul întregii mele vieți conștiente am încercat să gândesc prin credința mea și să înțeleg prin ce trăim în acea *minune* care este Biserica Ortodoxă, Biserica lui Hristos. Și vreau să vă vorbesc exact despre Biserică.

Vorbim despre Biserică în Crez: *Cred într-o Biserică Una, Sfântă, Catolică și Apostolică...* Este un obiect de credință pentru noi; dar, pe de altă parte, observăm Biserica și în istorie. Biserica credinței ni se apare într-o strălucire uimitoare de sfințenie, frumusețe, măreție. Biserica de pe pământ, în istoria ei, în formarea ei, uneori ni se pare plictisitoare, alteori tragică și alteori provoacă nedumerire: care este relația dintre Biserica pe care o mărturisim ca *sfântă* și Biserica pe care *o* reprezentăm? Insist asupra acestui cuvânt *„noi”,* pentru că nu vorbim despre o Biserică din afara noastră, pe care o observăm, ci despre Biserica care suntem noi, care suferă din cauza păcatelor noastre, care este slabă din cauza slăbiciunii noastre. Și de aceea aș dori să vorbesc despre aceste două aspecte ale Bisericii și, poate, să mai adaug ceva.

Biserica nu este doar o societate de credincioși adunați în numele lui Dumnezeu. Definiția catehismului, oricât de precisă, nu epuizează misterul Bisericii, așa cum nicio definiție nu poate epuiza misterul. Toate definițiile pe care le avem în teologie, în experiența Bisericii, ne dezvăluie misterul, dar nu numai că nu-l epuizează, dar nici măcar nu se străduiesc să-l exprime pe deplin. Dar iată ce știm cu siguranță despre Biserică: că este locul unde Dumnezeu și omul s-au întâlnit, unde sunt una, unde formează o familie misterioasă. Iar Biserica, în acest sens, este simultan și în egală măsură o societate divină și umană pe două niveluri: noi alcătuim Biserica - oameni păcătoși, care se luptă, cad, se ridică, sunt slabi; dar umanitatea în Biserică este reprezentată și de un singur Om, Singurul Care este *om* în sens deplin - Domnul nostru Iisus Hristos. El este un om desăvârșit și El este om până la sfârșit. El este un om ca noi în toate, în afară de păcat, și este un om în care putem vedea în formă realizată tot ceea ce suntem chemați, toată perfecțiunea, toată frumusețea, toată măreția firii umane și, împreună cu aceasta, taina unirii omului cu Dumnezeu, Dumnezeu-umanitatea. El este pentru noi, în Biserică, singura viziune pe deplin realizată a ceea ce este omul - El și Preacurata Fecioară Născătoare de Dumnezeu. Astfel, în Biserică, chipul omului adevărat, autentic ni se revelează în toată sfințenia și în toată măreția sa; iar Sfântul Ioan Gură de Aur spune într-una din predicile sale: dacă vrei să știi ce este omul, nu-ți îndrepta privirea nici spre camerele

împărătești, nici spre camerele nobililor pământești, ci ridică-ți privirea spre tronul lui Dumnezeu și vei vedea Omul așezat întru slavă la dreapta lui Dumnezeu și a Tatălui... Și astfel, în Biserică, umanitatea ni se revelează atât în slăbiciunea noastră, cât și în perfecțiunea și sfințenia Sa.

Dar nu doar omenirea este prezentă, trăiește și acționează în Biserică prin Hristos. *Toată plinătatea Dumnezeirii locuia în El trupește* (Coloseni 2:9), și în El, prin El, toată plinătatea Dumnezeirii a intrat deja în taina Bisericii ca societate umană. Dar Dumnezeu este prezent nu numai prin Hristos în Biserică, ci și prin Duhul Său Sfânt. Citim atât în Evanghelia după Ioan, la sfârșitul capitolului 20, cât și la începutul cărții Faptele Apostolilor, despre darul Duhului Sfânt către Biserică și membrii ei vii, renăscuți. Aceste două povești nu sunt în întregime identice. Putem spune că au fost două daruri, două momente diferite ale acestui dar al Duhului Sfânt către Biserică. Vă amintiți povestea despre cum Mântuitorul li s-a arătat pentru prima dată ucenicilor Săi după Înviere. În frică, în durere, deprimați, nedumeriți, s-au ascuns după moartea lui Hristos pe cruce în casa lui Ioan Marcu. Pentru ei, Vinerea Mare a fost ca ultima zi. Când suntem prezenți, participând la slujbele din Vinerea Mare, indiferent cât de profund le trăim, știm , știm nu doar prin cunoaștere, ci prin experiența vieții noastre, că în mai puțin de două zile vom cânta în aceeași biserică, *Hristos a înviat,* ne vom îmbrățișa unii pe alții în bucuria victoriei lui Dumnezeu asupra morții, asupra discordiei, asupra a tot. Dar pentru ucenici, înainte de prima arătare a lui Hristos după Învierea Sa, exista *doar* moartea lui Hristos. Nu a mai rămas nimic în afară, în cel mai bun caz, de nedumerire și, în cel mai rău caz, de disperarea că Dumnezeu fusese învins de răutatea și ura omenească, că era posibil să continue *să existe,* dar că nu mai era posibil să trăiască, pentru că însăși viața părăsise pământul pentru ei odată cu moartea lui Hristos.

Și astfel Domnul li s-a arătat înaintea lor, iar primul Său cuvânt adresat lor, în furtuna lor de ezitare, disperare, îndoială, nedumerire, a fost: *Pace vouă!* Câtă nevoie aveau de ea!... Dacă ceea ce tocmai am spus atât de scurt și atât de stângaci a ajuns la voi, trebuie să înțelegeți că tocmai pacea aceea nu o aveau; dar Hristos le-o dă: acea pace pe care pământul nu o poate da, acea pace pe care pământul nu o poate lua, pacea lui Dumnezeu, pe care numai El, Hristos, ne-o poate da... Și apoi a suflat asupra ucenicilor și a spus: *Primiți Duhul Sfânt...* În acel moment, această mică turmă, acești zece ucenici, care erau atunci adunați (căci Toma nu era cu ei, iar Iuda a pierit), au devenit ca un vas care conținea prezența Duhului Sfânt; așa cum Duhul Sfânt s-a pogorât asupra lui Iisus Hristos când a ieșit din apele Iordanului după botezul Său și a rămas asupra El, tot așa acum Duhul Sfânt s-a pogorât *asupra trupului lui Hristos* - asupra apostolilor Săi - și a rămas în ei, dar nu asupra vreunuia dintre ei sau în vreunul dintre ei separat. Duhul le-a fost dat ca trupului lui Hristos în totalitatea sa, în întregimea sa; El nu aparținea niciunuia dintre ei personal, ci trăia în acest

nou trup al lui Hristos. O săptămână mai târziu, Toma era din nou printre frații săi când a venit Hristos - și nu avea nevoie să primească darul Duhului Sfânt separat, deoarece acel dar fusese dat Bisericii , iar el era membru al Bisericii, indiferent dacă era acolo sau nu, în momentul acelui dar. Și apoi, în ziua Rusaliilor, deoarece Biserica devenise acest vas, acest locuință al Duhului Sfânt, Duhul Sfânt s-a pogorât peste fiecare dintre ucenici, pe care Hristos îi pregătise pentru această primire în cele patruzeci de zile dinaintea Înălțării Sale, conversând cu ei despre viitorul Bisericii și al Împărăției lui Dumnezeu, peste fiecare ucenic s-a pogorât Duhul Sfânt și l-a făcut unic, irepetabil într-un mod nou, nu mai fiind un copil al trupului, ci un copil al Împărăției lui Dumnezeu, așa cum spunem în rugăciunea de la botez. Duhul Sfânt rămâne în Biserică prin acest dar general și prin acest dar personal; și fiecare dintre noi la botez și mirungere intră în Biserică și împreună cu alții - pentru că este mădular al trupului lui Hristos - ia parte la această taină a purtării Duhului și primește personal darul Sfântului Duh.

Și astfel Biserica este și locașul Duhului Sfânt; fiecare dintre noi în mod individual și toți împreună suntem templul Duhului Sfânt. Dar chiar și cuvântul *templu* este insuficient pentru a exprima acest mister al comuniunii noastre. Templul este un vas, templul este o ramă; relația noastră cu Duhul Sfânt este mai profundă: nu numai că Îl conținem, rămânând ca și cum ar fi străini de El, El ne pătrunde, El devine viața noastră. El este prezent în Biserica lui Hristos și în fiecare dintre noi. Desigur, prezența Lui este diferită; desigur, nu aducem aceleași roade, pentru că relația noastră cu Dumnezeu nu este mecanică. Dumnezeu nu face *pentru* noi ceea ce suntem chemați să facem în numele Lui și pentru El; și de aceea avem sarcina *de a dobândi* Duhul Sfânt; prin strădanie ascetică, puritate a inimii, purificare a minții, reînnoire a trupului, direcționarea întregii noastre voințe după voința lui Dumnezeu, trebuie să devenim capabili să dăm libertate Duhului Sfânt să acționeze în noi, să ardă în noi cu flacără deplină. Se poate spune că fiecare dintre noi este ca un copac care încă nu s-a uscat, care a luat foc, parțial fumegă, parțial arde și parțial se usucă și este cuprins de acest foc, până când în cele din urmă suntem atât de cuprinși încât fiecare dintre noi individual și toți împreună devenim ca un rug aprins care a ars de focul Divinului și nu a fost mistuit de el.

Și astfel Biserica, chiar și în persoana *noastră* , prin acest dar al Duhului Sfânt este umplută de Dumnezeire, iar umanitatea noastră în ea și în El se schimbă treptat, este procesată treptat într-un mod uneori invizibil, alteori tangibil.

Vreau să vă dau un exemplu despre cum se poate simți acest lucru. Acum câțiva ani, un necredincios a venit în biserica noastră din Londra, nu de bunăvoie, ci pur și simplu pentru a întâlni o femeie ortodoxă credincioasă pe care o cunoștea. Sperase să vină la sfârșitul slujbei, dar prin harul și providența lui Dumnezeu a

venit mai devreme și a stat în spate. A stat în tăcere, fără să aștepte nimic, fără să se roage, pentru că nu credea în Dumnezeu și, dintr-o dată (așa cum mi-a spus mai târziu), a simțit că există o *prezență de neînțeles în această biserică, ceva ce nu mai experimentase niciodată înainte,* că există ceva în această biserică ce nu mai întâlnise niciodată în afara ei. A atribuit acest lucru influenței cântărilor, frumuseții bisericii, icoanelor, rugăciunilor tuturor celor adunați - într-un cuvânt, a atribuit-o influenței asupra sufletului său a acțiunilor și stărilor pur pământești și omenești. Dar acest lucru l-a nedumerit atât de mult încât a decis să vină și să verifice dacă este așa sau dacă există ceva în acest loc ce nu mai întâlnise niciodată înainte. După un timp, a venit la slujbă când nu era nimeni acolo, nu se întâmpla nimic; A stat mult timp în picioare, a observat, s-a privit pe sine și a ajuns la concluzia că ceva - sau *Cineva* - era prezent în biserică, că probabil era ceea ce oamenii numesc Dumnezeu . Dar nici măcar asta nu a fost suficient pentru el; așa cum mi-a spus: „Ce contează pentru mine dacă Dumnezeu există sau nu, dacă El nu poate avea nicio influență asupra mea, dacă Îl simt doar ca pe o prezență externă sau o forță externă?” Și a decis să meargă la biserică și să observe nu propria stare, ci oamenii: ce se întâmplă cu ei. Observați nu în sensul de: cum se comportă, cum se comportă, cum se roagă, ce fac, ci — li se întâmplă ceva... Și în cele din urmă a venit la mine și mi-a spus: „Vin la voi de trei ani, observând oamenii și am ajuns la concluzia că Dumnezeu, Care locuiește în această biserică, nu numai că locuiește în ea, ci și *acționează.* Nu știu dacă oamenii care vin aici devin mai buni, dar văd că li se întâmplă ceva, un fel de transformare, transfigurare; se schimbă prin puterea lui Dumnezeu, Care este prezent aici; și eu trebuie să fiu schimbat, și de aceea am venit la voi: vreau botezul, vreau ca Dumnezeu să mă schimbe și pe mine”... Așa a simțit o persoană — un străin, nelegat de noi în niciun fel, nu rus, o persoană care nu a putut fi dusă de rusitate sau de sentimentul că s-a întors cumva în patria sa. Așa este prezent Duhul Sfânt și chiar și în noi, în slăbiciunea noastră, acționează, strălucește și ajunge.

Și trebuie adăugat și că în Hristos și în Duh suntem uniți cu Tatăl, așa cum nimeni altcineva nu poate fi unit nicăieri și în vreun fel. Vă amintiți cuvintele Mântuitorului: nimeni nu vine la Tatăl decât prin Mine (Ioan 14:6), *nimeni nu cunoaște pe Fiul decât Tatăl, nimeni nu cunoaște pe Tatăl decât Fiul și acela căruia Fiul binevoiește să-L descopere* (Matei 11:27) - pentru că relația dintre Fiul Divin și Tatăl este atât de neînțeles pentru noi, unitatea Lor, diferența Lor neînțeleasă sunt de așa natură încât numai împărtășindu-ne din ceea ce este Hristos putem începe să ne apropiem de înțelegerea a Cine și ce este Tatăl nostru Ceresc. Și când vorbim despre Paternitate în această privință, nu spunem că Dumnezeu este bun, milostiv, că El este izvorul ființei noastre și că, prin urmare, într-un anumit sens moral, într-un sens existențial, suntem, *cum s-ar spune,* fiii, fiicele, copiii Lui; Nu, relația noastră cu Tatăl în Hristos și puterea Duhului Sfânt este ceva complet neînțeles decât prin experiență, dar inexprimabil

în cuvinte. Este de neînțeles pentru noi, dar este chemarea noastră și este însăși conținutul Bisericii, este însăși viața ei. Putem atunci să nu spunem că Biserica este o taină, că Biserica este sfântă cu toată sfințenia Dumnezeului Treimic, Care trăiește în ea, cu toată sfințenia embrionară și crescândă treptat a sfinților și păcătoșilor, care sunt transformați treptat de Dumnezeu într-o făptură nouă... Aceasta este Biserica despre care spunem că *cred,* pentru că, potrivit cuvântului din Epistola către Evrei (11:1), credința este asigurarea lucrurilor nevăzute. Da, pentru ochiul exterior este invizibilă; omul din afară vede doar societatea umană: în unele privințe atractivă, în altele respingătoare. În fiecare dintre noi se luptă atât păcătoșenia, cât și dorința de bine; Nu a spus Pavel, marele Pavel, că două legi se luptă în el, legea vieții și legea morții, legea duhului și legea firii pământești (Romani 7:15-25)? - și așa este și cu noi. Dar noi știm toate acestea, le știm din experiență, prin unirea noastră cu Hristos, prin lucrarea Duhului Sfânt, Care ne învață în mod inefabil să ne rugăm și ne învață clar, cumplit, să-L numim pe Dumnezeu *Tatăl* nostru (Galateni 4, 6), pentru că suntem atât de uniți, cel puțin rudimentar, cu Hristos Duhul Sfânt. În asta credem, asta știm, de aceea se poate *trăi* în Biserică și de aceea nu se poate teme de moarte. Apostolii s-au ascuns în Vinerea Mare de frica morții și a suferinței, pentru că atunci cunoșteau doar viața trecătoare pe pământ; dar când Hristos a înviat, când au devenit trupul viu al lui Hristos (după cuvintele unuia dintre teologii noștri ortodocși: expansiunea, răspândirea întrupării lui Hristos de-a lungul secolelor), atunci nu s-au mai temut să moară, pentru că tot ce li se putea lua era viața lor trecătoare, vremelnică, și cunoșteau în ei înșiși viața veșnică, pe care nimeni, nimic nu o poate lua.

Și această experiență a comuniunii cu Dumnezeu este uneori atât de viu exprimată de Părinții Bisericii. Îmi amintesc de unul dintre imnurile Sfântului Simeon Noul Teolog. După împărtășanie, se întorcea la chilia sa, o chilie mică, neînsemnată, unde era o bancă de lemn care îi servea atât drept bancă, cât și drept pat. Era deja un bătrân; și spune: Mă uit cu groază la aceste mâini bătrâne, la acest trup îmbătrânit, descompus, pentru că prin împărtășirea Sfintelor Taine acesta este trupul lui Hristos; privesc cu tremur și groază la această chilie mică, neînsemnată - este mai mare decât cerurile, pentru că conține prezența lui Dumnezeu, pe care cerurile nu-L pot cuprinde... Aceasta este Biserica în care credem, aceasta este Biserica pe care o propovăduim, *aceasta este victoria noastră care a biruit lumea* (1 Ioan 5, 4).

Aș vrea să spun ceva despre cealaltă latură a Bisericii, despre noi. Apostolul Pavel a spus odată: *din cauza voastră este hulit numele lui Dumnezeu* (Romani 2:24). De-am fi noi creștinii care am deveni și de-ar fi niște sfinți cu atâta slavă! Mă gândesc acum la Simeon, despre care am vorbit, mă gândesc la Maxim Mărturisitorul, la Serghie de Radonej, la Serafim de Sarov, care a strălucit ca lumina în întuneric. Dar ce fel de societate suntem noi? Suntem o societate

bolnavă, suntem sătui de mortalitate, suntem sătui de păcat, suntem sătui de oscilația dintre bine și rău; și, în același timp, suntem o societate miraculoasă, datorită căreia, în slăbiciunea ei, în, să spunem, nimicnicia ei, este prezentă toată slava despre care am vorbit. Noi înșine uneori pierim și ne înecăm, ca Petru, când a mers pe valuri și în loc să se gândească la Hristos, s-a gândit la posibila sa moarte în valurile furioase. Și, în același timp, prin această societate, prin prezența noastră slabă, toată această plenitudine devine accesibilă lumii în care trăim. Și acest lucru este minunat...

Ce putem face pentru ca această societate bolnavă, slabă și păcătoasă să crească în persoana fiecăruia dintre noi și în colectivul nostru, în Biserica despre care spunem că *cred,* în Sfânta Biserică?... Vă amintiți cum Apostolul Pavel se întrista pentru propria sa slăbiciune și cum se ruga lui Dumnezeu ca aceasta să i se ia de la el și cum Mântuitorul i-a răspuns: *Ajunge ție harul Meu; puterea Mea se desăvârșește în slăbiciune* (2 Corinteni 12:9). Dar în ce slăbiciune? Ar fi o autoamăgire să credem că, oricât de leneș, de laș, de slab la inimă aș fi, oricât de puțin impuls ar fi în mine, Dumnezeu va lucra totuși asupra mea și totul se va termina cu bine. Nu este adevărat, acest lucru nu se întâmplă! Dumnezeu va căuta pe fiecare păcătos, Dumnezeu ne ține pe fiecare dintre noi, ca să spunem așa, deasupra abisului; dar putem crește la măsura deplină a chemării noastre doar devenind, după cuvintele apostolului, împreună-lucrători cu Dumnezeu, uniți împreună cu El sub un singur jug...

Despre ce fel de slăbiciune vorbește Pavel? Voi încerca să vă explic ce mi se pare adevărat în legătură cu această slăbiciune. Există acea slăbiciune păcătoasă despre care tocmai am vorbit pe scurt; dar există o altă slăbiciune, slăbiciunea care se renunță la ea însăși, slăbiciunea care lasă puterea să acționeze în interiorul ei. Probabil vă amintiți cum, când erați mic, mama, sau tatăl vostru, sau altcineva, a decis brusc să vă învețe să scrieți. V-ați așezat, fără să știți ce se va întâmpla, vi s-a pus în mână un creion, pe care nu știați cum să-l folosiți și nu știați la ce să vă așteptați; și apoi mama v-a luat mâna și a început să vă ghideze mâna; și în timp ce nu aveați nicio idee despre ce urma să se întâmple, în timp ce mâna voastră se mișca liber în mișcarea mâinii mamei voastre, liniile erau atât de frumoase: atât drepte, cât și rotunjite, și totul era armonie. La un moment dat, copilul se gândește brusc: acum înțeleg, voi ajuta - și începe să tragă de creion: uite, vreau să ajut; Văd că mișcarea urcă - o voi aduce în vârf, deviază undeva într-o parte - o voi conduce într-o parte... Și se obțin mâzgăleli. Așa scrie o persoană istoria pe pământ. Dacă ne-am preda mâinii lui Dumnezeu și lăsăm pe Dumnezeu să ne miște mâna, să scriem tableta Lui misterioasă *cu* mâna noastră, dar cu mișcarea *Lui* , nu ar mai exista acea urâțenie pe care o creăm pe pământ...

Și încă un exemplu. Ți-am spus la început că am fost odată doctor, iar în timpul războiului am fost chirurg. Un chirurg își pune mănuși în timpul unei operații, mănuși atât de subțiri, atât de fragile, încât le poți rupe cu unghia; și, în același timp, tocmai pentru că sunt atât de subțiri, atât de fragile, o mână abila într-o mănușă poate face o minune. Dacă îți pui o mănușă puternică, groasă în loc de această mănușă, nu poți face nimic, pentru că libertatea de mișcare depinde de această flexibilitate, de această slăbiciune.

Și un al treilea exemplu: ce este mai slab decât o velă pe o corabie? - și, în același timp, o velă, dirijată cu pricepere, poate îmbrățișa suflarea vântului și poate duce o corabie grea la destinație. Înlocuiți vela subțire și fragilă cu o scândură puternică de fier - nimic nu se va întâmpla, cu excepția faptului că probabil nava se va scufunda. Fragilitatea și slăbiciunea acestei vele asigură capacitatea acesteia de a îmbrățișa această suflare a vântului și de a duce nava. Și acum gândiți-vă: vântul, suflarea furtunoasă, suflarea vântului liniștit de seară din viziunea profetului Ilie, suflarea Duhului Sfânt - cu asta trebuie să fim umpluți. Trebuie să fim la fel de fragili, de *dați,* de liberi ca mâna unui copil în mâna unei mame, ca o mănușă ușoară pe mâna unui chirurg, ca o velă capabilă să îmbrățișeze suflarea spiritului și să ducă nava acolo unde trebuie. Aici slăbiciunea poate deveni un ajutor și nu o înfrângere, aceasta este slăbiciunea pe care trebuie să o învățăm: această *predare* sau, dacă preferați, această *transparență,* după cuvântul Sfântului Grigorie Palama, care spune despre noi că suntem cu toții *groși,* opaci și că chemarea omului este să se purifice treptat pentru a deveni, precum cristalul, pur, astfel încât lumina Divină să curgă prin om fără piedici și, datorită fațetării sale, să strălucească în toate direcțiile și să se revarsă asupra tuturor făpturilor din jur.

Despre Sacramente [29]

Mi s-a cerut să spun câteva cuvinte despre sacramente. Foarte des, chiar și în mediul ortodox, oamenii percep sacramentele ca pe niște rituri, ca parte a evlaviei, și nu înțeleg legătura de necesitate care există între sacramente, pe de o parte, și misterul Bisericii, pe de altă parte; între viața veșnică pe care Dumnezeu ne-o oferă și acele acțiuni pe care le numim sacramente. Așadar, aș dori să încerc să explic această legătură și să spun ceva despre natura diferitelor sacramente.

Chemarea omului, așa cum este revelată în embrion în Vechiul Testament și deja cu forță și frumusețe izbitoare în Noul Testament, poate fi exprimată în felul următor: suntem chemați să ne unim cu Hristos în așa fel încât să devenim

particule reale, mădulare ale trupului Său - la fel de reale (folosind imaginea pe care Însuși Mântuitorul a folosit-o: Ioan 15:5) precum o mlădiță este legată de o viță, așa cum o parte a unui pom este una cu pomul însuși (aceasta este imaginea pe care o găsim la Apostolul Pavel: Romani 11:17-21), adică să fim una cu El nu numai spiritual, nu doar într-un sens figurat, ci cu întreaga noastră ființă, cu întreaga realitate a ființei noastre. Este una.

De asemenea, suntem chemați (enumăr doar diferitele aspecte ale chemării noastre, pe care le găsim în Noul Testament) să fim templul Duhului Sfânt, locul locuirii Sale și mai mult decât locul locuirii Sale, deoarece templul este, ca să spunem așa, o ramă, templul este, ca să spunem așa, un vas în care se află ceva și suntem chemați să fim astfel uniți cu Dumnezeu încât întreaga noastră substanță să fie pătrunsă de El, încât nu există nimic în noi, nici în duh, nici în suflet, nici măcar în trupul nostru, care să nu fie îmbrățișat de această prezență, pătruns de ea; suntem chemați, în cele din urmă, să ardem ca rugul aprins, care a ars și nu s-a mistuit. Suntem chemați – și acesta este cuvântul apostolului Petru, care, ca să spunem așa, rezumă ceea ce am spus – să devenim *părtași firii divine* (2 Petru 1:4). Din nou, să nu fim favorizați de Dumnezeu, să nu fim ținuți, cum s-ar spune, la o înălțime sau la o adâncime prin harul Său, mila Sa, acțiunea Sa, care altfel este de neatins pentru noi, ci să devenim prin comuniune ceea ce Dumnezeu este prin fire. Și în sfârșit, ultimul, poate cel mai misterios, deși pare mai simplu: suntem chemați să devenim fii și fiice, copii ai lui Dumnezeu și ai Tatălui... Acest lucru este simplu dacă ne gândim la relația noastră cu El în ordinea unei uniuni morale, a iubirii reciproce, a grijii Sale pentru noi, ne gândim la faptul că El este cauza și izvorul ființei noastre, că El ne iubește, ne păstrează; toate acestea sunt așa, dar ceea ce vorbește Evanghelia, Sfânta Scriptură a Noului Testament, este mult mai mult. Este vorba despre o astfel de filiație, care este esențială, și nu numai morală, ci și despre o filiație reală, autentică. Și acest lucru este explicat foarte îndrăzneț, chiar și la cumpăna dintre secolele I și II, de Sfântul Irineu de Lyon, un ucenic al lui Policarp [30] (care el însuși a fost ucenic al lui Ioan Teologul, adică Irineu a atins timpul apostolic printr-o singură persoană). Sfântul Irineu ne spune că, dacă suntem cu adevărat chemați să fim uniți cu Hristos așa cum mlădița este unită cu vița, să intrăm într-o astfel de unitate cu Duhul Sfânt încât să fim pătrunși de El așa cum focul pătrunde fierul, atunci în cele din urmă trebuie să devenim în unirea noastră cu Hristos și în unirea noastră cu Duhul Sfânt fii și fiice ale lui Dumnezeu, așa cum Hristos este Fiul Său. Irineu din Lyon spune că, dacă suntem cu adevărat mădulare ale trupului Său, dacă această viață veșnică, divină, curge și țâșnește cu adevărat în noi, atunci întreaga omenire este chemată, în fiecare dintre mădularele sale și în ansamblul tuturor, să devină ceea ce el numește, după Ignațiu Născătorul de Dumnezeu, *Hristosul întreg* (adică *Adamul cel născut cu toții,* așa cum se spune în cântecul bisericesc de Paște - toată omenirea ca *o*

singură omenire, ca o omenire întreagă), și în Hristos să devină *fiul singur născut* al Tatălui.

Dacă luăm în considerare aceste diferite elemente ale chemării noastre, nu este oare clar că omul nu poate realiza niciunul dintre ele prin propria sa putere? Nu putem, nici prin dorința, nici prin eforturile noastre, să devenim parte a acestui trup al lui Hristos; nu ne putem uni cu Duhul Sfânt prin propria noastră putere; nu putem deveni părtași naturii divine; nu putem, oricât de mult am crede și tânji după ea, să devenim cu adevărat copii ai Dumnezeului celui viu; ne poate fi *dată* , dar nu poate fi realizată de noi. Desigur, nu se poate întâmpla fără participarea noastră; Dumnezeu nu ne tratează ca pe niște obiecte pasive; dar ceea ce trebuie realizat nu poate crește din pământ, trebuie să coboare din cer, trebuie să fie un dar pe care îl primim, dar nu poate fi ceva ce noi înșine creăm sau în care creștem. Imaginea Turnului Babel vorbește despre același lucru: de la pământ la cer nu poți construi un turn, harul poate veni la noi, dar pământul nu poate crește până la cer.

Și modul în care se poate întâmpla acest lucru este prin sacramentele Bisericii. Voi da acum o definiție a sacramentelor care nu este catehetică și poate nici măcar teologic exhaustivă, ci care este pur și simplu convenabilă și spune ce sunt. Sacramentele sunt acțiuni ale lui Dumnezeu, săvârșite în cadrul Bisericii, în care Dumnezeu ne dăruiește harul Său prin lumea materială în care ne aflăm, pe care am înrobit-o, am desfigurat-o, am făcut-o atât de teribilă uneori, dar care poartă doar consecințele păcatului uman - ea însăși nu este păcătoasă. Sfântul Teodor Studitul [31] într-una din învățăturile sale spune că universul în care trăim, oricât de rătăcit s-a rătăcit, nu a ales calea greșită, ci a fost îndrumat pe această cale de om, care se despărțise de Dumnezeu. Și dă această imagine: universul în sălbăticia sa este ca un cal care galopează, înfuriat, pierzând orice simț al locului în care să galopeze și al ceea ce să facă, pentru că călărețul este beat... Ne-am îmbătat cu păcat; și lumea pe care am fost chemați să o conducem spre plinătatea ei nu o mai poate găsi, pentru că *ne* -am îmbătat - nu pentru că lumea este păcătoasă sau urâtă.

Și acest lucru poate fi atât de ușor de imaginat. Vorbim despre păcatele trupului; și atât de des, atât de ușor, ne reproșăm trupului toate slăbiciunile sale, uitând cuvântul unuia dintre părinții primelor secole, care spune: ceea ce numim păcatele trupului sunt păcatele pe care duhul omenesc le săvârșește asupra trupului omenesc; trupul este o jertfă. Iată un exemplu simplu, care poate fi dezvoltat foarte mult. Unui om îi este sete, trupul său cere umezeală, apă; numai imaginația noastră sugerează că este mai gustos să bea ceai sau bere. Trupul este epuizat, cere mâncare; dar numai imaginația noastră ne îndreaptă spre delicatețe sau lăcomie... Astfel, trupul cere întotdeauna ceea ce este natural, simplu și sănătos; imaginația umană, sufletul îl îndrumă și alege altceva.

În sacramentele Bisericii, Dumnezeu ne aduce har, pe care nu suntem capabili să-l dobândim altfel, uneori chiar și prin eforturi mari, ni-l aduce ca dar prin substanța acestei lumi: apele Botezului, pâinea și vinul Euharistiei, mirul Mirungerii; și dacă extindem cercul conceptelor noastre despre sacramente dincolo de limitele pe care Biserica le mărturisește acum, acolo unde ajungea Biserica din antichitate când vorbea despre trei, cinci, șapte, douăzeci și două de sacramente, atunci substanța sacramentului poate fi cuvântul dătător de viață al lui Dumnezeu; poate fi și altceva: când binecuvântăm un clopot, ne rugăm ca sunetul său - pentru că acest clopot este consacrat și binecuvântat de Dumnezeu - să aibă puterea de a trezi viața spiritului în persoana care îl aude...

Există momente diferite în cadrul sacramentului. Există un moment pe care nu trebuie să-l uităm: sacramentul este întotdeauna săvârșit de Dumnezeu Însuși; singurul Creator al Sacramentului este Hristos. Nicio putere omenească nu poate săvârși sacramentul în sensul că nimeni, nici măcar un preot hirotonit sau un episcop, nu are putere ca și cum i-ar aparține: el acționează, dar acționează în numele lui Hristos și prin puterea Duhului. Există cuvinte remarcabile în slujba hirotonirii unui diacon, unde episcopul, punându-și mâinile pe capul celui hirotonit, spune: Nu prin punerea mâinilor mele, Doamne, ci prin harul care vine de la Tine se săvârșește acest sacrament... Fără el nu se va săvârși, dar *nu el este cel care* îl săvârșește.

La fel, la începutul Liturghiei, când clerul este gata să înceapă slujba, când poporul s-a adunat, când a fost săvârșită proskomedia, partea pregătitoare a Liturghiei, adică când atât pâinea, cât și vinul sunt gata, și când preotul este gata să rostească prima exclamație: *Binecuvântată este Împărăția...* și, poate, în imaturitatea, naivitatea sa, s-ar putea gândi: acum voi săvârși minunea supremă pe pământ, voi transforma această pâine în Trupul lui Hristos, acest vin în Sângele lui Hristos, diaconul îi spune cuvinte semnificative, pe care în traducerea slavă fie le înțelegem abia, fie le înțelegem greșit: *E timpul să binecuvântezi, Doamne, Stăpâne.* Dacă ne întoarcem la textul grecesc, este absolut clar ce înseamnă acestea; înseamnă: *a venit timpul ca Dumnezeu să acționeze.* Ceea ce trebuie făcut omenește este pregătit, substanța este aici; dar tu, preotule, nu vei face o minune, Duhul Sfânt va săvârși această minune a transformării Sfintelor Taine. Și trebuie să ne dăm seama (preotul, episcopul, diaconul, laicul, băiatul de altar - toți) că ne aflăm față în față cu ceva de neînțeles grandios, uimitor; că acesta nu este ceva ce o persoană poate face pentru că i s-a dat puterea să o facă, că va rosti cuvinte sfinte și sacre, că va săvârși acțiuni, ci că Săvârșitorul Tainei, singurul Preot al Bisericii lui Hristos este Însuși Hristos Mântuitorul, Care, după cum spune liturghia, este atât *Cel care oferă, cât și Cel care oferă.*

Aceasta este realizată de Dumnezeu; și în liturghie și în toate sacramentele există un moment în care preotul nu mai acționează, ca să zic așa, ci doar se roagă. În Dumnezeiasca Liturghie, acest lucru este destul de clar în momentul epiclezei, invocarea Duhului Sfânt asupra Sfintelor Daruri: *Din nou Îți oferim această slujbă verbală... și cerem și ne rugăm și ai milă...* Apelul către Duhul Sfânt: *Doamne, Care ai trimis pe Preasfântul Tău Duh peste apostolii Tăi în ceasul al treilea, pe El, Bunule, nu-L lua de la noi, ci înnoiește-ne pe noi, cei care ne rugăm.* Și după ce a spus această rugăciune de trei ori: *Și fă din această pâine Preacuratul Trup al lui Hristos al Tău... și ceea ce este în acest pahar, Preasfântul Sânge al lui Hristos al Tău* - aici preotul se roagă, dar nu acționează, ca să zic așa, pentru că toată acțiunea aparține lui Dumnezeu; nicio putere omenească nu poate realiza ceea ce trebuie realizat; pentru că dacă puterea omenească ar putea face acest lucru, ar însemna că omul a primit putere asupra lui Dumnezeu pentru a transforma această pâine în Trupul lui Hristos, acest vin în Sângele Său.

Și aceasta se împlinește în cadrul Bisericii, deși Făcătorul Sacramentelor este Însuși Dumnezeu, în cadrul Bisericii, care trebuie înțeleasă nu doar ca o societate umană adunată în jurul lui Hristos, unită prin unitatea credinței, unitatea sacramentelor, unitatea ierarhiei (așa cum definește pe bună dreptate Biserica catehismul); Biserica este o minune de o cu totul altă dimensiune. La urma urmei, vă amintiți că în Crez spunem: *Cred într-o Biserică Una, Sfântă, Sobornicească, Apostolică.* Vreau să vă atrag atenția asupra a două cuvinte: *Cred* și *Sfântă.* Dacă privim Biserica ca societate umană, ca fapt pământesc, ca adunare a noastră, ca întreaga Biserică Rusă, putem spune că aceasta este *Sfânta* Biserică? La urma urmei, fiecare dintre noi înțelege că aducem toată păcătoșenia noastră în această sfințenie bisericească, că poate suntem în proces de devenire, ca să fim pe calea sfințeniei, dar, desigur, slăbiciunea păcătoasă predomină în noi. Prin urmare, dacă am vorbi despre faptul că *aceasta este* Biserica și nu există nimic altceva în ea, ar fi imposibil să rostim cuvintele cu care ne mărturisim credința în Biserică.

Și al doilea este cuvântul *„cred”.* La începutul capitolului unsprezece al Epistolei către Evrei se spune că credința este *convingerea lucrurilor nevăzute* (aceasta este una dintre posibilele traduceri exacte); este convingerea, adică cunoașterea sigură că așa este, că există ceva invizibil, constituind însăși esența a ceea ce este vizibil, care ascunde și ne dezvăluie misterul. Îl dezvăluie, pentru că vizibilul este învelișul, este ceea ce ne aduce față în față cu obiectul credinței noastre; iar invizibilul este conținutul pe care niciun cuvânt nu îl poate exprima. Și în Biserică acest conținut poate fi definit astfel: că Biserica nu este doar o societate umană, oricare ar fi proprietățile ei, ci că această societate este simultan și în egală măsură umană și divină: Dumnezeu și omul în întâlnirea lor, în dăruirea lor reciprocă unul față de celălalt, în unirea lor; acesta este locul acestei întâlniri,

aceasta este însăși esența acestei întâlniri. La urma urmei, gândiți-vă: Domnul Iisus Hristos este primul membru al Bisericii, întâiul născut din morți, și în jurul Lui suntem cu toții adunați. Și în El ni se descoperă două lucruri: pe de o parte, putem vedea în El, putem experimenta ce este omul în toată măreția și semnificația sa. Când ne uităm unii la alții, chiar și atunci când ne uităm la sfinți, vedem, da, omul: un om este mai bun, altul este mai rău, dar nimeni nu a atins acea plenitudine a adevăratei umanități, a adevăratei omeniri, pe care o găsim în Hristos: El este singurul. Și privind la El, vedem ce este omul. Ioan Gură de Aur a scris că, dacă vrem să știm ce este omul, trebuie să ne ridicăm privirea spre tronul lui Dumnezeu și acolo îl vom vedea stând la dreapta lui Dumnezeu și Tatăl în slavă - pe Omul Iisus Hristos.

Pe de altă parte, prin prezența Mântuitorului Hristos în Biserică, prin faptul că El nu este doar om, ci Dumnezeu venit în trup, plinătatea Dumnezeirii este prezentă în ea. Deoarece Duhul Sfânt a fost dat Bisericii, El trăiește în ea, iar Dumnezeirea este puterea și mișcătorul ei; datorită faptului că suntem atât de uniți cu Duhul, cu Hristos în Duhul Sfânt, devenim, cel puțin rudimentar, cel puțin treptat, *părtași naturii divine* și fii și fiice ale Dumnezeului celui Viu. Aceasta este Biserica în care putem crede, adică acel lucru invizibil pe care îl putem cunoaște prin experiență, dar care nu poate fi arătat. Poate fi înțeles de un om căruia i se dezvăluie brusc conținutul tainic interior al Bisericii; dar nu poate fi revelat și dovedit convingător, așa cum este imposibil să dovedești sau să dezvălui secretul iubirii sau al frumuseții: îl vezi sau nu, îl simți, îl simți sau nu - și asta este tot.

Și astfel, în această societate, în acest tărâm misterios, Divinitatea și umanitatea s-au întâlnit, s-au împletit, s-au unit. Noi înșine nu știm cum să ne ridicăm la Dumnezeu și, prin urmare, Dumnezeu coboară la noi. Am spus deja că lumea materială, deși este înrobită păcatului, deși, după Apostolul Pavel, suspină, așteptând arătarea fiilor lui Dumnezeu (Romani 8:19-22), este în sine pură și fără păcat. Și astfel Dumnezeu ia această lume, această substanță, o unește într-un mod de neînțeles cu Sine și ne aduce acel har la care nu știm cum să ne ridicăm. Și toate sacramentele, însăși conceptul sacramentelor, însăși posibilitatea sacramentelor sunt exprimate în Întruparea lui Hristos. La urma urmei, credem și mărturisim că Întruparea nu este doar unirea Divinității cu sufletul omenesc în Hristos, ci și cu trupul omenesc; Vorbim despre incoruptibilitatea trupului lui Hristos în mormânt, pentru că și după moartea pe cruce, când structura umană a fost sfâșiată, când sufletul lui Hristos a coborât în iad și trupul a zăcut în mormânt, Divinitatea a fost inseparabilă atât de sufletul, cât și de trupul Întrupării, de trupul Întrupării.

Aceasta ne descoperă ceva ce ne taie respirația, pentru că ne arată că toată substanța lumii noastre, tot ceea ce tratăm ca obiecte moarte în jurul nostru, este

creată capabilă să fie purtătoare de har și să fie pătrunsă de Divin. Când Apostolul Pavel spune că, în cele din urmă, *Dumnezeu va fi totul în toți* (1 Corinteni 15:28), nu spune oare că totul va fi pătruns, în felurite moduri, de prezența Lui, că totul va fi ca și cum ar fi îndumnezeit și nu va mai exista nimic care ar părea a fi materie moartă, fără viață... Și astfel Dumnezeu ia această materie și, prin ea, ne aduce acel har și acea viață fără de care nu există viață veșnică în noi. Nu știu dacă v-ați gândit vreodată la asta în timp ce stăteați la o înmormântare, ați observat vreodată tandrețea respectuoasă cu care Biserica tratează trupul celui răposat, v-ați gândit vreodată la faptul că acest trup nu este doar o cochilie în care a trăit și a acționat sufletul omenesc, care acum este lăsat în urmă, inutil, epuizat... La urma urmei, gândiți-vă că nu avem nimic, nici în conștiința noastră, nici în sufletul nostru, care să nu fi trecut prin organele trupești. Amintiți-vă de cuvintele Apostolului Pavel: *credința vine prin auzire, iar auzirea prin cuvântul lui Dumnezeu* (Romani 10:17). Dacă auziți citirea Evangheliei, ea ajunge la conștiința și inima voastră și vă transformă, vă transfigurează viața, pentru că urechile voastre materiale au perceput aceste sunete și au ajuns la voi prin auzire. Dacă citim Evanghelia, atunci citim cu ochii noștri; și așa este: în botez trupul nostru este cufundat în ape sfinte, dătătoare de viață, care nu sunt doar un simbol, ci o forță activă; în mirungere, când suntem pecetluiți ca un vas care conține Duhul Sfânt (*pecetea darului Duhului Sfânt*) - Materia pământească, simplă, ne imprimă. În comuniunea Sfintelor Taine, pâinea și vinul, care au devenit Trupul și Sângele lui Hristos, sunt primite de buzele noastre, înghițite, ne pătrund; toate cele mai mari daruri ale lui Dumnezeu ajung la noi, ajung la noi prin corporalitatea noastră - și acest lucru este atât de minunat. Este atât de minunat să ne gândim, de exemplu, că un prunc, care în dezvoltarea sa mentală și spirituală nu înțelege încă nimic, dar care are un suflet omenesc viu, poate fi introdus în tot ceea ce este Divin prin această simplă atingere a harului prin materie. Acesta este unul dintre cele mai minunate fenomene atunci când ne gândim, când ne dăm seama că un prunc poate fi introdus în misterul lui Hristos, în misterul vieții veșnice, în tot ceea ce este Divin prin scufundarea micului său trup în ape sfințite, prin ungerea cu mir, prin comuniunea unei picături din Sângele lui Hristos. Acest lucru ne dezvăluie misterul Bisericii dincolo de umanitate, ne arată că Biserica este, în cele din urmă, un fenomen cosmic care îl îmbrățișează atât pe Dumnezeu, cât și pe om și toată materia și că suntem cu toții ținuți împreună prin puterea harului lui Dumnezeu, acționând reciproc unii asupra altora și mântuind omul. În acest sens, dacă ne amintim doar ce este Biserica, în care credem, dacă ne amintim ce este Întruparea lui Hristos, cât de mare este creația prin chemarea ei, ce adâncimi trebuie să existe în ea, necunoscute nouă, nedescoperite; dacă înțelegem că Dumnezeu se poate întrupa, că substanța pământului ne poate aduce daruri divine, atunci putem simți și înțelege cu adevărat cât de semnificative sunt sacramentele Bisericii, cât de semnificativă este Biserica

însăși în destinul universului, și nu doar al micului nostru glob, că totul este îmbrățișat de această minune - Întruparea și darul Duhului Sfânt.

Despre sărbătorile bisericești [32]

Eu

Vreau să vorbesc despre semnificația marilor sărbători bisericești pentru noi, pentru că pentru mulți este neclară.

Marile sărbători ale anului bisericesc sunt, ca să spunem așa, puncte de cotitură în istoria mântuirii omenirii. Ele au, așadar, două aspecte: pe de o parte, la un moment dat în timp, ceva s-a întâmplat cu adevărat în istorie cuiva sau unui întreg grup de oameni care au participat dramatic la eveniment. Spun „dramatic” și nu „tragic” pentru că unele sărbători sunt pline de o bucurie profundă, uluitoare, în timp ce altele sunt pline de tristețe. Această bucurie și tristețe sunt legate fie de Domnul Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu care a devenit Fiul Omului, fie de Cea pe care o numim Maica Domnului, căci prin Ea Dumnezeu a intrat în lumea umană și în cosmosul din care facem parte. Sau sărbătorile se referă la sfinții lui Dumnezeu, la oameni care, prin efort eroic, s-au dăruit lui Dumnezeu și au devenit parte a planului Său și a lucrării Sale de mântuire.

Pe de altă parte, privind sărbătorile, vedem efectul lor mântuitor, vedem că ne afectează în mod direct: ceea ce s-a întâmplat odată nu mai este doar un eveniment memorabil, sfârșitul unei anumite perioade, ci este începutul a ceva ce continuă zi de zi, pe măsură ce lumea se apropie de etapa sa finală, de Ziua Judecății, de sfârșitul și începutul ei.

Aș dori să vă atrag atenția asupra faptului că într-una dintre cărțile Sfintei Scripturi, contrar uzului obișnuit în limba greacă, *sfârșitul, împlinirea* este dată nu la genul neutru, ci la masculin. Autorul Cărții Apocalipsei cunoștea bine greaca, dar a folosit o formă greacă neobișnuită a cuvântului, deoarece *sfârșitul* pentru el nu înseamnă *ceea ce ar trebui să se întâmple,* ci: *Cel pe care trebuie să-L întâlnim.* Care este Începutul și Sfârșitul, Alfa și Omega, Judecata și, în același timp, Împlinirea.

Din acest punct de vedere, evenimentele evidențiate de sărbătorile Bisericii, repet, ne privesc direct; ele au făcut lumea noastră radical diferită de ceea ce era înainte, iar noi suntem parte integrantă a acestei istorii a mântuirii: din nou, în două privințe. Pe de o parte, pierim și avem nevoie de mântuire; suntem legați de

misterul mântuirii prin credința și speranța noastră, setea noastră de mântuire, pocăința noastră, hotărârea noastră. Suntem „cei care se mântuiesc” și tot ceea ce ni se prezintă în sărbătoarea Bisericii, ceea ce ni se arată liturgic, ne afectează direct, pentru că toate acestea s-au întâmplat pentru ca noi să moștenim viața și nu moartea, pentru ca noi să ne împlinim destinul și să nu ne abatem fără speranță și pentru totdeauna de la el. Dar, pe de altă parte, dacă suntem creștini, dacă într-o oarecare măsură ne-am poziționat de partea lui Hristos și alegerea noastră și-a găsit expresia în acțiunea divină care ne-a făcut părtași Trupului lui Hristos, ne-a făcut mădularele Sale vii, temple ale Duhului Sfânt, atât individual, cât și colectiv; Dacă este adevărat că viața noastră *este ascunsă cu Hristos în Dumnezeu* (Coloseni 3:3), atunci ne aflăm într-o relație specială cu acele acțiuni divine, cu acele evenimente, divine și umane, la care indică sărbătorile. Nu suntem doar „cei care sunt mântuiți”, ci suntem trimiși de Dumnezeul cel Viu în lumea în care trăim, trimiși pentru ca mântuirea să devină efectivă, pentru ca lucrarea începută de aceste evenimente decisive să se dezvolte istoric și să devină o realitate mântuitoare și transformatoare pentru toți cei cu care avem de-a face. Suntem trimiși ca oile în mijlocul lupilor, așa cum Însuși Hristos le-a spus ucenicilor Săi (Matei 10:16), iar ei ne-au transmis-o nouă; trimiși așa cum El a fost trimis de Tatăl. Dar nu putem intra în lumea întunecată pentru a risipi întunericul decât dacă înțelegem și nu devenim participanți la taina mântuirii; căci dacă nu învățăm, nu putem învăța; dacă nu luăm, nu putem da; dacă nu primim de la Dumnezeu, nu avem nimic de dat altora. Participarea la sărbătorile bisericești nu este doar un exercițiu pios și un eveniment liturgic, ci un eveniment care, prin liturghie, adică prin slujba comună a tuturor credincioșilor, ne oferă o nouă înțelegere a sensului sărbătorii și ne face participanți, la un nivel și mai profund, la ceea ce nu numai a fost, ci este.

Să luăm un exemplu: Învierea lui Hristos a avut loc într-o zi anume din istoria omenirii, la o oră dată, deși necunoscută, a nopții; ea aparține istoriei ca punct de cotitură, ca linie de despărțire decisivă. Dar Hristos cel înviat este cu noi – *același ieri, azi, mâine și în veci* (Evrei 13,8). El este printre noi, El este Emanuel, ceea ce înseamnă: *Dumnezeu este cu noi...* În acest sens, Învierea este contemporană cu fiecare dintre noi, secol după secol; nu este un eveniment din trecut, ci un eveniment la care participăm în prezent, zi după zi, oră după oră, în veci. În acest sens putem vorbi și despre celelalte evenimente ale anului liturgic.

Nașterea lui Hristos, ziua Întrupării, este ziua în care Dumnezeu a intrat în lumea noastră vizibil, tangibil, audibil. Spun „vizibil, tangibil, audibil” repetând cuvintele Sfântului Ioan din Epistola sa (1 Ioan 1:1) că apostolii au propovăduit ceea ce mâinile lor au atins, ochii lor au văzut, ceea ce au auzit și au experimentat nu numai în spirit, ci prin experiența omului întreg, care le-a dat o nouă cunoaștere a lui Dumnezeu, și a omului, și a întregii realități umane și cosmice. Iar

evenimentul Întrupării în sine este ceva mai mult decât ceea ce s-a întâmplat în Betleem într-o noapte rece, într-o peșteră singuratică și sumbră: este un eveniment care rămâne cu noi, pentru că prin el Dumnezeu a intrat în destinul uman, S-a unit cu ordinea materială a lumii create și din acel moment Dumnezeu a devenit înrudit cu lumea într-un mod în care nu mai fusese înainte.

Împlinirea finală a acestui lucru are loc în Înălțarea Domnului Iisus Hristos, când vedem nu doar Omul (căci El este om adevărat pentru totdeauna) stând la dreapta Slavei, ci întreaga esență materială a lumii create în miezul misterului divin.

Iată trei exemple, pur și simplu pentru a sublinia faptul că evenimentele pe care Biserica ni le prezintă liturgic, în rugăciuni și în rânduiala slujbelor, s-au întâmplat cu adevărat în trecut, dar, în același timp, rămân, zi de zi, cât există lumea, o realitate concretă, puternică a timpului prezent. În acest sens, a trăi și a înțelege aceste evenimente din interior, a le proclama și a arăta toată diversitatea și bogăția posibilităților umane este sarcina noastră de creștini. Este necesar ca aceste evenimente să ne transforme, în primul rând, participând la ele; în al doilea rând, înțelegându-le; în al treilea rând, apropiindu-ne de ele, căci fără aceasta vor rămâne fapte exterioare, străine și care nu ne privesc.

Doresc să subliniez câteva trăsături caracteristice ale slujbelor care se leagă de aceste evenimente. În primul rând, acțiunea liturgică, și în special sacramentul sau slujba în care ni se revelează activitatea divină transformatoare, este acțiunea întregii Biserici. Acțiunea liturgică este ceva realizat de Biserica vizibilă și invizibilă; ea privește pe Dumnezeu și pe oameni, atinge veșnicia și timpul. În sacramente, ea pătrunde timpul cu veșnicia și împletește astfel istoria și escatologia, încât evenimentele trecutului trec în prezent, acționând cu putere în timpul în care trăim.

Nu trebuie să uităm, de asemenea, că *laoții,* poporul lui Dumnezeu, sunt mai mult decât ne imaginăm adesea. Poporul lui Dumnezeu nu sunt doar cei care au auzit și au citit, cei care au avut revelație de la un profet sau din Sfintele Scripturi. Ei sunt cei care, prin cuvânt, rostit sau scris, au primit cunoaștere personală, experiență personală; ei sunt cei pentru care cuvintele au fost ușa către o nouă experiență și cunoaștere. Poporul lui Dumnezeu nu sunt cei care au Biblia; strict vorbind, poporul lui Dumnezeu sunt cei care au putut să o scrie și să o proclame. Ei sunt cei care, din profunzimea cunoașterii lor, din cunoașterea lor experiențială despre Dumnezeu, pot vorbi despre El așa cum vorbesc Sfintele Scripturi. Trebuie să ne amintim acest lucru, căci suntem chemați să fim poporul lui Dumnezeu și nu avem dreptul să ne mulțumim cu o împlinire parțială a chemării noastre. Noul Israel nu a moștenit o carte, ci o experiență; Noul Israel, adică Biserica, nu a moștenit cunoașterea, ci a fost inițiată în cunoaștere. Timp

de secole, ușa a fost *cuvântul* - cuvântul rostit și cuvântul scris; Pentru Noul Israel, ușa către cunoașterea lui Dumnezeu, către cunoașterea lucrărilor și căilor lui Dumnezeu, este *Cuvântul,* iar Hristos S-a numit pe Sine însuși ușa (Ioan 10:9).

Astfel, cadrul liturgic al sărbătorii se bazează pe experiența contemporană, imediată a ceea ce se vorbește; slujba nu este o elaborare poetică a amintirilor evenimentelor trecute, ci participarea zi de zi la evenimente care răsună veșnic și acționează puternic în lume. Această slujbă include Biserica vizibilă și invizibilă, deoarece rădăcinile ei sunt în Dumnezeu; s-a dezvoltat în toate generațiile și trebuie să ne copleșească, să ne înconjoare, altfel vom fi excluși tocmai de acele evenimente despre care vorbește slujba și pe care le dezvăluie.

II.

La începutul acestei conversații am spus că sărbătorile, ca evenimente decisive în soarta umanității, a lumii, a cosmosului, ne aduc întotdeauna în comuniune cu Domnul Iisus Hristos, Maica Domnului și cu sfinții și că participarea noastră la diverse sărbători este ceva mai rodnic decât o percepție teologică pur contemplativă a acestor evenimente.

Dacă ne gândim la Întrupare sau la Întâlnirea cu Domnul, la Înviere sau la revărsarea Duhului Sfânt asupra apostolilor, dacă ne gândim la viețile și morțile sfinților în mod abstract, nu vom intra niciodată în contact cu evenimentul. Contemplându-i pe Domnul și pe Maica Domnului, și pe toți cei care stau activ în centrul acestor evenimente, noi înșine trebuie să stăm ca și cum am fi printre ei, în imediata lor apropiere, precum mulțimile de oameni din trecut.

Vă voi da un exemplu. Isus din Nazaret, condamnat de Pilat, trădat de popor, abandonat de ucenicii săi, a fost dus la moarte pe Golgota. L-au dezbrăcat și l-au pironit pe cruce. Și au răstignit pe alți doi împreună cu el, unul la dreapta și unul la stânga. La picioarele crucii stăteau mama sa și iubitul său ucenicul Ioan, iar la o oarecare distanță femeile care îl urmaseră pe tot parcursul predicii sale. Lângă cruce se aflau călăii, spânzurătorii, soldații romani, iar în jurul ei o mulțime pestriță de oameni, profund dezbinați în ei înșiși. Preoții cei mai de seamă, scribii și fariseii erau prezenți, privind triumfător cum Cel care se numea Fiul lui Dumnezeu murea de mâna cuceritorilor romani ca un criminal; râdeau, batjocoreau și se bucurau. În mulțime stăteau și mulți care primiseră de la Hristos harul vindecării și al mântuirii; cei care L-au ascultat cu încredere și, de asemenea, cei care au crezut că cuvântul Lui este o minciună, deoarece, dacă ar fi adevărat, ar fi fost condamnați de viața lor și ar fi trebuit fie să se schimbe, fie să piară... Unii sperau că El se va coborî de pe cruce, ca să poată crede fără griji; iar alții sperau că nu se va coborî de pe cruce, ca să-L poată respinge în

siguranță pe El și teribila Lui învățătură despre iubirea absolută și uitarea completă de sine...

Putem privi această scenă așa cum privim o pictură (există multe astfel de picturi atât în Orient, cât și în Occident); dar ne putem întreba și: Unde este locul *meu* ? Sunt eu unul dintre cei doi tâlhari răstigniți? Sau unul dintre soldații care trag la sorți pentru a moșteni haina Lui? Sau sunt eu una dintre femeile care stau la distanță, îndrăznețe, dar neajutorate? Sunt eu părtaș la misterul Mamei care nu spune un cuvânt în apărarea Fiului, care nu se roagă ca El să scape de ceea ce a venit să facă? Părtășesc eu la misterul ucenicului iubit? Unde mă aflu în această mulțime nestatornică, care la început a strigat: *„Osana!”* , iar la trei zile după ce a intrat în Ierusalim a strigat: „ *Răstigniți-L!”* ? Astfel, putem aborda fiecare sărbătoare, întrebându-ne: Unde este locul meu aici? Ce judecată aduce această sărbătoare asupra mea? Mântuire sau distrugere? Și dacă nu mântuire, atunci ce trebuie să fac pentru a mă afla în împărăția vieții și nu în împărăția morții?

Aici ar fi bine să subliniem un alt aspect al problemei. În tragedia acestor sărbători (de exemplu, Întâlnirea Domnului, Răstignirea și, de asemenea, Intrarea Domnului în Ierusalim, când în gloria evenimentului se poate vedea abandonarea finală a Fiului Omului, Omului Suferinței, despre care vorbește profetul Isaia), atunci când suntem confruntați cu aceste mistere ale mântuirii noastre, nu trebuie să căutăm în noi înșine milă pentru Hristos. Hristos nu numai că nu are nevoie de ea, dar ar fi respins-o. Nici nu trebuie să oferim milă Maicii Domnului la picioarele crucii sau în templu, unde L-a adus pe Întâiul Său Născut ca jertfă sângeroasă adusă lui Dumnezeu. Trebuie să învățăm să nu experimentăm, ci să simpatizăm; nu trebuie să îndrăznim *să regretăm* soarta Maicii Domnului sau a lui Hristos răstignit; după ce am dobândit duhul lui Hristos, duhul Mamei Sale, putem suferi împreună cu Ei, dar nu și suferința Lui sau a Ei; acest lucru este imposibil pentru noi. Ca suferința oricărei alte persoane, este dincolo de experiența noastră; trebuie să ne suferim propria suferință în unitate, în armonie cu El, cu Ea.

Aceasta trebuie să fie atitudinea noastră; trebuie să învățăm durerea compasiunii, trebuie să o purtăm; ca o sabie cu două tăișuri, această durere desparte totul în noi; separă lumina de întuneric, noul Adam de cel vechi, viața de moarte, ne demască și ne aduce goi față în față cu Dumnezeul Viu. Să trăim prin compasiune, prin propria noastră durere și durere, prin suferința noastră, dar nu prin milă sau regret.

Apoi sunt sărbătorile bucuriei și ale biruinței; dar aceste sărbători ale bucuriei și ale biruinței cer de la noi o pregătire specială, atentă. Nu putem intra în victoria lui Dumnezeu, în victoria Maicii Domnului, nu putem intra în victoria sfinților care

au intrat în veșnicie prin poarta cea strâmtă și și-au vărsat sângele pentru a dobândi Duhul Sfânt - nu putem intra cu ușurință în aceste evenimente: pentru a împărtăși această bucurie, trebuie să găsim în noi ceva asemănător acelor evenimente pe care le cântăm și le slăvim. Altfel, vom fi ca - și acest lucru se întâmplă și se întâmplă adesea - cei care Îl lasă pe Hristos să poarte crucea, așteptând că vor moșteni învierea.

Uitați-vă ce s-a întâmplat pe drumul spre Cezareea lui Filip. Hristos, pe care Apostolul Petru îl mărturisește a fi Fiul lui Dumnezeu, le anunță ucenicilor că se suie la Ierusalim și că Fiul Omului, adică Însuși Hristos, va fi trădat în mâinile oamenilor, va suferi umilință și judecată nedreaptă, suferințe trupești și sufletești și că a treia zi va învia. Atunci doi dintre ucenici, care nu-și aminteau nimic altceva decât promisiunea victoriei din tot ce auziseră și care rămăseseră surzi la cuvântul despre prețul victoriei, au cerut: *Fă să ședem, unul la dreapta Ta și altul la stânga Ta, întru slava Ta.* Hristos nu-i refuză; îi aduce chiar în miezul conversației și întreabă: *Puteți voi să beți paharul pe care-l beau Eu și să fiți botezați cu botezul cu care sunt botezat Eu?* Cu alte cuvinte: Sunteți gata să rămâneți cu mine când se lasă noaptea și mă cuprinde groaza? Veți rămâne cu mine în părăsirea mea, când voi fi învins, batjocorit, ucis? Veți trece prin tot ce este destinul meu până când voi deveni biruitor? Și ei răspund cu consimțământul lor. Prin afirmația lor, ei mărturisesc că sunt gata să-i fie prieteni, orice s-ar întâmpla; căci asta face *un prieten:* dorința de a nu pleca, orice s-ar întâmpla. Și Hristos pare să le spună: Da, veți împărtăși soarta mea; iar cât despre a sta de-a dreapta și de-a stânga Mea - cui este pregătit, i se va da. Cu alte cuvinte: de ce vă îngrijorați de ziua biruinței? Voi uita pe cei care au rămas prietenii Mei credincioși în zilele încercării?..

Aceasta este condiția care ne este dată pentru a putea intra în misterul gloriei și biruinței Sale, pentru a nu rămâne în afara acestor evenimente, păstrând o amintire superficială a lor, dar neschimbată, rămânând în amurgul unei lumi în care lumina a strălucit odată, dar a dispărut din nou.

De aceea ne pregătim pentru Postul Mare timp de săptămâni, de aceea în timpul Postului Mare ne apropiem treptat de momentul în care uităm de noi înșine și contemplăm doar pe Hristos răstignit.

Numai după ce ne vom judeca pe noi înșine și ne vom corecta viața, numai după ce vom contempla căile lui Dumnezeu și taina Slujitorului lui Dumnezeu cel suferind (Isaia 42, 1; Matei 12, 18) vom putea intra în slava Învierii, nu doar ca spectatori, pentru a nu fi orbiți o clipă de slava Lui, ci luminați și luminați pentru totdeauna. Ar fi greșit să simțim milă de Hristos cel suferind sau să ne gândim la noi înșine în mijlocul evenimentelor glorioase din viața Dumnezeului-om, a Născătoarei de Dumnezeu și a sfinților; aici sunt posibile doar sentimente de

adevărată prietenie, fidelitate și uitare de sine. Dacă vrem ca evenimentele semnificate de sărbători să ne atingă, să ne schimbe, să ne transforme, trebuie să ne pregătim pentru fiecare dintre ele; trebuie să ne gândim profund la viața noastră și la sărbătoarea dată și apoi, eliberându-ne printr-o pregătire atentă, inspirată și inspiratoare, să ne îndreptăm toate grijile și gândurile către Domnul, Născătoarea de Dumnezeu și către sfinții lui Dumnezeu.

Sărbătoarea, la fel ca evenimentul pe care îl descrie, este o intruziune a eternității în timp; prin evenimentul semnificat de sărbătoare, eternitatea divină se intrude în timp; și atunci când ne amintim aceste evenimente, devenim participanți astăzi la acel eveniment, nepieritor și eficient, care ne permite să ne împărtășim din trecut, deoarece acest trecut este conținut în eternitatea care s-a intrudit în el.

Veșnicia nu este în viitor; veșnicia este Dumnezeu Însuși și soarta lui Dumnezeu; în fiecare clipă, de fiecare dată când intrăm în soarta lui Dumnezeu, de fiecare dată când suntem acolo unde este Dumnezeu, există toate evenimentele istoriei, trecute, prezente și viitoare. În Divina Liturghie, acest lucru devine foarte clar. Una, singura Euharistie a fost celebrată: Cina cea de Taină a Domnului Iisus Hristos și a ucenicilor Săi. Și când celebrăm Liturghia, când puterea Duhului Sfânt umbrește Sfintele Daruri și pe credincioși și umple locul și timpul, chiar în acel moment din timp participăm la veșnicie în acea unică liturghie care a fost celebrată odată: suntem în Cenacul de Sus al Sionului.

Aceasta se aplică fiecărui eveniment care ni se revelează în sărbători, tocmai pentru că sunt evenimente în care Dumnezeu intră în istorie; și de fiecare dată când intrăm în Împărăția lui Dumnezeu, participăm la un eveniment sau altul. Sărbătorile nu sunt niciodată pură aducere aminte; nu ne amintim de trecut, trăim mereu în prezent, ci într-un prezent care nu este legat de niciun număr, ci de acel prezent care este Ziua Domnului.

al III-lea

Am spus deja că o sărbătoare nu este pur și simplu un monument, o amintire a unui eveniment care a avut loc la un anumit moment, uneori în trecutul foarte îndepărtat, nu o reproducere a ceva ce s-a întâmplat în trecut și aparține trecutului; o sărbătoare este un moment în care participăm la un eveniment care își are rădăcinile în veșnicie, în Dumnezeu, în însăși veșnicia lui Dumnezeu și, prin urmare, rămâne contemporan de la o zi la alta, din secol în secol, din mileniu în mileniu, până când istoria lumii se încheie, totul se oprește și își găsește plenitudinea escatologică. Și pentru că sărbătorile sunt evenimente la care participăm, și nu doar ni le imaginăm, fiecare sărbătoare începe cu ceva timp înainte de eveniment și se termină cu ceva timp după acesta.

În același fel, în viața noastră obișnuită, evenimentele încep fie prin accidente care duc la ele, fie prin pregătire conștientă, pentru că le așteptăm. Când prevedem nunta cuiva sau moartea cuiva, trecem printr-o pregătire foarte complicată. Punctul central al acestei pregătiri este evenimentul pe care îl așteptăm fie cu bucurie, fie cu groază, iar cele două abordări posibile coincid sau se împletesc, uneori cu o mare complexitate. Acest lucru se întâmplă atunci când o femeie așteaptă un copil; pe parcursul întregii perioade ea se schimbă, iar întregul mediu din jurul ei se adaptează treptat la evenimentul viitor. Acest lucru se întâmplă atunci când un membru al familiei este amenințat de moartea iminentă... Timpul trece lin, apropiindu-se inexorabil de eveniment, iar uneori ținem pasul cu el, iar alteori rămânem în urmă și ne grăbim.

Am luat două exemple: nașterea unui copil și moartea unei persoane dragi. Aplicați aceste cuvinte nașterii Fiului lui Dumnezeu în lume, aplicați aceste imagini zilei în care Fiul Omului, respins de oameni, moare în afara zidurilor orașului și veți înțelege la ce fel de pregătire mă gândesc. Dar acestea sunt doar cele două exemple cele mai importante. Fiecare sărbătoare, fiecare dintre aceste momente de cotitură din istorie pe care ni le amintim - sărbătorile Domnului, sărbătorile Maicii Domnului și primele lor roade, sărbătorile sfinților - toate sunt precedate de un timp în care întreaga lume se pregătește și numai oamenii, din păcate, prea adesea rămân indiferenți. Steaua din Betleem a fost răspunsul întregii lumi create vizibile la venirea lui Hristos. Cutremurul, întunecarea soarelui, deschiderea mormintelor au fost răspunsul așa-numitei materii la moartea lui Hristos. Oamenii, cu excepția câtorva, au rămas insensibili și indiferenți.

Sărbătorile pe care le-am menționat, Nașterea Domnului și moartea lui Hristos care duce la Înviere, sunt tipice pentru două clase de sărbători. Unele sărbători sunt în întregime vesele, altele sunt pline de tristețe, dar există și unele în care tristețea este ascunsă sau în care bucuria strălucește nesigură, timidă, precum lumina liniștită despre care cântăm la Vecernie. Unele sărbători sunt în întregime vesele, de exemplu Învierea. Cum le putem trece cu vederea? Sunt începutul unei vieți noi... Și altele sunt atât de triste încât, dacă am putea simți tristețea lor, mâinile noastre nu s-ar ridica la lucru...

Cuvântul rusesc „ *sărbătoare”* provine de la cuvântul *„idlio”,* adică fără muncă; în limbajul omenesc - când inima este atât de plină de bucurie, de o bucurie cerească, dătătoare de viață, triumfătoare, încât nu mai este loc pentru griji obișnuite, pământești; și există zile atât de pline de durere încât nu ne pasă de activitățile pământești.

Aceasta ar putea și ar trebui să fie percepția creștinului asupra sărbătorilor și cât de departe este de atitudinea sentimentală pe care unele cărți spirituale încearcă

să o trezească în noi. Ar trebui să fie o tristețe profundă, o tristețe a compasiunii, o tristețe a responsabilității, o tristețe sau o bucurie a solidarității oamenilor care sunt una cu participanții la eveniment. De aceea, pregătirile pentru fiecare mare sărbătoare durează mult timp. Postul Mare durează multe săptămâni, la fel și Nașterea Domnului. Toate lecturile și rugăciunile bisericești și chiar melodiile se concentrează treptat asupra evenimentului așteptat. Suntem pregătiți treptat prin profeții, indicii; astfel încât conținutul sărbătorii, consecințele ei pentru noi, semnificația ei în istoria omenirii, importanța ei pentru întregul cosmos devin din ce în ce mai clare, până când, în sfârșit, trecem prin toate pregătirile și vedem zorii multicolori ai sărbătorii și suntem gata să-i întâmpinăm lumina deplină.

Și așa cum evenimentele umane nu se termină brusc, ci slujesc ca început a ceva nou, tot așa, după sărbătoare, Biserica ne întoarce din adâncurile evenimentului escatologic la viața noastră de toate zilele, cu care acest eveniment trebuie să crească împreună prin noi.

În unele cazuri, o sărbătoare duce la alta. Sfântul Ioan Gură de Aur spune despre Nașterea lui Hristos că, oricât de mare ar fi această sărbătoare, lumina ei deplină ni se revelează abia la Bobotează. Aceste sărbători sunt legate între ele: Dumnezeu intră în lume ca un Prunc neajutorat și lipsit de apărare; El crește până la statura deplină a Fiului Omului și, în acel moment, Dumnezeu mărturisește despre El că este Fiul Unul Născut al lui Dumnezeu. Apoi își începe slujirea pământească, care Îl va conduce la Ghetsimani, la Cruce și la Înviere. O sărbătoare pare să se estompeze, dar vedem în lecturile Evangheliei, în rugăciuni și imnuri cum crește împreună cu viața și pregătește deja următorul eveniment. Tot mai tare și mai clar auzim apropierea evenimentului viitor, care va împlini trecutul. La fel este și cu Paștele: Învierea lui Hristos ne conduce la Pogorârea Duhului Sfânt, Paștele duce la Rusalii și, oricât de mare ar fi sărbătoarea Paștelui, *împlinirea* ei , desăvârșirea ei în plenitudine, este în Treime.

Aș dori să vă atrag atenția asupra a încă două trăsături comune ale sărbătorilor. Sărbătorile nu sunt evenimente impersonale; Dumnezeu acționează personal în fiecare sărbătoare, dar la fel face și omul. Fiecare sărbătoare este legată de una sau mai multe persoane care se află în centrul acțiunii divine. Întruparea este posibilă deoarece Maica Domnului participă la ea. Teofania, Botezul Domnului, este legată de mărturia lui Ioan Botezătorul. Schimbarea la Față are loc în prezența a trei ucenici; Rusaliile includ întregul grup de ucenici ai lui Hristos. Când ne concentrăm asupra sărbătorii în sine, ochii și inima pot percepe doar acțiunea lui Dumnezeu în această mare zi. Nu ne putem lua atenția de la Fiul lui Dumnezeu care a devenit Pruncul din Betleem; la Bobotează ne amintim doar de Mielul lui Dumnezeu intrând în ultima Sa slujire; ne amintim doar de uimitoarea revelație a Sfintei Treimi din ziua Rusaliilor. Nu suntem capabili, cu mintea, inima

sau toate simțurile noastre umane, să percepem mai mult decât însăși esența evenimentului. Însă când evenimentul a avut deja loc, când ceea ce s-a întâmplat se află în fața noastră, putem privi cu atenție la cei care au jucat rolul escatologic decisiv în evenimentul în sine.

În ziua de după sărbătoarea Nașterii Domnului, când nu ne puteam lua atenția de la Fiul lui Dumnezeu, care S-a arătat ca Fiul Omului, la Vecernie și Utrenie ne îndreptăm către Maica Domnului. Iar după Bobotează, la Vecernie și Utrenie în ziua următoare, centrul viziunii noastre spirituale și al gândurilor noastre este Ioan Botezătorul. După Rusalii, primind darul Duhului Sfânt și în El o cunoaștere fără precedent a lui Dumnezeu, stăm cu venerație și uimire în fața acelui Ipostas Divin Care a săvârșit această minune și, de aceea, ziua următoare este sărbătoarea Sfântului Duh.

Acum nu încerc să enumăr toate sărbătorile și toate numele asociate cu ele. Ei bine, de exemplu, în ziua de după Nașterea lui Ioan Botezătorul ne pomenim de părinții lui, iar după Nașterea Fecioarei Maria - de părinții ei; așadar, niciunul dintre cei care au jucat un rol decisiv în pregătirea sau desfășurarea evenimentului nu este uitat sau exclus din cauza inrecunoștinței noastre: Biserica este recunoscătoare și ne cheamă să ne amintim de participanții de neînlocuit la eveniment.

Există și alte consecințe ale sărbătorilor, pe care le-am menționat deja. Pe de o parte, sărbătorile Domnului sunt economia mântuirii, acestea sunt evenimentele care fie produc mântuirea lumii, fie îi dezvăluie profunzimea. Răstignirea și Învierea ne *construiesc* mântuirea, așa cum o face Crăciunul, iar Schimbarea la Față și Înălțarea la Cer ne dezvăluie profunzimea incredibilă a relației dintre Dumnezeu și om, întreaga lume creată. Dar nu numai în evenimentele care îl privesc pe Însuși Iisus Hristos sau pe Maica Domnului ni se revelează lucrarea mântuirii, ci și prin sfinți. Lucrarea mântuirii noastre are întotdeauna un caracter escatologic, este ca o străpungere a lui Dumnezeu sau a eternității în timp și istorie, sau o cufundare a întregii imensități a Divinului în granițele lumii create. Și în limitele lumii create, în limitele timpului nostru istoric, unii oameni - bărbați, femei și copii - înțeleg ceea ce se întâmplă, harul divin îi atinge, îi regenerează și, la rândul lor, devin instrumentul unor fenomene noi, fără precedent, în viață. Un sfânt nu este pur și simplu un om care și-a găsit mântuirea pentru sine; Un sfânt este un eveniment în istoria omenirii, deoarece în el și prin el realitatea escatologică există și acționează în lumea timpului și a spațiului. Și dacă vorbim despre sfințirea timpului atunci când sărbătorim ziua unui sfânt sau despre sfințirea timpului prin amintirea liturgică la ceasul al treilea a darului Duhului Sfânt, la al șaselea a răstignirii lui Hristos, la al noualea a morții Fiului Omului pe cruce, aceasta înseamnă că nu ne amintim pur și simplu cu rugăciune o persoană sau un fapt din trecut, ci ne aflăm în fața unui eveniment escatologic

care a intrat în viață și a devenit o experiență personală. Sfântul Serafim, Sfântul Serghie, Sfântul Albanie [33] , toți sfinții cunoscuți și necunoscuți, sunt o prezență escatologică în timp și, celebrându-le memoria, venerându-i, urmându-le învățătura, intrăm în destinul lor și devenim, de asemenea, părtași la acțiunea escatologică a lui Dumnezeu în lumea noastră.

Așadar, deși putem simți o mare bucurie în celebrarea memoriei unui sfânt, de fapt, așa cum ar trebui, facem mai mult decât să ne amintim de el: intrăm în comuniune personală cu el, căci dacă recunoaștem comuniunea cu sfinții și recunoaștem că trebuie să fim ucenicii lor, sfântul este cu adevărat al nostru. Aceasta conferă sărbătorilor o dimensiune atotcuprinzătoare; ele includ întreaga istorie și omul în ea, îmbrățișează întreaga realitate cosmică. Sărbătorile sunt acte ale lui Dumnezeu, dar dincolo de acestea, deoarece ne privesc pe noi și pe toți cei care au trăit înaintea noastră, în special pe sfinți, toate aceste numeroase sărbători împletite semnifică evenimente escatologice care, în cele din urmă, implică responsabilitatea noastră. De aceea este atât de important să simțim „comuniunea sfinților". Aceasta arată că întreaga umanitate este un curent puternic al vieții, că suntem cu toții perfect împletiți, că suntem chemați nu doar să fim purtați, ci și să purtăm, nu doar să fim un loc de locuit, ci și să acționăm și să *fim* ... Dacă ne-am gândi la istoria Bisericii, la istoria umanității, din acest punct de vedere, atunci fiecare eveniment din calendarul Bisericii ar căpăta o semnificație reală pentru noi; ne-am pregăti pentru ele și le-am aștepta, ele ar fi o forță transformatoare în viața noastră. Până nu vom înțelege acest lucru, până nu vom învăța să le trăim în acest fel, să le trăim în acest fel, să le proclamăm în acest fel, vom rata ceva care este de mare importanță în experiența și viața Bisericii.

Despre crearea și mântuirea lumii [34]

Săptămâna trecută am citit canonul Sfântului Andrei Cretanul [35] și o frază mi-a rămas în minte: v-am oferit imaginea completă a existenței lumii în Vechiul și Noul Testament - cum a creat Dumnezeu lumea, ce a sperat El, ce a făcut omul din această lume, cum păcatul i-a învins pe oameni și cum pocăința învinge păcatul...

Așadar, vreau să revin astăzi la acest subiect, la povestea despre cum Dumnezeu a creat lumea, ce s-a întâmplat cu ea și la ce ne putem aștepta;

vreau să analizez acest lucru pe baza mai multor pasaje din Vechiul Testament și apoi să trec la câteva teme din Noul Testament.

În primul rând, despre creație. Întreaga poveste a creației este cuprinsă într-o singură frază, un singur verset din cartea Genezei: *Și Dumnezeu a făcut cerul și pământul* (1:1)... Nu se poate spune nimic altceva despre aceasta, pentru că este imposibil de explicat ce s-a întâmplat. Este imposibil pentru noi să ne întoarcem la acea stare de neexistență din care fiecare creatură este chemată nu numai de suveranul, ci și de cuvântul blând și iubitor al lui Dumnezeu. Dar ne putem imagina cum la început, când nu exista nicio creatură, exista plinătatea frumuseții divine și a iubirii divine. Dumnezeu, în toată slava Sa, în toată minunea Sa, era. Și acest Dumnezeu, pentru că El este iubire, a vrut să împărtășească cu întreaga lume bucuria existenței, slava sfințeniei, frumusețea Sa inefabilă; și El a chemat întreaga lume din neexistență. Cum a apărut această lume, cum a prins treptat contur, cum a înflorit creația - vedem din versetele următoare ale aceluiași capitol al cărții Genezei. Nu vreau să mă opresc asupra lor, pentru că ideea nu constă în detalii, ci în aceasta: Dumnezeu *a chemat personal fiecare ființă, fiecare dintre creaturile Sale din neant.* A chemat lumina din întuneric; a chemat pământul și marea; a chemat ființele vii; și *fiecare* creatură a apărut brusc din neant și s-a găsit față în față cu iubirea Divină. Dacă ne-am putea imagina: ceva sau cineva care nu a existat niciodată înainte apare brusc și tot ceea ce apare înaintea ochilor Săi este o frumusețe divină minunată, aceasta este sfințenia lui Dumnezeu, aceasta este iubirea lui Dumnezeu. Și privind în jur, fiecare creatură putea vedea toate creaturile care deja se ridicaseră din neant, strălucind de iubire receptivă, frumusețe receptivă, împărtășind viață, ființă și sfințenie lui Dumnezeu; cât de minunat este!... Și Domnul a chemat fiecare creatură ca și cum ar fi pe nume; nicio creatură nu a apărut fără nume, anonim, ca „ceva” *;* fiecare creatură există *personal* pentru Dumnezeu , fiecare creatură este dragă și semnificativă pentru El; existența fiecăreia dintre ele, fie ea însuflețită sau neînsuflețită, are *o semnificație.*Ne putem imagina măcar puțin această uimire a făpturii, ridicându-se din neant și întâlnind iubirea divină, dacă ne amintim de povestea din capitolul nouă al Evangheliei după Ioan despre omul orb din naștere. Era orb, așa se născuse; nimic nu exista pentru el în afară de întunericul interior și melancolia interioară a faptului că era un străin într-o lume de neînțeles pentru el. Și atunci Hristos vine la el și îl întreabă dacă își dorește vindecare... Cum a vrut! Cum a vrut acest om să vadă, să vadă, să devină o parte vie a unui întreg viu, frumos! Și Hristos îl vindecă. Spre ce se deschid ochii acestui om orb din naștere? Ce întâlnește privirea lui? - Chipul Dumnezeului întrupat, Hristos Mântuitorul, Dumnezeul Viu care s-a făcut om viu. Și ce citește el pe acest chip? - Milă infinită, compasiune infinită, afecțiune, iubirea lui Dumnezeu în privirea care îi susține privirea. Aceasta s-a întâmplat într-o lume deja decăzută, desfigurată; Cum a fost pentru fiecare creatură, ieșind din neant, intrând în armonia încă neîntreruptă a lumii create, să se întâlnească față în față

cu Dumnezeul Viu și cu o creatură imaculată, perfectă, care încă strălucea de inocență și frumusețe?...

Într-un anumit sens, ne naștem la fel. Fiecare dintre noi este chemat de Domnul din neant, El ne așteaptă pe fiecare dintre noi, El crede în fiecare dintre noi, Își pune nădejdea în fiecare dintre noi; fiecare dintre noi se naște pentru că este iubit de Dumnezeu, drag lui Dumnezeu, pentru că Dumnezeu vede sensul în faptul că el devine parte a universului. Și ochii noștri, când suntem încă prunci, se deschid și ei către afecțiune și iubire. Scriitorul român Virgil Gheorghiu [36] își amintește ce l-a frapat, ce i-a intrat prima dată în conștiință atunci când ochii i s-au deschis conștient către ceea ce era în jurul său. El spune că prima sa amintire este o icoană; dar nu o icoană pe perete, nu o icoană pe catapeteasmă, ci *chipul* bunicului său, aplecat asupra lui cu o afecțiune infinită. Și își amintește de acest chip ca și cum ar fi fost chipul lui Dumnezeu, aplecat asupra lui cu toată dragostea Lui, toată grija Lui, toată mila Lui.

Există momente când, chiar și în anii de adult, surprindem ceva din acest miracol al întâlnirii față în față. Acest lucru se întâmplă, de exemplu, când dintr-o dată cineva ne observă și *ne vede* - nu doar o privire trecătoare la fața noastră, ci ne vede cu adevărat, ne vede cu o privire grijulie, iubitoare și, în aceeași privire, ni se dezvăluie ca iubire, ca înțelegere, ca recunoaștere a existenței noastre, o înțelegere a faptului că suntem prețioși. Acest lucru se întâmplă atunci când cineva ne iubește cu acea iubire excepțională care uneori unește două persoane. Acest lucru se întâmplă adesea - oh, uneori pentru o clipă! - când două persoane *se recunosc brusc;* oameni care erau străini unul de celălalt, nu s-au observat niciodată, se observă brusc, se opresc cu privirea, își deschid ochii pentru ca celălalt să poată privi în adâncul sufletului și ei înșiși să privească în sufletul celuilalt. Acest lucru se întâmplă în momente tragice ale vieții; Cât de des se întâmpla asta în timpul războiului, când un străin se apleacă asupra răniților, asupra muribunzilor - și războiul, naționalitatea, dușmănia sunt uitate și rămâne doar omul: simți o milă infinită pentru el și vrei să spui: piele pentru piele, suflet pentru suflet, aș da să te readuc la viață...

De aceea cunoaștem această minune a întâlnirii, care constituie primul moment al universului. Și trebuie să învățăm să continuăm această minune, să o prelungim de-a lungul vieții noastre în raport cu un număr tot mai mare de oameni. Trebuie să învățăm să vedem o persoană, să auzim o persoană, trebuie să învățăm să o vedem nu în raport cu noi înșine și să-i auzim cuvintele nu în raport cu noi înșine, ci în raport cu ea, să-i recunoaștem dreptul la originalitate, la o existență personală, independentă de noi, tragică și glorioasă... Cât de rar se întâmplă să știm să ne ascultăm unii pe alții; și ce dar neprețuit este de la Dumnezeu atunci când întâlnim o persoană care este capabilă să-și uite propriile griji, să nu-și amintească de sine, să nu se grăbească nicăieri, să nu urmeze

cursul propriilor gânduri, ci să asculte, să asculte cu respect și evlavie... Să ascultăm și, deschizându-ne sufletul către vorbitor și deschizându-ne sufletul către Dumnezeu, să fim, ca să spunem așa, o ușă deschisă prin care comunicăm cu eternitatea, cu Dumnezeu, cu acea iubire care întrece orice putere omenească.

Dar acest lucru nu este ușor; trebuie să învățăm; dar nu îl facem, pentru că ne este *frică* să vedem, ne este frică să auzim. Este atât de ușor să te implici superficial cu o persoană și să fii dezlegat - și este atât de teribil să te implici pentru totdeauna în durerea altcuiva. Dar dacă auzi cu adevărat un suflet chinuit, dacă privești o dată în ochii unei persoane, în care trăiește toată durerea ei, toată speranța ei, toată bucuria vieții ei, totul - nu mai poți scăpa de asta; și ne este atât de frică de asta! Pentru a putea asculta și vedea, trebuie să renunți la tine însuți, trebuie să fii gata să nu te mai eliberezi niciodată de această persoană, trebuie să fii gata să răspunzi complet acestei persoane, să o accepți până la capăt, chiar dacă ne sfâșie sufletul, ne sfâșie viața. Poți face asta cu bucurie, atunci când o persoană ne este la fel de dragă precum noi înșine nu ne suntem dragi; poți face asta și ca o ispravă, renunțând la tine însuți, forțând tot ceea ce în tine servește drept obstacol între noi și un frate, un aproape, o persoană să tacă. Acest lucru poate fi teribil, poate fi chinuitor; Există momente când ai vrea să te eliberezi din această captivitate - dar trebuie să rămâi credincios, să continui să fii credincios. La început, ignoranța ne salvează, mai târziu - doar loialitatea ne poate salva.

Și așa este Dumnezeu, așa este Domnul nostru. Dacă ar fi necesar să definim o trăsătură fundamentală a Dumnezeului creștin, s-ar putea spune, așa cum El Însuși, prin profeți (Deuteronom 7:9; 32:4), vorbește despre Sine în Vechiul Testament, că este *credincios* - credincios până la sfârșit, credincios până la moartea pe cruce. După ce a chemat creația din neant, pe noi, fiecare dintre noi, pe toți, milioane și milioane înaintea noastră și după noi, ne-a dat libertate, pentru că fără libertate - nu ar exista iubire. Dacă o persoană nu s-ar putea raporta la alta - și la Dumnezeu - altfel decât cu aspirație către El, aceasta nu ar fi iubire; pentru ca să existe iubire, o persoană trebuie să poată accepta sau respinge, se deschide sau se închide. Și iată-l pe Dumnezeu, Care este iubire vie. Care Se dăruiește în întregime nouă, El ne spune: totuși, sunteți liberi să Mă respingeți... Există un proverb: omul propune - Dumnezeu dispune ... Acest lucru nu este adevărat: Dumnezeu, în iubirea Sa, ca să zic așa, se adaptează la ceea ce omul decide, dar El nu acționează așa cum facem noi, oamenii. Neliniștiți, ofensați, ne întoarcem spatele, ne retragem, dar Dumnezeu nu Se retrage, El rămâne credincios. Dumnezeu a creat universul, care era o armonie completă în inocența sa primăvăratică, iar acest univers s-a prăbușit; s-a prăbușit prin păcatul îngeresc, s-a prăbușit prin păcatul omenesc, și ce? Dumnezeu nu Și-a rostit judecata; Dumnezeu nu S-a întors; doar iubirea Lui, care era o bucurie exultantă,

a devenit suferința crucii. Aceeași iubire - dar acum pe trupul Dumnezeului întrupat sunt urme de cuie, și o suliță, și o coroană de spini, și o cruce pe umăr.

Există astfel de cuvinte în literatura evreiască, în povestea vieții lui Moise. Văzând cum evreii comit ultraje în deșert, trădându-L pe Dumnezeu, îngerii lui Dumnezeu strigă: Până când, Doamne, îi vei îndura pe acești oameni?!.. Și Dumnezeu le răspunde îngerilor Săi: Îi voi respinge când măsura păcatului lor va întrece măsura suferinței lor... Dacă vă amintiți slujba de Duminica Iertării, strigătul lui Adam la porțile raiului, când a rămas fără dragostea lui Dumnezeu, fără bucuria acestei iubiri, orfan, singur pe pământ cu Eva, veți înțelege ce înseamnă aceasta. Adam a pierdut raiul - acesta a fost păcatul lui; Adam a pierdut raiul - aceasta este groaza suferinței lui. Și Dumnezeu nu condamnă; El cheamă, El sprijină. Ca să ne venim în fire, El ne pune în condiții care ne spun clar că pierim, că trebuie *să fim mântuiți* . Și El rămâne Mântuitorul nostru, nu Judecătorul nostru. Hristos spune de mai multe ori în Evanghelie: *N-am venit să judec lumea, ci să mântuiesc lumea* (Ioan 3:17; 12:47). Până când va veni împlinirea timpului, până când va veni sfârșitul, suntem sub judecata conștiinței noastre, suntem sub judecata cuvântului divin, suntem sub judecata viziunii iubirii divine întrupate în Hristos - da. Dar Dumnezeu nu judecă; El se roagă, El cheamă, El trăiește și moare. El coboară în adâncurile iadului omenesc, pentru ca numai noi să putem crede în iubire și să ne revenim, să nu uităm că există paradis.

Dar paradisul era în iubire; iar păcatul lui Adam a fost că nu a păstrat iubirea. Problema nu este în ascultare sau în ascultare, ci în faptul că Dumnezeu S-a oferit *pe Sine însuși în întregime* , fără rezerve: ființa Sa, iubirea, înțelepciunea, cunoașterea - El a dat totul în această uniune a iubirii, care face din două o ființă (cum spune Hristos despre Sine și despre Tatăl: *Eu sunt în Tatăl și Tatăl în Mine* [Ioan 14:11]; precum focul poate străpunge fierul, precum căldura pătrunde până la măduva oaselor). Și în această iubire, într-o uniune inseparabilă, inseparabilă cu Dumnezeu, am putea fi înțelepți cu înțelepciunea Lui, iubire cu toată lățimea și adâncimea nesfârșită a iubirii Sale, cunoaștere cu toată cunoașterea divină. Dar omul a fost avertizat: nu căuta cunoașterea mâncând din rodul pomului Binelui și al Răului - nu căuta cunoașterea rece a minții, exterioară, străină de iubire; nu căuta cunoașterea firii, care amețește și amețește, orbește... Și tocmai asta a fost ispitit omul; el a vrut să știe ce este bine și ce este rău. Și a creat binele și răul, pentru că răul constă în a te îndepărta de iubire. El voia să știe ce înseamnă a fi și a nu fi, dar putea ști asta doar întemeiindu-se pentru totdeauna prin iubire, înrădăcinându-se până în adâncul ființei sale în iubirea Divină.

Și omul a căzut; și odată cu el întregul univers s-a cutremurat; totul, totul s-a întunecat și s-a zguduit. Și judecata la care ne grăbim, acea Judecată de Apoi

care va fi la sfârșitul timpurilor, este și ea doar despre iubire. Pilda caprelor și a oilor (Matei 25:31-46) vorbește tocmai despre asta: ai putut iubi pe pământ cu o iubire generoasă, afectuoasă, curajoasă, bună? Ai putut să-i compătimești pe cei flămânzi, ai putut să-i compătimești pe cei goi, pe cei fără adăpost, ai avut suficient curaj să vizitezi un prizonier, ai uitat de persoana bolnavă, în spital, singură? Dacă ai această iubire, atunci ai o cale spre iubirea divină; dar dacă nu există iubire pământească, cum poți intra în iubirea divină? Dacă nu poți îndeplini ceea ce îți este dat *de la natură* , cum poți spera la supranatural, la miraculos, la Dumnezeu?...

Și aceasta este lumea în care trăim. Povestea paradisului este, desigur, în anumite privințe o alegorie, pentru că este o lume care a pierit, o lume la care nu avem acces; *nu știm* ce înseamnă să fii o creatură fără păcat, inocentă. Și în limbajul lumii decăzute, se pot folosi doar imagini, picturi și asemănări pentru a indica ce a fost și ce *nimeni nu va mai* vedea sau ști vreodată... Vedem cum a trăit Adam - ca *prieten* al lui Dumnezeu; vedem că atunci când Adam s-a maturizat, a atins un anumit grad de înțelepciune și cunoaștere prin comuniunea sa cu Dumnezeu, Dumnezeu i-a adus toate creaturile, iar Adam a dat fiecărei creaturi un nume - nu o poreclă, ci un nume care exprima însăși natura, însăși taina acestei ființe. Era ca și cum Dumnezeu l-ar fi avertizat pe Adam: uită-te, uită-te - vezi prin creatură, o înțelegi; pentru că împărtășești cunoștințele Mele cu Mine, în măsura în care poți, cu maturitatea ta încă incompletă, să o împărtășești, adâncimile creației ți se dezvăluie... Și când Adam a privit în toată creația, nu s-a văzut pe sine în ea, pentru că, deși a fost luat din pământ, deși este cu trupul și ființa sa spirituală o parte a acestui univers, material și spiritual, dar și în el există o scânteie de la Dumnezeu, suflarea lui Dumnezeu, pe care Domnul a suflat-o în el, făcând din el o creatură fără precedent - omul. Adam știa că este singur; și Dumnezeu a adus un somn adânc asupra lui, a separat o anumită parte de el, iar Eva a stat înaintea lui. Sfântul Ioan Gură de Aur vorbește despre cum la început toate posibilitățile erau încorporate în om și cum treptat, pe măsură ce se maturiza, proprietățile masculine și feminine incompatibile au început să se manifeste în el într-o singură ființă. Și când a ajuns la maturitate. Dumnezeu i-a separat. Și nu în zadar a exclamat Adam: Aceasta este carne din carnea mea, aceasta este os din oasele mele. Ea se va numi Femeie, căci din Mine a fost *secerată* ... (Gen. 2:23). Da; Dar ce înseamnă aceste cuvinte? Ar putea însemna că Adam, privind-o pe Eva, a văzut că ea era os din oasele lui, carne din carnea lui, dar că avea o originalitate, că era o ființă completă, semnificativă până la sfârșit, care era legată de Dumnezeul cel Viu într-un mod unic, așa cum el era legat în mod unic cu El; sau ar putea însemna că el vedea în ea doar o reflectare a propriei sale ființe. Așa ne vedem unii pe alții aproape constant; chiar și atunci când dragostea ne unește, atât de des nu vedem o persoană în sine, ci o vedem în relație cu noi înșine; ne uităm la fața lui, ne uităm în ochii lui, ascultăm cuvintele lui - și căutăm un ecou al propriei noastre ființe...

Este teribil să ne gândim că atât de des ne privim unii pe alții - și ne vedem doar propria reflexie. Nu vedem o altă persoană; ea este doar o reflectare a ființei noastre, a existenței noastre...

Apoi a venit căderea. Adam și Eva s-ar fi putut cunoaște, pe deplin și profund, în dragostea lui Dumnezeu; s-ar fi putut vedea așa cum îi vede Dumnezeu, așa cum ne văd sfinții pe noi; așa cum îi văd sfinții pe păcătoși, știind clar cât de mult păcat avem, cât de adânc rănit este sufletul și, în același timp, văzând frumusețea pe care Dumnezeu a pus-o în noi și care va rămâne pentru totdeauna. Și astfel au căzut, au căzut din misterul iubirii. Acum știu cu mintea și cu trupul. Și acum nu mai sunt unul, sunt doi, au devenit deja *diferiți* unul de celălalt ; și descoperă că sunt *goi.* Gloria care i-a învăluit în inocență și dragoste s-a stins; au devenit străini unul de celălalt și s-au văzut cu ochi noi, cu priviri căzute... Nu așa trăim noi? Nu este oare pentru că vedem atât de multă neadevăr, rău și urâțenie unul în celălalt, încât nu știm cum să ne vedem unul în celălalt sau, mai degrabă, că nu știm cum să vedem că eu și el, eu și ea, suntem una, os din oase, carne din carne?...

Există o poveste despre un ascet căruia i s-a dat puterea de a-i zgudui atât de profund pe păcătoși, încât aceștia s-au trezit la pocăință și și-au schimbat viața. Încă din tinerețe fusese ucenicul unui bătrân și l-a rugat să-L implore pe Dumnezeu să-i îngăduie să vadă păcatul omenesc, ca să-i poată ajuta pe oameni. Și bătrânul său L-a implorat pe Domnul. Dar apoi a venit un bărbat și l-a întrebat pe bătrân, spunând că are nevoie de îndrumare spirituală, iar tânărul ascet s-a uitat la el, a văzut toată urâțenia sufletului său și a exclamat: cum îndrăznești tu, împovărat de păcate, pângărit, desfigurat, să vii la un astfel de om?... Și-a plecat capul și a plecat. Când tânărul a ajuns la bătrânul său, bătrânul i-a spus: ce ai făcut? Aceasta era ultima lui speranță... Atunci tânărul a început să-l roage pe bătrânul său să-L implore pe Dumnezeu să-i ia această priveliște cumplită, dar bătrânul a refuzat: darurile lui Dumnezeu, a spus el, sunt inalienabile; dar mă voi ruga ca de fiecare dată când vezi păcatul altcuiva, să-l simți ca fiind al tău, pentru că nu există *străini* , există doar *ale tale...* Și acesta i-a fost dat. Apoi povestea continuă despre cum a venit odată să ceară un loc de cazare peste noapte într-o casă. Proprietarul casei era o persoană rea, iar tânărul ascet a văzut acest lucru. Și când proprietarul l-a întrebat ce are nevoie, el a spus: orice colț unde mă pot ruga... Proprietarul i-a dat un colț. Dar era curios să audă ce rugăciuni spunea acest oaspete ciudat al său. Și a auzit cum oaspetele său în genunchi, plângând, implora iertare, ca și cum ar fi fost ale lui, păcatele proprietarului, îi povestea lui Dumnezeu întreaga viață a proprietarului său, implorând milă și iertare. Și proprietarul a fost atât de șocat încât a început și el să plângă și să se pocăiască... Spre sfârșitul vieții sale, acest ascet a fost întrebat: ce face de zguduie sufletele atât de profund? Și el a răspuns: când vine la mine un păcătos împietrit, care nu-și vede păcatul și nu vrea pocăință, leg cu

milă rădăcina sufletului meu cu rădăcina sufletului său și, în conștiința că suntem carne din carne și os din oase, încep să mă pocăiesc de acel păcat, de acele păcate care sunt *ale mele,* pentru că sunt *ale lui.* Și persoana începe să se pocăiască și ea...

Nu este aceasta o imagine a modului în care ne-am putea raporta unii cu alții; și lumea s-ar schimba - atât în noi, cât și în jurul nostru. Așa se raportează Dumnezeu la noi: pentru că omul a căzut - Dumnezeu devine om; pentru că omul este rău - El se dăruiește patimilor și răstignirii; pentru că milioane de oameni au murit înaintea Lui și sunt ținuți în adâncurile iadului - El coboară în aceste adâncuri și eliberează, așa cum spune cântecul bisericesc, pe captivii care au fost ținuți acolo din veacuri.

Uneori se ține așa-numita spovedanie generală. Putem să ne gândim la spovedania generală exact așa cum tocmai am spus. Este generală; fiecare dintre noi păcătuiește separat, dar îl rănim pe fiecare dintre aproapele nostru cu păcatul nostru. Și păcătuim împreună, ca și cum ar fi cu păcatul nostru comun, păcatele comune, conștiința falsă comună, neadevărul comun. De aceea, când în spovedania generală unele dintre păcatele pe care Dumnezeu le pune pe sufletul preotului pentru a le mărturisi pentru noi toți nu par a fi cele ale noastre personale, răspundeți cu compasiune. Sunt ale noastre, pentru că sunt *ale cuiva,* aici sau undeva. Și încercați să înțelegeți cât de important este pentru fiecare dintre noi să realizeze că este o parte a întregului, că suntem un singur trup, o singură viață și că nu ar trebui să fim o piatră de poticnire unii pentru alții, ci o cale spre mântuire, iubire, milă - fiecare cu ceea ce are bogat, dar să fie izvor de viață, și nu de moarte. Cum spunea unul dintre părinții deșertului: de la aproapele meu primesc și viață și moarte... Nu-i așa? Nu putem da viață unii altora sau stinge această viață?

Trăim într-o lume decăzută. Imaginile care ne sunt date despre lumea inocenței, despre lumea care a existat înainte de cădere și imaginile care se ridică profetic în fața noastră atunci când citim despre viitor, sunt doar imagini; nu le putem descifra, nu le putem citi. Ni se par ca o pecete pe care nu o putem înțelege și care poate deveni lizibilă doar dacă o presăm în ceară și apoi o vedem. Dar trăim într-o lume păcătoasă; și fiecare dintre noi este păcătos și fiecare dintre noi păcătuiește - cu toții știm asta. Știm că tindem spre bine, că iubim binele, că ni se pare frumos, dezirabil; și, în același timp, așa cum un om care trage la o țintă poate rata, tot așa și noi, tinzând spre bine, trecem pe lângă ea. Acesta este sensul exact al cuvântului grecesc *amartia* (păcat): *a rata ținta.*

Dar există și alte imagini care se leagă de păcat. Păcatul este urâțenie; prin păcat aducem dizarmonie în noi înșine și desfigurăm viața. Ultimele decenii, în memoria majorității dintre noi, pot servi drept o imagine atât de vie a ceea ce pot

face ura, lăcomia, frica umană. Și trebuie să ne amintim că, dacă săvârșim răul, dacă cedăm lui, nu putem niciodată închide acest rău în noi înșine - răul este contagios; iar răul desfigurează prin noi chipul acelei umanități care este trupul întruchipat de prezența lui Hristos Însuși.

Păcatul este urâțenie. Îmi amintesc de un om care mi-a povestit despre groaza și dezgustul său când s-a văzut brusc în oglindă, cuprins de furie, i-a văzut fața distorsionată și urâtă și apoi a înțeles ce face păcatul dintr-un om. Dar rareori, rareori păcătuim fără să atragem și alți oameni în păcătoșenia noastră. Când cineva bârfește, infectează un alt suflet cu gânduri nedemne, sentimente nedemne; când o persoană este invidioasă, când apar sentimente de răzbunare în ea - indiferent de ceea ce experimentează o persoană, aproape întotdeauna atrage o altă persoană, alți oameni, în păcat. Și atunci păcatul devine ca o boală contagioasă. Când este realizat, este încă vindecabil; dar când nu este realizat, poate ruina societăți umane întregi, poate distruge o familie, poate destrăma un cerc de prieteni, poate otrăvi viața unei întregi parohii. Și atunci devine clar cum păcatul nu este o treabă privată a mea, ci o boală comună. Și, mai mult, dacă ne-am aminti că suntem tocmai – noi toți, separat și împreună – parte a unui singur trup misterios, mereu în creștere, al umanității, care este chemat să se unească cu Dumnezeu în așa fel încât să devină Trupul lui Hristos... Atunci devine clar că dacă un mădular este bolnav, tot trupul este bolnav; când vederea unei persoane se stinge, trupul orbește; când răutatea și amărăciunea se ridică în inima unei persoane, tot trupul este infectat.

Același scriitor român pe care l-am menționat mai devreme povestește cum într-un mic sat de la munte a fost ucis un om care inițial nu fusese identificat. Era iarnă, trupul său zăcea în zăpadă, sângele curgea și pângărea albul zăpezii cu o pată întunecată. Anchetatorul venea din oraș și nu putea înțelege de ce întregul sat trata această crimă cu atâta groază: omul era necunoscut, un trecător, un străin - ce conta? Așa cum nu existase înainte în conștiința acestui sat, așa nu va exista... Și un bătrân a încercat să-i explice ce se întâmplă. L-a adus la locul crimei și i-a arătat cum ningea, cum pata de sânge devenea palidă și se estompa. Puțin câte puțin, - i-a spus bătrânul anchetatorului, - nimic nu va rămâne din această pată, nu va exista nicio urmă că un om a murit aici. Dar va veni primăvara, zăpada va începe să se topească, pâraiele vor curge pe pantele abrupte, iar aceste ape, saturate cu sângele unui om ucis, se vor revărsa în pâraiele noastre; Din aceste pâraie vom lua apă și ne vom iriga grădinile, câmpurile, vom bea apă din aceste pâraie. Atunci grâul va crește; și va veni momentul când fiecare persoană, după ce va mânca o bucată de pâine cultivată pe câmpurile noastre, irigată cu această apă, se va împărtăși cu sângele unui om ucis. Va veni vremea când fiecare floare va purta în ea însăși o picătură - o picătură discretă, dar totuși reală, din sângele unui om ucis. Și când un tânăr îi dăruiește o floare iubitei sale, va fi o floare cu sânge. Și când un trecător trece

prin satul nostru, va căra pe cizme praful, care conține și o parte din sângele unui om ucis. Astfel, această ucidere a unui om necunoscut într-un sat de care nimeni în lume nu a auzit vreodată, va deveni durerea întregii lumi; întreaga lume se va împărtăși cu acest sânge...

Dacă ne-am gândi mai mult la asta, dacă ne-ar fi mai clar că este într-adevăr așa! Dacă ne-ar fi clar că fiecare păcat mă desfigurează; că prin mine trupul întregii omeniri este desfigurat și că nu există păcat care să nu acopere întreaga lume cu praf – cât de atent am trata ceea ce facem, ceea ce gândim, ceea ce simțim... Și de aceea Evanghelia, mentori spirituali din secol în secol, ne spun că trebuie să ne păzim inimile, că trebuie să ne păzim gândurile, sentimentele, să nu permitem nimic spurcător să intre în conștiința sau sentimentele noastre și să nu permitem nimic spurcător să iasă din noi și să pângărească lumea.

Și când ne gândim la Hristos, cât de minunat este să ne gândim că în istoria lumii noastre, a pământului nostru, a existat o perioadă de treizeci și trei de ani în care *un Om* a trăit în perfectă, nepătată puritate a gândului, a simțirii, a trupului, ca o mărturie a ceea ce poate fi omul, cum poate fi sfânt și frumos, astfel încât să poată cuprinde, așa cum spune Sfânta Scriptură, *plinătatea Dumnezeirii trupește* (Coloseni 2:9). Și chemarea noastră nu este doar să fim ai lui Hristos, ci să devenim atât de înrudiți cu El, să fim una cu El, încât fiecare persoană care ne întâlnește să-L întâlnească pe Hristos. Ne gândim atât de des: dacă am fi trăit acum douăzeci de secole, l-am fi putut întâlni pe Dumnezeu care a venit în trup, l-am fi putut întâlni pe Mântuitorul Hristos, am fi putut auzi glasul Lui!... Am fi putut; dar cum am fi reacționat? Câți oameni L-au întâlnit pe Hristos în zilele când a trăit pe pământ și cât de puțini au răspuns persoanei și cuvântului Său... De ce ar trebui să credem că am fi fost mai văzători? Că inimile noastre ar fi mai curate, mai înțelegătoare? Că am putea renunța la noi înșine, în timp ce alții nu au făcut-o? Că nu ne-ar fi fost frică de predica lui Hristos despre iubire până la punctul de a uita de noi înșine?... Cât de bogați suntem în experiența a mii de ani! Știm tot ce trebuie să știm despre Hristos: știm de la martori oculari, de la cei care au vorbit despre ce au văzut ochii lor, ce au auzit ei înșiși, ce au atins propriile lor mâini (1 Ioan 1:1). Dar, pe lângă acestea, avem mărturia oamenilor care, de-a lungul a aproape două mii de ani, L-au întâlnit pe Hristos în spirit, în ale căror vieți a intrat, în al căror destin a săvârșit miracolul renașterii...

Cât de ușor ne-ar fi să credem cu atâta mulțime de martori și cât de greu ne este; cât de puțină credință avem, cât de puțin ne schimbă credința viețile. Cum suntem capabili să ne minunăm de ceea ce face Dumnezeu, de ceea ce se realizează prin puterea Lui, prin iubirea Lui, fără să înțelegem de ce se realizează... Ieri mi s-a spus despre icoana *plângătoare* , miraculoasă a Maicii Domnului. Mulțimi de oameni merg la această icoană, se minunează de această minune, sunt atinși de compasiunea și îngroziți de durerea Maicii Domnului.

Aceasta este percepută ca o minune, este percepută ca o dovadă că Maica Domnului este atât de miloasă și atât de aproape de noi; dar cât de puțini, probabil, sunt oamenii care își pun cea mai fundamentală întrebare: de ce plânge Maica Domnului? Pentru cine, pentru cine, pentru ce?.. Sunt atinși de lacrimile Ei, cad în fața icoanei Ei - și pleacă cu un sentiment de uimire în fața iubirii divine; dar de ce să nu vă puneți întrebarea că Ea nu plânge în zadar: Plânge pentru mine, plânge pentru noi! Stă în puterea noastră să O consolăm, cel puțin în parte.

Ne gândim la Hristos în Zilele Patimilor, suntem îngroziți, uimiți, recunoscători, mișcați, dar dacă am înțelege o dată în viață ce înseamnă asta, poate ni s-ar întâmpla ceva, așa cum s-a întâmplat cu mii și mii de oameni, bărbați, femei și copii... Și dacă nu ar fi Hristos, ci pur și simplu un om care a murit din cauza noastră și de dragul nostru - cum ne-am aminti de El și cum am încerca să trăim... Îmi amintesc de o familie salvată în timpul revoluției de o femeie care, pentru a le da timp să scape de moarte, a rămas în casa unde urmau să vină să-i ia și să-i împuște. Această femeie a fost împușcată pentru mama și cei doi copii ai ei. Mulți ani mai târziu, mama mi-a spus: toată viața trăim cu conștiința că datoria noastră este să trăim în așa fel încât această moarte să nu fie în zadar, că această femeie să nu moară degeaba, că viața celor care rămân să nu fie o batjocură a morții ei, că viața celor care rămân să nu spună, cum ar spune: ai murit în zadar... Dar moartea lui Hristos se aplică fiecăruia dintre noi; El nu a murit de moartea Lui, ci de moartea noastră, așa cum acea femeie nu a murit de moartea ei, ci de moartea acestei mame cu doi copii...

Când citim despre cineva care și-a riscat viața pentru a salva pe altul, înțelegem; când ni se întâmplă asta, pentru o vreme recunoștința persistă în sufletele noastre și ceva se schimbă în noi. De ce suntem atât de uituci? De ce ne consolează atât de ușor? De ce recunoștința noastră aduce atât de puține roade? Nu este oare de ajuns că Dumnezeu Însuși a luat trup, ca să poată fi junghiat pentru mântuirea noastră? Nu este oare de ajuns? Nu este de ajuns să ne gândim la Dumnezeul nostru cu uimire, cu recunoștință; și nu numai să tremurăm înaintea lui Dumnezeu, ci să tratăm un astfel de Dumnezeu cu cea mai profundă evlavie, cu cel mai profund respect?

Săptămânile de pregătire pentru Postul Mare au trecut. În predicile mele am spus, în esență, tot ce am vrut să spun. Suntem chemați să vedem clar; suntem chemați să privim cu o privire fermă, calmă în fețele celor din jurul nostru și să nu ne temem de judecata lor; suntem chemați să ne desprindem privirea de la fețele umane și să o fixăm pe fața conștiinței noastre. Trebuie să-i auzim glasul, dar în același timp să nu pierdem speranța, pentru că, oricât de păcătoși am fi, noi - asemenea fiului risipitor - avem un Tată, Dumnezeu, și El
este *credincios,* credincios până la sfârșit. Trebuie să ne grăbim spre El, să stăm

în fața Judecății de Apoi despre faptul că nu a existat iubire în noi. Nu este vorba de acțiuni individuale, ci anume despre unde a fost iubirea? Tânărul i-a spus tatălui său: Nu am nevoie de tine, ești un obstacol pentru mine, îmi stai în cale; am nevoie de tot ce poți să-mi dai; Dăruiește, ca și cum ai fi deja mort, să ne înțelegem că pentru mine nu mai ești, iar a ta va fi a mea... Nu-I spunem noi lui Dumnezeu același lucru tot timpul, în mod repetat, cu cruzime, cu frivolitate, cu prostie: dăruiește! dăruiește!.. Și de îndată ce am primit, îl luăm și îl risipim... Dar Tatăl este credincios. Totuși, când ne înfățișăm din nou înaintea Lui, se pune întrebarea în fața noastră: unde era dragostea? unde este ea acum? ce ne-a adus înapoi în casa tatălui nostru? Foamea, melancolia, privațiunile, singurătatea - fără ele nu ne-am fi revenit... Devine atunci clar de ce Pavel I-a mulțumit atât de mult lui Dumnezeu pentru viața sa grea, tristă, îndelung suferindă: nu i-a permis să-L uite pe Dumnezeu.

Spuneam că atunci când ne pocăim, trebuie să ne pocăim fiecare pentru sine, trebuie să ne pocăim cu toții unii pentru alții, trebuie să ne pocăim ca un întreg – un trup, o societate; fiecare pentru sine – pentru acele păcate care vor fi mărturisite și pe care le știm despre noi înșine; să ne pocăim de ceea ce ne-am desfigurat; de faptul că am trecut de scopul care ne-a fost oferit; să ne pocăim de ceea ce nu am făcut pentru alții și de ceea ce am adus amărăciune și distrugere în viața lor. Trebuie să ne pocăim ca societate. A. S. Homiakov spunea că Biserica este o societate, un organism al iubirii; ne putem imagina că cineva ar numi comunitatea noastră așa? Există iubire – dar cât de ușor este spulberată de iritare, bârfă, ostilitate; cât de fragilă este! Oamenii ar trebui, atunci când vin la noi, să se cufunde în iubire și să fie vindecați, să devină întregi în suflet – și cât de greu este... Fiecare dintre noi este responsabil pentru asta. Este ușor să subliniem responsabilitatea preotului, responsabilitatea mea pentru ceea ce nu s-a făcut, pentru ceea ce s-a făcut rău; și mă voi pocăi de asta și mă pocăiesc. Însă în Trupul lui Hristos nu există doar acei oameni cărora li se încredințează cutare sau cutare sarcină a vieții: fiecare, fiecare trebuie să participe la crearea acestei minuni a iubirii reciproce și a iubirii față de Dumnezeu. Fiecare dintre noi poartă responsabilitatea. Dar pocăința nu este încă pocăință; este necesar să descoperim păcatul și păcătoșenia în noi înșine; dar nu este suficient să plângem doar pentru ele. Dacă înțelegem cu adevărat că Dumnezeu ne poate vindeca (conform cuvântului profetului Isaia: *Chiar dacă păcatele voastre ar fi ca stacojiul, El le poate curăța ca inul;* 1:18), dacă credem în aceasta, atunci trebuie să ne despărțim de păcat și să ne îndreptăm către Dumnezeul Cel Viu care ne mântuiește.

Există o poveste în viețile sfinților despre doi pustnici care au mers în oraș să-și vândă produsele pentru a cumpăra pâine și a se întoarce în deșert. În cele câteva ore petrecute acolo, unul dintre ei a păcătuit, iar celălalt a căzut. Când s-au întâlnit, unul a spus: Nu mă voi mai întoarce în deșert cu tine; nu mai este loc

pentru mine acolo: am păcătuit, voi pângări frăția noastră... Celălalt i-a spus: Haideți să fugim în deșert, să ne pocăim - și Dumnezeu ne va curăți!. El l-a convins, și amândoi s-au întors, și-au mărturisit păcatele întregii frății; li s-a poruncit să se încuie în chiliile lor timp de patruzeci de zile și să-L implore pe Dumnezeu. Și frații au venit la ferestrele și ușile lor și au ascultat. Primul și-a mărturisit păcatul zi și noapte, a plâns după sine; i-a spus lui Dumnezeu că nu mai are speranță de mântuire. Și frații au fost uimiți de o asemenea tărie a pocăinței. Și la chilia celuilalt au stat nedumeriți, pentru că după prima spovedanie ascetul a început să cânte imnuri de Paște, să-l mulțumească lui Dumnezeu pentru dragostea Lui, pentru mila Lui, pentru faptul că El este mântuirea. S-au îndepărtat, clătinând din cap: acesta, cu siguranță, nu se va mântui, nu știe să se pocăiască... Au trecut patruzeci de zile, și amândoi au ieșit din chilia lor. Primul a spus că în aceste patruzeci de zile ajunsese să-și cunoască nevrednicia până în adâncul sufletului, a înțeles că nu era loc pentru el în frăția dedicată purității, ascetismului și lui Dumnezeu și că părăsise deșertul și se cufundase în păcat. Iar celălalt a ieșit cu o privire strălucitoare: a vorbit despre Dumnezeu ca Mântuitor al său, că totul este posibil în Domnul Iisus Hristos care ne întărește, că puterea lui Dumnezeu se desăvârșește în slăbiciune; și a rămas, și prin mulți ani de luptă a crescut mult peste măsura de la care căzuse... A fost mântuit de speranță, a fost mântuit de acea scânteie de bucurie care distinge speranța ca anticipare de credință, care este doar o convingere.

Nu știm cum să ne pocăim sau să ne bucurăm cu adevărat; trebuie să învățăm ambele; trebuie să fim capabili să experimentăm greutatea păcatului, să înțelegem ce face păcatul din noi, să-i măsurăm puterea distructivă; și, în același timp, trebuie să învățăm că este posibil să ne întoarcem la Dumnezeu, dar nu pur și simplu sperând că „va face”, că Dumnezeu este iubire, că Dumnezeu este milostiv, că El va ierta totul. Da! El va ierta totul; dar, așa cum i-a spus cuiva Serafim de Sarov: Dumnezeu va ierta totul - dar uite ce preț... Ce preț? - prețul întrupării Dumnezeului Celui Viu, Atotsfânt în lumea păcatului, în lumea decăzută, în lumea morții, în lumea suferinței, în lumea trădării; prețul a treizeci și trei de ani de viață printre oameni, dintre care foarte puțini L-au căutat pe Dumnezeu necondiționat; prețul a ceea ce auzim și vedem în Săptămâna Mare: prețul ororii din Grădina Ghetsimani, moartea pe cruce - moartea *noastră* ; cu prețul abandonului de Dumnezeu: *Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, de ce m-ai părăsit?;* cu prețul coborârii în iad, în respingerea finală... Asta Îl costă pe Dumnezeu păcatul nostru, asta disprețuim când rămânem nepocăiți și ne împăcăm calm cu faptul că păcătuim „ca toți ceilalți”. Este aceasta o scuză? Justifică faptul că întreaga lume este desfigurată desfigurarea fiecăruia dintre noi?

Sau, uneori spun: Nu am păcate mari, toate sunt mici... Dar nu sunt multe păcate mici la fel de distructive ca un singur păcat mare? Următorul lucru s-a întâmplat

în viața uneia dintre asceții ruși ai secolului al XIX-lea. Două femei au venit la el. Una era supărată că săvârșise un păcat teribil, după cum i se părea, de neiertat. Iar cealaltă, ridicând din umeri, a spus: Ei bine, da, părinte, am păcătuit! Ca toți ceilalți! Cu păcate mici... Și ascetul le-a dat fiecăreia câte o sarcină: cea care săvârșise un păcat, care o deprima până la disperare, a ordonat să găsească cea mai grea piatră din câmp pe care o putea ridica și să i-o aducă. Și i-a ordonat celeilalte femei să adune în șorțul ei câte pietricele dorea. După un timp, amândouă s-au întors. Atunci ascetul le-a zis amândurora: acum duceți-vă și puneți ce ați adus exact în locul de unde ați luat-o... Femeia care adusese piatra uriașă a găsit cu ușurință urma ei pe câmp și într-o clipă a pus-o înapoi în locul în care fusese de la început. Iar cealaltă s-a întors după câteva ore și a zis: cum aș putea, n-au lăsat nicio urmă după ele; toate pietrele sunt în șorțul meu... Și atunci bătrânul i-a zis: vezi, prietena ta a făcut un păcat, dar s-a dus și l-a lăsat pe câmp; iar tu, cu multele tale păcate mici, nu poți scăpa de ele... De aceea, Hristos ne spune că trebuie să învățăm să fim credincioși în lucrurile mici: ca să nu acumulăm o asemenea cantitate de păcate aparent mici, încât să nu putem scăpa niciodată de ele...

Acum vom tăcea puțin, vom sta în liniște, apoi ne vom ruga împreună și vom avea o spovedanie comună; și să ne îmbrățișăm unii pe alții cu dragoste, cu compasiune în această spovedanie, fiecare în fața tribunalului conștiinței și al lui Dumnezeu; dar cu milă, cu durere unul pentru celălalt, și nu numai pentru noi adunați aici, ci și pentru cei care nu sunt aici, care nu pot fi aici, pentru că nu au credință, pentru că nu au speranță, pentru că nu și-au găsit încă drumul în viață... Și când spun rugăciunea de dezlegare (cum a spus Hristos: *Păcatele tale îți sunt iertate; mergi în pace, dar nu mai păcătui*), acceptând iertarea lui Hristos, să ne amintim cât de scump îl costă pe Dumnezeu acceptarea Lui față de noi, iertarea Lui față de noi...

Despre Întruparea lui Hristos [37]

Crăciunul vine la noi aproape neobservat. Postul Mare ne pregătește de Paște, în el auzim o chemare la post strict, la rugăciune profundă, la împăcarea cu conștiința noastră, cu Dumnezeu, cu aproapele nostru, o chemare la viață, la trezire. Și nu observăm acest lucru când se apropie vremea Nașterii lui Hristos, în ciuda faptului că hrisovul bisericesc prevede același post lung, același post strict. Dar nu a intrat în obiceiurile noastre; iar Crăciunul, sărbătoarea în sine și evenimentul în sine, intră în viața noastră la fel de abia sesizabil și cu puțină

măreție, la fel de brusc cum s-a întâmplat pe pământ pentru acei oameni care au fost contemporani cu Hristos. Lecturile [38] care preced Crăciunul duminica nu ne pregătesc în mod special pentru el. Și dintr-o dată în fața noastră este ajunul, ajunul, și dintr-o dată se dezvăluie Crăciunul.

Nu era așa atunci? Întreaga lume era într-o confuzie profundă în toate privințele. Puterea politică a Romei se întinsese asupra întregii lumi cunoscute atunci; și totuși, în centrul acelei lumi, chiar în Roma, în persoana împăraților înșiși, în persoana întregii sale structuri puternice, acea putere șovăia și era gata să se prăbușească, deoarece inspirația care crease Roma antică se stinsese, credința în zeii antici nu numai că se estompase, dar șovăise atât de mult încât aproape nimic nu mai rămăsese din ea.

Și în lumea evreiască a avut loc o tragedie: întregul ținut, care fusese odinioară un fel de domeniu divin consacrat, a fost înrobit, sub stăpânirea romanilor păgâni. Și a existat dezbinare între evrei, și a existat așteptare, și a existat sentimentul că lipsește ceva... Nu este aceasta similară cu lumea noastră, unde fundamentele străvechi au fost zdruncinate, unde credința, atât printre creștini, cât și în afara lumii creștine, este pusă sub semnul întrebării, unde toate relațiile umane se clatină?...

Și nimeni nu se aștepta ca tocmai în acest timp de confuzie, tulburare, dezordine, când lumea nu era îndreptată în sus, când lumea nu era îndreptată spre interior, când totul părea superficial și rupt – în acest moment Domnul avea să intre în lume. Modul în care așteptăm Nașterea lui Hristos amintește foarte mult de tocmai această bruschețe, această neașteptare a venirii lui Dumnezeu, când cel mai puțin te puteai aștepta. A fost un timp, este adevărat, de mare angoasă interioară a omenirii; dar o angoasă nedefinită, așa cum este acum. Și apoi Domnul a intrat în lume, într-o clipă a intrat iubirea lui Dumnezeu și a intrat sensul, Cuvântul – acel Cuvânt al lui Dumnezeu, care este însăși sensul universului. Și din nou: cine a observat asta? Hristos a venit pe pământ, Dumnezeu s-a întrupat, așa cum o sămânță cade în pământ, în pământ, intră adânc; o sămânță mică, neobservată de nimeni, cu excepția câtorva. Și trece mult timp până când această sămânță germinează, până când această sămânță începe să aducă rod.

Cât de minunat și tragic... Așa era atunci, dar așa este și acum. Spun „acum” nu doar despre cei care nu știu despre Crăciun. Recent, o persoană complet cultă, normală, mi-a spus: „Ce treabă are Hristos cu Crăciunul?” În această sărbătoare, nu rămâne nimic din Nașterea lui Hristos - doar o sărbătoare păgână. Și acesta nu este un caz izolat. Dar poate că ceea ce este mai trist este că noi, creștinii credincioși, intrăm în sărbătoarea Crăciunului într-o clipă, când începe slujba, și

o părăsim în același fel când slujba se termină, fără să ne dăm o relatare suficientă despre ce s-a întâmplat. Și aș vrea să mă opresc asupra acestui lucru.

Fiecare dintre noi intră în lume din neexistență completă; așa cum spune Evanghelia după Ioan, prin voință omenească și, uneori, prin poftă omenească (Ioan 1:13). Ne naștem neceruți, adesea ne naștem, am putea spune, din întâmplare, nedoriți sau ca rod al unei dorințe comune de a avea copii în familie. Cât de trist este un astfel de început! Nașterea unei persoane ar trebui să fie o chestiune de atâta reverență profundă, de atâta pregătire spirituală a părinților, a familiei, astfel încât o persoană să se nască în lume, astfel încât o nouă imagine a lui Dumnezeu să strălucească într-o lume întunecată, astfel încât o nouă icoană să fie dezvăluită... Și astfel ne naștem în această lume din neexistență cu chemarea de a fi chipul lui Dumnezeu, o reflectare a slavei divine, a strălucirii Sale, pentru ca prin noi Divinul să intre în lume, pentru ca prin noi Divinul să transforme această lume, să o facă nouă; Din împărăția întunericului ar face o împărăție a luminii, din cetatea omului, care seamănă atât de des cu Babilonul, Sodoma și Gomora, cu satele părăsite ale Samariei, cu satele păgâne, ar face din fiecare oraș, din fiecare sat, din fiecare familie, din fiecare societate umană - cetatea lui Dumnezeu. Ce discrepanță atât de ciudată între nașterea aparent accidentală a omului și măreția indescriptibilă a chemării sale!

Și ne naștem în viață. Din primul moment al existenței noastre, nu numai că existăm, ci trăim. Pentru că oricare ar fi împrejurările concepției noastre, ale nașterii noastre, ne naștem ca icoană, ca imagine, iar Dumnezeu ne dă viață și har. Și viața este întotdeauna viața lui Dumnezeu, este suflarea lui Dumnezeu în noi. Și suntem chemați să creștem și să creștem... Și iată întrebarea cu care se confruntă fiecare dintre noi: ce am făcut cu această viață care ne-a fost dată de Dumnezeu? Oricare ar fi împrejurările intrării noastre în viață, în lume, dar intrând, ne-am aprins ca o lumânare, am apărut ca o icoană, care trebuie să se manifeste treptat tot mai bogat și mai luminos și să fie slava, strălucirea și prezența lui Dumnezeu.

Însă Fiul lui Dumnezeu nu se naște în acest fel. Ne naștem din nimic într-o viață temporară, trecătoare, în care creștem treptat spre viața veșnică. Hristos nu se naște în acest fel; Fiul lui Dumnezeu, care este lumina lumii, care este însăși viața, intră în lume pentru a fi supus tuturor limitărilor creației. El intră într-o lume mutilată, în care păcatul omenesc a introdus răutatea, lăcomia, suferința, frica, ura și, în cele din urmă, moartea. Moartea ne spune că această lume nu este complet, dar într-o mare măsură, înrobită lui Satan (Evrei 2:14), adversarul lui Dumnezeu. Sfânta Scriptură ne spune că diavolul este primul ucigaș, chiar înainte de Cain, el este cel care a introdus moartea ca cea mai extremă abordare către nimic (Ioan 8:44). Și din moment ce moartea domnește, domnește pe pământ, pământul nostru, dat puterii lui Satan prin păcatul omenesc, suspină sub

această putere. Și Hristos intră în această lume, care se află sub puterea vrăjmașului, ca un prunc, intră cu toată neapărarea unui nou-născut, cu toată vulnerabilitatea, cu toată neputința; și ca orice prunc, sau pur și simplu vorbind - ca însăși iubirea, umană și divină, intrând în această lume, El se predă complet puterii celor care Îl înconjoară: sub protecția iubirii lor sau sub loviturile urii lor, sau sub puterea recei lor indiferențe.

Hristos S-a născut pentru a muri, pentru că a vrut să devină unul dintre noi prin iubire. Sfântul Maxim Mărturisitorul spune că din chiar momentul zămislirii - pentru că firea umană în Hristos era unită în mod inseparabil și nedespărțit cu Dumnezeirea Sa - El a fost nemuritor, a fost dincolo de puterea Satanei; și că El, din iubire pentru noi, pentru a împărtăși totul cu noi fără urmă, în afară de păcătoșenia noastră, de evlavia noastră, ia asupra Sa toate consecințele păcatului: frigul, și foamea, și privațiunile, și abandonul, și ura oamenilor, neînțelegerea lor; și mai departe - lepădarea lui Petru, trădarea lui Iuda, indiferența rece a celor răstigniți, chinul fizic și, în cele din urmă, cel mai cumplit, singurul lucru cumplit care poate fi: pierderea simțământului lui Dumnezeu, pierderea faptului că El este una cu El: *Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu! Pentru ce M-ai părăsit?* (Matei 27, 46).

Acesta este strigătul întregii omeniri în El; căci cu toții experimentăm ceea ce numim părăsire de Dumnezeu, ca și cum Dumnezeu ne-ar fi părăsit, în timp ce în realitate ar trebui să spunem că L-am părăsit pe Dumnezeu, că L-am uitat, că ne-am îndepărtat de El, că L-am adus dincolo de limitele propriei noastre vieți. Dar aceasta este păcătoșenia noastră; în Hristos această păcătoșenie nu există; și prin urmare nu El este cel care Îl pierde pe Dumnezeu, sau mai degrabă nu El este cel care Se îndepărtează de Dumnezeu, ci El care ia asupra Sa părăsirea noastră de Dumnezeu și moare din cauza ei. Hristos intră în viață pentru a purta tot ceea ce omul a cauzat prin păcatul său, pentru a împărtăși totul cu noi și, prin Învierea Sa, victoria iubirii și a vieții asupra morții, pentru a ne deschide înaintea porților vieții veșnice. Acestea nu sunt niște porți la care ne putem gândi ilustrativ; Hristos a spus despre Sine: *Eu sunt ușa* (Ioan 10:9). El este această poartă a vieții veșnice, pentru că El, Viața Veșnică, a intrat în hotarul morții, al necredinței, al răului, iar acum, odată cu întruparea Sa, Dumnezeu și omul sunt inseparabili în El, iar prin El (și, cel puțin parțial, prin noi) Dumnezeu este prezent atât în istoria omenirii, cât și în întreaga lume creată de El. Când toată omenirea va sta la Judecata de Apoi, când fiecare dintre noi va fi chemat pe nume, unul dintre noi va fi Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Fiul Omului. Prin întruparea lui Hristos, istoria lumii este acum inseparabilă de taina lui Dumnezeu. Prin faptul că Cuvântul S-a făcut trup, prin faptul că Fiul lui Dumnezeu a devenit Fiul Omului, Dumnezeu a devenit, ca să spunem așa, o parte inseparabilă a omenirii.

Dar asta nu e tot. Cuvântul S-a făcut trup (Ioan 1:14); credem că nu numai că Divinitatea s-a unit cu sufletul omului, cu conștiința sa, cu sentimentele sale vii, cu voința sa, în întrupare, ci că această Divinitate a pătruns chiar trupul pe care Hristos l-a primit de la Fecioara Născătoare de Dumnezeu. Și vorbim despre aceasta într-un mod voalat atunci când credem și mărturisim că trupul lui Hristos zăcând în mormânt nu a fost supus putrezirii, deoarece moartea lui Hristos a fost o ruptură între sufletul Său omenesc și trupul Său omenesc, dar nu a fost o separare nici a sufletului, nici a trupului de Divinitate. Acest trup a fost pătruns de Divinitatea Sa, așa cum sufletul Său omenesc, coborând în iad, a strălucit cu slava acestei Divinități și a umplut iadul cu lumină veșnică, risipind pentru totdeauna întunericul teribil al absenței lui Dumnezeu. Trupul lui Hristos din mormânt, în acest sens, poate fi asemănat cu sfântul trup al lui Hristos, din care ne împărtășim, cu această pâine în care totul este pătruns de Divinitatea lui Hristos. Întreaga lume în acest trup al lui Hristos se poate recunoaște pe sine în slavă, pentru că trupul lui Hristos, asemenea tuturor trupurilor noastre, a făcut parte din lumea materială creată, iar această lume întreagă, văzându-L, contemplându-L pe Hristos, se poate vedea pe sine în slavă, așa cum este chemată să fie lumea, când, după cuvântul Apostolului Pavel, *Dumnezeu va fi totul în toți* (1 Corinteni 15, 28), când tot ce este creat va fi pătruns de Dumnezeire, când nimic nu va rămâne nedumnezeit.

Iată ce ne spune Nașterea lui Hristos. Este cu adevărat un nou început al creației, grandios, maiestuos. Paradisul antic se estompează în fața a ceea ce s-a întâmplat acum. Atunci Dumnezeu și creația erau una într-o uniune de prietenie și iubire; iar acum Dumnezeu a devenit, ca să spunem așa, o parte din lumea pe care a creat-o. Nu ar trebui să ne pregătim pentru aceasta? Nu ca un eveniment care va avea loc în noaptea de Crăciun și nu ca un eveniment care se referă doar la Hristos, ci ca un eveniment care se referă direct la fiecare dintre noi. În vremea ei, Maica Domnului știa cu o credință și o încredere neclintite că așa este; înțelepții din Răsărit au citit această taină în constelații și nu s-au îndoit și au venit; păstorii curați cu inima și simpli au auzit vestea și, de asemenea, nu s-au îndoit, au venit și ei să se închine lui Hristosul născut. Ne lipsește înțelepciunea înțelepților și puritatea inimii păstorilor, ne lipsește acea disponibilitate de a crede pe deplin în Dumnezeu și de a sluji întrupării Sale pe care o vedem în Iosif și nu se vorbește despre a deveni asemenea Maicii lui Dumnezeu...

Și astfel, fiecare dintre noi se confruntă cu întrebarea: Dumnezeul Cel Viu, din milă pentru noi, din dragoste pentru noi, a vrut să împărtășească cu noi toate lipsurile noastre și tragedia sorții noastre, și întunecimea vieții pământești și urâțenia ei în toate privințele; ne atinge aceasta mintea și inima? Cum răspundem la aceasta? Chiar ne vom bucura doar pentru câteva ore de ceea ce s-a întâmplat, vom mulțumi lui Dumnezeu, vom cânta despre minune, fără să ne

dăm seama ce înseamnă aceasta, ce spune aceasta despre fiecare dintre noi, și despre noi toți, și despre Dumnezeu? Dumnezeu cel mare, Dumnezeu cel inabordabil în slava Sa devine un copil vulnerabil, lipsit de apărare și ne spune: Mă dăruiesc Ție - fă cu mine ce vrei... Și întrebarea din fața fiecăruia dintre noi: ce fac cu El, cu această iubire a lui Dumnezeu care mi-a fost dată, cu acest Copil care se naște doar pentru a fi chinuit pe cruce și a muri pentru mine, personal, și nu numai de dragul omenirii în ansamblu?

Și ce ne spune aceasta fiecăruia dintre noi? Dumnezeu s-a făcut om; aceasta înseamnă că omul este atât de profund, există o asemenea spațiozitate în el, încât poate fi nu doar un loc al locuirii lui Dumnezeu, precum un templu, ci se poate uni cu Dumnezeu în așa fel încât totul în el devine divin. În Întrupare, totul în Hristos a fost pătruns de focul Dumnezeirii; iar Maxim Mărturisitorul putea spune că unirea Dumnezeirii și umanității în El este ca unirea focului cu o sabie, care este pusă într-o flacără și atât de pătrunsă de foc încât poate tăia cu focul și arde cu fierul... De asta este capabil omul; de asta sunt capabile trupul nostru, mintea noastră, sentimentele noastre vii, întreaga noastră ființă; și nu numai capabile, ci aceasta este chemarea noastră directă și spune că a fi cu adevărat om, a rămâne în plenitudinea umanității, înseamnă a te uni cu Dumnezeu, așa cum omul și Dumnezeu sunt uniți unul cu celălalt în Hristos. Și, desigur, o astfel de unire implică o luptă interioară a voinței noastre șovăitoare, care se îndoiește dacă să ascultăm de Dumnezeul Viu, care ne descoperă adevărata noastră chemare, sau să-l credem pe Satana, care spune: nu este nevoie! trăiește o viață pământească, trăiește puțin, veșnicia este înainte și acum bucură-te de timp...

Când vorbim despre întrupare, vorbim despre faptul că în Singura Persoană a Mântuitorului Hristos, Divinitatea și umanitatea s-au întâlnit, iar drama care are loc între noi și Dumnezeu, cum s-ar spune, a avut loc în interiorul umanității lui Hristos. Da, în Hristos s-a stabilit o armonie completă, perfectă între Divinitate și umanitate. În noi, prin botez, comuniune, har, rugăciune, luptă, chin interior, are loc această luptă; dar depinde de noi ca umanitatea cu adevărat umană, și nu cea desfigurată, să învingă în noi și, prin urmare, Divinul să învingă.

Acum ne confruntăm cu această întrebare și trebuie să o punem: oare există ea în mine? Înțeleg măreția chemării mele? Renunț la dreptul meu din naștere de dragul pământului? Cred ceea ce spune întruparea lui Hristos despre om și Dumnezeu? Și cum mă raportez la aceasta? Cum se reflectă acest lucru în viața mea, interioară și exterioară?

Cu aceste întrebări vreau acum să vă las să vă gândiți la Hristos, să vă gândiți la voi înșivă: în fața unei asemenea iubiri, rămân eu rece, indiferent? Cum pot trăi atât de liniștit pe pământ, uitând de cer, când Dumnezeu a venit pe pământ

pentru ca acest pământ și cerul să se unească, iar noi să devenim deja pe pământ ca niște cerești, mesageri din cer, pentru ca cetatea omului să devină cetatea lui Dumnezeu?

În această cuvântare vreau să spun ceva despre Maica Domnului, nu doar pentru că este Maica Domnului și din Ea s-a născut Fiul lui Dumnezeu, care a devenit Fiul Omului, ci dintr-un alt punct de vedere. Maica Domnului este răspunsul nu numai al întregului pământ, ci al întregului univers la iubirea lui Dumnezeu, la chemarea lui Dumnezeu la unirea cerului cu pământul. Ea este chipul întregii creații în capacitatea ei de a răspunde și de a răspunde iubirii divine cu toată credința ei, cu toată inima ei, cu toată viața ei, cu totul fără rezerve. Și în acest sens Maica Domnului nu este, oricât de ciudat ar suna, *doar* Maica Domnului, Ea este răspunsul *nostru* . În persoana Ei, toată creația a răspuns lui Dumnezeu cu iubire, ascultare și credință. Și de aceea cu ce evlavie și cu ce recunoștință ar trebui să O tratăm și cât de mult putem învăța de la Ea. Sfințenia Ei întrece orice sfințenie, chipul Ei strălucește cu o lumină atât de neînverzită, dumnezeiască, tulburătoare, care ne este inaccesibilă; Ea este cu adevărat, așa cum se spune în Acatist, *Steaua care descoperă Soarele* (Icos 1). Dar, pe de altă parte, ceea ce constituie sfințenia Ei poate și ar trebui să fie, într-o mică măsură, și embrionul atitudinii noastre față de Dumnezeu și față de noi înșine.

Când Preacurata Fecioară, așteptând deja nașterea Mântuitorului, a venit la Elisabeta, ea i-a zis: *Fericită este cea care a crezut, căci cele spuse ei de Domnul se vor împlini* (Luca 1:45). Elisabeta a definit-o într-un singur cuvânt: Ea este Cea care a putut să creadă fără hotar, în ascultare desăvârșită, în predare desăvârșită față de Dumnezeu, care I-a făcut o făgăduință de neînțeles despre nașterea Mântuitorului lumii din Ea. Să ne gândim la ce s-a întâmplat în această zi, când Maica Domnului se ruga sau pur și simplu era Ea însăși înaintea feței lui Dumnezeu, orice făcea, și îngerul lui Dumnezeu a stat înaintea Ea, un mesager de la Dumnezeu Însuși, și i-a anunțat că Mântuitorul, Fiul Celui Preaînalt, se va naște din Ea... Un scriitor occidental spune că atunci când s-a împlinit împlinirea timpului, Fecioara lui Israel a putut să rostească numele lui Dumnezeu cu toată inima, cu tot cugetul, cu toată ființa, iar Cuvântul S-a făcut trup, Numele S-a întrupat. Aceasta este o imagine remarcabilă; Vorbește despre cum era Ea, căreia îngerul i-a adresat acest salut minunat, dar și teribil: *Binecuvântată ești Tu între femei!...*

Sărbătorim Intrarea Maicii Domnului în Templu; aceasta este o sărbătoare care nu este menționată în Evanghelie, iar acest eveniment, ca eveniment istoric, poate că nu a avut loc niciodată; pentru că în limbajul Bisericii, templul este Casa lui Dumnezeu, este soarta lui Dumnezeu, iar Sfânta Sfintelor, unde Maica Domnului a fost condusă de marele preot, este soarta unde doar sfințenia putea

intra. Și această sărbătoare ne spune că, încă din primii ani ai săi, Maica Domnului a fost condusă de părinții ei în soarta lui Dumnezeu și că nu s-a oprit acolo, unde toți cei care se rugau, tremurând, se închinau lui Dumnezeu, ci a intrat în acele adâncimi rugătoare unde Dumnezeu și omul se întâlnesc față în față în contemplare tăcută și comuniune tăcută. Și în aceste adâncimi, Maica Domnului a trăit o viață care probabil nu a separat-o în niciun fel de ceilalți, pentru că în aceste adâncimi putea să rămână, în timp ce viața curgea normal, ca de obicei; putea fi invizibilă printre semenii ei și, în același timp, să stea înaintea lui Dumnezeu într-o astfel de contemplare tăcută, într-o astfel de tăcere, care se numește Sfânta *Sfintelor.*

Și acolo a întâlnit-o îngerul, acolo i-a anunțat nașterea Mântuitorului. Și de aceea Mântuitorul s-a putut naște din Ea, pentru că Ea era acolo. Ea nu a fost doar instrumentul întrupării; așa cum spunea Sfântul Grigorie Palama [39] în secolul al XIV-lea, întruparea ar fi fost la fel de imposibilă fără participarea și consimțământul Maicii Domnului, pe cât ar fi fost imposibilă fără voința pozitivă a Tatălui Ceresc. În Ea s-a restabilit armonia dintre creatură și Creator, consonanța; în aceste adâncimi, care sunt desemnate prin cuvântul *sfânta sfintelor,* Maica Domnului s-a revelat lui Dumnezeu pe deplin, iar miracolul Întrupării s-a putut săvârși.

Și aceasta este prima noastră lecție. Dacă vrem să devenim un loc al locuirii lui Dumnezeu, dacă vrem să devenim un templu, chiar o peșteră, chiar o iesle, trebuie să mergem adânc, adânc în propriul nostru suflet, adânc în propria noastră viață, în acele adâncimi neclintite unde putem sta înaintea lui Dumnezeu cu o minte neîmpărțită, o inimă neîmpărțită, o voință și o dorință neclintite, să intrăm în acea tăcere profundă unde putem pronunța numele lui Dumnezeu cu întreaga noastră ființă, să spunem un cuvânt din care toate puterile firii noastre umane să tremure și să se înnoiască; precum Natanael, precum a spus Toma: *Domnul meu și Dumnezeul meu!*

Acesta este primul lucru; dar acest prim lucru ne cere o ispravă, pentru că trăim la suprafața vieții noastre, nu intrăm în adâncuri, nu ne dăm nici timp, nici ocazia să intrăm în noi înșine, astfel încât tot ce ne înconjoară să fie uitat, pentru a ne putea cufunda într-un loc unde o întâlnire cu Dumnezeu este posibilă, unde nu mai există nicio ezitare sau tremur de gândire, sentimente și voință. Și aceasta este sarcina care ne așteaptă pe fiecare dintre noi. Pentru că fiecare dintre noi visează la această întâlnire; și într-adevăr, această întâlnire are loc, așa cum a avut loc întâlnirea cu Hristos pe pământ pentru sute de oameni care L-au perceput cu o profunzime mai mare sau mai mică. Dar suntem chemați la mai mult; după Răstignire, după coborârea lui Hristos la iad, după Înviere și Înălțare, ni s-a lăsat o moștenire și mai mare decât acea minune a întâlnirii cu Mântuitorul

pe pământ, care a fost dată apostolilor Săi, și ucenicilor Săi, și celor care ne-au întâlnit...

Dar dacă ne gândim la Maica Domnului, există și alte lucruri foarte importante. O venerăm ca Fecioară, ne minunăm de smerenia Ei și uneori uităm ce a însemnat pentru Ea să primească vestea bună a Nașterii Domnului. Fecioria nu este doar o stare a minții și a trupului, fecioria este o stare a spiritului, sufletului și trupului; ne este dată în embrion la naștere și este păstrată un anumit număr de ani; dar, în același timp, este o sarcină; fecioria este ceva în care trebuie să creștem; nu este doar un dat, este una dintre formele sfințeniei. Constă în a ne elibera de tot ceea ce este introdus în noi din exterior, care ne supune și ne înrobește; este libertatea supremă a unei persoane care poate sta înaintea lui Dumnezeu complet și fără limite, care este deschisă lui Dumnezeu și căreia nimic, nici spiritual, nici fizic, nici măcar spiritual, nu o poate împiedica să fie înaintea lui Dumnezeu și să se deschidă lui Dumnezeu fără limite. Aceasta este puritatea supremă a gândului, a inimii și a cărnii, dar o puritate care nu este doar un dat primar, ci este purificare și sfințire.

Și în acest sens, virginitatea merge mână în mână cu smerenia. Suntem obișnuiți să ne gândim la smerenie ca la starea unei persoane care a încetat să mai vadă în sine orice ar putea provoca vanitate, mândrie sau mulțumire de sine. Dar smerenia este ceva mai mult: este împăcare până la capăt, este pace cu tot. Este o stare de predare până la capăt, dincolo de frică, dincolo de autoapărare; este vulnerabilitate și neapărare maximă. Și, în același timp, este o astfel de deschidere către Dumnezeu încât Îi dă Lui oportunitatea de a acționa asupra noastră, orice vrea El să facă cu noi, orice vrea El să devenim. Este o disponibilitate, tocmai datorită acestei împăcări, de a accepta orice umilință sau orice glorie cu aceeași deschidere, fără tremur și fără plăcere. Virginitatea și smerenia în frumusețea lor desăvârșită le vedem în Maica Domnului. Și Ea ne cheamă la ambele: Nu vă temeți! Credeți numai! Predăți-vă lui Dumnezeu! Eliberați-vă de tot ceea ce vă leagă. Nu te teme că vei pierde pământul, căci te vei deschide spre cer, nu te teme tocmai pentru că Dumnezeu s-a făcut om și a coborât cerul pe pământ și a ridicat pământul la cer. În persoana Lui, prin Înălțare, nu numai omenirea, ci toată creația a intrat cu trupul Său înviat în însăși taina Veșnicei și Sfintei Treimi. Ioan Gură de Aur spune: dacă vrei să cunoști măreția omului, ridică-ți ochii spre cer și vei vedea pe Fiul Omului stând pe tron, la dreapta lui Dumnezeu și a Tatălui...

Însă în această smerenie, în această virginitate, în această deschidere și devotament complet față de Maica Domnului, există și altceva la care nu ne gândim. Este ca și cum ar fi un test al autenticității credinței Ei, adică al încrederii Ei neîmpărțite în Dumnezeu. În acele zile, dacă o fată năștea un copil, era ucisă cu pietre. Și acum auzea această veste bună, ceea ce noi numim vestea bună,

adică vestea bună, minunată că Fiul lui Dumnezeu se va naște din Ea. Dar nu era căsătorită, era doar mireasă, nu cunoștea un soț; a spune la aceasta *Amin! Iată, roaba Domnului, fie-mi mie după voia Ta* (Luca 1:38) era echivalent cu a spune: Știu că după lege trebuie să fiu ucisă cu pietre pentru nașterea acestui Fiu; dar căile lui Dumnezeu sunt de nepătruns și facă-se voia Lui... În acest sens, Ea s-a dovedit a fi o adevărată fiică a tatălui tuturor credincioșilor - Avraam. Lui Avraam i s-a promis de către Dumnezeu că va avea un fiu care va fi primul dintr-un neam mare, numeros ca stelele cerului, ca nisipul mării. Și Isaac s-a născut și a crescut și nu a fost doar speranța tatălui său, ci o mărturie vie că promisiunea lui Dumnezeu fusese împlinită. Și astfel Dumnezeu i-a poruncit tatălui său să ia acest copil și să-l ofere ca jertfă sângeroasă, să-l junghie. Și Avraam a crezut în Dumnezeu, adică a avut încredere în Dumnezeu, ca și cum s-ar fi contrazis pe Sine Însuși. A lăsat în seama lui Dumnezeu să știe ce urma să se întâmple. Numai având încredere deplină în El a ascultat de cuvântul Lui. Și Domnul, după ce i-a testat credința până la sfârșit, l-a salvat pe copil de la moarte.

Maica Domnului nu întreabă ce se va întâmpla, ci doar răspunde: *Iată, roaba Domnului, fie-mi mie după voia Ta...* Cu aceasta, Ea ne pune a treia întrebare - după întrebările despre fecioria noastră spirituală și smerenia noastră - întrebarea unde se termină încrederea noastră în Dumnezeu. Ne încredem în Dumnezeu doar în măsura în care înțelegem căile Sale? Ne încredem în Dumnezeu doar până când încrederea noastră se ciocnește cu neîncrederea noastră? Sau suntem capabili, ca Ea, să spunem - în măsura noastră, desigur: Iată, roaba Domnului. Sunt a Ta, Doamne, sunt a Ta, cred în Tine, mă încred în Tine până la sfârșit, facă-se voia Ta, căci este bună. Dar cum se va realiza această voință, care va fi efectul ei - nu este treaba mea, a Ta, Doamne...

Și mai departe, mai este un loc asupra căruia aș dori să vă atrag atenția și a mea; am vorbit despre asta de mai multe ori, dar aș dori să revin asupra lui în contextul în care vorbim acum. Este povestea din Cana Galileii, această conversație ciudată dintre Mântuitorul și Maica Domnului (Ioan 2:1-10). O nuntă într-un sat sărac; inimile sunt încă atât de însetate de bucurie, iar nunta se termină: vinul este băut, lumânările se sting, este timpul despărțirii, iar inimile sunt atât de pline de dorința de a rămâne puțin mai mult în această minune a iubirii și a bucuriei, în această minune care prevestește Împărăția lui Dumnezeu, așa cum va fi. (Într-un manuscris antic al Evangheliei există un astfel de loc. Ei îl întreabă pe Hristos: când va veni Împărăția lui Dumnezeu? Și El răspunde: Împărăția lui Dumnezeu a venit deja, unde doi nu mai sunt doi, ci unul...) Nu vrei să te desparți, nu vrei să părăsești acest mic cerc, care este deja Împărăția iubirii. Și astfel Maica Domnului se întoarce către Mântuitorul și spune: Nu mai au vin!.. Și Mântuitorul îi pune o întrebare: Ce avem eu și Tu în comun? De ce Îmi pui această întrebare - Tu, și nu președintele ospățului? Oare pentru că Tu ești Maica Mea după trup și simți că ai niște drepturi speciale?.. Și El adaugă: Nu a

venit încă vremea Mea... Dacă totul se reduce la faptul că Tu ești Maica Mea după trup, iar apropierea noastră umană este de așa natură încât Tu Îmi poți spune ceea ce alții nu îndrăznesc să spună - acesta este încă pământ, cerul nu s-a deschis... Maica Domnului aude întrebarea Lui - nu numai cuvintele rostite, ci întrebarea pe care au pus-o. Și Ea răspunde la ea nu cu vorbe, ci cu fapte. Se întoarce către slujitori și le spune: *Orice vă va spune El - faceți...* Și prin aceasta Își arată credința neîmpărțită, calmă că Fiul Ei este Fiul lui Dumnezeu. Prin credința ei cerul coboară pe pământ. Și această sărbătoare a iubirii pământești devine un loc unde se revarsă iubirea divină. Hristos a săvârșit prima Sa minune: a venit vremea Lui nu pentru că era nevoie, nu pentru că era sete de bucurie, ci pentru că Maica Domnului, prin credința Sa, i-a adus pe toți cei care erau acolo la credința lui Hristos.

Și la asta trebuie să ne gândim. Care este poziția noastră în raport cu Mântuitorul? Suntem creștini ortodocși; nu se întâmplă oare adesea să ne comportăm ca și cum, în virtutea acestui fapt, am avea niște drepturi naturale și mai mult decât oricine altcineva am avea dreptul să ne întoarcem către Hristos, să așteptăm de la El un răspuns, un anumit răspuns la rugăciunea noastră? Nu se întâmplă oare să ne întoarcem către Hristos tocmai ca și cum am fi înrudiți cu El în trup și, prin urmare, am avea dreptul, iar El are obligația? Ne dăm seama că suntem legați de Hristos tocmai prin miracolul credinței noastre? Miracolul faptului că, deși suntem infinit aproape de El, pentru că El este infinit aproape de noi, El rămâne pentru noi Dumnezeul nostru, Mântuitorul, Domnul - adică Stăpânul...

Și o altă întrebare care se pune: găsim în noi înșine acea receptivitate, acea compasiune, acea capacitate de a ne bucura profund cu cei care se bucură și de a ne întrista cu cei care se întristează, pe care o vedem în această poveste despre Maica Domnului? Pentru Ea, nimic nu este prea mic: minunea de la Cana Galileii sau minunea mântuirii din iubire sunt într-un fel același lucru. Capacitatea ei de a compătimi și de a se bucura: de a-i compătimi pe cei care sunt în întristare, de a se bucura împreună cu cei care sunt bucuroși, așa cum spune un imn bisericesc, *fără invidie* - adică fără invidie, cu bucurie pură că astfel de lucruri se întâmplă.

Și această întrebare stă în fața noastră: ni s-a dat atât de multe de știut, ni s-a dat o asemenea experiență despre Maica Domnului și Mântuitorul; am introdus vreodată pe cineva în viața noastră în această privință? Maica Domnului s-a întors către slujitori: *orice spune El, faceți...* Ni s-a întâmplat vreodată, când oamenii din jurul nostru erau în nevoie, sau tânjeau după bucurie, sau lâncezeau de durere, să spunem cuiva: întoarce-te către Singurul Care poate să-ți alunge tristețea sau să-ți împlinească, adică să-ți aducă la plinătate bucuria... Iar la întrebarea: cum să faci asta? - răspunde: orice îți spune El - fă; fă cu tremur în

inimă, dar fără teamă, așa cum a făcut Ea, primind vestea bună, acea veste bună teribilă despre care am vorbit.

Și mai este un lucru despre Maica Domnului pe care vreau să-l menționez. Ea nu numai că s-a dăruit pe sine (și asta este mult mai mult decât poate face oricare dintre noi), ci L-a dăruit și pe Fiul ei. În ziua Întâlnirii Domnului, a avut loc începutul drumului crucii lui Hristos, concret; El a fost jertfit în această zi. Pentru că acel rit străvechi evreiesc pe care ni-l amintim la Sărbătoarea Întâlnirii a fost stabilit în memoria fugii din Egipt, când Domnul i-a spus lui Moise că a nimicit pe întâii născuți ai Egiptului pentru mântuirea lui Israel și, ca și cum ar fi fost o răscumpărare pentru aceste morți, fiecare întâi născut de parte bărbătească trebuie adus la El în templu și că El va avea dreptul de viață și de moarte asupra lui. Din generație în generație, acești întâi născuți de parte bărbătească au fost aduși. Și fiecare mamă și tată știau ce înseamnă, că glasul lui Dumnezeu putea fi auzit: Îl iau pe acesta la Mine prin junghiere... Și o singură dată a acceptat Domnul această jertfă, deși nu a săvârșit-o imediat: când Fiul Său Unul Născut a fost adus de Fecioară Maică la templu, El a fost acceptat ca o jertfă sângeroasă, iar mai bine de treizeci de ani mai târziu această jertfă a fost făcută pe Golgota. Și așa cum Maica Domnului L-a adus la templu, așa a stat Ea la cruce; Nu s-a luptat, nu a cerut milă, nu s-a rugat pentru o minune. Știa că pe cruce s-a împlinit ceea ce împlinise când a adus acest copil la templu, întâiul născut de sex masculin. Își dă Fiul morții. Renunță la cel mai prețios, singurul lucru prețios pe care îl are.

Și când ne adresăm Maicii Domnului cu rugăciunea: *Mântuiește-ne!* — mi se pare că Îi spunem: Doamnă! Sunt responsabil, din cauza păcătoșeniei mele, atât pentru întrupare, cât și pentru răstignirea Fiului Tău. Dacă Tu mijlocești, nicio putere de pe pământ sau din cer nu mă poate arunca în distrugere. Dacă Tu ierți, nimeni nu mă va condamna... Suntem atât de obișnuiți cu aceste cuvinte încât le rostim cu ușurință; dar spunând acestea, trebuie să fim conștienți de ceea ce spunem: mântuiește-ne de responsabilitatea pentru uciderea comisă prin păcat pe Golgota; mântuiește-ne de condamnarea care altfel ar cădea asupra noastră. Căci dacă ar fi un singur păcătos pe pământ — eu — atunci Dumnezeu ar fi venit în același fel, s-ar fi întrupat în același fel și ar fi suferit și ar fi murit pe cruce în același fel. El nu moare pentru mulțime. El moare pentru fiecare. El suferă pentru fiecare, Se dăruiește fiecăruia. În viața unui sfânt se povestește cum un preot, indignat de păcătoșenia pe care o vedea în jurul său, a început să se roage lui Dumnezeu ca pedeapsa să vină în sfârșit. Și Hristos i s-a arătat și i-a spus: nu te ruga așa, nu te ruga pentru pedeapsă! Dacă ar fi nevoie să mântuiesc măcar o persoană, sunt gata să retrăiesc toate patimile, și răstignirea, și moartea... Și la aceasta Maica Domnului participă complet, în întregime, cu tăcerea Ei. Nu spune un cuvânt în speranța de a-Și salva Fiul de chinuri cumplite și de moarte; niciun cuvânt. Îl dăruiește pentru fiecare dintre noi. Și rugându-ne Ei pentru mijlocire,

trebuie să ne amintim cu ce preț mijlocește Ea pentru noi; și cu ce trepidație, cu ce recunoștință trebuie să O tratăm în această ispravă a Ei de neînțeles a iubirii.

Despre isprava iubirii [40]

Ne aflăm din nou în pragul Nașterii lui Hristos; peste câteva zile vom cânta despre cum se naște Hristos, cum Dumnezeu a intrat în lume în trup; și în aceasta nu putem să nu discernem dragostea profundă, solemnă și jertfelnică a lui Dumnezeu. Lumea a fost creată prin această dragoste, a fost creată pentru această dragoste. În „Viața" Protopopului Avvakum, în prefață, există o reflecție asupra creării lumii; înfățișând Consiliul Veșnic al lui Dumnezeu, care a precedat actul creator, Protopopul Avvakum și-l imaginează astfel. Dumnezeu Tatăl, Dragostea Atotînțeleaptă, se întoarce către Fiul Său, prin Care totul trebuie creat, și Îi spune: Fiule, hai să facem lumea! - Și Fiul răspunde: Da, Tată! - Și Tatăl îi spune Fiului: Da; dar această lume se va îndepărta de Noi în păcat, iar pentru a o mântui, Tu va trebui să te faci om și să mori... Și Fiul răspunde: Așa să fie, Tată!... Și prin cel mai înțelept Sfat, iubire și omnipotență a Sfintei Treimi, lumea în care trăim este creată - nu așa cum o vedem noi, așa cum a fost făcută prin căderea omului de Dumnezeu, o lume desfigurată de păcat; ci o lume care a răsărit după cuvântul lui Dumnezeu din neexistența completă în primăvara ei, frumusețea și armonia primordială, în armonia ei perfectă cu Dumnezeu, pentru că atunci lumea nu cunoștea altă lege decât această chemare a lui Dumnezeu și în armonie cu ea însăși, pentru că, fiind în armonie cu Dumnezeu, toată creația era și ea într-o uniune de iubire reciprocă, *în ordine.* Aceasta este prima, de neînțeles de frumoasă întâlnire a lui Dumnezeu cu creația Sa și a fiecărei creații între ele. Ieșind din neexistență, fiecare creație s-a găsit față în față cu Dumnezeul Cel Viu, cu iubirea Divină și a auzit glasul lui Dumnezeu chemând-o la cea mai profundă, cea mai perfectă comuniune cu El. Și, împreună cu aceasta, fiecare creatură vedea înaintea sa tot ceea ce era deja creat de Dumnezeu și tot ceea ce ieșea din neființă, într-o frumusețe de neînțeles. Astfel a creat Dumnezeu lumea, așa a fost lumea până când s-a îndepărtat de Dumnezeu, mai întâi prin păcatul îngeresc, apoi prin păcatul omenesc.

Acum așteptăm a doua întâlnire, care s-a întâmplat deja în istorie prin Întruparea Fiului și Cuvântului lui Dumnezeu, dar care se poate întâmpla fiecăruia dintre noi într-un an, într-o zi, când deodată vedem, înțelegem și simțim venirea lui Dumnezeu. Fiul lui Dumnezeu a devenit fiul omului, Cuvântul lui Dumnezeu s-a întrupat; istoria umană L-a cuprins pe Dumnezeu Însuși; și prin Întrupare toată creația a ajuns să fie legată de El. Trupul lui Hristos, trupul omenesc viu, aparține

acestei lumi create de materie, iar în ea toată creația, tot ceea ce ni se pare mort și insensibil, s-a recunoscut deodată ca fiind îndumnezeit, unit cu Dumnezeu, nu nici măcar în frumusețea care era la începutul veacurilor, ci în acea frumusețe - deși aici ascunsă - la care este chemată creația, când, așa cum spune Apostolul Pavel, *Dumnezeu va deveni totul în toți* (1 Corinteni 15:28), când viața divină pătrunde totul.

Într-un fel foarte trist, omul este cel mai puțin sensibil la acest lucru și este deosebit de trist să ne gândim că noi, creștinii, credem toate acestea, le știm cu siguranță din martorii antici, apostoli, evangheliști și din experiența sfinților și din viața Bisericii din care suntem părtași; dar nu le trăim cu suficientă profunzime și putere. Trăim oare în conștiința constantă - nu a minții, ci a întregii noastre ființe - că Dumnezeu a intrat în lumea în care ne aflăm? Că în inima istoriei umane actuale se află întruparea Fiului lui Dumnezeu și că noi, creștinii, prin credința noastră, cunoașterea noastră, experiența noastră, suntem uniți cu El așa cum nimeni altcineva în lume nu este?

Și știm ce s-a întâmplat apoi; știm cum nou-născutul Hristos a fost întâmpinat de răceala, răutatea și ura omenească. Când Mântuitorul era pe cale să se nască, Maica Lui, însoțită de Iosif, a bătut la fiecare ușă și nimeni nu le-a deschis. În satul Betleem nu era niciun loc pentru ei, nicăieri. Probabil că acest lucru ne este deosebit de clar acum, palpabil, când ne gândim la nenumărații oameni dați afară din casele lor, care și-au pierdut satele și orașele, lipsiți de patria lor, care nu pot ancora nicăieri, care nu pot veni nicăieri, pe care nimeni nu îi invită. A fost odată nevoie de imaginație pentru a imagina acest lucru; acum auzim despre asta tot timpul, ne este mai ușor să ne imaginăm cum Maica Domnului, gata să fie eliberată de povară, însoțită de Iosif, căuta un loc unde să-și pună capul, unde să-L poată aduce în lume pe Fiul lui Dumnezeu întrupat. Dar fiecare avea propriile griji, fiecare era fericit acasă, era lumină, era cald, aveau suficientă mâncare. Și dacă cineva era sărac, nu voia să-și împartă nici coliba, nici pâinea cu străinii. Așa că acum vin oamenii, bat la uși, și nu sunt lăsați să intre, exact ca atunci. Am învățat un cuvânt foarte ciudat și teribil: *străin.* Îmi amintesc că acum câțiva ani eram în Lavra Sfânta Treime; Patriarhul era acolo, oaspeți; era ora cinei, am început să-mi caut locul. Și unul dintre călugări mi-a spus: da, Vlădică, stai unde vrei! I-am răspuns atunci: Nu pot sta în locul altcuiva! Și s-a uitat la mine cu uimire și oarecare durere și a spus: Vlădică, nu sunt străini aici, doar ai noștri!.. Milioane de oameni nu pot auzi asta acum, pentru că în ochii, în inimile altora sunt străini; Nimeni nu vrea să-i spună altuia: *locul* tău este aici, ești ruda mea, pur și simplu pentru că ești ființă umană și ești aproapele meu, pur și simplu pentru că ai o nevoie, iar eu am posibilitatea să-ți alung nevoia... Așadar, Hristos și Maica Domnului au întâlnit același răspuns din casă în casă: du-te mai departe, nu este loc pentru tine aici!

Și în vremea aceea, când în tot satul Betleemului nimeni nu simțea nici milă omenească, nici venerație și groază duhovnicească că Maica Domnului era la ușa lui, atunci magii de atunci, aflați la marginea lumii, călătoreau în căutarea lui Hristos. Li s-a descoperit că în Iudeea se va naște un nou Împărat, un Împărat veșnic, nu trecător; un Împărat a cărui Împărăție nu trece, ci rămâne veșnic. Au urmat steaua care le-a arătat calea. Cei mai înțelepți, cei mai învățați L-au găsit pe Hristos într-o peșteră, pentru că căutau adevărul. Și păstorii L-au găsit și pe Hristos, oameni analfabeți, neînvățați, dar cu o simplitate a inimii care le permitea să creadă pur și simplu cuvântul veștii bune îngerești; au venit și ei.

Simplitatea și sinceritatea umană, și înțelepciunea omenească L-au găsit pe Hristos; tot ce era între aceste extreme, L-a trecut pe lângă El. Nu ne este dat să fim înțelepți; ci să ne purificăm inimile, să le deschidem, să ne urmăm inimile, este dat fiecăruia dintre noi, fiecare dintre noi poate face asta. Frica, egoismul ne țin pe loc, așa cum frica i-a ținut pe locuitorii Betleemului: ce se va întâmpla? Iată că acest bărbat, această femeie care așteaptă un copil va intra în viața lor, în coliba lor, îi vor tulbura, cine știe - vor rămâne; și ce se va întâmpla apoi?... Așadar, acționăm în raport cu Dumnezeu în general; ne întoarcem ușor către El atunci când avem nevoie; dar să deschidem, să dăm larg ușa inimii, ușa vieții noastre, ne este frică: ce se întâmplă dacă venirea Lui va fi sfârșitul întregii păci, al structurii pe care am creat-o și o creăm cu atâta dificultate? Ce se întâmplă dacă El ne cere să luăm viața în serios, să credem în serios că El este Domnul, ca căile Lui să fie căile noastre, gândurile Lui să devină gândurile noastre? Ce-ar fi dacă Domnul ar mătura toată ordinea care ne este atât de dragă, o ordine care uneori este moartă, lipsită de viață, dar o ordine în care ne-am obișnuit și ne-am simțit confortabil să trăim, fără sentimente profunde, fără experiențe puternice, fără niciun gând special, trăind așa cum trăim - atâta timp cât trăim o viață protejată.

Și astfel, Hristos, chiar în noaptea nașterii Sale, ne arată că, pentru noi, pentru a ne elibera din captivitatea în care ne-am dat, El alege în mod liber vulnerabilitatea completă, exilul, este de acord, chiar înainte de nașterea Sa, să fie numit străin și de prisos, este gata să fie respins, exclus, este gata să se dea pe Sine Însuși. Și prin aceasta El devine, cum s-ar spune, în termeni pământești, liber. Nu datorează nimic lumii care nu-L primește; El poate spune acestei lumi adevărul, El poate acționa cu libertatea Sa regală. Cei care Îl ascultă devin prietenii Lui. El Însuși spune: Nu vă mai numesc robi, robi, pentru că robul nu cunoaște voia stăpânului său; ci vă numesc prieteni, pentru că v-am spus toate lucrurile (Ioan 15:15) - toate cele despre căile lui Dumnezeu, toate despre calea Lui și toate despre căile noastre.

Și aceasta continuă de-a lungul vieții lui Hristos. El este înconjurat de un mic cerc de oameni care au auzit *adevărul* în vocea Lui , care au recunoscut adevărul în

cuvintele Sale: adevărul despre viață, adevărul despre Dumnezeu și despre om, și despre relația lor unul cu celălalt, și despre ceea ce trebuie să facă un om care este în armonie cu Dumnezeu, care a devenit din nou al lui Dumnezeu. Și apoi există o întreagă mare de opoziție; un cerc de fier de dușmani și o mulțime de oameni înspăimântați, confuzi, nesiguri. Gândiți-vă la Golgota, la răstignirea Mântuitorului: pe deal este construită crucea, iar pe cruce Fiul lui Dumnezeu moare în trup. El moare pentru că ne-a iubit atât de mult încât a devenit ca noi în toate, cu excepția păcatului; El moare pentru că a luat partea lui Dumnezeu, iar lumea din jurul Lui nu L-a putut, nu a vrut să-L cuprindă. Hristos a fost răstignit în afara porților Ierusalimului, adică în afara societății umane, în afara orașului, ca un țap ispășitor exilat în deșert, asupra căruia au căzut păcatele vechiului Israel și care a fost exilat spre distrugere în afara porților, în afara orașului, în afara societății; o bucată tăiată, tăiată... Aici are loc cea mai tragică luptă: Fiul nemuritor al lui Dumnezeu moare în trup; moare prin libera Sa alegere, pentru a ne deschide calea spre veșnicie. Sfântul Grigorie Teologul spune: ceea ce Hristos nu a împărtășit, nu a răscumpărat... S-a împărtășit cu totul, inclusiv cu consecințele păcatului, care l-a făcut pe om muritor și l-a înstrăinat de Dumnezeu. El moare tocmai în această groază a părăsirii lui Dumnezeu: *Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, pentru ce M-ai părăsit?..* (Matei 27:46) El moare din părăsirea lui Dumnezeu...

În jurul Lui sunt două cruci, doi hoți, doi criminali; amândoi sunt condamnați de legea omenească pe bună dreptate; și, în același timp, condamnarea de către această lege a unui om nevinovat, perfect, Hristos, dovedește neadevărul acelor oameni care au decis soarta acestor trei răstigniți. Fiecare dintre acești hoți își vede starea, păcatul, crima și condamnarea cu ochi diferiți tocmai pentru că Cel Nevinovat este răstignit lângă el. Unul, văzând că aceiași oameni care l-au condamnat pe el, l-au condamnat pe Mântuitorul la moarte, respinge dreptul lor de a pronunța judecata și se răzvrătește împotriva acesteia; se răzvrătește împotriva instanței, împotriva judecătorilor și, în cele din urmă, împotriva lui Dumnezeu, care a permis acest neadevăr. Iar celălalt, văzând că judecata omenească poate condamna la moarte chiar și un om nevinovat, își acceptă condamnarea ca fiind cuvenită, îl recunoaște pe Hristos ca Mântuitor al său, iar Hristos îi promite iertare și paradis în aceeași zi...

Mai departe, lângă cruce, sunt două persoane: Maica Domnului și Ioan; Maica Domnului, care acum mai bine de treizeci de ani a auzit vestea bună minunată că ceea ce se va naște din ea va fi sfânt, Fiul lui Dumnezeu, Mântuitorul lumii (Luca 1:35); dar a auzit și de la Simeon, Primitorul lui Dumnezeu, că o sabie îi va străpunge inima (Luca 2:35). Și acum se întâmplă ceea ce motivează pentru care L-a adus pe Pruncul Hristos la templul din Ierusalim pentru a-L prezenta înaintea lui Dumnezeu. Fiecare prunc de parte bărbătească din Israel a fost adus lui Dumnezeu ca răscumpărare pentru moartea pruncilor egipteni care au murit

sub Moise, când evreii au părăsit robia egipteană. Asupra fiecărui nou-născut, Dumnezeu avea puterea vieții și a morții. Și El nu a folosit niciodată această putere; simbolic, viața unui miel sau a doi porumbei a fost jertfită ca răscumpărare. Dar de data aceasta, singura dată în istorie, când Fiul lui Dumnezeu a fost adus la templu, la locul propriei Sale locuințe, această jertfă a fost acceptată și împlinită pe Golgota. Răscumpărarea a fost acceptată și jertfa a fost făcută. Și oamenii priveau. Maica Domnului, care apoi a adus Pruncul la templu, dându-L o dată pentru totdeauna lui Dumnezeu, stă tăcută la cruce și Îi permite Fiului Său să moară după voia Sa liberă și după voia atotînțeleaptă a Tatălui. Ucenicul Ioan cunoaște doar iubirea, credința desăvârșită, deschisă; și el, de asemenea, stă tăcut, fără să se răzvrătească împotriva a ceea ce se întâmplă prin cuvânt sau mișcare, pentru că crede nemărginit că adevărul se împlinește, deoarece așa a voit Învățătorul și Domnul său.

Și apoi sunt oamenii - soldații care L-au răstignit pe Mântuitorul și cei doi criminali; ei nu simt nicio responsabilitate, ei urmează ordine... Cât de teribil de asemănători sunt cu noi, în multe împrejurări ale vieții noastre, când săvârșim neadevăr, când îl săvârșim, când participăm la el și spunem: acționăm conform legii, acționăm așa pentru că ni se ordonă... Cât de ușor este să transferăm responsabilitatea asupra legii, asupra altora, asupra împrejurărilor, asupra propriei noastre neputințe, asupra oricărui lucru, doar pentru a nu ne asuma acea responsabilitate care ar putea fi un semn al noblețeі noastre omenești în noi... Și dușmanii lui Hristos, râzând de El, triumfători; și apoi mulțimea. Această mulțime este atât de asemănătoare cu noi! Mulțimea a venit pentru un spectacol: viața este incoloră, nu se întâmplă nimic în ea; și acum execuția e pe cale să aibă loc - aș vrea să o văd!.. Trebuie să-L răstignească pe Cel Care S-a declarat Mântuitorul lumii, Fiul lui Dumnezeu, Cel Care a făcut minuni, a cărui rugăciune Dumnezeu a ascultat-o - aș vrea să mă duc să văd: ce se va întâmpla în continuare?.. Nu ca să particip, ci ca să privesc, sau să particip doar cu muchie de suflet, ca să fiu mișcat - și atât.

Nu mergem să vedem execuții; nu avem voie în închisori, rareori, rareori mergem la spital; dar cât de des se întâmplă ca atunci când cineva este îndurerat, prietenii lui se adună în jurul lui pentru a-i împărtăși durerea. Dar cât de inegal și nedrept este împărtășită această durere. Un om va veni la altul, va sta, va asculta, din propria sa bunăstare va spune câteva cuvinte de consolare; sau, cu ocazia durerii altuia, amintirea propriei dureri va fi reînviată și va plânge cu ea; sau, în cel mai bun caz, o adevărată compasiune se va trezi pentru scurt timp, dar cât de scurtă este aceasta! Așadar, un om stă o jumătate de oră, o oră, câteva ore, apoi pleacă; și de îndată ce este afară, de îndată ce este pe stradă, este deja liber de această durere, această durere este doar o amintire. Celălalt om rămâne complet în această durere, cufundat, sfâșiat; iar vizitatorul său și-a purtat durerea cu el pentru puțin timp și acum poate respira liber.

Este foarte asemănător cu modul în care oamenii au ajuns să vadă un spectacol teribil, o execuție. Printre ei erau diferiți oameni. Unii sperau că Hristos, așa cum L-au chemat dușmanii Săi, va coborî de pe cruce, va dovedi Divinitatea Sa, va obține o victorie, va deveni rege, va înlătura dușmanii Săi și va fi posibil să creadă cu încredere, fără riscuri, și să se alăture rândurilor ucenicilor Săi - acum că totul este clar... Acest lucru s-a întâmplat de atâtea ori în istorie. Prima generație de creștini a fost persecutată, erau puțini la număr și erau puternici ca cremenele; apoi persecuția a încetat, iar oamenii care au fost atinși la limită de predica lui Hristos s-au alăturat Bisericii. Și apoi Biserica, credința creștină a devenit credința împăratului bizantin - și apoi mulțimile au venit în număr mare. Mulți probabil se așteptau: dacă El coboară de pe cruce, atunci Îl pot urma, pot împărtăși victoria Lui... Chiar și ucenicii Săi, Iacov și Ioan, s-au gândit la asta; Când Hristos le-a vorbit despre ce urma să I se întâmple, au venit la El în drum spre Ierusalim, cerând să li se dea să stea la dreapta și la stânga lui Hristos cel victorios în Împărăția lui Dumnezeu. Hristos îi întreabă: Puteți bea paharul Meu, puteți fi botezați cu botezul Meu? - adică: Puteți împărtăși întregul Meu destin? Iar la răspunsul lor: Putem! - El spune: Veți împărtăși totul cu Mine, dar să vă dau să stați la dreapta și la stânga Mea - nu depinde de Mine... Aceasta însemna: fiți *credincioși* Mie până la sfârșit: nu puteți crede în Dumnezeu că și El va fi credincios?..

Aceasta ni se adresează nouă tuturor, așa cum a fost adresată în tăcere de pe cruce tuturor celor care așteptau manifestarea victoriei pentru a se alătura Cuceritorului: sunteți gata să împărtășiți cu Mine soarta Mea pământească pe cruce? Sunteți gata să mergeți pe calea pe care merg Eu, calea iubirii sacrificiale, uitându-se de sine, preocupându-mă doar ca oamenii să creadă în Dumnezeu și să devină poporul lui Dumnezeu?

Și probabil că în mulțimea aceea de la Golgota erau și alți oameni răniți în inimile lor de cuvintele, predica, minunile lui Hristos și, în cele din urmă, de imaginea Lui, și care se temeau: dacă toate acestea sunt adevărate!? Pentru că, dacă toate acestea sunt adevărate, atunci totul în viață trebuie schimbat, este imposibil să continui să trăiești așa cum am trăit până acum; nu trebuie să trăiești pentru tine însuți, nu trebuie să trăiești pentru un cerc restrâns al tău, trebuie să recunoști ca fiind cel mai apropiat aproape al tău persoana care are cea mai mare nevoie de tine; trebuie să înveți să iubești, adică să trăiești pentru ceilalți și pentru ceilalți. Au stat și s-au gândit: dacă Hristos moare pe cruce, atunci toate acestea sunt un vis, toate acestea sunt ireale și asta înseamnă că poți trăi așa cum ai trăit până acum, poți trăi iresponsabil, prădător, concentrat pe tine însuți și pe propria viață; atunci această groază a iubirii, care cere totul, poate fi înlăturată... Și au stat și au așteptat cu speranță ca Hristos să moară. Nu există oare mulți astfel de oameni acum și nu există oare ceva din aceste sentimente în fiecare dintre noi: dacă ar fi posibil să slăbim cutare sau cutare cuvânt al

Evangheliei printr-o explicație, să-l înlăturăm prin niște argumente, dacă Evanghelia ar putea fi făcută ușoară, fără a necesita efortul tuturor puterilor și predarea de sine acelei puteri care poate face ceea ce este imposibil pentru om!? Nu există oare astfel de tendințe în noi? Da, dacă nu ar exista, atunci nu am păcătui; atunci voia lui Dumnezeu ar fi voia noastră, adevărul lui Dumnezeu ar fi adevărul nostru, viața lui Dumnezeu ar fi viața noastră!... Păcătoșenia noastră este condiționată tocmai de faptul că încercăm constant, reușim să slăbim efectul fiecărui cuvânt, iar cuvintele care nu admit slăbire, să le uităm, să le dăm deoparte: aceasta nu este pentru mine! Aceasta este pentru cei puternici, aceasta este pentru sfinți!... Dar Evanghelia a fost vestită tuturor; vestea bună a fost vestită pentru toți; Întreaga veste bună este că fiecare dintre noi este chemat să trăiască întreaga viață a lui Dumnezeu și că fiecare dintre noi este capabil de aceasta, dacă îi dă lui Dumnezeu spațiul și libertatea de a acționa.

Primul cuvânt al Evangheliei este nașterea lui Hristos. El a venit la noi pentru a arăta cum vine omul, cine este el pe pământ: iubire solidă, dăruindu-se fără apărare, vulnerabil, neslăbind niciodată, dăruit până la capăt. Cât de mult se spune despre inocență, despre sfințenia prunciei și a copilăriei, cât de ușor sunt oamenii atinși de un copil; iar copilul ne este dat de Hristos ca o imagine a ceea ce ar trebui să fim: încrezători până la capăt, neînfricați, iubire, puritate a inimii, neapărare... Asta ne spune nașterea lui Hristos. Dumnezeu s-a făcut om și ni s-a revelat nu în măreția Sa, ci în iubirea Sa uimitoare. Ce ar trebui să facem ca răspuns la aceasta? Suntem mântuiți prin iubirea lui Dumnezeu; nu este oare suficient să-I răspundem lui Dumnezeu cu jubilație, bucurie, iubire tandră și recunoscătoare? Și dacă prin iubire recunoscătoare, atunci este necesar ca întreaga noastră viață să fie construită în așa fel încât să fie o bucurie pentru Dumnezeu, ca El să vadă din toate gândurile, sentimentele, expresiile voinței și faptele noastre că nu ne-a iubit în zadar, nu S-a născut în lume în zadar, nu a trăit în zadar, nu a învățat în zadar, nu a suferit în zadar, nu a murit în zadar, nu a măsurat adâncimile iadului în zadar; că toate acestea nu au fost în zadar, că toate acestea au găsit un răspuns în sufletele noastre, exprimat prin întreaga noastră viață...

Într-un monument al literaturii protestante germane din secolul al XVI-lea există două părți; prima parte vorbește despre Dumnezeu, iar a doua parte vorbește despre ceea ce noi (în mod lipsit de grație, mi se pare) numim „datoriile” noastre față de Dumnezeu, față de noi înșine, față de aproapele nostru, față de societate. Datoria este un cuvânt rece, înseamnă - robie, înseamnă - lipsa libertății de a acționa diferit; iar bucuria noastră constă tocmai în faptul că suntem liberi să acționăm astfel. Și aici toate acestea sunt adunate sub un singur titlu: „Despre recunoștința față de Dumnezeu”. Dacă Dumnezeu este cu adevărat așa, atunci întreaga noastră viață ar trebui să fie recunoștință continuă, întruchipată în gândurile noastre, în inimile noastre, în voința noastră, în fiecare acțiune a

noastră... Să ne gândim la tot ceea ce tocmai am vorbit: despre Dumnezeu, despre frumusețea Lui nemăsurată și despre dragostea Lui nemăsurată și despre cum fiecare dintre noi ar putea exprima această recunoștință în condițiile vieții noastre, ale vârstei noastre, ale sănătății noastre, ale poziției noastre, în toate condițiile vieții care ne înconjoară; cum să facem această viață bucuroasă pentru Dumnezeu, bucuroasă pentru oameni și pentru mântuire.

Vreau să dedic această a doua conversație oamenilor, sau mai degrabă, unei sfinte a pământului rusesc și unei femei, care nu este amintită de nimeni acum, cu excepția a două persoane ale căror vieți le-a salvat ea, și de foarte puțini care știu despre asta. Alți oameni vor fi amintiți pe parcurs. Dar aș dori să citez exemplul acestor oameni, în ciuda faptului că sunt incomparabil superiori nouă și în ciuda faptului că, în general, suntem incapabili să facem ceea ce au făcut ei; să-i citez astfel încât să avem în fața ochilor exemple ale propriilor rude, poporul rus, care în integritatea și simplitatea credinței lor au putut fi cu adevărat asemenea lui Hristos: în sensul că au putut conștient și foarte viu, după cum mi se pare, să întruchipeze în viața lor ceea ce Hristos a învățat atât în cuvânt, cât și în exemplu. Merită să ne gândim la viețile sfinților, pentru că ne gândim la sfinți, în cea mai mare parte, ca la oameni care sunt deja glorificați, ca la oameni care sunt deja obiectul venerației noastre. Dar cu decenii înainte de asta, aceștia erau oameni simpli ca noi toți: erau bebeluși, ca noi și ca Hristos; Erau copii, se jucau, erau simpli, fără pretenții; unii dintre ei erau pioși, alții nu erau deloc pioși în primii lor ani; au crescut; și la un moment dat sufletele lor au fost atinse de un cuvânt rostit de Dumnezeu și pe care l-au putut auzi. Putea fi o poruncă, putea fi pur și simplu un cuvânt al Mântuitorului Hristos, putea fi o poveste din Evanghelie sau din viețile sfinților. Și acest cuvânt a înflorit atât de puternic în sufletele lor, încât au putut să-și construiască întreaga viață pe el. Auzim Evanghelia săptămână de săptămână, citim Evanghelia zi de zi, participăm la slujbele divine, îi admirăm pe sfinți, îi slăvim, suntem uimiți de isprava martirilor timpului nostru; dar acest lucru ne schimbă viața foarte puțin. Îi aplaudăm pe sfinți ca și cum ar trece pe scena istoriei în fața noastră, iar noi am fi spectatori; dar nu acceptăm de la ei provocarea pe care o reprezintă viața lor; iar viața unui sfânt este o provocare pentru noi. În vremurile străvechi se spunea despre Noe că el era atât condamnarea, cât și mântuirea neamului uman din timpul său. Și într-adevăr: prin faptul că a putut fi credincios, om curat printre oameni care își pierduseră conștiința și credința, a fost o condamnare pentru cei din jur, pentru că a dovedit cu toată înfățișarea sa, cu toată viața sa, cu toată ființa sa, că ceea ce ei considerau imposibil și de aceea respingeau era posibil. Și, în același timp, s-a dovedit a fi mântuire pentru neamul omenesc, pentru că fără el și fără neprihănita sa familie, neamul omenesc ar fi pierit până la ultimul om. Părinții Bisericii au spus același lucru despre Mântuitorul Hristos: El este condamnare, pentru că ne-a arătat ce este chemat omul să fie și, prin harul lui Dumnezeu, poate fi; și, în același timp, El este mântuirea noastră.

Să privim la aceste două vieți despre care vreau să vă povestesc, despre care mulți au auzit deja de la mine, dar despre care merită întotdeauna să ne gândim iar și iar. Cei dintre voi care ați auzit deja, nu vă închideți urechile, mintea sau inimile; nu spuneți pe parcursul acestei conversații: am auzit deja toate acestea, acestea nu sunt noi... Întrebarea nu este că acestea sunt noi, întrebarea este că acestea ar trebui să se ridice în fața conștiinței fiecăruia dintre noi și că conștiința noastră ar trebui să fie obligată să răspundă *cu da* sau *nu* la provocarea pe care ne-o aruncă viața de ascet.

Prima persoană despre care vreau să vorbesc este un foarte tânăr prinț rus de la sfârșitul secolului al XII-lea, Mihail Muromski [41]Tatăl său era creștin; întreaga familie nu numai că fusese botezată, dar credea cu tărie și seriozitate în Evanghelie și în Hristos. Tatăl său conducea regiunea Murom; aceasta era înconjurată de o mare întreagă de triburi păgâne care încă nu crezuseră și nu fuseseră botezate. Și apoi a izbucnit un război; în scurt timp, tribul care atacase regiunea Murom a fost învins, rămășițele sale s-au închis într-o așezare fortificată pentru a se apăra până la capăt. Războinicii prințului Murom s-au stabilit în pădure, înconjurând așezarea fortificată, neexistând nicio speranță nici de a o părăsi, nici de a primi ajutor sau hrană; tot ce-i mai rămânea prințului Murom era să aștepte ca foamea și disperarea să-i forțeze pe locuitori să se predea. Dar el credea în Hristos, credea în Evanghelie și îi era clar că acești oameni care îl considerau un dușman implacabil nu erau dușmanii săi, pentru că un creștin nu are dușmani, pentru el toți sunt frați creați de Dumnezeu; pierduți sau care și-au găsit calea, dar totuși frați. Nu putea permite ca locuitorii să moară de foame: atât războinicii puternici, cât și femeile, tinerii adolescenți și copiii; Știa că fiecare dintre ei era drag lui Dumnezeu personal, că pentru a-i mântui pe fiecare dintre ei, Hristos s-a făcut om, a îndurat oroarea Grădinii Ghetsimani și moartea pe cruce, că ar fi murit pentru o singură persoană, așa cum a murit pentru rasa umană, că nu a murit pentru toți în mod colectiv, ci pentru fiecare în parte. Și a decis să le ofere pace în numele lui Hristos, pace în numele Celui care a adus împăcarea între cer și pământ. Le-a oferit pace fără condiții, pur și simplu de dragul lui Dumnezeu. Locuitorii care apărau așezarea nu puteau crede acest lucru; nu credeau în Hristos, Evanghelia nu era o veste bună pentru ei, ci un basm, și probabil unul necunoscut; că cineva i-ar oferi unui dușman care nu se mai putea apăra o ieșire liberă și viața era de neconceput pentru ei. Locuitorii orașului au văzut o viclesug militar în această ofertă. Dar pentru orice eventualitate, poate chiar dorind să profite de acest lucru, i-au oferit prințului Murom o înțelegere: vor accepta oferta lui cu o singură condiție, însă: să le dea unul dintre fiii săi ca ostatic. Și avea doi fii: băieți de nouă și treisprezece sau paisprezece ani. Fuseseră cu el într-o campanie, locuiseră cu el în pădure, într-o cabană din bușteni. Prințul se confrunta cu o problemă de conștiință: pe de o parte, oferta pe care o făcuse dușmanilor, o făcea în numele lui Hristos, din convingere; pe de altă parte, știa că, dacă renunța la unul dintre fiii săi, s-ar

putea să nu-l mai vadă niciodată; dușmanii l-ar putea batjocori, ucide, tortura pe zidurile fortului sub ochii tatălui său; l-ar putea înșela în toate. Biograful ne povestește cum noaptea prințul se plimbă prin cabana sa din bușteni, neputând decide: să renunțe la fiul său – și pe care? – sau să renunțe la conștiința sa creștină? Unul dintre copii s-a trezit, cel mai mic, Mihail. S-a uitat, l-a urmat pe tatăl său și, chemându-l, a început să-l întrebe ce-l îngrijora atât de mult când victoria era deja în mâinile sale? Și în cele din urmă a primit un răspuns, tatăl său i-a explicat totul. Băiatul s-a ridicat atunci și i-a zis: Părinte, ceea ce îmi spui este același lucru pe care mi l-ai spus despre mântuirea noastră!Dacă mă trimiteți la dușmanii voștri, veți acționa așa cum a acționat Tatăl nostru Ceresc față de rasa umană, iar eu voi acționa așa cum a acționat Hristos: voi veni ca un împăciuitor!... În cele din urmă, a doua zi dimineață s-a hotărât să-l trimită pe băiat la dușmani.

Aș dori să vă atrag imediat atenția asupra simplității și integrității cu care atât tatăl, cât și fiul au perceput povestea Evangheliei - nu ca pe o alegorie, nu ca pe un ideal care nu poate fi imitat, ci ca pe un mod foarte real de a gândi, simți și acționa. Probabil, tatăl i-a povestit fiului său despre Mântuitor în așa fel încât acesta din urmă nu a putut să nu vadă lucrările lui Dumnezeu în trăsăturile vieții umane. Și ne confruntăm imediat cu întrebarea: cum ne vorbim unii altora despre toate acestea? Cum ne spunem nouă înșine această poveste? Cum o transmitem copiilor, nepoților, oamenilor din jurul nostru? Ca pe o poveste îndepărtată sau ca pe ceva vital? Ca pe o expunere teologică sau ca pe o poveste despre carne și sânge, suflet și duh? De ce această poveste nu ajunge la cei cărora ni se adresează? De ce devine atât de palid pe buzele noastre? De ce își pierde natura plină de viață? De ce este atât de lipsită de sânge?..

Când a venit momentul ca băiatul să fie dat locuitorilor așezării, acesta a ieșit din pădurea întunecată și a mers spre ea printr-o poiană largă; era liniște atât pe zidurile așezării, cât și în pădure; cu respirația tăiată, oamenii așteptau și contemplau ce se întâmpla: un băiat de nouă ani, singur, urma să împace două popoare; mergea pentru că credea în Hristos și pentru că tatăl său credea atât de serios în povestea Evangheliei, încât, în cele din urmă, după o luptă dureroasă, totuși și-a abandonat fiul. Deodată, o săgeată a zburat pe lângă el, aruncată din zidurile așezării, iar băiatul a căzut. Și în acel moment s-a întâmplat cel mai neașteptat lucru: oamenii s-au repezit spre băiat atât din zidurile așezării, cât și din pădure, uitând că erau dușmani, uitând că erau amenințați cu moartea unul de celălalt, șocați de groază că această frumusețe se transformase brusc într-o urâțenie atât de teribilă. Și când, descoperind că băiatul era mort, s-au privit unii pe alții, rândurile lor s-au amestecat și le-a devenit clar că nu mai erau dușmani. Unicul impuls unanim care i-a făcut să se amestece în jurul corpului băiatului ucis, acest impuls de admirație, groază, iubire i-a împăcat.

Se pune adesea întrebarea cum moartea lui Hristos, adică o nouă și mai teribilă crimă umană, a putut să-L împace pe Dumnezeu cu omul. În exemplul lui Mihail din Murom vedem cum se poate întâmpla acest lucru. Nu toată lumea este împăcată; doar cel care a reușit să răspundă cu sufletul său este împăcat; iar cel care răspunde poate găsi pace, purificare și o viață nouă. Nu ne este dat să săvârșim astfel de isprăvi de sânge, de moarte; dar ne este dat mici isprăvi. Când vorbim despre moarte, nu trebuie neapărat să ne gândim la acea moarte definitivă de care ne amintește acest cuvânt. Moartea poate fi diferită; moartea începe în momentul în care o persoană nu mai este atentă la sine, își întoarce privirea de la sine, privește o altă persoană, sau viața, sau oamenii, simte treptat că între viață și el există o barieră subțire - el însuși, și vrea să înlăture această barieră; și de fiecare dată când gândul la sine revine la el, poate spune acestei fantome a sa: pleacă de la mine! Dă-te la o parte din calea mea - îmi închideți lumea, oamenii, viața; Îngustezi totul, mă privezi de posibilitatea și puterea de a iubi!.. Moartea începe în momentul în care o persoană, după cuvântul Mântuitorului, se renunță la sine; și putem face asta la diferite niveluri, zi de zi, tot timpul, simplu, iar uneori eroic. Uneori pur și simplu, pentru că este o bucurie să uiți de tine însuți de dragul unei persoane dragi sau de dragul a ceva ce ni se pare atât de măreț, atât de sfânt, atât de luminos; și alteori necesită o hotărâre aspră, cu voință puternică. Uneori, acest *Eu* care stă între mine și adevăr este abia sesizabil, iar alteori acest *Eu* stă ca un zid; alteori îl poți da la o parte cu mâna, iar alteori trebuie să străpungi, ca printr-un zid. Dar, într-un fel sau altul, moartea începe cu aceasta; și moartea acestui *Eu* concentrat asupra lui însuși , într-un fel, se termină în iubire, când o persoană, Dumnezeu, oameni, o idee nobilă, un ideal devin mai importante pentru noi decât bunăstarea noastră, fericirea noastră, viața noastră. Și fiecare dintre noi se poate gândi și își poate pune întrebarea: Cum trăiesc? În ce măsură, chiar și în cea mai mică măsură, urmez chipul lui Hristos sau chipul lui Mihail de Murom sau chipul nenumăraților sfinți? În ce măsură sunt eu centrul absolut, începutul, sfârșitul și scopul și, prin urmare, fără Dumnezeu și inuman? Și în ce măsură Dumnezeu, iubirea, scopul care este mai înalt decât mine, mai vrednic de Dumnezeu și de oameni decât sunt eu, centrul vieții mele?... În exemplul lui Mihail de Murom, vedem cum un băiat de nouă ani, în simplitatea și integritatea inimii sale, a putut, împreună cu tatăl său, să întruchipeze figurativ întregul mister al mântuirii noastre. Sarcina din fața noastră este, în cea mai mare parte, mai simplă: suntem o forță pentru reconciliere? Suntem o forță pentru iubire? Este Evanghelia în inimile noastre, în viețile noastre și prin noi - *veste bună* care ajunge la oameni ca bucurie, ca libertate, ca viață nouă?...

Al doilea exemplu pe care vreau să vi-l dau datează din anul al XIX-lea al secolului nostru. Unul dintre orașele din centrul Rusiei, care își schimbase stăpânul de nenumărate ori, a ajuns în mâinile unui nou guvern; în acest oraș se afla o femeie, soția unui ofițer rus, cu cei doi copii ai săi. S-a ascuns la marginea

orașului, într-o colibă goală, și a decis să aștepte până va putea scăpa. Spre seara uneia dintre zilele următoare, cineva a bătut la ușa ei. A deschis-o tremurând și s-a trezit în fața unei tinere de vârsta ei, care i-a spus: ești cutare, nu-i așa? Așa că trebuie să fugi imediat, pentru că ai fost trădată, iar în seara asta vor veni să te ia... Mama s-a uitat la ea, le-a arătat copiilor ei: unde să fug - nu vor merge departe și ne vor recunoaște imediat!.. Și atunci această femeie, care era doar o vecină, s-a transformat brusc în acea mare ființă pe care cuvântul Evangheliei o numește *aproapele;* a zâmbit și a spus: Nu! Nu te vor căuta, pentru că voi rămâne în locul tău... - Dar te vor împușca! - a spus mama. Și tânăra a zâmbit din nou: Da! Dar nu am copii... Și mama a plecat, iar tânăra a rămas. De fapt, știm un singur lucru despre ea: că târziu în noapte au venit după mamă, au găsit-o pe această tânără (numele ei era Natalia) și au împușcat-o. Dar ne putem imagina multe în spatele acestui lucru și ne putem imagina nu cu pură fantezie, ci cu imagini din Evanghelie. Mama a plecat cu copiii; Natalia a rămas singură în colibă, în seara care venea, în noaptea care venea. Era întuneric, era frig și singurătate. Și înaintea ei nu era nimic altceva decât o moarte timpurie, violentă, nemeritată, inutilă pentru nimeni, moartea unei alte femei, care avea să devină moartea ei pur și simplu din dragoste. Nu vă amintește aceasta de Noaptea Ghetsimani? Ca vârstă, avea aceeași vârstă nu numai cu mama plecată, ci și cu Mântuitorul Hristos. Și El, în noaptea aceea, singur, în întunericul tot mai adânc, în frigul nopții, aștepta moartea în singurătate – parcă fără sens; o moarte care nu era în El, care avea să-I fie aplicată... Aștepta o moarte care nici măcar nu era moartea Lui, ci moartea umanității, pe care El o luase asupra Sa. Și S-a rugat Tatălui de trei ori: *Tată! Ia paharul acesta de la tine!... Tată, dacă nu poate trece – da, îl voi primi... Tată! Facă-se voia Ta...* Rugăciunea de deasupra paharului este lupta lui Hristos înaintea morții, fiorul întregii Sale firi umane la gândul morții, lupta interioară, depășirea a tot, astfel încât numai voia mântuitoare a lui Dumnezeu să se facă pentru toți. Hristos S-a apropiat de ucenicii Săi de trei ori în speranța că va întâlni o privire umană, va auzi vocea umană a unui prieten, va atinge mâna, umărul unuia dintre ei – dormeau; erau copleșiți de oboseală, de ora târzie, de frig, de melancolie; de două ori S-a întors și de trei ori a rămas singur înainte de moartea Sa, sau mai degrabă, înainte de moartea rasei umane, pe care a luat-o asupra Sa.

Natalya era singură; era frig, întuneric și singurătate, nu avea unde să meargă, nu avea cine să se ducă. Sau, mai degrabă, era posibil să meargă: merita să treacă pragul - și ea era deja Natalya, și nu femeia a cărei moarte avea să devină moartea ei. Și a rămas în acest cerc al morții prin voință și iubire. Și, într-adevăr, în noaptea aceea, întrebările au apărut în fața ei. Dacă mama ei putea pleca, dacă mama ei putea fi salvată împreună cu copiii - atunci merita să trăiască această noapte din Ghetsimani și execuția; dar dacă totul s-ar dovedi a fi în zadar? Dacă ar fi fost luați, dacă ar fi fost împușcați și sacrificiul ei nu ar mai fi fost necesar pentru nimeni?...

Această întrebare s-a ridicat în fața celui mai mare dintre profeții Vechiului Testament, aflat la granița dintre timpurile vechi și cele noi, Ioan Botezătorul. Când era închis, așteptându-și moartea, a trimis doi ucenici la Mântuitorul să-l întrebe: *Tu ești Acela pe care-L așteptăm sau să așteptăm pe altul?* (Matei 11:3) Ce se ascunde în spatele acestei întrebări? Nu este o întrebare teribilă: de ce voi muri acum? Pentru ce? Dacă Hristos este Cel pe care-L așteaptă lumea, atunci isprava epuizantă a tinereții timpurii, isprava eroică a anilor maturi și moartea așteptată, și moartea însăși au sens, atunci pot fi acceptate; dar dacă se dovedește că s-a înșelat? Dacă s-a înșelat în ceea ce i s-a părut. Dumnezeu Însuși a spus-o? Dacă s-a înșelat în chemarea sa, dacă L-a recunoscut în mod greșit pe Hristos? — atunci întreaga sa viață, fără urmă, este lipsită de sens și ruinată, atunci isprăvile tinereții sale sunt zadarnice, predica lui este zadarnică, în zadar este faptul că s-a smerit toată viața pentru ca Hristos să crească pe deplin, „a ajuns la nimic” pentru ca Hristos să fie singurul căruia oamenii îi acorde atenție. Și Hristos nu i-a dat un răspuns direct celui mai mare dintre profeți; nu l-a lipsit de isprava eroică a credinței. I-a dat profetului un răspuns de la profet: Spuneți-i lui Ioan că orbii văd, șchiopii umblă, săracilor li se propovăduiește Evanghelia și binecuvântat este cel ce nu se va poticni din cauza Mea (Isaia 35:5). Ioan a rămas cu nevoia să creadă până la sfârșit, să creadă cuvântul lui Dumnezeu care a răsunat în sufletul său, să creadă ceea ce a văzut când Hristos a venit la el să fie botezat pe malurile râului Iordan. Hristos nu l-a consolat, El l-a trimis la cuvântul profetic și la mărturia interioară a propriei inimi și minți... Ne putem imagina cu ușurință că Natalia se gândea la aceeași întrebare: Mor în zadar sau nu?.. Dar nici măcar nu i s-a dat răspunsul pe care l-a primit Botezătorul.

Să ne amintim și de Petru în noaptea în care L-au luat pe Hristos și L-au dus la judecată, iar Petru L-a urmat în curtea marilor preoți. O slujitoare se întoarce spre el: ai fost cu El, nu-i așa? — *Nu-l cunosc pe Omul acesta!* — și se apropie de ieșire. Alții îi spun: da, desigur, ai fost cu El, ai chiar și accent galileean: ești din același cerc!... — *Nu-l cunosc pe Omul acesta...* Și o altă slujitoare: dar te-am văzut în Grădina Ghetsimani!... — *Nu! Nu-l cunosc pe Omul acesta!* — și pleacă. A plecat și este liber; nu mai este Petru, nu mai este Chifa, nu mai este un ucenic, acum este pur și simplu Simon, fiul lui Iona, fratele lui Andrei, este ca toți ceilalți; doar că, plecând, s-a întors și s-a uitat la fereastra prin care se vedea judecata; cocoșul a cântat; și Hristos și-a întors capul, s-a uitat la ucenicul său-trădător, iar Petru și-a amintit de toate și a plâns. Dar nu s-a întors; Nu s-a mai întors în curtea casei episcopale, nu le-a spus slujitorilor și celorlalți: V-am mințit, am fost cu El, sunt ucenicul Lui... - a plecat. A plecat cu rușinea și disperarea lui; o poveste spune: ca un animal rănit, s-a ascuns în casa lui Ioan Marcu.

Și Natalia ar fi putut ieși la iveală, să fie din nou ea însăși – dar nu a ieșit. Și imaginea ei ridică aceeași întrebare în noi: ce s-a întâmplat apoi? De ce a murit?

Ar putea exista două răspunsuri la aceasta: primul este că nimeni nu are mai mare dragoste decât acesta, care își dă viața pentru prietenii săi (Ioan 15:13). Chiar dacă mama și copiii ar fi pierit, ea ar fi împlinit legământul până la sfârșit: *Purtați poverile unii altora și astfel împliniți legea lui Hristos* (Galateni 6:2). Ea a luat asupra ei întreaga povară a acestei mame și a copiilor ei și a purtat-o, și asta ar fi fost de ajuns. Dar – și acesta este al doilea lucru – asta s-a dovedit a nu fi totul: mama și copiii au fost mântuiți; au trăit mulți ani după aceasta; doi dintre ei încă trăiesc. Dar ei trăiesc ca și cum ar fi în lumina acestei morți; Această mamă mi-a spus odată: am trăit toată viața noastră în speranța că vom trăi în așa fel încât lumea să nu fie lipsită de nimic prin moartea acestei Natalii... Nu știau nimic despre Natalia și nu știu nimic, decât că ea și-a dat viața pentru ei. Dar știu că o astfel de viață ar fi înflorit de-a lungul multor ani - ca să folosim imaginea Evangheliei - într-un pom, în ramurile căruia multe păsări își pot găsi adăpost (Matei 13:32), ar fi înflorit în frumusețe, în sens și ar fi adus roade bogate. Și aceste trei persoane care au rămas în viață prin moartea ei și-au propus sarcina de a fi rodul vieții ei.

Această poveste, mi se pare, ne poate captiva pe fiecare dintre noi; am citat-o de două sau trei ori în predici în Rusia și am văzut cum au reacționat la ea oameni care trecuseră prin ororile primului război, și ale revoluției, și ale tulburărilor rusești, și ale celui de-al doilea război. Răspundem slab; admirăm, ne minunăm - și asta e tot... Și, în același timp, era o femeie simplă de provincie din centrul Rusiei, deloc remarcabilă, cu excepția faptului că era o femeie cu inimă, o femeie în care compasiunea era mai puternică decât orice iubire pentru sine, o femeie care putea uita de sine - ascetic, cu greu, fără îndoială în luptă - astfel încât alții să poată trăi, și nu doar o viață fizică, ci pur și simplu *să trăiască* ...

Iată al doilea exemplu, unul eroic, cel mai mare, după cum mi se pare, un exemplu la care ar trebui să ne gândim. Ne este imposibil să-l reproducem - și slavă Domnului; dar putem învăța din el să înțelegem ce s-a întâmplat în Evanghelie; Natalia ne este de înțeles, este o fiică a secolului al XX-lea, este o fiică a pământului nostru natal. Ea a trăit tragedia pe care am trăit-o cu toții direct sau indirect, sau ale cărei ecouri trăiesc în noi. Dar în ceea ce v-am spus, am încercat să stabilesc, să stabilesc o legătură între ea și Evanghelie, între trei personalități: Petru și ceilalți ucenici, Ioan Botezătorul, Hristos Mântuitorul... Încearcă, așa cum încerc și eu, din acel sentiment viu, direct, accesibil pe care îl evocă gândul la Natalia, încearcă să reînvii în tine povestea lui Hristos, a lui Ioan Botezătorul, a ucenicilor adormiți, a lui Petru, care se leapădă de Învățătorul său și plânge... Încearcă să legi viața cu ceea ce singur îi poate da vitalitate și calitate a vieții: cu Evanghelia, cu Hristos, cu Dumnezeu.

Despre Liturgia Divină. [42]

Aș vrea să ne gândim astăzi la Liturghia Divină, să ne gândim la ce este ea, să ne gândim la cum putem participa la ea nu doar în timpul slujbei în sine – aici participăm cât putem, cu inima și sufletul nostru – ci și să participăm într-un alt mod, pe care oamenii nu și-l amintesc întotdeauna și adesea, dar care ar putea constitui o participare foarte profundă și fundamentală la ea. Voi vorbi despre asta în a doua cuvântare, dar acum aș vrea să mă gândesc cu voce tare împreună cu voi la ce este liturghia.

În centrul Divinei Liturghii se află jertfa lui Hristos pe cruce; și întregul Vechi Testament ne pregătește să înțelegem această jertfă a lui Hristos, în special acea parte a Vechiului Testament pe care nu o percepem întotdeauna cu mare înțelegere: legile referitoare la jertfe. Se pune adesea întrebarea: de ce au fost instituite aceste jertfe? Ce sens ar putea avea oferirea unui miel ca jertfă de ispășire pentru Dumnezeu? Poate fi sângele animalelor mute cu adevărat o justificare și o purificare pentru om? Și aici trebuie să înțelegem ce s-a întâmplat și la ce atrage atenția Vechiul Testament cu această lege. Pentru a face acest lucru, trebuie să ne transportăm cu inima și sufletul în vremuri care nu mai sunt ale noastre, dar pe care le putem înțelege cu ușurință dacă ne gândim la următoarele: un bărbat beat conduce o mașină și ucide un trecător; ce s-a întâmplat? Pentru că unul a comis o nedreptate - celălalt a plătit cu viața. Acesta este chiar miezul ideii de jertfă în raport cu păcatul uman.

Imaginați-vă cadrul Vechiului Testament: triburi evreiești nomade, care conduceau turme întregi de oi și alte animale. Un miel se naște în turma unui proprietar - nu a unuia bogat, pentru că nu existau oameni bogați. Vedem, în exemplul poveștii din Vechiul Testament despre viața regelui David (2 Samuel, capitolul 12), ce fel de relație exista între proprietarul-păstor și mielul care i s-a născut. Acest miel nu este doar viitoarea lui bogăție; acest miel s-a născut ca și cum ar fi fost în familie, este drag, este fragil, este mic, necesită protecție, are nevoie de afecțiune, de căldură. În această poveste din viața regelui David, ni se spune cum, ispitit, a luat soția unui alt bărbat, care lupta mereu în război. Profetul Natan vine la el și vrea să-l aducă la realitate; dar nu-l mustră direct, îi spune o parabolă. Era un om sărac și avea un singur miel; se născuse în casa lui, îl hrănea, îl îngrijea, îl iubea cu tandrețe; Nu avea pe nimeni altcineva pe lume, ea era ca o fiică pentru el. Și avea o vecină bogată, la care a venit un oaspete.

Vecinul bogat avea multe vite, dar îi era milă de vitele sale; a luat mielul de la sărac, l-au tăiat, au ospătat... Ce a spus David la aceasta? A spus indignat: acest om trebuie pedepsit - i-a luat cel mai prețios lucru pe care îl avea săracul, nu i-a mai rămas nimic... Și atunci Natan i-a spus: Ești un om bogat; Urie avea o singură comoară - soția lui, pe care o iubea, care era totul pentru el; Tu ești regele, ai totul, dar i l-ai luat... În această poveste surprindem relația tandră, caldă care exista între proprietar și oaie, între păstor și turma sa.

Vedem asta în povestea Mântuitorului Hristos despre oaia pierdută. Vorbind „economic”: ei bine, oaia s-a dus la munte - chiar ar trebui să lăsăm nouăzeci și nouă de oi, care pot și ele rătăci, care pot fi și ele atacate de un lup, care pot fi jefuite de tâlhari? Bineînțeles că nu! Se va naște o altă oaie, o vom înlocui pe cea pierdută și gata. Dar aceasta nu este o abordare economică, iată o cu totul altă atitudine. Oaia care s-a dus la munte este un miel din turma lui, s-a născut în turma lui; probabil că a purtat-o, mică cum era, pe umăr, în brațe când se deplasa dintr-un loc în altul; a protejat-o de boli, și de frig, și de foame, și de animalele prădătoare, și de grosolănia altor oi. Și pentru el ea nu este doar (ca și pentru noi, neobișnuiți cu o astfel de viață) o oaie care poate fi înlocuită de mii de alte oi atunci când se nasc: este bășinașă, a lui... Și pleacă să o caute.

Și astfel, când ne gândim la jertfa Vechiului Testament, trebuie să înțelegem cu ce sentiment se gândește un om la o oaie pierdută, la o oaie care trebuie să moară. Deodată, Domnul îi spune: Ești un om păcătos, trăiești impur înaintea Mea, săvârșești nelegiuire; și pentru că săvârșești nelegiuire, trebuie să-ți ucizi una dintre oile tale cu mâna ta și trebuie să alegi un miel nevinovat, cel mai pur, cel mai frumos, pe care îl admiri, pe care îl bucuri, ca un copil în propria ta casă... - Dar de ce? De ce să fac asta? - Pentru că nelegiuirea celui vinovat cade ca suferință asupra celui nevinovat; ucide-l și întreabă-te: vei putea să acționezi din nou cu trădare, cu impuritate, cu nedreptate? Uită-te cine plătește pentru păcatul tău, uită-te cine poartă blestemul păcatului tău, întreabă-te: cine poartă blestemul păcatului tău?..

Și astfel, din secol în secol, în Vechiul Testament, oamenii au fost educați cu ideea că păcatul meu va cădea cu siguranță ca suferință, chin, moarte asupra celui nevinovat, niciodată asupra celui vinovat - vinovatul se va putea apăra. Cel nedrept, ca mine, se va putea apăra; dar cel iubit, pur, fragil, lipsit de apărare - toată suferința și toate consecințele păcatului meu vor cădea asupra lui. Mai mult, Vechiul Testament, în acest sens, a fost nemilos față de om: trebuie să alegi mielul cel mai pur, cel mai frumos, trebuie să-l aparte din turmă pentru moarte, trebuie să-l sacrifici, trebuie să simți cu propriii tăi ochi, aproape trupește, ce înseamnă păcatul... Păcatul înseamnă - moarte, suferință, groaza celui care moare.

teamă pentru o ființă nevinovată; iar păcatul tău este suferința lui sau a ei.

Atunci devine clar cum păcatul devine ucigaș. Acest lucru a fost experimentat la vremea ei, în măsura ei, o măsură mare, teribilă, de către femeia prinsă în adulter. Probabil vă amintiți povestea din capitolul opt al Evangheliei după Ioan: au luat o tânără femeie în adulter, au adus-o înaintea scaunului de judecată al lui Hristos: așa ne-a poruncit Moise să o ucidem cu pietre: și ea a fost dusă înaintea scaunului de judecată al lui Hristos. Ce spuneți la aceasta?... Nu voi vorbi acum despre ce a spus Hristos; vreau să vă atrag atenția asupra acestei tinere. Ea, prin frivolitate, a sedus-o, a dus-o, a păcătuit; ca noi toți, probabil s-a gândit: mă voi pocăi la vremea cuvenită; de data aceasta se va întâmpla, nu va mai fi alt moment... Și dintr-o dată s-a dovedit că aceasta a fost ultima dată, pentru că au luat-o, și ea stă înaintea lui Hristos și cunoaște legea. Și înțelege trupește, spiritual, cu toată ființa ei, că păcatul și moartea sunt una și aceeași; pentru că a păcătuit, acum va muri; Ea înțelege că înaintea scaunului de judecată al lui Dumnezeu, păcatul implică moartea... Este același fel de experiență ca în cazul păstorului și al mielului. Moartea și păcatul ni se par atât de diferite; ni se pare că nu au nimic în comun: păcătuiesc în fiecare zi, voi muri cândva, mai târziu. Dar dintr-o dată se dovedește că nu sunt, că Apostolul Pavel avea dreptate când a spus că moartea este rodul păcatului (Romani 5:12); avea dreptate cartea Genezei, care ne spune la început că moartea a intrat în lume prin păcatul omului. Acest lucru ni se pare îndepărtat, ireal; dar cât de real a devenit pentru această tânără femeie, care într-un moment de păcat s-a trezit brusc în fața morții, a morții finale, a morții serioase – nu moartea într-o zi, ci chiar acum. Și o moarte crudă: să fie ucisă cu pietre, să moară singură, respinsă de toți... Același lucru l-a trăit și păstorul, care și-a pus păcatul asupra oii sale iubite, care pierea din cauza acestui păcat.

Acesta este sensul jertfei din Vechiul Testament și de aceea Vechiul și Noul Testament (Vechiul Testament profetic, Noul Testament deja cu ochii noștri) ne vorbesc despre Hristos ca miel: *Mielul lui Dumnezeu, care ridică păcatul lumii* (Ioan 1:29), El ridică tot păcatul lumii. El, cel fără prihană, curat, fără păcat, trebuie să moară, pentru că a vrut, de bunăvoie a vrut să devină al nostru, al nostru; El nu mai este doar Dumnezeul cerului, El este un om pe pământ. Un om fără păcat, curat, ca o oaie care era curată, fără prihană; și pentru că păcatul se apropie de El, acest păcat cade asupra Lui ca un blestem și o moarte. Hristos este născut pentru moarte; deja Pruncul din Betleem, ca un miel nou-născut, este născut pentru a fi o jertfă sângeroasă; și când în noaptea de Crăciun stăm înaintea ieslei lui Hristos, trebuie să înțelegem ce înseamnă aceasta. De obicei, icoana Nașterii lui Hristos reprezintă ieslea. Există o icoană greacă veche în care totul este înfățișat așa cum suntem obișnuiți: peștera, Fecioara Maria, Iosif,

păstorii, îngerii, animalele și Magii; doar un lucru din ea nu este ca alte icoane: în loc de ieslea obișnuită, Hristos zace pe altar. Un altar înalt de piatră, și El zace ca un miel. El zace pentru că S-a născut pentru a fi junghiat pentru păcatele omenești; chiar în primul moment al existenței Sale ca om, El este o jertfă.

Și în botezul Domnului aceeași imagine reiese. Apoi, în noaptea de Crăciun, Mântuitorul s-a născut prin voia Tatălui și voia ascultătoare și iubitoare a Fiului. Dar acum nu mai este un Copil, acum este un Om matur, Iisus Hristos. Apoi Consiliul Divin, decizia divină a determinat mântuirea noastră prin moartea pe cruce a Dumnezeului-Om; dar acum nu numai Dumnezeu decide, Omul Iisus Hristos trebuie să îndeplinească ceea ce Dumnezeu întrupat a luat asupra Sa prin întrupare. Hristos vine la Iordan. Înaintea Lui, mulți oameni au venit aici, simbolic, figurativ, pentru a-și spăla păcatele. Se cufundau în aceste ape, iar aceste ape păreau să-i îngreuneze cu păcatul omenesc; spălau păcatul, iar acest păcat părea să rămână în ape cu greutatea, cu moartea puterii sale ucigașe. Hristosul cel fără păcat, nevinovat, se cufundă în aceste ape; El nu are cu ce să se spele, El este pur, dar Se cufundă în aceste ape moarte și mortifere, Se cufundă în păcatul omenesc și se ridică din aceste ape, ca și cum ar fi luat asupra Sa acest păcat și ar fi curățit aceste ape prin scufundarea Sa în ele. Apele Iordanului poartă puritatea pe care au dobândit-o prin faptul că Hristos a luat asupra Sa tot păcatul de pe ele, Dumnezeul-omul le-a sfințit prin atingerea Sa. Suntem în aceeași poziție în raport cu Hristos ca păstor, ca învățător al Vechiului Testament în raport cu acel miel, cu acea oaie pe care trebuie să o junghie, pe care o dă morții, pentru că El însuși este păcătos.

Nu știm cum să simțim asta. Hristos a trăit acum două mii de ani; icoanele au înnobilat aceste imagini teribile, liturghia a înnobilat tot ce s-a întâmplat. Privim icoanele care înfățișează răstignirea, dar nu-L vedem pe Omul Iisus Hristos murind pe cruce: pacea victoriei a căzut peste aceste imagini teribile. Dar *nu îndrăznim* să uităm asta; *cum* putem uita asta, cum putem vedea în liturghie doar o slujbă frumoasă, o liturghie care ne spune atât de multe și ne dăruiește atât de mult infinit?! Nu putem vedea prin această frumusețe realitatea teribilă, tragică a ceea ce înfățișează? Moartea nu este frumoasă; poate fi maiestuoasă, dar nu este frumoasă. Martiriul poate fi grandios de maiestuos - dar nu poate fi frumos; și trebuie să ne desprindem de imaginile familiare pe care ni le prezintă slujbele bisericești, în realitatea evenimentelor în sine.

Și putem experimenta acest lucru peste tot, în întreaga slujbă divină. Crucea, răstignirea, la care privim, înfățișează pentru noi jertfa și victoria lui Hristos, dar nu îndrăznim să vedem în ea doar victoria. Veșmintele preoțești înfățișează pentru noi slava regală a lui Hristos cel victorios, dar nu îndrăznim să uităm cu ce preț l-a costat această urcare pe tron pe Fiul Omului. Se spune adesea că slujba episcopală este cumva concentrată în jurul episcopului; da, dacă am putea

vedea ce reprezintă el; dacă ne-am putea aminti în diversele acțiuni care îl înconjoară imaginile teribile, și nu cele luminoase, ale Noului și Vechiului Testament. Marele preot intră în templu, stă în mijloc, în văzul tuturor, și îi scot veșmântul de afară - nu este aceasta o imagine a modului în care în noaptea Patimilor l-au dezbrăcat pe Hristos de veșmintele Sale și El a fost lăsat singur, în văzul tuturor, gata să fie bătut, să fie făcut de rușine, să fie batjocorit? Hristos îi spune lui Petru: *Va veni vremea când îți vei întinde mâinile și altul te va încinge și vei merge unde nu vrei* (Ioan 21:18). Și marele preot își ridică mâinile și îi pun un brâu, ceea ce semnifică pregătirea pentru o ispravă, pentru muncă. Putem vedea în aceasta doar slujba adusă marelui preot; putem vedea și această imagine teribilă care stătea înaintea lui Petru când Hristos l-a avertizat despre moartea cu care va muri. Mitra reprezintă o coroană de spini; suntem liberi să o vedem sau să nu o vedem, suntem orbi sau nu... Și în primul rând, înainte de slujbă, preotul îmbracă o cămașă albă, care reprezintă inocența, puritatea, însăși puritatea unui miel, a unei oi care merge la tăiere. Toate acestea sunt imagini, dar le putem vedea sau putem fi orbi. Și putem spune același lucru despre tot ce se întâmplă în biserică, doar că este foarte înfricoșător când ne lăsăm orbiți de frumusețe, fermecați de armonia a tot ceea ce este și nu vedem ce reprezintă. Hristos este Mielul născut în moarte, pus într-o iesle, care reprezintă deja altarul; Mielul născut într-o peșteră, care prefigurează deja peștera funerară din acea grădină, unde trupul Său neînsuflețit - sau, mai simplu spus, mai acut: un cadavru - va fi pus după o moarte cumplită pe cruce. Și întregul drum al vieții Sale Îl conduce la Cina cea de Taină. Relatarea Cinei Cea de Taină la diverși evangheliști descrie pe deplin cina Paștelui evreiesc, dar un lucru lipsește. Centrul nopții Paștelui evreiesc era mielul junghiat care urma să fie împărțit. Și niciun evanghelist nu menționează un miel, pentru că centrul Cinei Cea de Taină este Cel care este Mielul. Mielul Vechiului Testament, mielul jertfei, era doar o imagine, o pregătire pentru ca noi să o înțelegem și să o vedem. Aici nu este nevoie: printre ucenici este *Mielul lui Dumnezeu, Care ridică păcatul lumii,* venind la moarte, la răstignire. Voi vorbi despre conținutul Cinei Cea de Taină în alt sens mai târziu, în al doilea discurs, dar acum vreau să vă atrag atenția asupra unora dintre caracteristicile sale din acea noapte și din liturghia noastră.

Tocmai am încercat să vă explic că jertfa Vechiului Testament a fost o viziune a ceea ce urma să se împlinească în realitate, în ordinea mântuirii noastre; este o parabolă, este o imagine. Această imagine a fost poate făcută mai vie și mai ușor de înțeles de către profeți. Amintiți-vă, de exemplu, de profetul Isaia, care spune despre Hristos: *Iată, Robul Meu... câți s-au uimit de tine, atât de denaturată era fața Lui mai mult decât a oricărui om și înfățișarea Lui mai mult decât a fiilor oamenilor! Așa va uimi El multe neamuri; împărații își vor închide gura înaintea lui; căci vor vedea ceea ce nu li s-a spus și vor înțelege ceea ce nu au auzit. Doamne, cine a crezut vestea noastră? Și cui i s-a descoperit brațul Domnului? El a crescut înaintea Lui ca o odraslă fragedă și ca o rădăcină care iese dintr-un*

pământ uscat; nu are nici formă, nici frumusețe: și L-am văzut și nu avea nicio formă ca să-L dorim. Era disprețuit și părăsit de oameni, un om al durerii și obișnuit cu durerea; și Ne-am ascuns fețele de El. Era disprețuit și nu L-am băgat în seamă. Dar El a luat asupra Lui necazurile noastre și a purtat necazurile noastre; și noi L-am socotit aspru, lovit și smerit. El a fost rănit de Dumnezeu pentru fărădelegile noastre, zdrobit pentru fărădelegile noastre: pedeapsa care ne-a adus pacea a fost peste El. Și prin rănile Lui am fost vindecați. Noi toți am rătăcit ca niște oi, fiecare ne-am întors pe calea lui; dar Domnul a făcut să cadă asupra Lui nelegiuirea noastră a tuturor. El a fost asuprit și aspru și nu Și-a deschis gura; a fost dus ca o oaie la junghiere și ca un miel mut înaintea celor ce-l tund, așa nu Și-a deschis gura. A fost luat din închisoare și de la judecată; dar cine va vesti neamul Lui? Căci a fost izgonit din țara celor vii, pentru fărădelegile poporului Meu a fost lovit. I-au pus mormântul la cei răi și nu s-a găsit vicleșug în gura Lui. Totuși, Domnul a vrut să-L zdrobească și L-a dat pradă durerii. Dar când sufletul Lui va aduce o jertfă de ispășire, El va vedea o sămânță care Îi va prelungi zilele; și voia Domnului va prospera în mâna Lui. El va vedea truda sufletului Lui și se va sătura; prin știrea Lui, Robul Meu cel drept va îndreptăți pe mulți și va purta nelegiuirea lor. De aceea, Îi voi da o parte cu cei mari și va împărți prada cu cei puternici, pentru că Și-a vărsat sufletul până la moarte și a fost numărat cu cei fărădelegi, a purtat păcatul multora și a mijlocit pentru cei fărădelegi (52:13-53:12). Și despre Maica Domnului: *Bucură-te, stearpă și nenăscută, strigă și strigă, tu care n-ai suferit la naștere, căci cea părăsită are mult mai mulți copii decât cea care are soț, zice Domnul* (54:1). Acestea sunt imaginile jertfei, aceste cuvinte profetice: întregul Vechi Testament pregătea venirea Mielului lui Dumnezeu, ca să se nască în moarte, să ia păcatul asupra Sa, să propovăduiască adevărul, să descopere sfințenia, să se dea liber chinurilor, să moară pe cruce și, prin moarte, să biruiască moartea.

Dar ceva special s-a întâmplat în acea noapte; ceea ce a fost special a fost că Hristos, care este marele Păstor, Marele Preot al Bisericii, Însuși a săvârșit această slujbă divină. El a frânt pâinea, El a împărțit paharul - și, în același timp, ucenicii, care s-au împărtășit cu această pâine și cu acest pahar, au rămas aceiași ca înainte; cum este posibil acest lucru? - Pentru că această Cină a Tainei, săvârșită de Hristos încă pe pământ, a fost ea însăși un prototip a ceea ce urma să se întâmple în zilele următoare, a ceea ce numim Săptămâna Mare. A fost ca o viziune a acelei liturghii pe care, după Cruce, Înviere, Înălțare și Rusalii, o celebrăm aici. A fost, de asemenea, un prototip pentru că însăși esența misterului nu se împlinise încă. Noaptea Ghetsimani, trădarea, Zilele Patimilor, Crucea, Învierea și glorificarea Mântuitorului nu se împliniseră încă, iar darul Duhului Sfânt, care urma să vină peste ucenici pentru a-i face capabili să aducă roade din ceea ce le-a fost dat, nu le fusese încă dat. În acest sens, într-un mod de neînțeles, terifiant, această Cină a Tainei, atunci când Hristos a săvârșit însăși acțiunea ei, era totuși o așteptare a viitorului, ceva mai măreț, mai real.

Însă Hristos a săvârșit întreaga lucrare a mântuirii; totul a fost realizat, nimic nu se mai poate adăuga la ea în rânduiala Providenței Divine; și noi celebrăm Liturghia. Dar ea este doar un prototip a ceea ce așteptăm; în ciuda măreției sale de neînțeles, în ciuda faptului că în ea viața veșnică ne este dăruită într-un mod real, material, spiritual, totuși așteptăm ceva mai mult. După Împărtășanie, preotul spune într-o scurtă rugăciune: *Dă-ne mai adevărat* (adică mai adevărat) *să ne împărtășim cu Tine în ziua fără sfârșit a Împărăției Tale.* Pentru că această Dumnezeiească Liturghie reprezintă, în același timp, atât taina isprăvii mântuitoare a lui Hristos, cât și taina veacului viitor, care se va revela în plinătatea și în toată slava și puterea sa abia după a doua venire a lui Hristos. Dar, în același timp, nu este doar o așteptare, nu este doar o imagine; Dumnezeiasca Liturghie nu este o parabolă, este o realitate, ci o realitate pe care încă nu o putem percepe în plinătatea ei și care nu ne poate fi dăruită în toată puterea și slava ei. În Dumnezeiasca Liturghie se săvârșește o minune; Miracolul acestei liturghii este că tot ceea ce așteptăm în viitor ne este dăruit acum, în măsura în care ne este accesibil. Una dintre rugăciunile secrete ale preotului spune: *Dă-ne astăzi să participăm la Împărăția Ta, care va veni: dă-ne astăzi să ne împărtășim cu ceea ce va veni.* Căci liturghia nu este o imagine sau o parabolă, ci o *pregustare* , și o pregustare pentru că în Dumnezeiasca Liturghie deja acum, acum (pentru o clipă și în măsura în care ne este accesibil după trupul nostru, după păcătoșenia noastră și după păcătoșenia întregii lumi) pregustăm veșnicia, participăm la ea, ne împărtășim din ea. Și acesta este sensul principal, în timpul celebrării sacramentelor, al invocării Sfântului Duh; Duhul Sfânt mărturisește că veacul viitor a venit deja. Veacul viitor (știm noi înșine) a venit la noi doar în parte; mântuiți, suntem încă păcătoși; după ce am primit comuniunea cu Hristos, nu suntem miei fără pată ca El; după ce am primit darul Duhului Sfânt, nu ardem cu o flacără strălucitoare, ci slab și pentru clipe.

În acest sens, veacul viitor, participarea atât la plinătatea a ceea ce este omul în Hristos, cât și la viața Duhului în noi, este doar parțială; și de aceea acest ospăț al veșniciei la care participăm este o așteptare, o pregustare, o dorință după ea - și nu o realitate în plinătatea ei. Îl chemăm pe Duhul Sfânt; El coboară, El umple totul cu Sine Însuși: pâinea și vinul devin *cu adevărat* Trupul și Sângele lui Hristos; dar nu le vedem arzând, strălucind în participarea divină. Și primim Tainele și, pentru o clipă, lumina prezenței divine se aprinde în noi - dar slab, liniștit, pe scurt. Trăim, pe de o parte, în acea plinătate care ne este dată și *nu este dată cu măsură* (Ioan 3, 34), ci pe care o primim după măsura puterilor noastre; și, pe de altă parte, trăim în așteptarea că această Liturghie Divină va deveni într-o zi nu un serviciu divin, ci realitatea întregii vieți, când, așa cum spune cartea Apocalipsei (21, 22), în Noul Ierusalim nu va mai fi templu, pentru că Dumnezeu este templu, nu vor mai fi servicii divine, nu vor mai fi

mai multe victime, dar va exista un singur lucru: viața lui Dumnezeu, curgând ca un pârâu, o cheie, în noi.

Aceasta este ceea ce așteptăm; dar în Liturgia Divină, așa cum o cunoaștem acum și așa cum o celebrăm, există deja o realitate victorioasă, care învinge păcatul, moartea, discordia. Aceasta este încă o pregustare a gloriei și triumfului final, dar aceasta este deja victoria lui Dumnezeu pe pământ și participarea noastră la această victorie.

Și astfel, dacă ne gândim la întregul șir grandios de evenimente, vedem că fiecare eveniment este, ca să spunem așa, o premoniție, o viziune a ceea ce va fi și, în același timp, deja o participare la ceea ce va veni; pentru că ceea ce va veni este deja o realitate în Dumnezeu, în înțelepciunea Sa, în dragostea Sa; sângele mieilor a curățit deja omenirea Vechiului Testament, în vederea Mielului care va veni; sângele Mielului lui Hristos *a* împlinit deja taina Liturghiei Divine, deși ceea ce s-a întâmplat la Cina cea de Taină a fost doar un prototip a ceea ce se va întâmpla în Săptămâna Patimilor și în timpul Paștelui și a ceea ce se va împlini din secol în secol în umilele noastre biserici. Atunci *Hristos* a săvârșit slujba divină, El, Mielul, dar evenimentul nu avusese încă loc și a rămas un prototip; acum noi săvârșim această slujbă divină, deși evenimentul a avut loc și realitatea participării este toată aici; dar faptul că nu Hristos Însuși este cel care o face ne amintește că aceasta este încă pe pământ și așteptăm viitoarea glorie cerească.

Aș vrea să vă amintiți și să vă amintiți în inimile voastre ceea ce am spus despre jertfe din prima mea cuvântare, și anume că, printr-o lege de fier, păcatul unei persoane cade întotdeauna asupra alteia și, cel mai crud, cel mai grav, cade asupra unei persoane nevinovate. Acest lucru este valabil pentru noi toți; toți păcătuim, iar rodul acestui păcat este răul, suferința din jurul nostru. Al doilea lucru este că în Dumnezeiasca Liturghie așteptăm chiar mai mult decât ceea ce ni se dă în ea; și ni se dă foarte mult: ni se dă comuniunea cu Hristos, ni se dă darul Duhului Sfânt, ni se dă pur și simplu viață. Și, în același timp, deși ni se dă totul, primim, în cea mai mare parte, într- *o măsură atât de mică* , încât, oricât de profunde ar fi propriile noastre experiențe, văzându-ne viața, auzindu-ne cuvintele, cei din jurul nostru se întreabă: a primit el ceva? Există vreo realitate în această minune a comuniunii despre care vorbesc creștinii? Sau este doar o experiență – pioasă, caldă, dar de aceeași ordin ca experiența dintr-o sărbătoare în familie, când pentru scurt timp toată lumea se simte bine în sufletele lor, fiecare are un sentiment de bunăvoință unii față de alții, iar când toate acestea sunt uitate după foarte scurt timp, nu rezistă întâlnirii cu o viață grea, aspră... Și aici există diverse momente legate de liturghie, nemaiobișnuindu-se în ea însăși, ci în noi, nedepinzând de Dumnezeu, ci depinzând de noi, la care trebuie să fim atenți.

Primul lucru este că atunci când mergem să ne împărtășim, să ne împărtășim cu taina, uităm condiția pe care Însuși Domnul a pus-o pentru această împărtășanie, zicând: Dacă îți aduci darul la templu și îți amintești că cineva are ceva împotriva ta, lasă darul tău, du-te și împacă-te cu fratele tău și apoi adu darul tău (Matei 5:23). Pentru că atâta timp cât există cineva care stă înaintea lui Dumnezeu cu o rană deschisă în suflet, care strigă către Dumnezeu și zice: Doamne, m-a umilit, m-a ocărât, m-a ocolit, m-a jefuit, m-a rănit, m-a lepădat, chiar dacă această persoană nu cere răzbunare, totuși acest strigăt care se ridică de la pământ la cer este mai puternic decât rugăciunea noastră. Și trebuie să ne amintim de asta; *nu putem* face pace cu Dumnezeu, lăsând deoparte împăcarea cu oamenii. Domnul ne spune clar: *Iartă și ți se va ierta* (Matei 6:14-15). Dar, în plus, trebuie să ajutăm o altă persoană să se vindece de amărăciunea și durerea, suferința, umilința și ofensa pe care le provocăm. Și dacă nu facem asta, uităm ceva fundamental. Probabil vă amintiți parabola lui Hristos despre cum un om îi datora altuia, iar celălalt îi datora stăpânului său. Nu avea bani să plătească datoria, dar l-a rugat pe stăpânul său să aștepte; și în timp ce pleca, s-a întâlnit cu datornicul său și a început să-i ceară datoria. Și când stăpânul a aflat despre asta, la rândul său a cerut totul în întregime (Matei 18:23-34). Nu putem, pe de o parte, să-L rugăm pe Dumnezeu să ne ierte totul, începând cu necredința noastră fundamentală față de El, începând cu indiferența noastră față de El, față de viața Lui, față de moartea Lui, față de crucea Lui, față de învățătura Lui - și, în același timp, să nu-i iertăm pe alții. Deci aceasta este prima și esențiala condiție. Desigur, dacă am făcut tot ce ne-a stat în putere, iar cealaltă persoană nu a iertat, nu s-a împăcat, atunci putem veni la Dumnezeu și să spunem: am făcut totul... Dar trebuie să fim atenți în acest sens; să nu spunem cu ușurință „Am făcut tot ce am putut” pur și simplu pentru că am venit și am spus „ *Cred că* te-am jignit (când știm sigur că te-am jignit, dar «cred» ne înmoaie propria umilință) - iartă-mă” - și apoi să ne calmăm.

În al doilea rând: când ne împărtășim, ne gândim întotdeauna că vrem să ne împărtășim din viața lui Hristos, din veșnicia lui Hristos, din învierea lui Hristos, din Filiația Sa, din tot ceea ce este rodul sfințeniei Sale și al isprăvii Sale mântuitoare. Dar rareori, rareori ne gândim că participarea înseamnă o viață comună; și viața este fie împărtășită complet, fie deloc. Acei oameni care sunt prieteni în zilele însorite, dar ne uită în zilele întunecate, nu sunt prietenii noștri. Și astfel, dacă vrem să ne împărtășim, să devenim, cum ar fi, o parte din trupul lui Hristos, dacă vrem să ne împărtășim, adică să avem o viață comună cu El, atunci trebuie să fim gata să ne împărtășim din tot ceea ce este al lui Hristos: nu numai din slava Învierii Sale, *din victoria pe* care a câștigat-o în trupul Său, în sufletul Său, pe cruce, ci să ne împărtășim din toate.

Evanghelia povestește cum într-o zi, în drum spre Ierusalim, unde urma să moară, Hristos a început să le spună ucenicilor Săi că se suie la Ierusalim și că

Fiul Omului va fi dat în mâinile oamenilor păcătoși; și că Îl vor scuipa, Îl vor bate și Îl vor omorî, iar a treia zi va învia. Doi dintre ucenicii Săi (și dintre cei strălucițI, dintre marii Săi ucenici, Ioan și Iacov) au venit la El și au început să-L roage ca atunci când va veni în Împărăția Sa, după ce va fi deja biruit, să le îngăduie să stea la dreapta și la stânga Lui (Marcu 10:35). Dintre tot ce auziseră de la Hristos, auzeau doar despre victoria Lui; și un singur gând le-a rămas în minte: când va veni victoria, Hristos le va îngădui să stea la dreapta și la stânga Lui. Păreau că nu au observat că Hristos vorbea despre prețul cu care se va câștiga această victorie. Nu puteau să se oprească decât la asta, pentru că acesta era cel mai important lucru, aceasta trebuia să se întâmple cu Învățătorul lor, cu Prietenul lor; nu, au trecut pe lângă ea și s-au gândit doar la ce se va întâmpla cu ei când va veni victoria. Și Hristos le-a zis atunci: Puteți fi botezați cu botezul cu care voi fi botezat Eu? Puteți bea paharul pe care îl voi bea Eu?.. *A fi botezat* atât în slavonă, cât și în greacă înseamnă *a te cufunda:* sunteți gata să vă cufundați, să vă aruncați cu capul înainte în tot ceea ce Mi se va întâmpla acum? Sunteți gata să beți până la sfârșit paharul pe care îl voi bea Eu?.. Și ucenicii au zis: da. - Și Hristos a spus ceva foarte important pentru noi: cu botezul cu care voi fi botezat Eu - veți fi și voi botezați; paharul pe care îl voi bea Eu - îl veți bea și voi; dar a sta de-a dreapta și de-a stânga Mea - nu pot da, Tatăl poate face asta în înțelepciunea Sa. Aceasta nu este o amenințare și aceasta nu este o promisiune. Aceasta se poate traduce astfel: În momentul în care voi muri, vă puteți gândi doar la ce vi se va întâmpla după victorie? Sunteți gata să împărtășiți soarta Mea cu Mine? Dacă ești gata să-Mi împarți soarta cu Mine, nu-ți mai poți face griji pentru a ta: Eu o voi putea împărtăși cu tine...

Și iată ce ne spune Hristos când mergem să ne împărtășim: Nu vă îngrijorați - cerul se va coborî la voi; întrebarea pe care v-o pun este: sunteți gata să fiți cu Mine pe pământ? După Învierea Sa, Mântuitorul le spune ucenicilor: *Precum M-a trimis pe Mine Tatăl, așa vă trimit și Eu pe voi* (Ioan 20:21), iar în Evanghelia după Matei, Hristos spune: *Vă trimit ca pe oi în mijlocul lupilor* (10:16). Și când mergem la paharul în care se află Sângele vărsat pentru noi și Trupul răstignit (înviat, glorificat, dar totuna: atât răstignit, cât și vărsat), se pune întrebarea în fața noastră: ce sunt gata să fac? Cum mă raportez la ceea ce mi se dă? Sunt părtaș Mielului junghiat pentru mântuirea lumii; întreaga mea împărtășanie este cu adevărat doar în a ajunge la mântuirea *mea prin crucea Lui* ? Este aceasta prietenia mea cu Hristos? Cine este El pentru mine? Este El doar o ușă? El spune despre Sine: *Eu sunt ușa* (Ioan 10:7); Este El doar o cale, adică văd în El doar o circumstanță, un obiect – sau este El un Om viu? Un Dumnezeu viu, dar și un Om viu, pentru că atunci când a murit pe cruce, a murit un Om pe cruce – un tânăr viu, de treizeci și trei de ani, Care nu avea niciun motiv să moară, pentru că nu era păcat în El, prin urmare, nu era sămânță a morții; Care a murit moartea mea, și a ta, și a ta, și a noastră... Așadar, când mă duc să primesc împărtășania – ce vreau să primesc? Se reduce totul la faptul că sunt gata să-I spun lui

Hristos: Pentru Tine – crucea, iar pentru mine – învierea?... Și la asta se reduce când mergem. să luăm împărtășania doar în speranța că vom fi reînviați în suflet, că mă voi simți mai bine și mă voi întoarce la viața mea într-o stare de spirit mai bună, cu o putere nouă; pe când, intrând în împărtășanie, intru în viața Lui și, într-un fel, îmi părăsesc viața. Dumnezeu ne dă totul: viața, iertarea, Trupul și Sângele Său, El ne deschide veșnicia; El nu încuie ușa. Cum m-aș simți atunci dacă privesc întreaga taină a mântuirii doar ca un pod aruncat peste un abis, peste care voi merge; fără să acord atenție faptului că acest pod este un pod viu?... Aceasta este cealaltă latură a comuniunii, la care trebuie să acordăm atenție, dacă vrem să creștem într-o oarecare măsură, pur și simplu într-o măsură creștină.

Și acum, al treilea. Ceea ce voi spune acum, o voi spune pe scurt, folosind exemple; dar cred că fiecare dintre noi ar trebui să dezvolte tema în sine, gândindu-se la fiecare moment al misterului lui Hristos pe cruce. La Cina cea de Taină, Hristos a frânt pâinea, a pregătit paharul și le-a spus ucenicilor Săi: *Faceți aceasta spre pomenirea Mea* (Luca 22, 19). Și – pe bună dreptate – Biserica a primit aceste cuvinte ca o continuare a frângerii pâinii și a împărtășirii paharului în cadrul Liturghiei Divine. Dar la asta se reduce totul? A spus Hristos doar că instituie acum o sărbătoare sacră, că din această noapte începe întâlnirea creștină în jurul mesei misterioase, pe care în loc de miel zace acum Pâinea și Vinul – Mielul lui Dumnezeu, real prin puterea Duhului Sfânt și prezent la fiecare liturghie? Cred că acest lucru nu este suficient; nu suntem chemați doar să săvârșim un rit sacru. Așa cum am încercat să vă arăt că această Cină a Tainei este un prototip a ceea ce se va întâmpla în zilele Crucii, tot așa această imagine rămâne o imagine în sensul că, văzând ce face Hristos peste această pâine și acest vin, trebuie să fim transportați în gând, inimă, voință și întreaga noastră viață către acele acțiuni care sunt exprimate și înfățișate de acest rit. Și aceasta înseamnă că, dacă această frângere a pâinii și acest pahar împărțit tuturor Îl reprezintă pe Mielul lui Dumnezeu, dându-se pe Sine însuși până la moartea pe Cruce pentru mântuirea noastră, atunci trebuie să împlinim tot ceea ce constituie Misterul Patimilor dacă vrem ca această comuniune să fie o realitate deplină. Dacă vrem să ne împărtășim din acest Trup frânt, din acest Sânge vărsat, din această viață dăruită în sacramentul comuniunii, trebuie să ne împărtășim din același lucru în sacramentul vieții, din viața de zi cu zi.

Să ne gândim ce ar putea însemna asta. Primul lucru care îmi vine în minte este că întreaga Săptămână Mare, începând cu intrarea Domnului în Ierusalim, continuând cu Cina cea de Taină și până la răstignirea însăși, trece sub semnul neînțelegerii, al neînțelegerii, al unui fel de confuzie fără speranță, disperată: orbire pe de o parte, și caricatură teribilă tot mai mare pe de altă parte. Oamenii Îl primesc pe Hristos în Ierusalim cu glorie - intrarea Domnului. Dar de ce? Pentru că ei cred în mod eronat că El este un rege care acum va lua puterea în

propriile mâini, îi va elibera din sclavia romană și va restaura împărăția lui Israel. Și în momentul în care descoperă că speranțele lor naționale, politice, mesianice (așa cum le înțeleg ei) sunt înșelate, îl resping pe Hristos și ei, aceeași mulțime, în foarte puține zile vor striga: *Răstignește-L, răstignește-L! Nu avem alt rege decât Cezar...* În timpul Cinei Celui de Taină, dacă citești cu atenție discursul arhieresc al lui Hristos, pe care îl citim sub forma primei Evanghelii în seara de Joia Mare, totul este nedumerire, totul este neînțelegere, totul este o neînțelegere. Ceea ce Hristos încearcă să le spună ucenicilor, ei nu înțeleg, nu pot înțelege, nu pot percepe. Și din aceasta crește teribila singurătate umană ulterioară a Mântuitorului: El nu este înțeles; El este lăsat singur cu taina mântuirii. Chiar și Petru, care pe drumul din Cezareea lui Filip, prin inspirație de sus, a proclamat că Hristos este Fiul lui Dumnezeu (Marcu 8:29), - și vine la El și spune, la o clipă după ce Hristos le-a descoperit taina răstignirii Sale: să nu se întâmple așa ceva, ai milă de Tine Însuți... Din acest moment, Hristos rămâne fundamental singur. El merge pe drumul Său; ucenicii Îl urmează, înconjurându-L, dar sunt înșelați constant, gândesc mereu un lucru, în timp ce se întâmplă altceva...

Și acestea sunt primele două lucruri pe care le putem întâlni dacă vrem să fim una cu Hristos Mântuitorul, să împărtășim cu El tot ceea ce constituie misterul mântuirii. Când întreaga noastră viață este o neînțelegere, când tot ceea ce spunem sau facem, tot ceea ce suntem, însăși esența noastră rămâne neînțeleasă, când tot ceea ce ne înconjoară trăiește în iluzie și neînțelegere, trebuie să învățăm de la Hristos cum să ne raportăm la cei care nu înțeleg, care așteaptă altceva, care într-o clipă, înșelați de iluzia lor, care s-a izbit de realitatea noastră, ne vor respinge și ne vor blestema. Când suntem lăsați singuri - suntem capabili, asemenea lui Hristos, să mergem pe drumul nostru, nu singuri, fără să-i lăsăm pe alții deoparte, ci trăind și murind chiar pentru acești oameni care nu ne înțeleg și ne înțeleg doar prea târziu? Aici începe calea pasională...

Și apoi putem face fotografie după fotografie. Hristos este printre ucenicii Săi; El știe că moartea vine peste El, iar ucenicii se ceartă despre cine este cel mai mare dintre ei. Hristos ia Cina cea de Taină, ultima masă cu ucenicii Săi, celebrând ultimul Paște simbolic înainte ca Paștele să devină realitatea trupului și sângelui Fiului Omului, Mielul lui Dumnezeu; Iuda stă la aceeași masă: cum îl tratează Hristos? Împarte pâinea cu el; și când ceva foarte teribil s-a întâmplat deja și calea lui Iuda a fost hotărâtă irevocabil, Hristos îi spune: prietene, du-te și fă ce trebuie să faci... Cum tratăm pe cineva pe care îl considerăm un trădător. Un trădător?..

Înainte de Cina cea de Taină, ucenicii s-au adunat; niciunul dintre ei nu s-a obosit să spele picioarele lui Hristos sau ale celorlalți. Aceasta este o sarcină care în vremurile străvechi era lăsată celui mai jos, mai neînsemnat dintre sclavi.

El Își scoate haina de afară, Se încinge cu un prosop, ia ligheanul - Hristos. El este ca un rob, ca un slujitor printre ucenicii Săi; El ia asupra Sa ceea ce este prea josnic și umilitor pentru alții. Atunci ucenicii sunt confuzi. Petru spune: *Nu-mi vei spăla niciodată picioarele* (Ioan 13:8). Dar apoi este prea târziu. Suntem noi capabili să acționăm ca Hristos? Suntem gata să ne asumăm cea mai josnică, cea mai neînsemnată slujbă pur și simplu pentru că cineva trebuie să o facă? Sau credem că există unii mai tineri decât mine, există unii mai săraci decât mine, există unii care ar fi trebuit să facă asta din datorie? Și, în același timp, Hristos ne spune: Nu sunt Eu învățătorul vostru? Și iată-mă printre voi ca slujitor; Ți-am dat un exemplu de urmat... Avem noi suficientă dragoste grijulie pentru a nu considera *nimic* prea mic, prea umilitor, prea nesemnificativ, ceea ce este necesar pentru o altă persoană? Suntem gata să facem *orice* fără să ne punem măcar întrebarea cine este El, cine sunt eu? Hristos nu pune întrebarea, El o rezolvă. Noi o punem tot timpul și nu o rezolvăm în felul lui Hristos...

Apoi vine Grădina Ghetsimani. Hristos în fața morții Sale – și în fața vieții Sale; pentru că moartea fie va pune capăt acestei vieți, fie o va face lipsită de sens, iar viața dă sens acestei morți, fie nu. Hristos stă în fața întregii Sale vieți și a întregii Sale morți; El caută sprijin. Le cere poate trei dintre cei mai apropiați ucenici ai Săi să vegheze cu El, să nu doarmă; de trei ori vine la ei, de trei ori îi găsește dormind. Nu este oare acest lucru teribil de asemănător cu noi, când cineva apropiat nouă este în agonie, în boală, se confruntă cu moartea sau cu o decizie care îl sperie? Suntem lângă El și apoi obosim: obosim să împărtășim lupta Lui, durerea Lui, boala Lui – și plecăm. Plecăm să respirăm aerul, să privim în jurul nostru, să ne desprindem de tensiunea camerei în care o persoană este bolnavă sau pe moarte, de mediul în care este prea multă durere sau frică. Plecăm; avem nevoie să ne odihnim; dar omul care se află cu adevărat în centrul acestei orori nu are unde să se ducă!... Ucenicii au dormit prea mult; dormim prea mult o parte semnificativă din viața noastră – și din viața altora… Și, în același timp, aceasta ar putea fi și împlinirea poruncii lui Hristos: *Faceți aceasta în pomenirea Mea…* Am fost flămând, gol, frig, singur, în spital, în închisoare și nu M-ați vizitat. Și dacă M-ați vizitat, ați împărtășit pentru o clipă suferința Mea, ca să nu vă apese prea mult sufletele…

Și apoi - trădarea lui Iuda; și iarăși: *Prietene!..* Și fuga ucenicilor, și procesul în fața marilor preoți, procesul în fața lui Pilat; calomnie, calomnie ucigașă, de care Hristos va muri - cum ne raportăm noi la calomnie, când ei ne calomniază?.. Și când ei nu calomniază, ci pur și simplu răspândesc bârfe, calomnii, batjocoresc - cum ne raportăm noi: în mod creștin sau altfel?.. Vorbeam despre caricatură: momentul teribil când Hristos stă înaintea lui Pilat, iar Pilat întreabă poporul: pe cine vreți să vi-l dau - pe Isus, numit Hristos, sau pe Baraba? (Isus, Fiul Tatălui Său Ceresc - și Baraba, care în ebraică înseamnă *fiul tatălui).* Și Israel îl alege pe Baraba, un impostor, un mincinos... Cum ne raportăm noi când întâlnim astfel

de substituții în viața noastră, când ei aleg o minciună în locul adevărului, un fals în locul adevărului? Ce se întâmplă când, în cele din urmă, toată lumea se îndepărtează de noi?.. Poporul evreu l-a respins pe Hristos: *nu cunoaștem alt rege decât pe Cezar.* Nu era loc pentru Hristos în cetatea omului, El trebuia să moară în afara zidurilor. Dar asta nu este de ajuns; El a fost abandonat de Dumnezeu: *Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, de ce M-ai părăsit?...* Și astfel, respins de oameni, respins de Dumnezeu, El a rămas credincios până la sfârșit atât oamenilor, cât și lui Dumnezeu: *Iartă-i, Tată, căci nu știu ce fac... În mâinile Tale, Doamne, Îmi încredințez duhul...* Ce se întâmplă când suntem respinși? Ce se întâmplă când ni se pare că Dumnezeu ne-a uitat? Ce se întâmplă când suntem copleșiți de suferința spirituală, când în măsura noastră (mică, poate, dar măsura noastră deplină) ne aflăm în Grădina Ghetsimani? Ce se întâmplă când suferim fizic, când durerea ne pătrunde în trup, așa cum a pătruns în trupul lui Hristos pe cruce?...

Și există două fațete ale tuturor acestora. Am spus tot timpul: suntem înțeleși greșit, abandonați, respinși, trădați, uitați, înconjurați de calomnii, umiliți și prinși în bârfe și așa mai departe - știm oare cum să ne comportăm ca Hristos? Dar există o altă fațetă, poate mai teribilă, dar la fel de reală, atunci când vrem să ne judecăm sufletele. În tot ce am spus, am presupus că suntem suficient de ai lui Hristos pentru a sta acolo unde este Hristos. Dar nu este adevărat că suntem în mulțimea celor care nu înțeleg; nu este adevărat că, într-o oarecare măsură, ocupăm poziția lui Iuda, a lui Petru, a celor trei ucenici, a calomniatorilor, a bârfitorilor, a judecătorului nedrept, a judecătorului laș și slab de inimă, a celui care îl răstignește, a ucenicului fugar?... etc.

Și aici, în ambele cazuri, misterul Liturghiei Divine stă înaintea noastră ca un apel, ca o provocare, ca o judecată, ca o cerință. *Faceți aceasta în pomenirea Mea* nu înseamnă doar: săvârșiți slujba bisericească, împărtășiți-vă din pâinea și vinul care au devenit în mod miraculos Trupul și Sângele lui Hristos; înseamnă: împărtășiți-vă din tot ceea ce, toate fără rezerve, reprezintă Cina cea de Taină ca imagine a Săptămânii Mari. Cina cea de Taină nu este doar o imagine a Patimilor, ci și a vieții, a triumfului, este începutul veacului viitor, este deja sărbătoarea veșniciei, sărbătoarea Mielului. Dar nu despre asta vorbim - suntem întotdeauna gata să ne împărtășim din aceasta! Hristos a spus: *Faceți aceasta în pomenirea Mea* - nu numai frângeți pâinea, nu numai împărtășiți paharul. Voi sunteți trupul lui Hristos, voi sunteți acel Miel care este frânt și care sângerează; Vă trimit așa cum Tatăl M-a trimis pe Mine... Și iată întrebarea cu care se confruntă fiecare dintre noi înainte de fiecare împărtășanie, după fiecare împărtășanie: am luat parte doar la cina liturgică tainică sau m-am cufundat în misterul lui Hristos și intru, la rândul meu, în acest mister *împreună cu* Hristos?

Acestea sunt gândurile pe care am vrut să vi le prezint, în speranța că vor face Divina Liturghie mai reală, mai teribilă, mai exigentă; ca atunci când vă veți cugeta conștiința înainte de a vă împărtăși cu Sfintele Taine, să vă puneți nu întrebarea despre lucrurile mărunte din viață (care și ele își au locul lor, pentru că păcătuim cu lucruri mărunte și cu păcate mari), ci să vă puneți întrebarea fundamentală: unde sunt eu? Cine sunt eu în raport cu Hristos? Cine sunt eu și unde sunt eu în raport cu împărtășania, în raport cu Tainele și în raport cu taina mântuirii?

Despre Biserică (predicare catehetică). [43]

Voi vorbi despre Biserică doar dintr-un singur punct de vedere specific, deoarece *Biserica este* un subiect vast, care cuprinde, în esență, toate întrebările credinței noastre. Trăim în Biserică și, în același timp, așteptăm revelarea ei deplină ca Împărăție a lui Dumnezeu. Prin urmare, ceea ce se va spune aici este fragmentar, dar în același timp esențial pentru dezvăluirea deplină a acestui subiect.

Când vorbim despre Biserică, suntem prea înclinați să o definim în terminologia catehismului, în categoriile familiare ale societății umane întemeiate de Hristos, adunate în jurul Lui, unite printr-o credință comună, sacramente comune, o ierarhie comună, un cult comun. Toate aceste definiții sunt corecte - și totuși sunt insuficiente pentru a înțelege și cunoaște Biserica. Motivul este că catehismul a fost destinat inițial oamenilor care nu deveniseră încă creștini; era o pregătire pentru intrarea în Biserică și nu o parte a vieții Bisericii în toată plenitudinea ei. Găsim în catehism definiții, explicații, accesibile celor care nu au trecut încă pragul Bisericii: pentru catehumeni, neinițiați încă în liturghia sacramentală, în rugăciunea bisericească, această rugăciune verbală a lumii create, pe care Biserica, posedând conștiință de sine, o oferă Dumnezeului Viu împreună cu Hristos și în numele lui Hristos. Cu toată corectitudinea acestor definiții, ele caracterizează Biserica doar din exterior. Pot fi comparate cu explicațiile pe care le-ai da unei persoane care ar vrea să găsească un monument arhitectural. Poți descrie acest monument, să-l faci să simtă semnificația sa, să-i subliniezi trăsăturile caracteristice: când vorbești despre o biserică, vei observa anumite caracteristici ale clădirii, diferite de cele pe care le-ai folosi pentru a descrie o primărie sau o cazarmă; dar orice ți-ar oferi o astfel de descriere, ea nu te va introduce în clădire. Așadar, definițiile catehismului nu ne introduc în Biserică. Și acest lucru este firesc, pentru că cunoașterea Bisericii este, mai presus de toate,

cunoaștere experiențială. Ca tot ceea ce ține de domeniul Divinului, cunoașterea Bisericii constă în cult, în comuniune și în apartenență la ea. Da, suntem uniți de o credință comună, avem aceleași sacramente, îndeplinim o singură slujbă, ierarhia noastră ne unește pe toți și ne păstrează într-o unitate vizibilă și tangibilă. Dar adevărata natură a Bisericii, experiența profundă a eclezialicității, este definită diferit.

În primul rând, conform Apostolului Pavel, Biserica este trupul lui Hristos (Coloseni 1:24). Aceasta este una dintre acele expresii care ni se par fie atât de familiare încât și-au pierdut sensul, fie, dimpotrivă, atât de ciudate încât nu ne mai spun nimic. Această definiție nu este legată de conceptul unei combinații de părți separate care se pot destrăma ulterior, ci de conceptul Întrupării. Suntem trupul lui Hristos în sensul cel mai real, în sensul zicalei binecunoscute: *Biserica este continuarea Întrupării.* Fiecare dintre noi este prezența lui Hristos în lume.

Definiția Bisericii ca trup, ca organism, ne permite să înțelegem imediat că este un întreg unic, alcătuit nu din părți, ci din mădulare care sunt unite pentru totdeauna inseparabil unele cu altele din momentul în care au devenit un singur trup. Sentimentul unității indivizibile a trupului lui Hristos era foarte viu în antichitate. A fost exprimat clar, de exemplu, de Sfântul Iustin [44] , care i-a scris astfel unuia dintre prietenii săi care căzuse în păcat grav și fusese excomunicat din comuniunea Bisericii: Nu știți că, atâta timp cât sunteți în afara acestui trup viu, rămâne o rană pe trupul lui Hristos pe care nimeni altcineva decât voi nu o poate vindeca?... Mădularele Bisericii nu sunt părți interschimbabile; este imposibil să uităm pe cineva care a fost prezent printre noi și pe care nu-l mai vedem; este imposibil să înlocuim pe cineva care a fost aici cu noi cu cineva care nu a fost aici. Cel care aparține acestui trup îi aparține adesea tragic, dar îi aparține pentru totdeauna.

Cum are loc această comuniune cu trupul și ce înseamnă ea? În practica modernă, în marea majoritate a Bisericilor, o persoană devine membru al Bisericii în copilărie, prin sacramentul botezului, care se săvârșește de obicei la o vârstă atât de fragedă încât este un eveniment mistic, dar nu unul psihologic. Nu este perceput de noi în mod conștient și, prin urmare, acest eveniment trebuie trăit ulterior pentru a deveni o realitate conștientă, altfel se va pierde pentru mulți ani. Întorcându-ne la primele generații de creștini, vedem ceva diferit; vedem un lung drum de creștere în credință, care se încheie cu această intrare în Biserică, comuniunea cu trupul lui Hristos. Aceasta este comuniunea cu *persoana lui* Hristos; Hristos este centrul evenimentului.

Cu toții știm din experiență acea identificare profundă cu cineva drag care se produce în momentele tragice; cei care au trăit moartea unei persoane dragi știu, fără îndoială, cum moartea cuiva drag devine ca o cotitură în viața pământească,

viața care ne înconjoară, separând tot ceea ce este superficial; tot ceea ce este nedemn de ceea ce ne-a zguduit atât de mult; toate evenimentele și împrejurările care nu corespund măreției a ceea ce s-a întâmplat, de evenimentele care au adevărata profunzime și măreție a morții. Există momente - pot dura, în funcție de profunzimea sentimentului nostru, câteva clipe, câteva zile, luni și uneori o viață întreagă - când moartea cuiva duce în mormânt tot ceea ce a fost nesemnificativ, deșert, gol în noi, tot ceea ce nu avea plenitudinea adevăratelor valori umane. Și ceva similar este conținut în experiența care formează însăși baza botezului. Cuvântul *botez* înseamnă *scufundare.* A fi botezat înseamnă a fi cufundat în moartea lui Hristos și a te întoarce la viață, dar o viață deja reînnoită. Această scufundare în moartea lui Hristos este în același timp un eveniment psihologic, un subiect al experienței personale și un eveniment obiectiv în care se manifestă acțiunea lui Dumnezeu. Ceea ce este experimentat conștient în termeni de experiență personală chiar în momentul evenimentului sau este realizat ulterior poate fi descris după cum urmează. Uneori, un gând sau un sentiment ne atrage adânc în noi înșine; toate abilitățile noastre, toate forțele noastre sunt concentrate în adâncurile ființei noastre; o tăcere inexplicabilă se instalează în noi și suntem atât de cufundați în interior încât tot ce ne înconjoară se estompează, îngheață și ceva interior devine infinit de viu, intens, tremurând. Dacă o astfel de stare este cauzată de o amintire, un sentiment, vine un moment în care această „interioritate” încetează; treptat, și uneori dintr-un anumit motiv brusc, conștiința lucrurilor exterioare se întoarce la noi și rămâne doar o amintire, alteori tristețe pentru această profunzime pierdută. Și astfel, dacă intrăm în noi înșine cu gândul la Domnul, dacă mergem suficient de adânc în noi înșine cu credință, cu dragoste pentru Cel care este Mântuitorul nostru, atunci în adâncurile noastre Îl vom întâlni pe Domnul. Aceasta este o întâlnire personală, vie, concretă. Nu este o imagine, nu este o amintire, este El Însuși. Și nimic nu poate distruge această întâlnire, nu putem fi separați de Domnul; Nicio putere din cer sau de pe pământ nu este capabilă să facă asta. Aici are loc, ca să spunem așa, o scufundare profundă în prezența lui Hristos, după care ne întoarcem la viața exterioară, dar ne întoarcem deja diferiți. Ce s-a întâmplat, în esență, pe acest plan al vieții interioare, care nu este încă planul miracolului sacramental al Bisericii? Ceea ce s-a întâmplat a fost că întâlnirea noastră cu Hristos a fost o întâlnire cu veșnicia și, întorcându-ne în lumea exterioară, ne întoarcem nu doar pentru a ne continua existența acolo, ci pentru a trăi acolo, îmbogățiți de veșnicia pe care am adus-o cu noi.

Când Hristos li s-a arătat apostolilor, care în experiența morții Sale pe cruce își trăiseră propria moarte, El nu le-a oferit pur și simplu o nouă continuare a vieții pământești: în cadrul acestei vieți pământești le-a oferit prezența vieții veșnice. Aici vom aplica imaginea dată mai sus: o persoană iubită duce în mormânt tot ce îi este străin; el, ca să spunem așa, ne dezbracă de tot ce este incompatibil cu el. În timpul comunicării Sale prietenoase cu apostolii, în învățăturii Sale, îndrumării

Sale spirituale, Domnul a împărțit treptat pentru ei tot ce exista în lume în ceea ce era în El și în jurul Lui și ceea ce forma în jurul Lui, ca să spunem așa, un inel dușman și o umbră a morții. Și de aceea moartea lui Hristos a fost pentru ei nu numai moartea unui Învățător, moartea unui Prieten; a fost moartea Celui în care era viața lor, Care poseda cuvintele vieții veșnice. Odată cu moartea Lui, *viața* s-a stins pe pământ și tot ce le-a mai rămas a fost să continue *să existe* . Moartea lui Hristos a luat însăși viața din lumea apostolilor. Nu în zadar le-a spus: *Eu sunt calea, adevărul și viața* (Ioan 14:6). Și învierea lui Hristos nu a fost doar bucuria întâlnirii cu Cel pe care L-au iubit, Care a fost Învățătorul, Călăuza lor; nici nu a fost bucuria victoriei obținute atunci când înfrângerea părea evidentă – a fost o întoarcere la *viață* în toată plinătatea ei. De aceea, Apostolul Pavel, vorbind despre botez (Romani, cap. 6), face o paralelă între moartea și învierea lui Hristos și scufundarea persoanei botezate în apele baptismale pentru reînvierea sa. Apele baptismale sunt un simbol; ele simbolizează moartea. Suntem cufundați în ele, ca și cum am fi cufundați în moarte, și apoi ne întoarcem la o viață nouă. Dar această imagine va rămâne doar o imagine moartă dacă la baza ei nu există o experiență interioară autentică a unei legături vii, reale cu Hristos. Dacă nu există o astfel de legătură cu Hristos, atunci o astfel de moarte este doar o imagine, nu un simbol. Pentru apostoli, moartea lui Hristos a fost moartea lor, învierea Lui – o viață nouă. Dacă nu există pentru noi o experiență precum cea a apostolilor, dacă ne este închisă, înseamnă că încă nu am înțeles ce înseamnă propriul nostru botez.

Există o altă latură a botezului, nu doar psihologică, ci și obiectivă, deși în viața spirituală obiectivul este inseparabil de subiectiv: nu există obiectivitate moartă, există doar obiectivitate care devine vie în momentul în care este cunoscută personal, devine subiect al experienței vii; acest lucru este adevărat atât în raport cu doctrină, cât și cu sacramentele. Și astfel, aspectul mistic al botezului, venind de la Dumnezeu, este acțiunea divină care ne introduce în misterul lui Hristos. Actul de credință și actul de iubire, care trebuie să stea la baza evenimentului care are loc, să ne unească cu Hristos, să ne facă asemănători cu El, inseparabili de El. Iată o minune, o acțiune divină. Fără ea nu există botez, fără ea nu există creștin. Și aici ajungem la cea mai importantă poziție în conceptul ortodox despre Biserică. Biserica este în esență un *trup sacramental.* Nu este o societate unită pe baza unui anumit acord, nici măcar pe baza unei credințe comune; este o societate în care puterea lui Dumnezeu acționează și transformă, unde Dumnezeu Însuși acționează; fără acțiunea *lui Dumnezeu* există pregătire, dar nu încă plenitudine.

Să încercăm acum să înțelegem legătura care există între noi, cei botezați, și Hristos. Există două imagini în Sfânta Scriptură: prima este imaginea viței și a mlădițelor (Ioan 15, 5); a doua sunt cuvintele Apostolului Pavel că suntem altoiți (el vorbește despre poporul lui Israel și despre neamuri), că neamurile sunt

altoite în măslinul viu al lui Israel, pentru ca ele însele să devină un măslin viu, o mlădiță vie de măslin (Romani 11, 13-19).

Ce contribuie aceste două imagini la înțelegerea Bisericii? Să luăm în considerare mai întâi imaginea altoirii. Grădinarul are un pom plin de viață, plin de sevă vitală, capabil să împărtășească viață și să dăruiască viață. Și astfel caută o vlăstă, o ramură care se ofilește, dar care poate fi încă reînviată. Acesta este primul act al grădinarului, plin de iubire și înțelepciune, o căutare, căutare despre care vorbește Hristos, de exemplu, în parabola oii pierdute. Și apoi actul care pare atât de crud și atât de violent atât în practica grădinarului, cât și în experiența persoanei umane. Este un act de iubire divină prin care ramura este tăiată din rădăcini, tăiată cu un cuțit și astfel desprinsă de viața, oricât de imperfectă, oricât de scurtă, pe care totuși o poseda și expusă riscului morții finale. Acest lucru se întâmplă atunci când grădinarul taie cu un cuțit ramura pe care vrea să o altoiască. Dar același lucru se întâmplă atunci când, în societatea umană, marele Grădinar, Domnul, îl smulge pe unul dintre noi din rădăcinile sale, îl smulge din mediul său, din țara sa, din credința sa, din condițiile vieții sale, din tot ceea ce a fost sprijinul vieții sale, siguranța sa, uneori din ceea ce a fost însăși viața sa și îl ține în suspensie, între moartea care îl amenință și această viață trecătoare, de scurtă durată, la care nu se mai poate întoarce, căci a fost smuls din ea prin violență divină. Atunci grădinarul se întoarce către măslin, cel pe care l-a ales să dea viață, și din nou taie, despică cu cuțitul său și astfel, rană la rană, durere la durere, are loc o întâlnire între copacul dătător de viață și ramura care moare. Aceasta este și legea vieții spirituale. Numai cu prețul unei răni este dăruită viața unuia celuilalt. Întotdeauna această întâlnire și acest dar au loc cu prețul suferinței, cu prețul epuizării vieții, al pierderii vieții. Și astfel mica ramură se găsește altoită pe trunchiul care poate da viață; înseamnă asta că are deja viață? Ce se întâmplă în continuare? Nu a spus Domnul: *dacă rămâneți în Mine* (Ioan 15:7)? Dar cum va *rămâne* această mlădiță dacă este pur și simplu pusă aici?... Și aici începe lupta pe care o putem observa în butașul altoit, pe care o putem observa în experiența vieții umane. Încet, persistent, sucul de viață al viței de vie sau sucul de viață al măslinului se mișcă și caută modalități de a pătrunde în vasele delicate ale butașului; se ridică încet, se infiltrează în toate vasele, ajung la limita lor maximă, se revarsă peste aceste limite, înconjoară fiecare celulă; treptat, atacul lor devine mai puternic și mai persistent, pătrund însăși viața fiecărei celule a mlădiței altoite, înlocuind din ea viața celei sălbatice, viața de scurtă durată care anterior ducea la moarte, și treptat butașul prinde viață cu o viață nouă. Puțin câte puțin frunzele sale se ridică; devine viu într-un sens mai profund decât înainte. Dar, în același timp, devine el *însuși.*într-un mod mai intens, mai personal decât înainte. Toate potențialitățile sale, incapabile să se manifeste, împiedicate pentru că le lipsea viața, se deschid, cresc, ating perfecțiunea și vedem că Domnul avea într-adevăr dreptate - dacă mlădița rămâne pe viță, începe să se dezvolte, atinge plenitudinea, devine ea însăși într-

un sens pe care nu l-am fi putut bănui înainte. Da, această viață deplină, enormă, viață fără limită, viața acestui pom dătător de viață, tremură și umple tulpina. Dar tulpina a devenit ea însăși doar pentru că este animată de această plenitudine a vieții. Aici ne întoarcem din nou la cuvântul Apostolului Pavel. El spune: *Nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine* (Galateni 2:20). El nu mi-a înlocuit personalitatea, sunt aici, ci tot ceea ce aș putea fi, am devenit abia acum, când viața Lui, puterea Lui de viață, puterea Lui de veșnicie este în mine. Și vedem că relația creștinului cu Hristos, pe care o exprimă aceste imagini, ne dăruiește plenitudinea vieții noastre personale și, de asemenea, plenitudinea vieții noastre comune, căci există o singură viață, viața lui Dumnezeu, care se revarsă în noi. Și această viață nu este doar o viață pământească făcută mai completă, căci Cel care ne dă viață nu este doar Isus din Nazaret, profetul galileean, ci Cel care este atât om, cât și Dumnezeu, Om perfect și Dumnezeu perfect; El a cărui umanitate nu este doar umanitatea noastră cu adăugarea naturii divine, ci o umanitate restaurată la ceea ce ar fi trebuit să fie dacă nu ar fi fost Căderea, o umanitate depășită în ceea ce este chemată să devină.

Sfântul Maxim Mărturisitorul, vorbind despre Întrupare, oferă următoarea imagine. Taina Întrupării, spune el, este asemenea a ceea ce se întâmplă atunci când o sabie este pusă pe cărbuni încinși. Această sabie, grea, rece și tocită, începe treptat să strălucească cu lumină și, datorită acestei străluciri, ni se pare ușoară și nouă, iar căldura care o umple nu o putem separa de fierul pe care l-a străpuns. Și atunci, spune Maxim Mărturisitorul, se poate arde cu fierul și tăia cu focul. În taina lui Hristos există această unire indisolubilă a Dumnezeirii Sale și a umanității Sale, grație căreia umanitatea se depășește pe sine și atinge adevărata vocație a omului, *theosis,* îndumnezeirea, transcendența creatului în comuniune cu necreatul. Ce se împlinește în Hristos - căci aici nu este sabie și foc, ci fire umană unită cu Dumnezeu; ce se împlinește în El? Sfântul Maxim ne amintește că, conform învățăturii Bibliei, conform învățăturii Apostolului Pavel, moartea este rezultatul păcatului, al despărțirii dintre noi și Dumnezeu și că unirea naturii divine și umane în Hristos face deja din această natură umană o natură nemuritoare și incoruptibilă. Și totuși vedem că Hristos, în umanitatea Sa, suferă și moare pe cruce. Da, pentru că într-un act de compasiune, un act de iubire care acceptă întreaga soartă a celui iubit, cu toate consecințele ei, Hristos acceptă în umanitatea Sa - care ea însăși nu mai este supusă suferinței sau morții - toate consecințele stării noastre decăzute, starea de păcat. Totuși, în spatele imaginii lui Hristos cel suferind, Dumnezeu, infinit de slab și vulnerabil, dat în mâinile oamenilor care vor face cu El ce vor, se află misterul victoriei deja câștigate, misterul revelației omului în toată gloria sa.

Îl vedem pe Muntele Tabor în slava Sa: El nu S-a schimbat, dar apostolii *au văzut* ... Îl vedem mai târziu, în învierea Sa: umanitatea Sa nu s-a schimbat, dar ceea ce era nevăzut, ceea ce Dumnezeu voia să ascundă, El acum o descoperă

în toată plinătatea sa. Și în taina botezului, dacă murim cu adevărat împreună cu El și înviem cu adevărat împreună cu El, ne împărtășim umanitatea Sa glorificată, umanitatea veacului viitor. Spun „dacă într-adevăr” nu pentru că acțiunea lui Dumnezeu este insuficientă, ci pentru că mântuirea noastră nu este un act divin unilateral, ci un act la care voința noastră umană și libertatea noastră umană participă pe deplin, așa cum spunea unul dintre Părinții Bisericii: Dumnezeu ne-a creat prin voia Sa, dar nu ne poate mântui decât cu consimțământul nostru. De aceea, în ziua botezului nu se arată în noi plinătatea slavei, ci arvura vieții veșnice, așa cum spune Apostolul Pavel. Totul devine posibil, așa cum spune: *Pot toate lucrurile în Hristos, care mă întărește* (Filipeni 4, 13). Acesta este începutul, dar conține deja scopul final; Este un eveniment escatologic în sensul deplin al cuvântului. Cuvântul grecesc *eschaton* are două înțelesuri: un eveniment decisiv și un eveniment final. Evenimentul decisiv s-a produs - suntem altoiți pe pomul vieții; evenimentul final va fi plinătatea viitoare. Așa cum Întruparea, moartea lui Hristos pe cruce și Învierea Sa sunt evenimentul decisiv al mântuirii fiecăruia dintre noi; dar în forma sa finală trebuie dobândită, trebuie să devină o *realitate* personală pentru fiecare dintre noi. Astfel, în apele botezului, aceste ape primordiale, cum ar spune, despre care vorbește primul capitol al Genezei, din care a pornit totul, se naște un popor nou, un popor cu totul special; este *o creație nouă* . Da, este o făptură nouă, o societate nouă, dar mai mult decât o societate, este un organism viu, un om perfect (homme total), după cuvintele Sfântului Ignațiu Purtătorul de Dumnezeu [45] , repetate adesea de Sfântul Augustin: Cap și mădulare - Iisus Hristos și toți cei ce sunt în El și cu El.

Acest om perfect se află într-o relație specială nu numai cu Hristos, ci și cu Duhul Sfânt și cu Tatăl. Scriptura, experiența Bisericii și mica noastră experiență umană ne învață că nimeni nu poate recunoaște în profetul Galileii, în omul din Nazaret, în criminalul pironit pe cruce pe Golgota, pe Dumnezeu întrupat, decât dacă Duhul Sfânt Însuși i-o revelează. Oricine a crezut, oricine L-a recunoscut pe Hristos, a răspuns chemării Sale, a intrat în această comuniune misterioasă a trupului mistic, a trupului lui Hristos, a făcut-o în fiecare etapă, în fiecare pas, prin acțiunea Duhului Sfânt. Duhul Sfânt, care mai întâi ne cheamă, apoi ne învață, apoi ne unește cu acest trup, merge și mai departe, și mai adânc; căci atunci când am devenit trupul viu al lui Hristos, prezența vie a lui Hristos în toate veacurile și pe tot pământul, din generație în generație, El ne face să cunoaștem, în adâncul ființei noastre, o experiență nouă - El ne învață să spunem: *Abba, Tată,* adresându-ne Celui care în veșnicie este Tatăl lui Isus. *Abba* este un cuvânt tandru; traducerea *„tată” este* artificială, pompoasă. Pe vremea lui Hristos, un copil îi spunea tatălui său *: „Ava”,* așa cum spun copiii de astăzi: *„tată”.* Există ceva profund emoționant și extraordinar de simplu în această chemare a Duhului în adâncul ființei noastre. Ce înseamnă? Duhul lui Hristos, duhul filiației, ne aduce pur și simplu într-o poziție analoagă cu cea a lui Hristos? Ajungem aici la o

altă mare afirmație a gândirii patristice. Acest cuvânt, care ne înspăimântă prin îndrăzneala sa, aparține Sfântului Irineu de Lyon. Dacă, spune el, tot ceea ce credem despre Hristos și despre Biserică este adevărat, atunci prin Biserică, împreună și cu Hristos, suntem cu adevărat *fiul unic al lui Dumnezeu...* Cum să înțelegem acest lucru? Repetăm adesea Rugăciunea Domnească, „ *Tatăl nostru",* iar această rugăciune este folosită nu numai de creștini, ci de nenumărați credincioși din întreaga lume. Ce exprimă această rugăciune? Pentru unii, o analogie; pentru alții, o realitate care ar fi teribilă dacă nu ar fi iubire divină. Analogia este simplă: dacă Îl cunoaștem pe Dumnezeu în lucrările Sale, din experiența noastră personală ca Cel care acționează cu noi ca un Tată, ne este ușor să-L numim cu acest nume. Dar pentru un creștin, această expresie conține altceva. *Nimeni nu-L cunoaște pe Tatăl decât Fiul,* spune Evanghelia după Matei, *și căruia Fiul alege să-L descopere* (Matei 11,27). Această cunoaștere, această experiență, depășește cu mult analogia; este o experiență de ordin ontologic, care ține de însăși esența lucrurilor. Dacă într-adevăr, în dragostea noastră față de Hristos și în acțiunea Duhului Sfânt și a lui Hristos în sacramentele Sale, am *devenit* trupul viu care suntem, după cuvintele Apostolului Pavel, atunci într-adevăr, împreună cu Hristos, îl avem ca Tată pe Dumnezeul cel Viu.

Aceasta este vocația noastră: nu doar ceva ce poate fi sau nu. Nu ceva ce ne este dat mecanic, automat în misterul botezului, în darul Duhului Sfânt, în Rusalii, în Euharistie; este ceva ce este dat și acceptat sau nu acceptat. Căci răspunsul omului este la fel de decisiv ca darul lui Dumnezeu. Altoiți pe copacul viu, participăm la eternitatea misterioasă, prin sacramentul comuniunii, la misterul rugăciunii, la unitatea profundă care se stabilește atunci când Hristos și noi suntem uniți printr-o singură voință și o singură viață. Și în această unitate Tatăl devine Tatăl *nostru* . Astfel, Biserica ni se pare ceva incomparabil mai mare și incomensurabil mai profund decât societatea umană, indiferent cât de înalte ar fi principiile pe care se bazează această societate. Biserica stă înaintea noastră ca misterul întâlnirii și unirii dintre Dumnezeu, Cel din Sfânta Treime, și creația Sa, a cărei diviziune și risipire este învinsă și unitate restaurată mai întâi în actul credinței și apoi în misterul comuniunii. Biserica este prezența Sfintei Treimi printre noi și în noi, este acțiunea Treimii dătătoare de viață în creația Sa.

Însă Biserica nu este doar glorie, ci are și o latură jalnică. Are un aspect glorios și un aspect tragic. Aspectul jalnic al Bisericii este fiecare dintre noi, este Biserica empirică, cea pe care o vedem; nu despre asta ne referim când pronunțăm cuvintele: *Cred într-o Biserică Sfântă, Catolică și Apostolică;* nu despre acest aspect empiric vorbim în mărturisirea credinței noastre, căci este latura vizibilă și mult prea evidentă. Într-un anumit sens, aparținem lumii și aparținem deja Bisericii. După cum spune părintele Georges Florovsky [46] , suntem simultan in patria et in via (în patrie și pe drum), suntem deja în Biserică și suntem încă pe

drumul spre ea. Atâta timp cât răul, păcatul, moartea nu sunt învinse în noi, suntem încă în proces de devenire. Dar, într-un mod mai profund, suntem deja copii ai lui Dumnezeu, suntem colaboratori ai lui Dumnezeu în creația Sa de mântuire. Cineva a spus că suntem ca echipajul unei bărci de salvare: cunoaștem voința lui Dumnezeu; El ne-a chemat să fim împreună-lucrători ai Lui, a spus că nu vrea să ne mai numească slujitori, ci prieteni, căci slujitorul nu știe ce vrea stăpânul său, ci ne-a descoperit toată voia Sa (Ioan 15:15)... Și în același timp afirmăm că suntem cetățeni ai acestui pământ, declarăm că aparținem în întregime realității pământești, deși reprezentăm în același timp o altă realitate care o depășește. Biserica este o societate de oameni pentru care singura lege a acțiunii este iubirea, iubirea tandră, iar legea pământului îi este străină; dar această lege a iubirii este o frică și un pericol pentru pământ, pentru că a iubi înseamnă a renunța la sine până la moartea completă; și pentru că a deveni una cu Hristos, a avea o viață comună cu El, înseamnă a accepta destinul Său în întregime, nu numai slava viitoare și bucuria veșnică viitoare, ci și destinul Său istoric... *Vă trimit ca pe oi în mijlocul lupilor* (Matei 10:16); și aici începe o nouă temă.

Scopul acestei conversații a fost să arate legătura dintre Hristos și creștin, să arate unitatea vieții tuturor creștinilor, căci viața noastră este Unicul Hristos, să arate misterul Treimii - Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt - în relația ei cu Biserica și, în final, paradoxul Bisericii: *deja* - și *încă nu* , prezentul - și încă viitorul, iar în prezent - tragedia, pentru că până când întreaga lume nu va fi mântuită, misiunea trupului lui Hristos rămâne aceeași: trupul frânt pentru iertarea păcatelor.

În ceea ce privește expresia „biserică nedivizată”

„Buletinul Exarhatului Patriarhal Rus Vest-European” a publicat în nr. 105-108 (1980-1981) o scrisoare din partea unui grup de credincioși care erau nedumeriți de expresia „Biserica nedivizată” și un comentariu la scrisoare, făcut la cererea editorilor „Buletinului” de către Mitropolitul Antonie. Ambele texte sunt publicate mai jos (traduse din franceză).

SCRISORĂ DE LA UN GRUP DE CREDINCIOȘI

De când *Biserica noastră a intrat în mișcarea ecumenică, în limba noastră au început să apară expresii care adesea provoacă nedumerire în rândul*

credincioșilor. Și aceasta cu atât mai mult cu cât aceste expresii au devenit atât de comune încât pot fi găsite în declarațiile episcopilor noștri ortodocși, dar sensul lor rămâne neclar.

Expresia foarte răspândită „Biserica neîmpărțită” sau „vechea Biserică neîmpărțită” provoacă nedumerire, ca să nu spunem ispită. La urma urmei, repetând Simbolul Credinței, știm că Biserica este Trupul lui Hristos, inseparabilă de Capul său și că este înainte de toate UNA. Ne amintim - „ *este Hristos împărțit?” (2 Corinteni 1:13).*

Într-adevăr, nu toată lumea cunoaște istoria Bisericii, dar majoritatea sunt familiarizați cu epistolele apostolice și au citit despre separarea de Biserică a anumitor creștini care au urmat învățători falși sau din alte motive. Astfel, „ *toți cei ce sunt din Asia” s-au separat de apostolul Pavel (2 Timotei 1:15). Apostolul Iuda vorbește despre „ separarea de unitatea credinței” (19), apostolul Ioan (1 Ioan 2:19) despre cei care „ au ieșit dintre noi, dar nu erau dintre ai noștri” etc. Și de-a lungul istoriei Bisericii, se pare, nu a existat nicio perioadă în care grupuri de oameni să nu se fi separat de ea, fie din motive religioase (erezii), fie din probleme care puteau fi vindecate (schisme), fie din motive disciplinare (încăpățânare) (vezi prima regulă a lui Vasile cel Mare). Uneori au existat foarte mulți astfel de devianți, chiar majoritari (de exemplu, în unele regiuni sub monofizitism și chiar în Constantinopol sub iconoclasm).*

Însă, indiferent de numărul celor care au căzut și oricare ar fi motivul căderii lor, nu s-a vorbit niciodată despre divizarea *Bisericii. Ea a continuat să se recunoască și să se mărturisească în primul rând ca fiind UNICA Biserică. „Fără unitatea Trupului lui Hristos”, scrie V.N. Lossky* [47] *, „care nu poate fi divizată, celelalte proprietăți ale Bisericii - sfințenia, sinodalitatea și apostolicitatea ei - nu ar putea exista” (Despre a treia proprietate a Bisericii // Buletinul Exarhatului Rus Vest-European. Paris, 1950, nr. 2-3, în franceză).*

Dacă recunoaștem Biserica ca fiind „divizată” în prezent, înseamnă aceasta că a fost divizată la fiecare despărțire de ea și, prin urmare, a fost întotdeauna divizată?

Care este diferența dintre situația actuală și cea anterioară? De ce vorbim despre Biserica Antică ca fiind „nedivizată”, în timp ce arătăm clar că în timpul nostru este „divizată”?

Cu toții respingem așa-numita „teorie a ramurilor” [48] *. Dar dacă reprezentăm Biserica timpului nostru ca fiind „divizată”, nu recunoaștem oare prin aceasta această teorie ca fiind validă? La urma urmei, nu este atât de important câte*

ramuri există - două sau douăzeci. Ceea ce este important este mărturisirea fără echivoc a Bisericii ca UNA, ca și Cap al ei.

REFLECTII ALE MITROPOLITANULUI ANTHONY

Cu profundă simpatie, dar și cu alarmă, am citit articolul intitulat „Confuziile credincioșilor”.

Cu simpatie, împărtășită fără îndoială de majoritatea ortodocșilor atunci când trebuie să citească declarațiile conciliante ale diferitelor comitete ecumenice; declarații înșelătoare, căci vorbesc despre o unitate de credință între noi și neortodocși - o unitate care nu există; declarații înșelătoare, căci susțin iluzia printre alți creștini că unitatea la care visează ecumeniștii este deja la îndemână, în timp ce trebuie să se bazeze pe o deplină intransigență, pe fidelitate ascetică față de Adevăr.

Am citit-o cu îngrijorare, deoarece „nedumeririle” autorilor notei, mi se pare, se bazează în mare măsură pe o viziune îngustată și defectuoasă asupra realității bisericești.

Acum mai bine de patruzeci de ani, când nimeni nu vorbea încă despre ecumenism și când membrii Bisericii Patriarhale din Paris nu acceptau nimic ce nu era o doctrină de o puritate impecabilă *(Eu nu aduc pace, ci sabie* : Matei 10:34 - acea sabie cu două tăișuri care, după Apostolul Pavel, ne pătrunde până în adâncurile noastre, despărțind oasele de măduvă, sufletul de duh: Evrei 4:12-13), a apărut un articol care ne-a atras atenția asupra responsabilității care ne revine nouă, epocii noastre. Sinoadele din primele secole, spunea articolul, au definit cu o claritate și o completitudine izbitoare credința noastră în Dumnezeu, Domnul nostru, în Maica Domnului; au definit unde se află mântuirea noastră și promisiunile finale ale lui Dumnezeu; dar, după ce au expus ceea ce constituie natura profundă a Bisericii, nu i-au definit granițele. În secolul al XIX-lea, Mitropolitul Platon al Kievului [49] putea spune că știm unde este Biserica, dar nu putem spune *unde nu este* ; „despărțiturile noastre pământești nu ajung până la ceruri”, a concluzionat el*. Iar părintele Georges Florovsky, un om care pentru mulți dintre noi a fost însăși vocea Ortodoxiei, într-un articol amplu despre Biserică arată că nicio confesiune creștină nu a definit definitiv granițele Bisericii. Iar secolul nostru trebuie, cu smerenie, rigoare și dragoste creștină, să analizeze profund și să înțeleagă realitatea istorică pe care o reprezintă lumea creștină astăzi.

Niciun creștin ortodox nu se va îndoi de faptul că Biserica nu este doar una, ci că este *însăși unitatea* : acea taină, acel loc și acea cale prin care Dumnezeu Își mântuiește creația și Se unește cu ea - Trupul lui Hristos, Templul Duhului Sfânt,

Împărăția lui Dumnezeu deja venită cu putere; minunea care ne face copii ai lui Dumnezeu *(singurul fiu născut în Fiul Unul Născut)* și ne face capabili să devenim părtași naturii divine.

Și niciun creștin ortodox nu se va îndoi că Biserica Ortodoxă este, în singurul și unic mod, această Taină, acest Loc, această Împărăție.

Cu toate acestea, problema rămâne, atât teologică, cât și morală: ce loc le atribuim celor care, fie din proprie voință, fie pentru că s-au născut în condiții care nu le-au permis să intre în contact cu Ortodoxia în niciun fel, nu aparțin Ortodoxiei?

Cea mai simplă soluție la problemă este să-i excludem din misterul Bisericii; să spunem că nu mai pot avea nicio legătură cu ea; să declarăm că se poate fi fie în Biserică, fie în afara ei; că, din moment ce Biserica este însăși Unitatea, fiecare ruptură presupune excluderea din ea, izolarea de ea, fie spontană, fie chirurgicală. Aceasta a fost poziția teologică a Mitropolitului Eleuterie [50] , pentru care fiecare abatere de la credința ortodoxă presupunea alienarea completă și consecințele ei cele mai radicale: nici harul, nici sacramentele, nici preoția nu pot exista nu numai printre eretici, ci și în comunitățile schismatice. Poate fi acceptată o astfel de soluție? Mi se pare că istoria Bisericii, teologia ei, *sunt incompatibile* cu o astfel de soluție, simplă și... liniștitoare, căci desființează orice ezitare, orice problemă care necesită o soluție demnă de Dumnezeu.

Însăși conceptele de erezie și schismă presupun un fel de relație cu credința și cu Biserica și o legătură continuă, oricât de dureroasă, între aceasta și cei care s-au separat de ea. Nu spunem că musulmanii sau budiștii sunt eretici sau schismatici: ei ne sunt pur și simplu străini; pentru a fi eretic sau schismatic, trebuie să fii creștin!

Aici cineva ar putea obiecta că cei care greșesc pot fi, cel mult, considerați creștini, dar nu membri ai Bisericii.

Dar este oare posibil acest lucru? Este oare posibil să fii creștin în afara Bisericii? Este oare posibil să-L mărturisești *pe Hristos ca Domn* altfel decât prin Duhul Sfânt? (Nu ne învață oare Apostolul Ioan și Apostolul Pavel acest lucru? 1 Ioan 4:2-3; 1 Corinteni 12:3). Este oare conceput și posibil în practică să fii învățat de Duhul Sfânt, să fii locul prezenței Sale și să rămâi străin de Biserică? Nu ne convinge oare discursul lui Corneliu din Cartea Faptele Apostolilor (capitolul 10) de contrariu? Este oare posibil să trăiești prin inspirația Duhului Sfânt și să rămâi străin de Hristos? sau: să fii *în Hristos* și *în afara Bisericii,* din moment ce *în afara Bisericii nu există mântuire?*

Sau ce să zicem, ce să facem cu cei care, aderându-se la o credință eronată, acceptând o teologie defectuoasă, trăiesc *pentru* Hristos și mor *pentru* El? Martorii Lui sunt martirii pentru credința în Domnul, catolici, protestanți și alții, care au trăit doar pentru a transmite credința în Mântuitor celor care nu-L cunoșteau, au trăit o viață ascetică, au acceptat moartea de martir. Pot ei fi cu adevărat recunoscuți doar de Hristos, în veșnicie, și trebuie respinși de ucenicii Săi pe pământ? În Evanghelie citim că, întorcându-se într-o zi la Hristos, apostolii I-au spus că au întâlnit un om care făcea minuni în numele Lui și l-au interzis. Hristos a răspuns: *Nu-l opriți, căci nimeni care a făcut minuni în numele Meu nu poate repede să Mă vorbească de rău* (Marcu 9:39).

Ce ne învață istoria Bisericii despre erezii? Într-un articol apărut cu cel puțin douăzeci de ani înainte de nașterea ecumenismului, mitropolitul Antonie Hrapovițki [51] , care, fără a-și ofensa memoria, poate fi numit integrist, pune întrebarea: de ce s-a schimbat atitudinea Bisericii față de erezii de-a lungul secolelor, trecând de la acrivia la oikonomia [52] ? Cel mai simplu, cel mai cinic răspuns ar fi să recunoaștem, cu tristețe și un sentiment de rușine, că conștiința dogmatică a credincioșilor a slăbit și că aceștia nu mai erau capabili să discearnă clar adevărul de fals, falsul nu-i mai indigna și erau din ce în ce mai împăcați cu eronatul, care, pe măsură ce propriul lor simț al lui Dumnezeu și al Adevărului se estompa, devenea în ochii lor din ce în ce mai relativ... A fi de acord cu o astfel de viziune asupra lucrurilor ar însemna a nega prezența și acțiunea constantă a Duhului lui Dumnezeu în Biserică - ar însemna a nega Biserica.

Mitropolitul Antonie consideră că o altă explicație este mai corectă, care, mi se pare, exprimă atât înțelepciunea istorică a Ortodoxiei, cât și înțelepciunea dogmatică a Bisericii: Biserica nu și-a concentrat niciodată atenția exclusiv asupra răului, asupra erorii; deși arăta cu groază spre eroare și rău, a fost întotdeauna foarte sensibilă la acea porțiune a Adevărului Revelat care a continuat să rămână în învățătura sau practica celor care s-au despărțit de ea: *Lumina luminează în întuneric, și întunericul n-a primit-o* (Ioan 1:5; dublul sens al cuvântului grecesc - *n-a primit-o* și *n-a înăbușit* -o). Și Biserica s-a preocupat nu numai de puritatea învățăturii sau a vieții sale creștine, ci și de mântuirea copiilor săi pierduți. Unul dintre scriitorii spirituali ar putea spune chiar că în momentul în care cel mai rău eretic citește cu voce tare Evanghelia turmei sale de oi pierdute, el proclamă cuvântul lui Dumnezeu și *rămâne în Adevăr...*

Și Ortodoxia a tratat primele erezii cu o severitate fără compromisuri, căci acestea respingeau însăși temeliile credinței: Divinitatea lui Hristos, umanitatea Sa, negând atât mărturia lui Dumnezeu, cât și misterul mântuirii noastre. Însă fiecare erezie ulterioară a păstrat, luând-o cu ea, un conținut ortodox din ce în ce mai complet, din ce în ce mai capabil să realizeze mântuirea comunităților sărăcite dogmatic și spiritual; iar Biserica, discernând prezența semințelor bune

printre neghină, a tratat aceste comunități rătăcitoare cu o înțelegere din ce în ce mai mare. Este imposibil să echivalăm, să punem pe același nivel erorile romano-catolicilor sau ale protestanților și erorile gnosticilor, arienilor sau maniheiștilor.

În literatura spirituală timpurie și în viețile sfinților găsim dovezi, deși discutabile din punct de vedere strict istoric, care ne indică totuși cum se raporta Biserica la lucruri; iată două exemple luate din tradiția bisericească.

Un bărbat, botezat în neștiință de un preot eretic, a cerut apoi botezul unui episcop ortodox; pentru a nu greși, episcopul l-a chemat pe preotul eretic pentru a se asigura că el era cel care îi efectuase botezul. Văzându-l, cel care venise pentru botez a exclamat: „O, nu! Omul acesta nu m-a botezat! Am fost botezat de un înger strălucitor, iar acesta, în timp ce eram botezat, era ținut legat într-un colț al bisericii de doi demoni."

Și o altă poveste: un preot cu viață sfântă, dar puține cunoștințe, a fost dus de o erezie contemporană; dar diaconul său a rămas credincios dreptei credințe. Era tulburat că un om atât de pios și curat trăia în greșeală; și după multe ezitări, i-a spus preotului despre asta. „Cum este posibil așa ceva?", a exclamat preotul. „De fiecare dată când celebrez Liturghia, doi îngeri slujesc cu mine: nu ar sluji cu un eretic! Acum, îi voi întreba." Și a doua zi, după ce a săvârșit sfințirea Darurilor, preotul a oprit slujba și i-a întrebat pe îngeri dacă este adevărat că se înșeală. „Da", au spus îngerii. „Dar de ce nu mi-ați spus despre asta mai devreme, cum m-ați lăsat să fiu eretic?" - „Domnul ne-a poruncit să așteptăm până când diaconul vostru, din dragoste pentru Dumnezeu și din dragoste pentru voi, vă va spune despre asta; dacă nu v-ar fi spus, am fi făcut-o." - „Dar cum veți sluji cu mine atunci?" - a exclamat bietul preot. - „Dumnezeu, văzând curăția inimii voastre, primește rugăciunile și jertfele voastre", au răspuns îngerii...

„Sunt mulți care pe pământ se considerau străini de Biserică și care în Ziua Judecății vor descoperi că sunt cetățeni ai ei; sunt, de asemenea, mulți, vai, care se considerau membri ai Bisericii și vor vedea că sunt străini de ea", a spus Fericitul Augustin.

Deci, pentru a fi eretic, trebuie să fii creștin sau să vrei să fii! Altfel, nu poți fi decât fie păgân, fie apostat.

Hristos nu-i recunoaște ca fiind ai Săi pe cei care au zis: *„Doamne, Doamne!"* și nici măcar pe cei care au zis *: „Am mâncat și am băut în prezența Ta",* ci pe cei care au făcut voia lui Dumnezeu (Luca 13:25-27).

Ce este Ortodoxia și care este „paradoxul Bisericii”? Cum se rezolvă această tensiune dintre Absolut, care nu poate accepta niciun compromis, și „devenire”, victoria treptată a lui Dumnezeu Mântuitorul asupra lumii pierdute?

Odată, într-o conversație, părintele Sofronie [53] mi-a spus: „Nimeni nu îndrăznește să se numească ortodox în sensul strict, absolut al cuvântului, căci a fi ortodox înseamnă a-L cunoaște pe Dumnezeu așa cum este El și a-L sluji și a-L venera într-un mod vrednic de sfințenia Sa.” În acest sens, suntem deopotrivă in patria et in via: *în port* și *pe drum.* Totul este realizat de Dumnezeu și în Hristos; dar totul nu este desăvârșit nici în noi, nici în lume. „Biserica nu este o congregație de sfinți; este o mulțime de păcătoși pocăiți”; iar „pocăit” înseamnă „convertit la Dumnezeu”, precum Petru, înecat în furtună. Nu ar fi oare legitim să spunem că acolo unde există cunoaștere de Dumnezeu, acolo unde există recunoaștere a lui Hristos ca Domn – Duhul Sfânt (1 Corinteni 12:3), acolo unde există predare a vieții și a morții Domnului, Ortodoxia – și, prin urmare, Biserica – este prezentă ca lumină – orbitoare sau doar pâlpâitoare, precum apa vie care hrănește pământul uscat, precum drojdia care dospește tot aluatul, precum sângele care străpunge țesutul rănit?

Cât de dureros este să vezi Lumina întunecată, dar cât de minunat este să vezi că întunericul nu o poate nici înăbuși, nici măcar ascunde complet! Triumful Ortodoxiei, pe care îl sărbătorim la începutul Postului Mare, este un triumf, o victorie a lui Dumnezeu *asupra noastră* , și nu o victorie a ortodocșilor asupra adversarilor lor; și nu ar trebui să ne bucurăm de prezența, imperceptibilă ochilor noștri, dar vizibilă lui Dumnezeu, îngerilor Săi și sfinților, a germenului Vieții printre semințele morții, a celulelor sănătoase care continuă să trăiască printre țesuturi moarte, putrede sau canceroase? Și nu ar trebui să prețuim acești germeni ai Mântuirii mai mult decât ar trebui să fim indignați și dezgustați de semnele unei boli grave care îi poate ucide pe cei pentru care Hristos a trăit și Și-a dat viața? Arhiepiscopul Alexie de Düsseldorf [54] a spus că Adevărul, Viața, Biserica sunt ca o lumânare aprinsă în lumea nemărginită: pare să încălzească și să lumineze o parte foarte mică din ea și totuși, în toată nemărginirea spațiului, întunericul nu mai este complet. De când Hristos și-a câștigat victoria, Duhul a fost în lume - activ, dătător de viață, îndemnând la mântuire, chemând, creând în inimile oamenilor care caută Absolutul, indiferent sub ce nume Îl numesc, chipul Dumnezeului celui Viu, păstrând jarul care mocnește în ciuda vârtejurilor ereziilor și schismelor, aprinzându-l, reînnoind flacăra din ele.

Poate că este oportun să reamintim acum una dintre imaginile preferate ale lui L. A. Sander din cartea sa îndrăzneață și înțeleaptă, plină de speranță, credință și înțelegere, și care a fost criticată pe nedrept („Viziune și acțiune”) [55] . El distinge - în sensul în care Sfântul Pavel vorbește despre *discernământul spiritelor* - trei etape în „separare”: divergență, imobilitate, convergență. În

momentul în care două convingeri se ciocnesc, ambele societăți nu pot decât să se întoarcă una de cealaltă. Încă neseparate, dar stând cu spatele una la alta și întoarse spre orizonturi diferite, ele nu pot decât să se nege una pe cealaltă: încă atât de apropiate, sunt deja la o distanță infinită una de cealaltă, privirile lor nu se mai pot întâlni; nu mai pot, privindu-se în ochii unii altora, să-și dezvăluie sufletele, ale lor și ale celuilalt.

Dar anii de tăcere trec; odată cu ei, nemulțumirile personale; și rămân doar cauzele reale ale discordiei; și deasupra acestor cauze, voința antagoniștilor de a rămâne fideli lui Dumnezeu și adevărului Său. Atunci adversarii se pot întoarce unii către alții, se pot întreba: ce s-a întâmplat cu prietenul de altădată, care este acum un simbol al erorii, al iluziei? ce a mai rămas în el din frumusețea sa originară? - întreabă-se mai întâi cu curiozitate, apoi cu anxietate - nu i-a biruit diavolul pe cei care se credeau credincioși lui Hristos, oricât de grave ar fi fost erorile lor?... Forme vagi, sunete vagi ies din ceață; se aude din nou un limbaj care nu mai poate fi înțeles... Și apoi (este pur și simplu curiozitate sau o preocupare mai elevată pentru soarta „celuilalt"), după o etapă de imobilitate, societățile se mișcă, sunt atrase unele de altele: cine ești tu? ce ai devenit în toate aceste secole de separare? ce ai învățat? ce ai înțeles? cum ți se pare? Ești fiul risipitor care pleacă sau ești deja pe drumul de întoarcere? Sau ești încă *într-o țară îndepărtată?* Trăiești acolo în glorie și abundență înșelătoare, înconjurat de prieteni falși? Sau ești singur, sărac și umilit? Îți mai amintești de Casa Tatălui? Mai poți pronunța numele sacru *Tată!..* ? Ai ajuns la acel grad de disperare când îți poți recunoaște greșelile, erorile și poți face acel pas fără de care nu poți deveni din nou ceea ce ai fost întotdeauna pentru Tatăl tău: Fiul, Oaia Pierdută - dar și Crucea suferinței?

Nu așa se dezvăluie și se regăsesc astăzi confesiunile creștine? O, suntem foarte departe de acea unitate despre care se vorbește atât de mult! Sensibilitatea doctrinară în lumea neortodoxă s-a estompat, iar atașamentul față de concepte incompatibile cu mesajul Evangheliei (primatul și infailibilitatea papală; Filioque [56] ; antipalamismul doctrinar și spiritual; „teoria ramurii" în Biserică; predestinația; mântuirea numai prin credință) rămâne puternic. Dar comunitățile neortodoxe încep să se recunoască în Ortodoxie. Ar trebui să ne mirăm de acest lucru? La urma urmei, noi suntem propriul lor trecut; în timp ce ei nu sunt nici „prezentul" nostru, nici „viitorul" nostru...

Trebuie să privim în germenii vieții, în ceea ce există de adevăr autentic în aceste confesiuni și să nu confundăm erezia, schisma și apostazia... Trebuie să ne amintim două lucruri pe care le uităm ușor: în primul rând, că ereziile antice și moderne au fost condamnate pe bună dreptate, dar că prea adesea nu s-a dat niciun răspuns problemelor - filosofice, teologice și morale - din care au apărut; căci nicio eroare nu a apărut pur și simplu din rea-voință. Și, în al doilea rând, nu

trebuie să uităm că suntem adesea separați unii de alții prin limbaj, prin folosirea cuvintelor și că adesea expresii înrudite, ba chiar identice, denotă concepte diferite până la punctul de incompatibilitate: spiritul este distorsionat de literă.

De asemenea, nu trebuie să uităm niciodată că ne considerăm cu ușurință și în mod natural credința și practica în ansamblu drept „măsura" Ortodoxiei, în timp ce atât de multe lucruri care ne sunt dragi sunt doar reflecții umane trecătoare și chiar accidentale ale realității absolute.

Era suficient ca eunucul să-L recunoască pe Hristos ca Mântuitor al său pentru a fi botezat (Faptele Apostolilor 8:26-39). Nu le cerem noi celor care doresc să se întoarcă la credința părinților lor să devină greci, ruși sau altceva? Nu le cerem noi mai mult decât așteptăm de la frații noștri credincioși prin naștere? Câți ortodocși cu numele trăiesc după superstiții incompatibile cu credința sănătoasă, rătăcesc undeva între ignoranță și erezie, apar în biserică doar pentru propriile botezuri, nunți și înmormântări - dar „pe bună dreptate" se referă la „Ortodoxia" lor pentru a primi sacramentele Bisericii, pe care le refuzăm (pe bună dreptate și trebuie să le refuzăm) celor care aparțin unei alte comunități creștine... Și nu-L trădăm noi înșine pe Hristos prin felul nostru de viață (Romani 2:24), nu-L lepădăm public pe Vestea Lui cea Bună atunci când călcăm în picioare poruncile Lui: nu este aceasta o apostazie *de fapt* (1 Ioan 2:9)?

Biserica este una; și pe pământ este Biserica Ortodoxă, sfântă cu sfințenia lui Dumnezeu în natura ei divino-umană, în taina ei, dar purtând ceea ce este sfânt într-un vas de lut; cunoscându-L pe Dumnezeul ei în tăcere contemplativă; bolborosindu-și mărturia, din secol în secol, în cuvinte care, deși precise pentru limbajul omenesc, nu sunt capabile să transmită nici ce este Dumnezeu, nici care sunt căile Lui.

Apostolul Pavel spune despre Biserica din vremea sa că *trebuie să existe diferențe de opinie în Biserică,* dar pentru ca *cei mai iscusiți să fie descoperiți* (1 Corinteni 11:19).

Biserica este indestructibilă, porțile iadului nu o vor birui, dar calea pe care o urmează este departe de a fi simplă: Adevărul ascuns în adâncul sufletelor contemplative își găsește expresia abia după o lungă și dureroasă luptă între tăcere și cuvânt, între infinit și veșnic și finit și trecător; aceasta este cunoașterea lui Dumnezeu, care își croiește drum treptat, inevitabil bâjbâind și prin erori; aceasta este înțelepciunea lui Dumnezeu, pe care *cei mai iscusiți* trebuie să o descopere lumii, iar aici, în ascultare și smerenie, mintea omenească trebuie să se supună Rațiunii Divine; aici este locul isprăvii, al lepădării de sine: *Ia aminte, Israele!* (Deuteronom 27:9).

În sens strict, chiar și Biserica apostolilor și a martirilor a trecut prin crize: acestea au fost rezolvate, dar nu au lipsit tensiunile și diviziunile; și totuși Biserica a rămas unită, iar Dumnezeu a triumfat. Când vorbim despre Biserica Nedivizată, avem în minte această epocă, o visăm: timpul în care, în loc de ciocniri violente, probleme și ezitări despre cum să se formuleze Adevărul în așa fel încât formularea să reziste, critica intelectului se rezolvau împreună; când exista o mare și blândă smerenie pastorală, care știa să nu se grăbească, care era sensibilă la a nu sufoca vlăstarele vii și a cărei preocupare era mântuirea păcătosului, întoarcerea fiului risipitor. Apostolul Pavel putea spune că mai întâi și-a hrănit copiii spirituali cu lapte (1 Corinteni 3,2); că a fost *totul pentru toți oamenii* în nădejdea de a mântui măcar pe unii (1 Corinteni 9,22) dintre cei pentru care Hristos a murit pe cruce; și putea face aceasta pentru că credea în fiecare om cu voință bună (Romani 2:14) și era gata să moară pentru mântuirea poporului său, Poporul lui Dumnezeu (Romani 9:3).

Nu, Biserica nu este divizată: este una acum, așa cum era în trecut; vedem plinătatea ei în Ortodoxie prin credință, care ne permite să vedem prin opacitatea umană a lumii decăzute, care este „în devenire”. Dar misterul ei depășește granițele sale vizibile.

Este imposibil să vorbim, pe de o parte, despre Biserică și, pe de altă parte, despre lumea creștină, doar pentru a evita să-i inducem pe heterodocși într-o iluzie din care se trezesc atunci când ajung să ne cunoască mai bine; dar noi înșine nu trebuie să uităm că Dumnezeu Își face drum în mod misterios în suflete și comunități separate de Cea care este și rămâne pentru totdeauna - în ciuda ispitei tuturor fricțiunilor noastre - nu o coloană izolată în deșert, ci un Stâlp care poartă greutatea lumii, un Stâlp al Adevărului.

Ortodoxia și lumea occidentală: (note) [57]

Sunt adesea întrebat: de ce în Anglia, și în Occident în general, a existat un asemenea interes pentru Biserica Ortodoxă și spiritualitatea ortodoxă? Și aș dori să explic puțin acest lucru.

În viața sa religioasă, lumea occidentală suferă în principal de faptul că această viață a trecut de la inimă la creier. Mult din ceea ce ar fi trebuit să fie o experiență vie, o experiență vie, a devenit rațional. Și primul lucru care îl lovește pe un occidental atunci când întâlnește Biserica Ortodoxă în cult este sentimentul viu al

credincioșilor ortodocși care stau înaintea Dumnezeului celui Viu pentru ei, se roagă Lui și comunică cu El cu un sentiment viu de venerație, iubire, pocăință, uneori groază - nu în sensul că simțim că Dumnezeu este teribil, ci în sensul că El este atât de măreț încât nu putem decât să ne prăbușim în fața Lui, să ne închinăm la pământ într-un fel de tăcere a sufletului.

În bisericile occidentale acest lucru este foarte rar; cultul occidental a devenit scurt, rațional, intelectual dificil într-o mare măsură sau, în anumite privințe, în unele comunități, sărac; dar cultul nostru li se pare o experiență întreagă în sine. Și într-adevăr, omul este complet absorbit de cultul nostru; cuvintele cultului, scrise de sfinți, testate de secole de experiență religioasă, rugăciunile, reprezintă o structură intelectual foarte puternică, clară, cristalină. Și în jurul acestei structuri, ca și cum ar fi născut din această structură de gândire vie, tremurândă - nu rațională, ci născută din contemplare - se află rugăciunea și cultul lui Dumnezeu. Acesta este primul lucru care îl izbește pe omul occidental.

Al doilea este sentimentul de spațiu și libertate; iar mediul pur exterior joacă un anumit rol în acest sens. Nu avem locuri, oamenii nu sunt legați de scaune sau nu trebuie să stea umăr la umăr; fiecare persoană își alege un loc în biserică unde se simte confortabil. Este adevărat, toată lumea face în mod natural același lucru în anumite momente: își face semnul crucii, se închină, îngenunchează; dar nimeni nu obligă pe nimeni să facă asta. Și astfel, occidentalii au sentimentul: Ah! Puteți respira! Vă puteți ruga liber...

Și, în plus, spiritul Ortodoxiei este foarte apropiat de ceea ce se poate experimenta citind Evanghelia. Sunt mereu frapat de diferența dintre Evanghelie și Faptele Apostolilor; în Faptele Apostolilor găsim o societate umană de credincioși care deja încep să-și pună întrebări înguste, mărunte; o societate în care tot felul de experiențe umane se ridică precum noroiul de pe fundul unui râu. În Evanghelie, însă, ești frapat de o întindere incomensurabilă, o întindere la fel de largă ca Dumnezeu Însuși; simți ca și cum un vânt bate peste o câmpie vastă și poți respira adânc, ca și cum nu am fi prizonierii unui sistem de gândire; deși gândirea Ortodoxiei este profundă și clară, ea nu îngustează experiența.

Acestea sunt lucrurile care îl frapează întotdeauna pe un occidental; dar nu numai atât. Ceea ce îl frapează, de asemenea, pe un occidental este simplitatea relației care există între preot și comunitate, între membrii Bisericii. În acest sens, există o diferență între Occidentul creștin și Orient. În Occident, clerul a fost o elită intelectuală timp de secole; sunt oameni care au fost educați teologic în mod special, oameni care au o experiență și o cunoaștere teoretică, filosofică și teologică rară în rândul credincioșilor. Avem o abordare complet diferită față de un preot; nu ne așteptăm ca el să fie cea mai educată, cea mai învățată persoană din comunitate. Ne așteptăm ca el să fie o persoană cu o credință vie,

cu o experiență directă, vie a lui Dumnezeu, cu compasiune pentru oameni, cu o înțelegere a problemelor de zi cu zi; este un om printre noi, doar un fel special de om. Și cred că pot explica acest lucru cu un exemplu.

În copilărie, am fost crescut în Orient, la granița stepei asiatice; și una dintre amintirile mele vii este această imagine: o câmpie nesfârșită, un cer fără fund; și între aceste două infinități, ca și cum ar fi fost îmbrățișat de ele, stă un om, un păstor, și în jurul lui o mică turmă de oi. Și când îi privești, devine clar că atât păstorul, cât și oaia sunt infinit de mici pe fața acestui pământ sau sub acest cer; sunt atât de fragile, sunt atât de vulnerabile; și, în același timp, între păstor și oaie există o diferență enormă. Oile pasc, nu se gândesc la ele însele și, bineînțeles, nu se gândesc una la cealaltă; se mută de la o pășune la alta, căutând iarbă verde și asta e tot. Păstorul stă deasupra lor ca un paznic; el este protectorul lor; le compătimește; le protejează, le iubește și sunt ale lui. Întreaga experiență a vieții sale și a vieții mai multor generații este întruchipată în grija și mila sa, în dorința de a salva aceste oi de lup, de frică, de nenorocire.

Și așa privim noi un preot. Este o persoană despre care nu se poate spune că nu este ca noi; este aceeași persoană, fragilă, slabă; poate avea propriile probleme, propriile lupte interioare. Dar este o persoană care, dintr-un anumit motiv, a ajuns să-L cunoască pe Dumnezeu, să-L cunoască personal pe Dumnezeu, a fost impresionată de această experiență a apropierii lui Dumnezeu, a simțit că dacă Dumnezeu este așa, dacă Dumnezeu este plin de iubire, plin de grijă pentru oameni, atunci și El trebuie să-și dea viața pentru acești oameni și să o dedice acestor oameni, indiferent cum sunt ei - inteligenți sau proști, atrăgători sau nu, păcătoși sau drepți - fără nicio discriminare; ei sunt ai lui Dumnezeu, sunt iubiți de Dumnezeu, sunt rudele Lui. Și întreaga experiență de mii de ani de iubire, mii de ani de înțelegere a căilor spirituale, a căderilor umane și a ascensiunilor umane - sunt în mâinile acestui preot, care vrea să-și dedice întreaga viață pentru a se asigura că fiecare persoană din jurul său devine părtașă la acest miracol al cunoașterii lui Dumnezeu, la această bucurie nesfârșită, spre deosebire de orice altceva...

Îmi amintesc de un tânăr. Era la Paris; se plimba prin oraș într-o noapte și, traversând un pod, a simțit brusc că Dumnezeu i se apropiase de neînțeles; și pe acest pod s-a închinat până la pământ și a spus: Doamne! Dacă este nevoie pentru victoria Ta să pier, lasă-mă să pier, dar slava Ta să strălucească pe pământ... Aceasta este atitudinea unui preot și a unui credincios față de Dumnezeu; și acest sentiment, această conștiință se revarsă în atitudinea sa față de oameni: din moment ce Dumnezeu Și-a iubit atât de mult creația încât Și-a dat viața pentru ea, atunci, desigur, un preot trebuie să renunțe complet la ea. Și când spun *să dau,* nu vreau deloc să spun *să mor,* ci să trăiesc, să trăiesc zi de zi, oră de oră, tot timpul, cu toată puterea minții, a inimii, a voinței și a trupului,

pentru ca acest lucru să se poată realiza: pentru ca măcar o persoană să poată simți brusc apropierea lui Dumnezeu, să I se închine, să-L iubească și, la rândul ei, să-și dea viața, pentru ca alții să se bucure de această bucurie.

Acest lucru este rar și în Occident, deoarece viața unui preot, abordarea preotului este didactică, intelectuală. Această identitate dintre oaie și păstor, dintre persoana care este mântuită și cel care strigă către ea: „Știu calea - ascultă doar” - s-a pierdut într-o oarecare măsură. Spun „într-o oarecare măsură” pentru că există păstori minunați în Occident; dar, în general, occidentalii găsesc cu uimire o astfel de atitudine față de munca pastorală în Ortodoxie.

În continuare, vreau să continui analiza diferențelor dintre Răsăritul ortodox și Occidentul catolic și protestant, drept urmare a cărora Occidentul a devenit interesat de ortodoxie. Și vreau să spun ceva despre atitudinea noastră față de viață, spre deosebire de Occident. În prezent și de mult timp în Occident, aspirația centrală este aspirația ca o persoană să poată trăi liber, creativ, rodnic, dar foarte personal; conștiința binelui țării, conștiința integrității și consecvenței procesului istoric sunt foarte slăbite. Și ceea ce ne uimește pe occidentali la noi, rușii, și în special în abordarea ortodoxă a vieții, este scopul și conștientizarea faptului că este imposibil să trăiești fără sens; că poți trăi doar de dragul a ceva și să-ți îndrepți toate eforturile, tot accentul vieții tale undeva.

Acest lucru mi-a devenit absolut clar pentru prima dată când am întâlnit Evanghelia și am descoperit brusc că cheia întregii vieți este în Dumnezeu; că cineva poate construi viața doar împreună cu Dumnezeu și că Dumnezeu este atât de spațios, atât de profund, încât căile Sale depășesc orice înțelegere a noastră și ne cer, cum ar spune, să ne depășim pe noi înșine. Simplul fapt de a trăi în relații umane bune, simpla construire a unei societăți în care o persoană poate trăi bine sau chiar bine nu este suficient; trebuie să trăim în așa fel încât cetatea omului să devină cetatea lui Dumnezeu, ca cetatea omului să crească în așa măsură încât primul său cetățean să poată fi Dumnezeu-omul Iisus Hristos, adică Dumnezeu care s-a făcut om, și că în cetatea omului să existe suficient loc pentru Dumnezeu Însuși.

A doua aluzie la necesitatea și semnificația sensului vieții am primit-o din câteva cuvinte ale tatălui meu. Odată, când m-am întors acasă după o vacanță de vară, tatăl meu m-a întâmpinat cu o expresie de oarecare anxietate. „Ce s-a întâmplat cu tine?”, l-am întrebat. „Și mi-a fost teamă tot timpul cât ai fost plecat că ți se va întâmpla ceva rău.” Am zâmbit: „Ți-a fost chiar teamă că îmi voi rupe piciorul sau gâtul?” „Nu”, mi-a răspuns el încet, calm, ferm, cu mare dragoste, dar fără milă, „asta nu ar fi fost atât de important; mi-a fost teamă că îți vei pierde integritatea sufletului.” Și a adăugat: „Ține minte pentru tot restul vieții tale: dacă trăiești sau nu, nu este important nu numai pentru alții, dar nici nu ar trebui să fie important

pentru tine; singurul lucru care contează este de ce trăiești și de ce ești gata să mori.”

Și mi-am amintit de asta; și asta este atât de consistent cu conștiința ortodoxă, și aceasta este una dintre contribuțiile pe care noi, rușii, le putem aduce la viața acelui Occident care ne-a primit cu mare dragoste, ne-a dat oportunitatea de a trăi, de a crește, de a crea, de a dobândi cunoștințe, de a deveni cetățeni utili ai universului; dar care cere ca cineva să-l cheme, ca cineva să-i spună că este imposibil să trăiești pentru tine însuți; a trăi pentru aproapele tău, dacă este doar o ființă pământească, nu este suficient. Trebuie să vezi în aproapele tău o persoană de o asemenea anvergură încât să se poată integra și să înflorească doar în Cetatea lui Dumnezeu; nu numai în Biserica vizibilă – asta nu este suficient, ci în acea Împărăție a lui Dumnezeu unde Dumnezeu și omul vor fi una și unde toate anvergurele vor fi supraomenești, ale lui Dumnezeu.

Și astfel, nu cu mult timp în urmă, mi s-a pus întrebarea: de ce, de fapt, ar trebui să dăm ceva Occidentului? De ce ar trebui să împărtășim cu Occidentul cele mai bogate, cele mai prețuite vise ale noastre? Răspunsul: din recunoștință, din iubire. Dacă ne recunoaștem ca membri ai umanității, dacă nu am pierdut conștiința rusească *a omului universal* , dacă nu am pierdut conștiința că sensul vieții trebuie să cuprindă întreaga lume și că până când acest lucru se întâmplă, sensul nu este atins, nu este exprimat, atunci trebuie să dăm. Acesta este întregul conținut al credinței noastre creștine. Înainte de moartea Sa, Mântuitorul Hristos le-a spus ucenicilor Săi: *Nimeni nu-Mi ia viața: Eu o dau de bunăvoie* (Ioan 10:18). Și așa ar trebui să gândească și așa ar trebui să acționeze fiecare creștin ortodox. A-ți da viața nu înseamnă neapărat a muri; a-ți da viața înseamnă a-ți dedica toate gândurile, toată bogăția inimii, toată puterea pentru a da altuia ceea ce consideră cel mai prețios în experiența, inima, mintea și viața sa.

Și în acest sens, un creștin nu poate acționa altfel decât ca o persoană care dăruiește: se dăruiește pe sine, își dăruiește mintea, își dăruiește cunoștințele, își dăruiește puterea - dăruiește totul *până la capăt* . Și avem și noi un motiv să dăruim, pentru că am primit atât de mult. A fost o vreme când eu și părinții mei eram complet lipsiți de orice urmă de viață: nu aveam unde să locuim, nimic de mâncat, nu aveam unde să tragem inspirație și bucurie pentru viață, nu aveam unde să studiem, nu aveam unde să muncim - iar Occidentul ni le-a dat. Și în schimbul lucrurilor pământești pe care le-am primit din Occident, în schimbul unei culturi care se află acum în Rezervație de aproximativ două mii de ani sau mai mult, aducem cel mai mare, cel mai prețios lucru pe care îl avem: credința noastră; credința ca viziune asupra lumii, credința ca sens, credința ca inspirație. Aceasta este datoria noastră și aceasta este bucuria noastră. De aceea am spus că suntem atât de dornici să împărtășim cu Occidentul tot ceea ce ne-au oferit

istoria milenară a Rusiei și istoria bimilenară a Ortodoxiei mondiale: experiența sfinților, adevărul și adevăratul, Evanghelia văzută prin inimile curate ale marilor asceți și conștiința adevărului lui Dumnezeu, care trebuie să triumfe pe pământ.

Da, trebuie să dăruim; și acest lucru este valabil pentru toți: în Rusia, în Occident și în întreaga lume, ni se încredințează sarcina de a împărtăși comoara cerească cu oameni care poate au uitat raiul, dar care nu pot trăi fără el, care se sufocă pe pământ, cu oameni care trebuie să-L întâlnească pe Dumnezeu, pentru că altfel societatea umană este prea săracă, prea plictisitoare, prea lipsită de sens și de scop. De aceea am spus cu atâta convingere că nu numai că trebuie, dar *putem* da Occidentului ceea ce Occidentul a pierdut în mare măsură, cel puțin judecând după experiența și convingerea mea, de-a lungul secolelor.

Și acum, după ce am vorbit despre viață, aș vrea să vorbesc despre moarte. Occidentul se teme de moarte; nu doar necredincioșii, care nu văd nimic dincolo de moarte și, prin urmare, se agață de această viață, căci nu așteaptă nimic altceva, ci chiar și credincioșii. Acest lucru se simte mai ales aici, în Anglia; până în ultimul deceniu era cumva stânjenitor să vorbești despre moarte; era un subiect închis. Când cineva murea, nu era doar redus la tăcere; durerea, desigur, era durere: o mamă care își pierdea fiul, o soție care își pierdea soțul, plângeau, sufletele lor erau sfâșiate, ca orice ființă umană, dar moartea nu era înțeleasă, oamenii se temeau să o privească în față.

Unul dintre cele mai minunate lucruri despre Ortodoxia noastră este înmormântarea cu sicriul deschis. În Occident, nenumărați oameni nu au privit niciodată în fața unui mort. Ei întâlnesc moartea doar sub forma unui sicriu. Înainte de asta, ei au grijă de persoana bolnavă, îi văd suferința, sunt uneori îngroziți de ceea ce trebuie să îndure atât mental, cât și fizic, iar când vine moartea, persoana este lăsată în grija celor care o vor pune în sicriu și îl vor duce fie la o biserică, fie la un crematoriu, fie la un cimitir. Sicriul deschis este o revelație pentru occidentali; o revelație pentru că ei pot privi în fața persoanei decedate și pot vedea nu oroarea, ci măreția morții.

Îmi amintesc de un incident. Acum câțiva ani, într-un oraș englezesc, după mulți ani de suferință acută, a murit o bunică frumoasă. Fiul ei era rus, soția fiului era englezoaică. Erau prietenii mei; m-am dus să-i văd imediat ce am aflat de moartea bunicii mele. Și apoi i-am văzut pe toți stând în sufragerie, dar copiii plecaseră. „Unde sunt copiii?” - „I-am trimis departe de casă.” - „De ce?” - „Dar cum pot fi în aceeași casă cu o bunică moartă!” - „De ce nu?” - „Dar i-ar putea zdruncina pe viață, ar fi bolnavi mintal!...” M-am certat mult timp și în cele din urmă i-am adus pe copii acasă. Mama mi-a spus: „Foarte bine, du-i în camera în care zace bunica lor și lasă-te responsabilă pentru ceea ce vor trăi.” I-am luat pe copii (băiatul avea cinci ani, fata șapte); am intrat; acea liniște solemnă domnea

în camera care înconjura defunctul; era o liniște supranaturală. Fata s-a uitat la chipul bunicii sale, pe care o văzuse suferind ani de zile: ridurile se neteziseră, fața era luminoasă, calmă, uimitor de frumoasă; iar fata a spus: „Deci, înseamnă că aceasta este moartea!” Iar băiatul a adăugat: „Ce minunat!”

Nu este acesta un început mai sănătos în percepția a ceea ce este moartea decât groaza? Și groaza poate fi într-adevăr cea mai mare, pentru că în cearta mea cu părinții mei i-am întrebat: „Dar de ce credeți că ar trebui să se teamă atât de mult copiii de moarte?” Mama lor mi-a răspuns: „Ei știu ce este moartea.” - „Cum se face că știu, că pot ști despre moarte?” - „Au văzut un iepure mic acum câteva zile, sfâșiat de pisici în grădina noastră.” Și gândiți-vă: dacă nu le-aș fi arătat-o pe bunica zăcând în această pace minunată a morții, ar fi crezut toată viața că moartea este groaza inexplicabilă a unui corp viu sfâșiat, torturat, mutilat.

Și acesta este primul lucru pe care îl putem prezenta unui occidental: vino și vezi!.. Adesea, vizitatorii noștri occidentali îmi spun: „Dar, desigur, nu-ți aduceți copiii la sicriu!?” — „Desigur, îi aducem ca să vadă!” — „Și ce spun copiii?” — „Același lucru pe care l-au spus această fată și acest băiat: Ce frumos! Ce calm minte! Înseamnă că acum nu-l doare și nu-l teme!” Și asta rămâne pe viață. Singurul lucru care poate speria un copil când sărută fruntea decedatului este senzația bruscă de frig: viața a dispărut. Și copilul trebuie avertizat în privința asta, pentru că altfel va fi cuprins de frica acestui corp rece; și dacă va înțelege, va vedea doar măreția morții.

Și acesta este un lucru pe care trebuie să-l aducem și în Occident: viziunea noastră ortodoxă, experiența și înțelegerea noastră ortodoxă asupra morții.

Una dintre cele mai minunate slujbe din Biserica Ortodoxă este slujba de înmormântare. Am vorbit despre impresia profundă pe care o poate face asupra unei persoane vederea răposatului care a ajuns la pacea divină. Și acum vreau să spun mai multe despre slujba în sine. Slujba începe cu cuvinte care pot fi rostite doar din adâncul unei credințe puternice sau prin încordarea tuturor forțelor încrederii cuiva în Dumnezeu, depășindu-se pe sine; a spune în fața răposatului, în fața sicriului: *Binecuvântat este Dumnezeul nostru! este* un cuvânt responsabil și teribil. Nu oricine îl poate spune din toată inima; va trebui, uneori, să se lupte cu sine însuși, pentru că durerea și groaza nu se potolesc din credință. Binecuvântat este Dumnezeul nostru: binecuvântat este El pentru viața pe care a trăit-o acest om; dar binecuvântat este El și pentru moartea sa.

Cum se pot rosti astfel de cuvinte? Binecuvântat fie Dumnezeu pentru viață – da! Căci suntem adunați la acest mormânt nu pentru că a murit un om, ci pentru că a trăit, pentru că a lăsat o amprentă asupra vieților noastre, pentru că a semănat în

inimile noastre, în minţile noastre, seminţe care vor creşte mai târziu. Dar cum se poate spune *Binecuvântat fie Dumnezeu* în faţa morţii? Când Hristos a stat înaintea morţii Sale, le-a spus ucenicilor Săi nu doar ceea ce am menţionat deja: Nimeni nu-Mi ia viaţa, Eu o dau fără plată; a mai spus ceva: Dacă M-aţi iubi cu adevărat, v-aţi bucura pentru Mine, căci Mă duc la Tatăl... Ne gândim mereu la moarte ca la o despărţire, pentru că ne gândim la noi înşine şi la cei decedaţi; Ne gândim că nu vom mai auzi niciodată glasul iubitului nostru, că nu vom mai atinge niciodată trupul iubitului nostru, că nu ne vom mai cufunda niciodată privirea în acei ochi dragi care dezvăluie profunzimea sufletului uman, că nu vom mai trăi niciodată împreună cu o persoană acea viaţă umană simplă care ne este atât de dragă, care este atât de preţioasă. Dar uităm că moartea este, în acelaşi timp, o întâlnire a sufletului viu cu Dumnezeul cel Viu. Da, o plecare de pe pământ, o plecare de pe noi, cel puţin relativă; dar o plecare pentru a sta faţă în faţă cu Dumnezeul Cel Viu, cu Dumnezeul vieţii şi pentru a intra într-o asemenea plenitudine de viaţă care nu este accesibilă nimănui de pe pământ.

Şi astfel, printre lacrimi, cu inima sfâşiată de propria durere, ne putem bucura pentru o altă persoană; timpul luptei, al suferinţei, al căutării s-a sfârşit; el este acum în plină lumină, acum vede ceea ce căuta, acum ştie, acum trăieşte - viaţa a biruit. Şi inspirându-ne la astfel de gânduri, una dintre primele rugăciuni, un verset dintr-un psalm, ne vorbeşte ca şi cum ar fi în numele răposatului: *Sufletul meu va trăi şi Te va lăuda, Doamne!...* Ca şi cum din mormânt răposatul ne-ar trimite o veste: Sunt viu, îl văd pe Dumnezeu, am intrat în veşnicie, nu am pierdut viaţa, am intrat din vremelnic în veşnic; din ceea ce mi se poate lua, am intrat în ceea ce nicio putere nu-mi poate lua...

Şi stăm în faţa acestui sicriu cu inima plină de durere, cu lacrimi; şi în acelaşi timp, în mod misterios, prin durere, contemplăm această întâlnire maiestuoasă dintre Dumnezeu şi om, momentul în care întregul drum uman se termină, când omul nu mai este pe cale, ci acasă.

Acum voi vorbi despre semnificaţia trupului şi despre atitudinea pe care Ortodoxia o arată faţă de el atât în timpul vieţii, cât şi atunci când o persoană zace într-un sicriu şi ne luăm rămas bun de la ea pentru ultima dată, până în ziua în care vom fi cu toţii vii prin puterea lui Dumnezeu.

Aproape niciodată nu ne gândim serios la corp; corpul este ceva ce luăm de la sine înţeles, nu suntem conştienţi de el până când nu i se întâmplă ceva. Acest lucru m-a frapat când eram student la medicină. Prima dată când am mers la un spital ca student, am fost trimis să vorbesc cu unul dintre pacienţi. Şi dintr-o dată am descoperit că acest om vorbea despre corpul său cu trepidaţie; părea că spune: „Uite, acesta sunt eu, acesta este corpul meu, mă doare, este bolnav! Mi-e teamă pentru el şi ţi-l încredinţez. Cred în bunătatea ta; cred că îl vei atinge, îl

vei mânui cu respect, cu respect, că îl vei trata cu dragoste și puritate; că vei salva acest corp, că mă vei salva pe mine, care sunt alcătuit din acest corp și sufletul viu care îl inspiră și îl animă.” Am fost frapat atunci de atitudinea bărbatului față de corpul său, frapat de dragostea pe care o arată pentru acest corp.

Și această dragoste, această grijă, această atitudine respectuoasă față de trup o găsim în Ortodoxie; și este exprimată într-un mod minunat în slujba de înmormântare. Înconjurăm acest trup cu dragoste și atenție; acest trup este centrul slujbei de înmormântare pentru cel decedat; nu numai sufletul, ci și trupul. Și într-adevăr, dacă te gândești la asta: nu există nimic în experiența umană, nu numai pământească, ci și cerească, care să nu ajungă la noi prin trupul nostru. În ordinea pământească, un copil percepe dragostea mamei sale în brațele ei; cu mult înainte de a o putea realiza cu mintea sau inima sa, simte că este iubit: este ținut cu tandrețe, este spălat, este hrănit, este mângâiat, este încălzit; trupul este primul care află despre această dragoste, prin trup această experiență ajunge la conștiință atunci când se trezește. Prin trup percepem frumusețea lumii, și căldura, și frigul arzător, și puterea, și simțul vieții; Prin intermediul corpului percepem iubirea conjugală, mângâierea unei mame, strângerea de mână a unei prietene, conștiința că stăm umăr la umăr cu aproapele nostru într-o luptă, militară sau civilă, pământească.

Și iată ce uimește omul occidental: faptul că trupul nu este ca o haină ponosită pe care am aruncat-o de pe umeri, din care, ca dintr-o cușcă, sufletul a zburat. Nu, acest trup ne este drag chiar și în moarte; este frumos, este iubit chiar și atunci când moartea l-a atins și îl așteaptă putrezirea. Și această atitudine față de trup este unul dintre darurile Ortodoxiei pentru Occident.

La înmormântări, ortodocșii stau cu lumânări aprinse. Ce înseamnă asta? Lumina este întotdeauna un semn de bucurie, dar bucuria poate fi diferită. Poate fi jubilantă și există bucurie printre lacrimi. Am spus că în moarte experimentăm separarea și prea adesea uităm că experimentăm separarea, dar defunctul experimentează o întâlnire: o întâlnire față în față cu Dumnezeul cel Viu. Și astfel, stând cu lumânări aprinse, cu inima frântă de durere, cu ochii plini de lacrimi, ne amintim încă că se întâmplă cel mai solemn, cel mai măreț lucru care i se poate întâmpla unei persoane: o întâlnire cu Dumnezeul cel Viu. Și în aceasta îl însoțim; îi exprimăm bucuria, stând în fața Lui și în fața lui Dumnezeu cu lumânări aprinse.

Dar aceste lumânări vorbesc și despre altceva. Lumina este semn de viață, semn de victorie asupra întunericului, asupra pesimismului. Când stăm cu aceste lumânări, parcă îi spunem lui Dumnezeu în tăcere: acest om a luminat lumea, în semiîntunericul pământului, ca o torță; a strălucit pentru noi, a adus adevărul, a

adus iubirea; prezența sa a risipit o parte din acel întuneric pământesc în care atât de adesea nu reușim să ne găsim drumul. Ne-a arătat calea. Suntem adunați aici nu numai pentru că un om pe care l-am iubit a murit, ci tocmai pentru că a trăit și mărturisim viața sa cu această lumină.

Și, în sfârșit, vorbim despre altceva: spunem că credem în înviere; lumânările pe care le ținem în mână ne amintesc de acele lumânări ținute de credincioși în noaptea de Paște, când se cântă: *Hristos a înviat din morți, prin moarte a călcat în picioare, a biruit moartea și celor din morminte le-a dat viață...* Aceste cuvinte pot părea ciudate: cum se poate așa ceva? În fața morții, care seceră tot pământul, cum putem spune că moartea lui Hristos a biruit moartea? A Lui - da: a înviat, este viu; dar a biruit-o pe a altcuiva?.. Da, a biruit-o; pentru că cel mai teribil lucru despre moarte în vremurile de demult, înainte de venirea lui Hristos, era despărțirea finală, fără speranță, a omului de Dumnezeu. Omul nu L-a găsit pe Dumnezeu pe pământ și acum L-a pierdut - așa cum li se părea oamenilor care nu știau că va veni eliberarea - definitiv. Hristos a abolit această despărțire, a pus capăt acestei despărțiri finale. Da, adormim odată cu trupurile noastre, suntem cuprinși de somnul pământesc, dar sufletele noastre nu mai pot fi separate nici de cei dragi, nici de Dumnezeu Însuși. Moartea lui Hristos și învierea Lui au biruit moartea, au deschis calea către această întâlnire solemnă, maiestuoasă despre care am vorbit și au pregătit calea pentru învierea tuturor, când vom învia cu toții vii, îmbrăcați în carne; dar nu cu acea carne grea, groasă, împovărătoare pe care o purtăm acum, ci cu carne luminată, ușoară, transparentă, care nu desparte omul de om, nu desparte omul de Dumnezeu, ci este carne îndumnezeită, pătrunsă de har și viață, așa cum sufletul nostru va fi pătruns de viața veșnică.

De aceea putem sta la o înmormântare cu inima frântă - și cu un profund sentiment de reverență, venerație și recunoștință, de aceea putem spune cu cuvintele unui cântec bisericesc: *Binecuvântată este calea pe care ai intrat astăzi, suflete omenesc, căci ți s-a pregătit un loc de odihnă veșnică...*

După înmormântarea unei persoane dragi, dragi nouă, ne întoarcem cu toții acasă; dar cu ce? Oare doar cu conștientizarea faptului că am pierdut un prieten apropiat sau pe cel mai drag, cel mai iubit? Oare doar pentru a ne întoarce în trecut? Unii vor jeli mai mult, alții vor fi răniți pentru totdeauna, loviți de moarte de această pierdere; iar alții, după ce și-au plătit datoria față de defunct, se vor întoarce la viața obișnuită. Dar oare așa? Și ar trebui să fie așa? Dacă nu doar moartea defunctului și nu doar compasiunea noastră pentru cei care l-au pierdut, ci și viața lui ne-a adunat în jurul lui, atunci trebuie să ne întoarcem la viața noastră obișnuită într-un mod nou. Această persoană ne-a fost dragă; am respectat-o, am onorat-o; la urma urmei, a existat ceva pentru care am

respectat-o, onorat-o și iubit-o? Și acesta este ceea ce trebuie să ne amintim și să nu uităm niciodată.

Viața unui om poate să ne semene sufletele cu semințele adevărului și ale nobleții; și, din moment ce am venit la această înmormântare, înseamnă că așa este; trebuie să ne întoarcem la viață pentru ca moartea unei persoane respectate, iubite să nu treacă în zadar. Și trebuie să înțelegem mai multe lucruri. În primul rând: că această persoană a trăit și ne-a dat un exemplu despre cum să trăim, iar noi trebuie să urmăm acest exemplu. Altfel, în zadar am venit la această înmormântare, în zadar această persoană ne-a fost prieten, rudă, soț, tată. Viața noastră trebuie să-i sporească viața; fiecare dintre cei prezenți la înmormântare trebuie să întruchipeze în viața sa ceea ce a văzut, a apreciat, a înțeles în viață, în personalitatea defunctului. Și atunci pământul nostru nu numai că nu va pierde nimic odată cu moartea acestei persoane, ci, dimpotrivă, va fi îmbogățit de viețile a zece, sau o sută, sau o mie de oameni care, urmându-i exemplul, vor trăi mai nobil, mai demn de chemarea lor umană, mai demn de chemarea lor creștină.

Trebuie să ne amintim de asta; căci moartea omului ne dă o sarcină; și va veni vremea când și noi vom muri, când vom sta înaintea lui Dumnezeu, când ne vom întâlni din nou față în față cu Cel pe care L-am îngropat acum. Și Hristos ne va întreba: ce ați învățat din viața și moartea acestui om?... Și dacă Îi putem spune: privește viața mea, Doamne, este toată pătrunsă de lumina vieții și a morții sale! tot binele, tot noblețea pe care o vezi în mine, este de fapt a Lui! ia-o de la mine, este slava Lui, este onoarea Lui!... - cât de minunată va fi această întâlnire în iubire și recunoștință.

Dar moartea trebuie să ne învețe altceva: că fiecare dintre noi poate muri în orice moment. Dacă ne-am gândi la asta mai des – nu cu frică, nu cu groază, ci astfel încât fiecare dintre cuvintele noastre, fiecare dintre acțiunile noastre să fie ultimul cuvânt, ultimul act, sfârșitul vieții noastre, cel mai frumos lucru pe care l-am spus sau l-am făcut în această viață. Dacă ne-am gândi că cuvintele pe care le rostesc acum ar putea ajunge la o persoană și dacă acestea sunt ultimele mele cuvinte – discursul meu este justificat, viața mea este justificată. Dar dacă mor din cauza unui cuvânt urât? din cauza unei fapte inestetice? dacă otrăvesc gândul altcuiva și inima și viața altcuiva cu un cuvânt sau o faptă – ce cumplit!

Dar trăim nepăsători; trăim ca și cum am scrie o schiță și mâine am rescrie-o complet, dar acest lucru nu se întâmplă niciodată. Părăsind o înmormântare, trebuie să înțelegem că atât persoana cea mai apropiată nouă, cât și noi înșine putem muri într-o clipă și că fiecare clipă trebuie să devină clipa finală a vieții.

Despre Învierea lui Hristos [58]

Astăzi am vrut să vorbesc pe scurt despre Învierea lui Hristos.

Mi se pare mereu foarte dificil să vorbesc despre Înviere. Pentru că este relativ ușor să vorbești despre patimi, despre tragedia vieții Mântuitorului, să vorbești despre învățătura Lui în sensul că ne putem referi la experiența umană universală: cu toții știm ce este moartea, ce este boala, ce este durerea, ce este frica, ce este cruzimea, ce este jertfa, ce este iubirea, ce este ura, ce este trădarea, ce este lașitatea – știm toate acestea. Și de aceea, atunci când vorbim despre evenimente din viața lui Hristos și ajungem în anumite momente în care una sau alta dintre aceste calități este prezentă, ne este relativ ușor să înțelegem acest lucru. Îl condamnăm pe Iuda, dar, în același timp, dacă ne gândim la asta, putem înțelege că există o parte de trădare și în noi; nu-L trădăm pe Hristos; pentru că nu ne confruntăm cu pericolul, nu-L trădăm pe Hristos în cuvinte, ci Îl trădăm prin faptul că, numindu-L Domn și Dumnezeu, neglijăm învățătura Lui, nu-I urmăm exemplul etc.

Însă este mai dificil să vorbim despre Înviere, deoarece este un eveniment care a fost accesibil fizic doar unui număr foarte mic de oameni în zilele în care Hristosul înviat li s-a arătat oamenilor. Mai târziu, este o experiență pe care unii oameni au continuat să o primească, experiența lui Hristos *cel înviat* . Dar majoritatea oamenilor știu despre Învierea lui Hristos doar indirect. Și de aceea aș dori să vorbesc despre câteva momente ale acestei cunoașteri a Învierii lui Hristos și ce înseamnă ea pentru noi.

După răstignirea Mântuitorului, moartea și îngroparea Lui, ucenicii au fost complet tulburați și zdruncinați. Erau un grup învins. S-au refugiat în casa lui Ioan Marcu. Le era frică să iasă în stradă. Și astfel, în prima zi după Sabat, în ziua care a devenit duminică pentru noi, Hristos a devenit viu printre ei. A devenit viu, dar oarecum diferit de ceea ce era: A intrat pe *ușa închisă* - adică nu prin efortul corpului fizic, care le era atât de familiar. A intrat și a înviat viu. Dar, în același timp - acesta nu era un duh, nu o fantomă. Și cu siguranță a vrut să le facă să știe acest lucru; pentru că atunci când L-au văzut, s-au bucurat, da; dar probabil au crezut că acesta era sufletul Lui. Și pentru a-i întări în credința că El a înviat *trupește* , Hristos a cerut să-I dea din mâncarea lor și a mâncat înaintea lor, arătând prin aceasta că trupul Lui era real, autentic.

Și dacă ne punem întrebarea ce este această corporalitate, ne putem aminti de una dintre reflecțiile lui Grigore de Nyssa despre Adam și Eva în paradis și după căderea lor. El spune că în paradis corporalitatea lui Adam și a Evei era ca și cum ar fi fost ușoară, transparentă, nu „necorporală”, dar nici la fel de grea și groasă ca a noastră. Și explică cuvintele Vechiului Testament despre Dumnezeu care coase haine de piele pentru Adam și Eva (Gen. 3:21) tocmai prin faptul că, depărtându-se de Dumnezeu, au încetat să mai fie complet transparente, ușoare, au devenit grele și parcă s-au îngroșat. Iar corporalitatea pe care o cunoaștem în noi înșine este corporalitatea pe care am moștenit-o de la strămoșii noștri după căderea lor. Dar corporalitatea originală era diferită - ușoară, ca și cum ar fi fost transparentă. Și această corporalitate li s-a revelat ucenicilor lui Hristos după Învierea Sa. El a purtat trupul nostru cu toată greutatea lui, cu toate limitările pe care le provoacă, El a luat totul asupra Sa prin întrupare - în afară de păcat. Dar după moartea Sa pe cruce și Înviere, El S-a arătat înaintea lor ca om în sensul deplin al cuvântului: în toată frumusețea, în toată slava omului, adică cu trup omenesc viu, atât de pătruns de Dumnezeire încât nu mai era supus greutății, ponderii lumii decăzute.

Și astfel, ucenicii au fost convinși, în primul rând, că Hristos a înviat *cu adevărat* și, în al doilea rând, că nu era un spirit, ci că a înviat atât cu sufletul Său omenesc, cât și cu trupul Său omenesc. Lipsea unul dintre ei - Toma, pe care îl numim întotdeauna cu cuvântul jignitor „ *necredincios”,* adică Toma care nu putea crede. Și aici trebuie să ne punem o întrebare despre asta. Toma a venit, s-a întors; iar ei, plini de bucurie, i-au spus: L-am văzut pe Hristos, a înviat!... Toma, probabil (așa mi se pare), le-a aruncat o privire, așteptându-se ca, întâlnindu-L pe Hristosul înviat, să devină cu totul alți oameni și, privindu-i, nu a văzut acest lucru. Erau aceiași oameni pe care îi lăsase în urmă când plecase de acasă. Și de aceea vestea Învierii nu a ajuns la el. Și, în același timp, nu era un om care se îndoia, nu era „Toma cel necredincios”. Știm un lucru despre Toma din Evanghelie. Când Hristos a părăsit Ierusalimul pentru a evita o moarte prematură și a aflat că Lazăr a murit, El le-a zis ucenicilor Săi: „Să ne întoarcem!”. Ucenicii I-au zis: „Cum vrei să te întorci la Ierusalim? Voiau să Te omoare acolo!”. Și un singur ucenic și-a ridicat glasul și a zis: „ *Să mergem și să murim cu El”* (Ioan 11:16); acesta era Toma. Prin urmare, a spune că a fost un ucenic îndoielnic, șovăitor, nesigur este un păcat, o minciună. Totuși, privind la ceilalți ucenici, nu a văzut nicio schimbare la ei, în afară de această bucurie jubilantă, dar această bucurie jubilantă nu putea fi o dovadă a Învierii lui Hristos pentru el.

Și o săptămână mai târziu, Hristos din nou, *cu ușa închisă,* a intrat în camera unde erau adunați ucenicii, iar Toma era atunci cu ei. Toma, la prima sa întâlnire cu ceilalți ucenici, a spus: *Nu voi crede în Învierea Lui dacă nu pot atinge rănile Lui,...* Și Hristos acum Și-a întins mâinile spre el, I-a deschis coasta și a spus:

Atinge!.. Toma a văzut cu ochii lui și a recunoscut Învierea Lui: Hristos viu, stând în trup; și aceste răni au fost, poate, o dovadă mai mare a Învierii, a acestei realități a trupului înviat al lui Hristos, decât ar fi fost viziunea unui trup vindecat. Și s-a închinat lui Hristos (nu avem niciun motiv să credem că El a atins măcar aceste răni) și a spus: *Domnul meu și Dumnezeul meu!..* Aceasta este prima.

Apoi, un alt ucenic, sau mai degrabă nu un ucenic, ci un persecutor, a ajuns să-L cunoască pe Hristosul înviat; acesta a fost Pavel. Știm despre Pavel că era un evreu credincios, un ucenic al lui Gamaliel, că era unul dintre cei mai pasionați adepți ai credinței sale, că s-a dedicat cu tot sufletul său arzător și înflăcărat slujirii și închinării la Dumnezeu așa cum Îl cunoștea. A primit permisiunea Sinedriului să meargă la Damasc pentru a-i persecuta pe ucenicii lui Hristos de acolo, pe care îi considera mincinoși, care urmau să răspândească vestea că Învățătorul lor murise, dar înviase și că El era Dumnezeu.

Și pe drumul spre Damasc a avut o vedenie. Știți această poveste (Faptele Apostolilor, capitolul 9), nu voi zăbovi asupra ei. Deodată L-a văzut înaintea lui pe Hristosul viu în strălucire divină, a căzut în genunchi și a fost orbit de această strălucire. Amintiți-vă cum Moise L-a rugat pe Domnul să-l lase să se uite la El, iar Domnul i-a răspuns: nimeni nu Mă poate vedea și să trăiască (Exod 33:20). Și în întruparea lui Hristos, Dumnezeu a devenit accesibil, avea un chip omenesc, un nume omenesc. Putea fi văzut. Hristosul cel înviat putea fi accesibil într-un mod în care taina lui Dumnezeu nu ne poate fi accesibilă nouă. Sfântul Grigorie de Nyssa spune că Dumnezeu este întuneric - și explică: nu pentru că există un fel de întuneric în El, ci pentru că lumina Lui este de așa natură încât ne orbește și nu mai vedem nimic.

Așa a orbit Pavel. A avut, așadar, o experiență directă, imediată a Învierii lui Hristos. Știa din experiență că L-a întâlnit pe Hristosul înviat. Și apoi a predicat tocmai Învierea. Probabil vă amintiți locul din epistola sa unde spune: *Dacă Hristos n-a înviat, atunci suntem* cei *mai nenorociți oameni* (1 Corinteni 15:14-19). Și acest lucru este de înțeles, pentru că dacă Hristos n-a înviat și ne încredințăm toată credința Lui, dacă predicăm pe Hristos răstignit - și nu a înviat, atunci ne mințim pe noi înșine și îi înșelăm pe ceilalți și trăim în iluzie completă, în afara realității. Prin urmare, am fi cu adevărat cei mai nenorociți oameni, trăind într-un fel de aiureală. Iată o altă mărturie.

După Pavel, de-a lungul istoriei Bisericii, mii și mii de oameni L-au întâlnit pe Hristos înviat. Încă de la începuturi, există povești în viețile multor sfinți despre cum li s-a arătat Hristos, cum i-a învățat, cum i-a mântuit, cum i-a instruit. De aceea, de-a lungul istoriei, din secol în secol, există martori vii care știu din experiență, personal, că Hristos a înviat, oameni care pot spune: L-am întâlnit față în față, știu sigur că Isus din Nazaret, care a fost răstignit pe Muntele Calvar,

care a murit, care a fost îngropat, de fapt, așa cum spune Evanghelia, așa cum proclamă primii Săi martori, a înviat și este *viu* .

Și putem crede aceste mărturii; dar pe ce bază? Și de ce le este oamenilor atât de greu să ne creadă? Mi se pare că putem găsi răspunsul la această întrebare parțial în povestea lui Toma, parțial uitându-ne la cum erau sfinții. În povestea lui Toma - v-am spus că Toma nu putea crede cuvântul apostolilor, pentru că vedea în ei doar bucurie, dar nu vedea schimbare. Aceasta este situația noastră.

Noi credem în Învierea lui Hristos; unii dintre noi chiar *știu* despre Hristosul înviat; dar pot oamenii, privindu-ne, să spună: aceștia sunt oameni care la un moment dat în viața lor s-au aflat față în față cu Hristosul cel viu, înviat, și care au fost atât de schimbați de această întâlnire încât vedem că sunt oameni de un alt fel, că nu sunt ca toți ceilalți; că, folosind cuvântul scriitorului englez Lewis [59] , dacă putem considera toți oamenii drept statui, drept statui, acești oameni sunt statui care au prins viață. Diferența dintre un credincios și un necredincios, spune Lewis, este tocmai aceasta: un necredincios este ca o statuie, un credincios este o statuie care a prins viață.

Și astfel ne confruntăm cu întrebarea: ce suntem? Spunem doar din auzite despre Învierea lui Hristos? Ne bucurăm cu adevărat din toată inima că suntem convinși de acest lucru doar pentru că alți oameni îl știu și îi putem crede - sau această veste ne-a afectat cu ceva și, știind din experiență că Hristos a înviat, nu mai putem fi aceiași oameni care eram înainte?

Putem ști acest lucru empiric, în diferite moduri.

Putem cunoaște aceasta în rugăciune, atingând *marginea hainei lui Hristos;* Îl putem recunoaște în anumite momente, când deodată simțim că stă înaintea noastră, invizibil, dar real, viu; deși nu-L văd, nu-L aud, nu-L percep cu simțurile mele - dar El este *aici* . Putem percepe și aceasta, într-un mod de neînțeles, în comuniunea cu Sfintele Taine; putem vedea în alții sau experimenta noi înșine cum comuniunea cu Sfintele Taine, spovedania, mirungerea, ungerea cu untdelemn sfânt, diverse acțiuni bisericești pot schimba o persoană din interior; și dacă reflectează doar asupra sa însuși, nu poate să nu creadă că acest lucru se realizează prin puterea divină, care este dată prin Hristos răstignit și înviat.

Acum vreau să trec la o altă întrebare. Ce ne spune Învierea lui Hristos în afară de aceasta? Despre Dumnezeu! Învierea lui Hristos, împreună cu Săptămâna Mare, ne spune cât de mult ne iubește Domnul. Probabil vă amintiți pasajul din Evanghelie care spune că nimeni nu are o dragoste așa de mare ca cel ce este gata să-și dea viața pentru prietenii săi (Ioan 15:13). Și Apostolul Pavel spune: Puțini își vor da viața pentru prietenii lor, dar Hristos Și-a dat viața pentru noi, pe

când eram noi încă vrăjmașii Lui, potrivnicii Lui, străini Lui (Romani 5:6-8). Învierea lui Hristos este victoria iubirii; ne spune că iubirea care acceptă moartea devine prin aceasta nemuritoare, devine mai tare decât moartea. Vechiul Testament ne spune: *Tare este ca moartea* (Cântarea Cântărilor 8:6); iubirea este singura forță care poate lupta împotriva morții și nu poate fi învinsă.

Apoi s-a spus despre altceva; s-a spus că atunci când o persoană moare, cei care rămân pe pământ continuă să o iubească cu aceeași dragoste pentru totdeauna, atâta timp cât sunt în viață și până când ei înșiși au trecut în veșnicie.

Dar aici vorbim despre altceva: despre iubirea divină care a luptat cu moartea, a acceptat moartea; moartea, ca să zicem, s-a deschis pentru a înghiți iubirea divină și a fost transformată de această iubire. Figurativ, aceasta este povestea coborârii lui Hristos în iad, cum El a coborât cu sufletul Său omenesc în iad, unde fiecare suflet omenesc a coborât de când omul a căzut și cum iadul s-a deschis larg pentru a-l prinde pe om și S-a găsit față în față cu Dumnezeu, cu sufletul omenesc, pătruns de Divinitate, strălucind de Divinitate, și nu a mai rămas întuneric în el, iar victoria a fost câștigată și, așa cum spune Ioan Gură de Aur în omilia sa de Paște, *niciun mort nu este în mormânt...* În acest sens, aceasta este victoria iubirii, acesta este triumful iubirii; dar aceasta ne spune și despre diverse alte lucruri. Sfânta Scriptură spune că Dumnezeu L-a înviat pe Hristos din morți (Coloseni 2:12). Și acesta este un cuvânt foarte important, mi se pare, pentru că Domnul Iisus Hristos Și-a dat viața, Și-a acceptat moartea pentru mântuirea noastră, dar s-a făcut - iertați-mă pentru această expresie - „cu seriozitate”, nu a fost ceva aparent. El a acceptat moartea cu toate consecințele ei și El Însuși nu a avut puterea să se învie; S-a dat morții pentru mântuirea noastră, iar Dumnezeu, ca răspuns la dragostea Sa de pe cruce, L-a chemat înapoi la viață, a unit sufletul lui Hristos cu trupul lui Hristos și L-a descoperit lumii ca Hristosul înviat.

Dar aceasta ne spune și altceva; ne spune ceva despre om. Toți vorbim despre „credința noastră în Dumnezeu”; dar Evanghelia este toată pătrunsă de credința în om.

Este foarte important să ne amintim acest lucru; pentru că, dacă nu credem în om, atunci nu putem construi nimic pe pământ; dacă omul este pentru noi gunoi, dacă omul este un fenomen trecător pentru noi, dacă omul este doar o făptură decăzută, decăzută fără speranță, atunci este imposibil să construim *Cetatea lui Dumnezeu* din cetatea omului . Viața, întruparea lui Hristos ne spune aceasta: omul, chiar și în starea sa decăzută, este atât de profund, atât de potențial sfânt, încât poate conține prezența lui Dumnezeu, încât poate fi un loc al locuirii lui Dumnezeu. După cum spune Apostolul, *toată plinătatea Dumnezeirii a locuit trupește în Hristos* (Coloseni 2:9). Aceasta înseamnă că fiecare dintre noi este chemat și este capabil să-L cuprindă pe Dumnezeu în sine; și nu ca un vas care

rămâne străin de ceea ce conține, ca un pahar care nu devine părtaș la umezeala care se toarnă în el; nu, putem fi pătrunși în așa fel încât - necontopiți, neamestecați, dar cu adevărat - suntem uniți cu Divinul.

Și este foarte important să ne amintim acest lucru în epoca noastră. Deoarece omul este singurul punct de contact între un credincios și un necredincios, între o persoană și alta, indiferent de credința sa, indiferent de necredința sa, *Omul* este realitatea care constituie tema vieții fiecărei persoane. Da, ideea noastră despre om poate fi foarte diferită: un ateu vede în om doar cel mai perfect animal; pentru noi, credincioșii, omul în sensul deplin al cuvântului este un om care se apropie de omul pe care Hristos S-a revelat a fi. Ioan Gură de Aur spune într-una din scrierile sale: dacă vrei să știi ce este omul, nu-ți întoarce privirea spre camerele împărătești, ci ridică-ți ochii spre Tronul lui Dumnezeu și vei vedea un om stând la dreapta lui Dumnezeu și a Tatălui...

Iată ce ne spune Învierea: fără Înviere, Hristos ar fi zăcut în mormânt cu trupul său, iar sufletul său ar fi fost prizonier al iadului. Prin Înviere, El a șezut la dreapta lui Dumnezeu și a Tatălui și acolo ne cheamă să ne ridicăm privirea pentru a vedea ce este omul, care este măreția noastră, la ce suntem chemați. Aceasta este, în cele din urmă, ceea ce ne spun întruparea, viața, Săptămâna Mare, crucea, mormântul dătător de viață, coborârea în iad și Învierea lui Hristos: despre om, despre ce înseamnă omul pentru Dumnezeu și cât de potențial mare este omul. Aceasta ne cheamă să creștem prin muncă, prin eroism sau, mai exact, prin deschidere către Dumnezeu, în așa măsură încât cetatea omului să crească treptat până la măsura *Cetății lui Dumnezeu,* adică să devină atât de adâncă, atât de largă, atât de înălțată și atât de sfântă, încât primul cetățean al acestei Cetăți să poată fi Isus din Nazaret, Fiul lui Dumnezeu devenit fiu al omului. Aceasta este chemarea noastră, acesta este scopul universului, aceasta este speranța noastră.

În loc de o prefață [60]

- Una dintre întrebările care ne preocupă pe toți este calea spre credință. Aș vrea să vă întreb cum ați intrat dumneavoastră în această cale: a fost o revelație bruscă sau un pelerinaj treptat?

Nu pot spune că a fost un pelerinaj treptat, în sensul că într-un pelerinaj poți observa diferite etape de dezvoltare. Dar, în același timp, a spune că a fost o epifanie bruscă este nedrept, pentru că a existat o întreagă preistorie a copilăriei, a experiențelor timpurii, care probabil au jucat un rol la un moment dat.

Chestia e că mi-am petrecut cea mai mare parte a copilăriei în Persia, unde tatăl meu era consul înainte de Revoluție. Și ce-mi amintesc din acea perioadă este că eu și bunica ne rugam seara; ne rugam cam un minut și jumătate, rugăciuni copilărești pe care încă mi le amintesc: „Salvează-mi, Doamne, tatăl, mama, bunica, unchii, frații, surorile și unchiul Kirill” (care era în război). Și asta era tot. Așadar, educația mea religioasă a fost foarte simplă. Când am părăsit Persia în 1920, totul s-a oprit, pentru că, mai întâi, am rătăcit mult timp, timp de trei ani, până ne-am stabilit în Franța; apoi am locuit într-un internat, unde nu exista educație religioasă, iar când ajungeam acasă sâmbătă seara pentru a mă întoarce la școală duminică după-amiaza, nu se vorbea, desigur, despre a mă duce la biserică și a ucide singurele ore libere care existau. O dată pe an, în Vinerea Mare, eram dus la biserică cu intenția și speranța că voi supraviețui cumva ceva. Dar, din păcate, nu eram un băiat înclinat spre religiozitate și am descoperit o calitate remarcabilă în mine: de îndată ce am intrat în biserică și am inhalat adânc tămâie, am leșinat imediat și am fost dus acasă.

La asta s-a rezumat întreaga mea viață religioasă până în momentul în care (aveam pe atunci vreo paisprezece ani) am găsit pentru prima dată un apartament unde mama, bunica și cu mine puteam locui împreună. Înainte de asta fuseserăm nomazi. Și apoi mi s-a întâmplat ceva complet neașteptat. Înainte de asta, viața fusese dificilă, iar ideea mea despre viață era că viața este o junglă plină de pericole; în fiecare minut trebuia să-ți protejezi viața sau cel puțin să nu te lași prea strivit; existau întrebări despre faptul că trebuie să mănânci și să dormi undeva și tot timpul exista nevoia să lupți pentru ceva sau împotriva a ceva. Și apoi, dintr-o dată, am descoperit, în limitele micului nostru apartament, *fericirea* . Și mi-era mai frică de această fericire decât mi-era frică de toate dificultățile vieții. Pentru că atunci nu credeam în Dumnezeu - adică nu în mod activ, ci pur și simplu Dumnezeu nu exista pentru mine, El nu făcea parte în niciun fel din viața mea; nu credeam în nimic anume, pentru că eram încă foarte tânăr atunci și nu aveam idealuri sociale. Mă simțeam rus și pasional rus, acesta era singurul lucru pe care îl aveam. Și dintr-o dată s-a dovedit că fericirea este absența luptei, absența mișcării, că este un fel de stagnare. Și am fost cu adevărat îngrozit; îngrozit că se poate trăi o viață întreagă fără conținut, fără scop, fericit: ceva de genul cum mi s-ar oferi să mănânc frișca până la sfârșitul timpurilor. Această experiență s-a dovedit a fi mai teribilă pentru mine decât tot ceea ce mă temeam sau de care avusesem ocazia să mă tem în trecut. Și asta a pus în mișcare un întreg proces care probabil era ascuns undeva în mine, dar care nu ieșise la iveală, nu clocise.

Pe vremea aceea eram membru al unei organizații de tineret rusești, pasionat de rusoaică, care ne pregătea să ne întoarcem în Rusia cu toată bogăția de cunoștințe și experiență pe care o puteam dobândi în Occident; și în această organizație era un preot pe care îl evitam pentru că nu așteptam nimic bun de la

el. Odată, în timpul Postului Mare, au început să ne adune din curte, unde jucam volei, care era principala mea pasiune în viață. Și șeful meu mi-a spus: uite, a sosit un preot, o să vorbească cu tine... M-am indignat, am spus: la ce am nevoie de un preot? Nu cred în Dumnezeu, nu vreau să aud de El; vremea e bună, vreau să mă joc în curte... Șeful meu s-a dovedit a fi un om foarte deștept; nu a încercat să-mi demonstreze că asta ar fi bine pentru sufletul meu, pentru că i-aș fi răspuns că poate nu am suflet. Dar mi-a spus: știi, nu poți dezamăgi organizația noastră așa. Gândiți-vă: dacă refuzați cu toții, ce va răspândi despre noi prin tot Parisul!... Și, doar din loialitate față de organizație, am decis să merg: nu să ascult, ci să mă duc să mă așez. Am ales un colț confortabil pe canapea și m-am așezat confortabil, nu să ascult, ci să mă gândesc. Dar, din păcate, acest preot a vorbit prea tare și mi-a întrerupt gândurile, iar eu a trebuit să prind câteva dintre cuvintele lui. Și aceste cuvinte m-au indignat atât de tare încât, la sfârșitul conversației, fără să mă mai întorc la niciun joc, am decis să mă duc direct acasă să verific dacă spusese adevărul despre Evanghelie, despre Hristos - sau nu. Și, în general, spusese adevărul, doar genul de adevăr pe care un adolescent de paisprezece ani, care este antrenat pentru o viață de război, nu-l acceptă ușor. Imaginea lui Hristos era zaharisită: Era smerit, Era blând, Era iubitor, Era bun - nu avea nimic de care băiatul să se agațe: o imagine similară descrierii lui Nietzsche despre creștinism ca o religie a sclavilor.

M-am dus acasă, am întrebat-o pe mama dacă are o Evanghelie; ea avea, și m-am dus în camera mea să citesc. Dar eram leneș și ager la minte, așa că primul lucru pe care l-am făcut a fost să mă uit: exista o singură Evanghelie sau mai multe. Și, descoperind că erau mai multe, m-am hotărât să o citesc, desigur, pe cea mai scurtă, pentru că nu mă așteptam la nimic bun de la Evanghelie și am decis că era mai profitabil să pierd timpul cu cele șaisprezece capitole ale Evangheliei după Marcu decât cu lungile Evanghelii după Matei, Luca sau Ioan. Și iată-mă prins. Am dat peste ceea ce s-ar putea numi în glumă viclenia lui Dumnezeu, ingeniozitatea lui Dumnezeu. Pentru că această Evanghelie a fost scrisă în primul secol de Apostolul Marcu din amintirile și cuvintele Apostolului Petru tocmai pentru niște sălbatici atât de mici ca mine - pentru huligani romani, de fapt, pentru tineri păgâni romani. Este scrisă viu, concis și interesant.

Dar apoi s-a întâmplat ceva mai interesant, mai semnificativ pentru mine decât să fiu convins de un text convingător. Ați putea spune că nici atunci gândurile mele nu funcționau așa – mi s-a mai spus asta, așa că o mărturisesc fără jenă; dar iată ce s-a întâmplat. În timp ce citeam Evanghelia după Marcu, între primul capitol și începutul celui de-al treilea, am simțit brusc că de cealaltă parte a mesei în fața căreia stăteam, Cineva stătea invizibil, dar absolut tangibil. Privind în sus, nu am văzut nimic, nu am auzit nimic, nu am avut senzații senzoriale, dar eram absolut sigur că de cealaltă parte a mesei stătea Iisus Hristos... M-am oprit atunci, și o serie întreagă de experiențe și gânduri mi-au trecut rapid prin minte:

dacă Hristos stă viu de cealaltă parte a acestei mese, atunci El este cu adevărat tot ceea ce spun Evangheliile despre El și ceea ce propovăduiește Biserica. Și odată cu aceasta a început o întreagă revoluție pentru mine.

Apoi am început să descopăr un lucru după altul. Am descoperit în Evanghelie ceva care mi-a schimbat întreaga atitudine față de oameni, și anume: că Dumnezeu este Creatorul a toate și că El a creat pe toți din iubire, chemând pe toți să-L cunoască, să împărtășească viața Lui cu El și să devină copiii Lui. Și îmi amintesc cum a doua zi dimineață am ieșit în stradă, unde înainte vedeam în jurul meu doar potențiali dușmani, posibil pericol, iar acum priveam fiecare față și voiam să strig fiecăruia: știți că ați fost creați de Dumnezeu din iubire, știți că El vă iubește? Știți că suntem cu toții frați și surori? Și puteți face cu mine ce vreți, puteți să mă chinuiți, să mă alungați, să mă lipsiți de tot - vă voi iubi în continuare, pentru că acum știu cine sunteți... Aceasta a fost prima mea descoperire.

A doua descoperire a fost puțin mai târziu, când am citit povestea fiului risipitor din Evanghelia după Luca și am fost impresionat în această poveste de respectul, grija și seriozitatea cu care Dumnezeu îl tratează pe om: omul nu este un rob sau un slujitor al Lui, este unul de-al lui Dumnezeu, o rudă, iar Dumnezeu nu este de acord să stabilească cu noi o relație mai mică decât egalitatea – desigur, egalitatea care poate exista între Dumnezeu și om; ci El ne cheamă să fim fiii, fiicele, egalii Săi...

Și al treilea lucru pe care l-am descoperit este că dragostea lui Dumnezeu nu se oprește la nimic, că Dumnezeu, din dragoste pentru noi, ținând cont de faptul că nu putem zbura „în tărâmurile absenței”, cum spune Pușkin, adică să ne ridicăm la El, poate coborî la noi, poate deveni om, poate împărtăși cu noi întreaga noastră soartă, inclusiv groaza abandonului față de Dumnezeu, pierderea lui Dumnezeu, poate muri din cauza asta - doar să nu se întoarcă de la noi și să nu fie despărțit. Și pe aceste trei concepte, cred, se construiește viziunea mea asupra lumii. Nu am spus nimic despre Înviere, pentru că experiența mea primară a lui Hristos cel viu a fost experiența lui Hristos cel înviat, iar în această experiență este conținută certitudinea că tot restul este adevărat.

Dar viața ta în Biserică, viața ta bisericească, nu a început încă din acest moment?

Nu; am început să privesc mai atent – și am privit mai atent timp de ceva vreme: un an sau doi – cum erau comunitățile creștine. Firește, eram legat prin sânge de Ortodoxia și de Ortodoxia *Rusă* . Dar comunicam mai mult (în viață, la școală, în întregul mediu) cu heterodocșii. Și nu aveam nicio atracție pentru heterodoxie. Mi se părea că heterodoxia îmi era străină, că era formală, că era rece, că era

ireală. Și când am ajuns la Biserica Ortodoxă, am simțit brusc că tonul acestei Biserici era evanghelic; Evanghelia și Biserica Ortodoxă sunt atât de consonante încât sunt una și aceeași. Nu vorbesc despre oameni, nu vorbesc despre cult, nu vorbesc despre icoane și arhitectură, ci despre totalitatea tuturor acestora. Am simțit că da, fiind în Biserică, mă aflu în acel mediu uimitor despre care am citit și am experimentat în Evanghelie. Și de acolo a început drumul bisericesc.

Dar înainte de asta, din câte știu eu, ați lucrat ca medic o perioadă?

Ei bine, ceea ce am descris s-a întâmplat când aveam șaptesprezece ani. Mă gândeam la lucruri mai mărețe atunci: mă gândeam să merg în deșert, să devin sfânt – mă gândeam la multe lucruri. Dar apoi s-a dovedit că deșertul era departe, mai rămăsese puțin din el și nu aveam bani să plec din Paris. Așa că a trebuit să uit de deșert; și după ce am vorbit cu tatăl și mama, în ciuda faptului că trebuia să studiez mult timp și, bineînțeles, acest lucru reprezenta o mare povară pentru părinții mei, s-a decis să merg la facultatea de medicină. Pentru că m-am gândit (ca și tatăl meu) că devenind medic aș putea trăi simultan o viață creștină autentică, să-mi dedic întreaga viață slujirii oamenilor – grijulie, concretă, fără fantezii – și, în același timp, să-mi satisfac interesul foarte acut pentru știință. Pentru că un medic trebuie să fie bine educat științific și, în același timp, să poată transforma toate aceste cunoștințe științifice în iubire reală, întrupată. M-am gândit și eu că, devenind doctor, aș putea merge într-o provincie îndepărtată a Franței, unde există o concentrare de ortodocși ruși, fără biserică din cauza sărăciei, și că aș putea, la momentul potrivit, să devin preot și doctor. Dar acest lucru, ca toate ideile strălucite, nu s-a împlinit.

A intrat vreodată interesul tău pentru știință în conflict cu viziunea ta creștină asupra lumii, aflată la început de drum și deja consolidată?

Știi, nu; cumva am trecut peste această problematică, pentru că L-am întâlnit pentru prima dată pe Dumnezeul Viu într-o experiență personală vie. Și existența Lui, personalitatea Lui, învățătura Lui nu puteau fi supuse niciunei îndoieli, pentru că nu fuseseră nici moștenite, nici citite. Erau ale mele. Și când am intrat la departamentul de științe naturale al universității, atunci pentru mine viziunea asupra lumii a început să se dezvăluie ca parte a teologiei, adică faptele lui Dumnezeu în creație. Am fost complet uimit, am fost copleșit de ceea ce am găsit în Evanghelie și de modul în care fizica, chimia, biologia mi-au dezvăluit profunzimile lumii create. În același timp, am început să-l citesc pe Dostoievski pentru prima dată. Și toate acestea luate la un loc m-au adus într-un fel de stare „nebună” de încântare și inspirație.

Dar, în același timp, trebuia să trăiești o viață pur reală; era oare asta încă în Franța?

Era în Franța; și viața reală consta în faptul că trebuia să mergi pe jos două ore ca să ajungi la universitate, că după universitate lucram patru ore pentru că trebuia să exist; legat de asta era faptul că puteai mânca o dată pe zi, iar când trebuia să cumperi cărți, atunci poate o dată la trei zile... Toate acestea, când ai optsprezece sau nouăsprezece ani, sunt foarte simple, marea îți ajunge până la genunchi.

Și după aceea, cum a apărut situația în care ai început să te gândești să te muți în Anglia? Sau a apărut cumva complet în afara ta?

Știi, nu m-am gândit niciodată să mă mut în Anglia; Anglia îmi era complet străină. Când eram la liceu, a trebuit să aleg între germană și engleză și i-am spus mamei mele: Nu vreau să învăț engleza sub nicio formă, e o limbă atât de urâtă, nu-mi place deloc... În plus, cum studiasem un an în Austria și știam deja germana, am văzut imediat avantajul că puteam studia foarte puțin timp de cel puțin un an sau doi și să iau note bune. Drept urmare, nu am învățat niciodată engleza și nu m-am gândit niciodată să mă mut în Anglia. Dar după război am fost rugat să mă ocup de un grup de tineri care se pregăteau pentru o convenție în Anglia. Era o convenție a Frăției Ortodoxe-Anglicane a Sfântului Alban, primul martir al Angliei, și a Sfântului Serghie de Radonej [61] . I-am învățat elementele de bază ale Ortodoxiei și, înainte să plece, am fost rugat să merg cu ei. Mi-au sugerat, aș spune, pur și simplu să merg cu ei, pentru că nu vorbeam engleză, nu fusesem niciodată teolog, nu așteptam nimic de la mine, adică eram sigur că nu puteam contribui cu nimic la un astfel de congres, dar m-au invitat – și m-au invitat, și m-am dus. Și am fost captivat de Anglia. Prima dată când am pus piciorul pe țărmurile Angliei, am simțit brusc că este posibil să trăiesc aici! Ceva m-a captivat, iar acest sentiment nu s-a schimbat; sunt și acum fericit când mă întorc în Anglia după o ședere „în Europa”, cum se spune aici. La primul congres pe care l-am vorbit, am condus un seminar, un grup despre Ortodoxie; și am exprimat foarte tăios, foarte tăios ideea că Ortodoxia este Biserica cu „C” mare și că în afara Ortodoxiei există doar adevăruri imperfecte și o viață imperfectă. După aceea, mi-au oferit să vin aici ca lector și preot, cu condiția să-mi găsesc un loc de muncă. Am făcut o încercare; Spitalul francez din Londra mi-a oferit patru lire sterline pe lună pentru cheltuieli de călătorie pentru o zi întreagă de muncă; Bineînțeles, a trebuit să refuz. Un an mai târziu, un binefăcător al acestei Commonwealth-Albaneze-Serghiev a contribuit cu o sumă pentru întreținerea unui preot ortodox și a unui lector timp de doi ani. Și mi-au oferit să vin. Înainte de asta, se vorbise că ar trebui să devin preot și am slujit într-o parohie din Paris timp de trei luni, apoi m-am mutat aici. Și un an și jumătate mai târziu, preotul paroh, părintele Vladimir Feokritov (unul remarcabil; era pur și simplu ca un munte de cristal în integritatea, puritatea și lumina sa) a murit subit, iar eu am fost numit rector. Când nu există pește, chiar și un rac este pește; nu a fost

nimeni care să-l numească. Și de atunci, din ianuarie 1949, sunt în Anglia, din septembrie 1950 - în această parohie. Aproape 31 de ani deja.

Și din acel moment ați fost legat de Catedrala Adormirea Maicii Domnului?

Da, cu Catedrala Adormirii Maicii Domnului. Prima dată când am văzut-o, mărimea ei m-a îngrozit atât de tare încât m-am rugat: Doamne, fă să nu slujesc niciodată într-o astfel de catedrală!... — și un an mai târziu eram deja preot acolo.

Ați urmărit și observat, de asemenea, cum Biserica Ortodoxă de aici, în Anglia, se formează treptat, crește și se extinde. Putem spune că aceasta este Biserica Ortodoxă Rusă sau există englezi printre credincioșii ortodocși?

Știți, comunitatea noastră este foarte complexă. Când am ajuns acum treizeci și doi de ani, exista un grup de ruși, oameni din Rusia, care vorbeau limba rusă, trăiau cu tot patosul rusității în toate privințele – atât în biserică, cât și în viața lor de acasă. Dar de atunci, desigur, mulți au murit. Au venit aici între 1919 și 1923; cei care erau tineri au îmbătrânit, iar cei care nu erau tineri au murit de mult. Majoritatea membrilor parohiei noastre sunt practic vorbitori de limba engleză. Și, în plus, avem destul de mulți englezi care s-au convertit fie din Biserica Catolică, fie din Biserica Anglicană, fie din altă comunitate creștină – oameni care au găsit în Ortodoxie un curent viu pe care nu-l puteau găsi în Biserica lor. Și nu vreau să spun că nu există – dar nu l-au putut găsi. O vreme, când cineva voia să vină la noi, l-am trimis din biserica noastră pentru șase luni la preotul bisericii unde a fost botezat. Însă acest experiment s-a dovedit complet zadarnic, deoarece preoții cărora le-am trimis nu le-au învățat, nu le-au convins și s-au întors la noi. Așadar, dintr-o parohie unde la început erau aproximativ trei sute de ruși, ținând cont de afluxul de ruși din alte surse, au mai rămas aproximativ două sute cincizeci de persoane de limbă rusă; și în total avem aproximativ o mie de persoane în Londra și aproximativ o mie în parohiile care au fost create treptat în Anglia.

Există mai multe parohii acum?

Da, avem acum opt parohii și câteva locuri unde ținem slujbe doar ocazional, unde există grupuri mici de ortodocși: cinci familii, trei familii, două familii. De exemplu, în nordul Scoției, în Aberdeen, un grup de elevi și profesori care sunt aici de trei ani, iar ce se va întâmpla în continuare, vom vedea peste un an sau doi [62] .

Toată această muncă, desigur, vă ocupă o mare parte din timp și, în același timp, sunteți implicat și într-o muncă care este îndreptată, aș spune, în principal către englezi; ați publicat aici mai multe cărți în limba engleză, care, din câte știu eu, nu numai că sunt populare, dar au lăsat o mare impresie asupra multor englezi. În legătură cu toate acestea, cum vedeți scopul muncii dumneavoastră în prezent sau poate ar fi mai corect să spunem: cum vedeți acum scopul acestei Biserici Ortodoxe din Anglia - încotro se îndreaptă, în ce direcție?

Comunitatea noastră, cea rusă, este foarte adânc înrădăcinată în societatea engleză: este o comunitate mică și, prin urmare, nu poate rămâne închisă. Există o jumătate de milion de greci și ciprioți în Anglia; dar trăiesc în așezări uriașe. Chiar și în Londra există locuri unde este mai ușor să ceri indicații în greacă decât în engleză. Locuiesc în același loc cu miile. Și, prin urmare, nu au devenit parte a vieții engleze, nu au învățat să vorbească fluent engleza, nu sunt interesați de viața de aici, trăiesc ca niște sate separate de Grecia sau Cipru. Comunitatea noastră, atât din necesitate, cât și dintr-un simț foarte clar al datoriei noastre, s-a deschis către lumea engleză. În primul rând, am început să slujim în engleză propriilor noștri membri care au pierdut limba rusă; în al doilea rând, le ținem cursuri în engleză de treizeci de ani: pe teme de viață spirituală, credință ortodoxă etc.; și, în plus, din moment ce majoritatea membrilor noștri vorbesc engleza, am întâlnit cumva viața engleză mai mult decât alții. Am fost rugat (nu atât de rar) să vorbesc la radio: despre rugăciune, despre moarte, despre suferință, pe teme generale. În ultimii treizeci de ani a trebuit să predic de mii de ori în biserici neortodoxe. Și refuz întotdeauna să predic *despre* ortodoxie, ci predic cuvântul lui Dumnezeu, adică vorbesc despre credință, vorbesc pe tema Evangheliei, dar *ca ortodox* . Și dacă o persoană poate sesiza diferența dintre cum vorbesc eu și cum vorbește altcineva - aceasta este treaba lui. Treaba mea este să predic pe Hristos, Evanghelia, să predic ceea ce consider eu a fi adevărul și ceea ce dă viață mie și celor din jurul meu.

La asta se reduce întreaga noastră muncă. Nu ne propunem să „prelucrăm” pe nimeni, să convertim pe cineva. Pur și simplu depunem mărturie despre o credință vie, concretă, gândită intelectual, bogată în rugăciune și închinare. Și dacă oamenii ajung la aceasta, devin parte din ea. Există oameni care vin la biserica noastră ani de zile și nu devin ortodocși, dar se îmbogățesc și aduc comunităților lor ceea ce nu au. Noi, la rândul nostru, suntem îmbogățiți de experiența și înțelegerea lor, pentru că Dumnezeu descoperă atât de multă profunzime și adevăr tuturor celor care se deschid Lui cu mintea și inima lor, încât putem învăța multe unii de la alții. Dar cred că Ortodoxia ca doctrină, ca apropiere de Dumnezeu, de om, de viață, de lumea creată, este *Biserica* prin excelență, într-un sens cu totul special, ca o forță vie care acționează atât în noi, cât și în jurul nostru.

Părintele Sofronie, un părinte duhovnic experimentat de aici, mi-a spus odată: a fi ortodox înseamnă a-L cunoaște pe Dumnezeu așa cum este și a-L venera într-un mod vrednic de sfințenia Sa... Dacă Ortodoxia este definită în acest fel, nimeni nu are dreptul să se numească ortodox. Și nimeni nu poate să nu vadă dincolo de granițele formale ale Bisericii Ortodoxe acest flux viu de cunoaștere a lui Dumnezeu și de venerare a lui Dumnezeu. Prin urmare, există o comunicare minunată, profundă și incitantă cu toți credincioșii și necredincioșii de aici. Mulți necredincioși vin la mine; și foarte mulți care se află în durere, în boală, care și-au pierdut un copil, un soț, o mamă, scriu spunând: te-am auzit la radio, ți-am citit cartea - ce ne vei spune în această situație sfâșietoare în care ne aflăm?... Și în aceasta, noi toți - nu numai eu, ci toți preoții noștri - avem chemarea de a fi adevărul lui Dumnezeu, dragostea lui Dumnezeu, grija lui Dumnezeu fără distincție.

Din ceea ce spui, acel sentiment de apropiere de Hristosul cel Viu despre care vorbeai la început a devenit și mai puternic?

Știi, sentimentul, desigur, trece de la foarte strălucitor la mai liniștit și se reaprinde cu strălucire; prin urmare, nu pot spune că trăiesc fiecare minut într-o asemenea tensiune de credință, bucurie și inspirație. Dar, practic - da; acel sentiment viu pe care l-am experimentat când am descoperit brusc că Hristos - înviat, viu - era înaintea mea nu m-a părăsit niciodată.

În încheiere, Vlădica, permiteți-mi să vă rog să-i binecuvântați pe cei care ascultă conversația noastră și pe cei care o pot citi...

Dumnezeu să binecuvânteze pe toți: pe toți cei care cred în Dumnezeu și pe toți cei care Îl caută pe Dumnezeu și pe toți cei care încă nu Îl caută și pe toți cei care, asemenea lui Iacov, se luptă cu Dumnezeu în întuneric și cărora, mai devreme sau mai târziu, Dumnezeu li se va descoperi - cu binecuvântare și viață nouă!

Note

1. O serie de discuții difuzate în cadrul programului religios BBC în limba rusă în 1972. Anatoli Maksimovich Goldberg (1910-1982) – angajat al Serviciului Rus BBC. (De acum înainte, nota editorului)

2. Fericitul Augustin (354-430) - Episcop de Hipona (Africa de Nord), învățător al Bisericii, cel mai proeminent teolog și scriitor al Occidentului creștin.

3. Personaj din povestirile scriitorului italian G. Guareschi (1908-1968).

4. Conversație la Moscova. 1974.

5. Abba Dorotheus - un ascet palestinian din secolul al VI-lea; „Instrucțiunile” sale sunt una dintre cărțile fundamentale despre ascetica creștină răsăriteană.

6. Mitropolitul Antonie vorbește aici despre experiența vieții în diaspora emigranților.

7. Sfântul Ioan Gură de Aur (între 344 și 354-407) - Arhiepiscop al Constantinopolului, predicator renumit, învățător al Bisericii.

8. Protopopul Serghie Bulgakov (1871-1944) - filosof religios rus, teolog ortodox, în exil - profesor și rector al Institutului Teologic Ortodox din Paris.

9. Sfântul Maxim Mărturisitorul (cca. 580-662) este unul dintre cei mai profunzi teologi ai Bisericii Răsăritene.

10. Căci în moarte nu este pomenire de Tine; în mormânt cine Te va lăuda? (Psalmul 6:6)

11. Din Omilia catehetică de Paște a Sfântului Ioan Gură de Aur.

12. Discurs la Academia Teologică din Moscova, 24 septembrie 1971.

13. Starețul Siluan (în lume - Semion Ivanovici Antonov; 1866-1938) - un călugăr ascet ortodox modern al Mănăstirii rusești Panteleimon de pe Athos; canonizat de Biserica Constantinopolului în 1988.

14. Sfântul Macarie cel Mare – ascet egiptean din secolul al XV-lea.

15. Teofan Pustnicul (Govorov; 1815-1894) - ascet rus, scriitor spiritual, episcop de Tambov, apoi Vladimir; a părăsit scaunul episcopal și a trăit în izolare în Schitul Vyshenskaya; canonizat de Biserica Ortodoxă Rusă în 1988.

16. Sfântul Simeon Noul Teolog (949-1022) – mistic bizantin, scriitor bisericesc.

17. Aceasta se referă la celebra conversație dintre Sfântul Serafim de Sarov (1759-1833), unul dintre cei mai venerați sfinți ruși ai timpurilor moderne, și N. A. Motovilov, pe care acesta îl vindecase, despre dobândirea Duhului Sfânt ca scop al vieții creștine.

18. Sfântul Metodie din Patara, sau Olimpianul (d. 311) - scriitor creștin oriental, episcop, martir.

19. Maimonide (Moise ben Maimon; 1135-1204) - filosof evreu medieval.

20. Teologia catafatică (pozitivă) și apofatică (negativă) sunt două căi către cunoașterea lui Dumnezeu. Conform primei căi, despre Dumnezeu se vorbește afirmativ, în concepte care apar din experiența umană; totuși, transcendența absolută a lui Dumnezeu în raport cu lumea pe care a creat-o nu permite ca El să fie definit în termenii minții umane. De aici și nevoia unei alte căi: să vorbim despre ceea ce Dumnezeu nu este, pentru a sublinia limitele și, prin urmare, insuficiența oricărei afirmații că Dumnezeu este în adevărata Sa ființă.

21. Discurs la Academia Teologică din Moscova, 10 februarie 1982.

22. Sfântul Grigore de Nyssa (cca. 335 - cca. 394) - filosof și teolog creștin oriental, episcop.

23. Sfântul Grigore Teologul (cca. 330 - cca. 390) - Episcop de Nazianz, mare învățător al Bisericii, teolog, figură bisericească, predicator și poet; împreună cu prietenul său Sfântul Vasile cel Mare, episcop de Cezareea Capadociei (cca. 330-379) și cu fratele său Grigore de Nyssa, a făcut parte din așa-numitul „cerc capadocian” de apărători ai doctrinei formulate la Primul Sinod Ecumenic de la Niceea, în anul 325.

24. Rugăciunile secrete sunt rugăciuni liturgice citite de preot în altar în timp ce corul cântă; în vremurile vechi erau recitate cu voce tare poporului.

25. Nicolae Cabasilas (cca. 1320 - cca. 1390) - scriitor mistic bizantin.

26. Irineu de Lyon - Episcop de Lyon, scriitor bisericesc grec din secolul al II-lea.

27. Sfântul lui Israel este unul dintre numele lui Dumnezeu din Vechiul Testament (vezi, de exemplu, Isaia 49:77).

28. Discurs la Academia Teologică din Moscova, 12 septembrie 1978.

29. Conversație la Moscova, 1978

30. Sfântul Policarp (cca. 69 - cca. 155) - Episcop de Smirna, martir, unul dintre primii scriitori creștini.

31. Sfântul Teodor Studitul (759-826) - scriitor bisericesc, apărător al cinstirii icoanelor, organizator al vieții monahale.

32. Conversație la Londra, 1972

33. Sfântul Albanius - primul martir al Britaniei (secolul al III-lea).

34. O conversație în timpul retragerii din Postul Mare. Londra, martie 1977. Retragerea (în sensul general acceptat) este o pregătire pentru Împărtășanie, care include participarea la slujbe, postul și autoexaminarea profundă. În practica parohiei conduse de Mitropolitul Antonie, este o zi dedicată conversației spirituale, reflecției comune, rugăciunii și spovedaniei generale; aceste retrageri se desfășoară anual în timpul Nașterii Domnului și al Postului Mare, în limba rusă și engleză.

35. Sfântul Andrei, Arhiepiscop al Cretei (cca. 600 - cca. 740), imnograf și predicator bizantin; cea mai faimoasă lucrare a sa, Marele Canon Penitențial, este citită la slujbe în timpul Postului Mare.

36. Virgil Gheorghiu (1916-1992) - scriitor român de limbă franceză, locuiește în Franța din 1948 și este preot ortodox din 1963.

37. Conversații în timpul postului Crăciunului. Londra, 1984.

38. Aceasta se referă la lecturile liturgice duminicale ale Sfintelor Scripturi din timpul Postului Nașterii Domnului.

39. Sfântul Grigore Palama (1296-1359) - teolog bizantin târziu, mistic, exponent al învățăturilor isihaștilor.

40. Conversații în timpul postului Crăciunului. Londra, 1979.

41. Ziua Memorială 21 mai/3 iunie.

42. Conversație în timpul postului de Post Mare. Londra, 1974.

43. Discurs la Geneva, 1966. Traducere din franceză. Tatiana Maidanovich

44. Sfântul Iustin Filosoful - martir, apologet creștin al secolului al II-lea.

45. Sfântul Ignațiu Purtătorul de Dumnezeu (începutul secolului al II-lea) – Episcop al Antiohiei, martir, unul dintre primii scriitori creștini.

46. Arhipreotul Georges Florovsky (1893-1979) - un proeminent teolog ortodox modern, profesor la Institutul Teologic Ortodox din Paris, apoi profesor și rector al Seminarului Sfântul Vladimir din America.

47. Vladimir Nicolaevici Lossky (1903-1958) - un renumit teolog ortodox modern, fiul filosofului rus N.O. Lossky.

48. Încercarea protestantă de a prezenta Biserica creștină ca un singur copac, ale cărui ramuri sunt diverse confesiuni: romano-catolică, anglicană, ortodoxă etc.

49. Mitropolitul Platon al Kievului (Gorodețki; d. 1891). Această afirmație este adesea atribuită diverșilor ierarhi ai Bisericii Ruse.

50. Mitropolitul Eleuterie (Bogoyavlensky; decedat în 1940), din 1921 a ocupat dieceza Vilniusului, iar din 1930 a administrat parohiile din Europa de Vest ale Patriarhiei Moscovei.

51. Mitropolitul Antonie (Hrapovițki; 1863-19360, - în Rusia a ocupat catedra de Mitropolit al Kievului și Galiției, în exil din 1921 a condus Biserica Sinodală Rusă din Afara Granițelor (așa-numita „Karlovac”).

52. Acrivia și oikonomia sunt două abordări ale aplicării canoanelor bisericești. Acrivia este literalmente o cerință pentru respectarea strictă a regulilor. Oikonomia (literalmente gospodărie, traducere slavă: construirea de case) este o „excepție de la reguli”, o atenuare a cerințelor canonului sau anularea acestuia. Termenul oikonomia își dobândește sensul principal în expresia construirea de case pentru mântuire și, în acest sens, semnifică obligația de a rezolva problemele private, individuale ale disciplinei bisericești în contextul general al planului divin pentru mântuirea lumii, astfel încât cerințele literei legii să nu devină un obstacol în calea mântuirii omului.

53. Arhimandritul Sofronie (Saharov; 1896-1993) - lider spiritual al comunității ortodoxe din Anglia; în trecut - călugăr la Muntele Athos, discipol și biograf al Starețului Siluan.

54. Arhiepiscopul Alexy (van der Mensbrugge; 1899-1980) - teolog, ierarh al Bisericii Ortodoxe Ruse.

55. Lev Alexandrovici Zander (1893-1964) – profesor la Institutul Teologic Ortodox din Paris, figură bisericească; cartea menționată a fost publicată în 1952.

56. Filioque — (literal: și de la Fiul) — o caracteristică a doctrinei Bisericii Romano-Catolice, care mărturisește în Crez purcederea Duhului Sfânt de la Dumnezeu Tatăl și Dumnezeu Fiul. Filioque este o adăugire ulterioară la textul

anticului Crez niceo-constantinopolitan, adoptat la Primul (325) și al Doilea (381) Sinoade Ecumenice.

57. Discursuri radiofonice difuzate în cadrul programului religios rusesc al BBC, 1981.

58. Conversație în parohia londoneză, 19 aprilie 1990 (Publicată în formă prescurtată).

59. Clive Staples Lewis (1898-1963) - filolog medieval englez, scriitor, autor de cărți și articole foarte „precise”, după cum spunea episcopul Anthony, despre creștinism.

60. Interviu la programul BBC din Rusia, 1980.

61. Fondată la Londra în 1927 cu scopul de a realiza o înțelegere reciprocă între creștinii din Orient și Occident, în special membrii Bisericilor Ortodoxe și Anglicane.

62. În 1990 existau 12 parohii și 14 grupuri mici.